

Analýza možností a širších souvislostí prevence kriminality v SVL

Koncepční příloha Metodiky prevence kriminality v sociálně vyloučených lokalitách

Kolektiv BRIZOLIT

**Západočeská univerzita
Fakulta filozofická
Katedra antropologie
Plzeň
2019**

Koncepční příloha Metodiky prevence kriminality v sociálně vyloučených lokalitách je výstupem projektu „Bezpečnostní rizika sociálně vyloučených lokalit: Vytváření znalostí a nástrojů pro management a prevenci kriminality (BRIZOLIT)“, podpořený Programem bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2015-2020 (BV III/1-VS). Identifikační kód projektu: VI20152018022.
www.brizolit.org

Autoři: Petr Kupka, Laco Toušek, Václav Walach, Tereza Dvořáková, Kateřina Tvrdá, Lubomír Lupták, Alica Brendzová, Klára Vanková

Oponenti: Bc. Jiří Gajdoš a Mgr. Jakub Holas

Certifikační autorita: Ministerstvo vnitra, odbor prevence kriminality
Evidenční číslo certifikace: 1/2019

Obsah

1	Majetková kriminalita	6			
1.1	Popis problému	6			
1.2	Legislativní úprava	6			
1.2.1	Přestupky	7			
1.2.2	Trestní zákoník	7			
1.3	Majetková kriminalita v kontextu sociálního vyloučení	8			
1.4	Prevence	11			
1.4.1	Primární prevence	12			
1.4.1.1	Primární sociální prevence	12			
1.4.1.2	Primární situační prevence	13			
1.4.2	Sekundární prevence	13			
1.4.2.1	Sekundární sociální prevence	13			
1.4.2.2	Sekundární situační prevence	14			
1.4.3	Terciární prevence	15			
1.4.3.1	Terciární sociální prevence	15			
1.4.3.2	Terciární situační prevence	17			
1.5	Shrnutí	17			
2	Lichva a dluhy	19			
2.1	Popis problému	19			
2.2	Legislative	20			
2.2.1	Občanskoprávní úprava	21			
2.2.2	Trestněprávní úprava	22			
2.3	Lichva a dluhy v kontextu sociálního vyloučení	23			
2.3.1	Důvody nevnímání lichvy jako újmy	23			
2.3.2	Lichva jako alternativa spotřebitelských úvěrů	24			
2.3.3	Předlužení a dluhová past	25			
2.4	Prevence	26			
2.4.1	Primární prevence	27			
2.4.1.1	Primární sociální prevence	27			
2.4.1.2	Primární situační prevence	28			
2.4.2	Sekundární prevence	29			
2.4.2.1	Sekundární sociální prevence	29			
2.4.2.2	Sekundární situační prevence	31			
2.4.3	Terciární prevence	32			
2.4.3.1	Terciární sociální prevence	32			
2.4.3.2	Terciární situační prevence	32			
2.5	Shrnutí	33			
3	Podvody ve vztahu k obchodu s chudobou	34			
3.1	Popis problému	34			
3.2	Legislativní úprava	35			
3.2.1	Trestněprávní úprava	35			
3.2.2	Přestupky	36			
3.2.3	Občanskoprávní úprava	36			
3.2.4	Úprava dle správního práva	36			
3.3	Podvody ve vztahu k obchodu s chudobou v kontextu sociálního vyloučení	37			
3.4	Prevence	39			
3.4.1	Primární prevence	41			
3.4.1.1	Primární sociální prevence	41			
3.4.1.2	Primární situační prevence	45			
3.4.2	Sekundární prevence	46			
3.4.2.1	Sekundární sociální prevence	46			
3.4.2.2	Sekundární situační prevence	47			
3.4.3	Terciární prevence	48			
3.4.3.1	Terciární sociální prevence	48			
3.4.3.2	Terciární situační prevence	49			
3.5	Shrnutí	49			
4	Násilná kriminalita	50			
4.1	Popis problému	50			
4.2	Legislativní úprava	51			
4.2.1	Přestupky	51			
4.2.2	Násilná kriminalita dle trestněprávní úpravy a statistik PČR	51			
4.3	Násilná kriminalita v kontextu sociálního vyloučení	52			
4.4	Prevence	55			

4.4.1	Primární prevence.....	57	5.5	Shrnutí.....	79
4.4.1.1	Primární sociální prevence	57	6	Násilí z nenávisti.....	81
4.4.1.2	Primární situační prevence.....	58	6.1	Popis problému.....	81
4.4.2	Sekundární prevence.....	59	6.2	Legislativní úprava.....	81
4.4.2.1	Sekundární sociální prevence	59	6.2.1	Trestněprávní úprava	82
4.4.2.2	Sekundární situační prevence	61	6.2.2	Přestupky	83
4.4.3	Terciární prevence	62	6.2.3	Občanskoprávní úprava.....	83
4.4.3.1	Terciární sociální prevence	62	6.2.4	Pomoc obětem násilí z nenávisti.....	83
4.4.3.2	Terciární situační prevence.....	63	6.3	Násilí z nenávisti v kontextu sociálního vyloučení.....	84
4.5	Shrnutí.....	63	6.4	Prevence	86
5	Domácí násilí.....	65	6.4.1	Primární prevence.....	87
5.1	Popis problému.....	65	6.4.1.1	Primární sociální prevence	87
5.2	Legislativní úprava.....	66	6.4.1.2	Primární situační prevence	88
5.2.1	Právní ochrana obětí domácího násilí.....	66	6.4.2	Sekundární prevence.....	89
5.2.2	Policejní intervence.....	66	6.4.2.1	Sekundární sociální prevence	89
5.2.3	Soudní ochrana	66	6.4.2.2	Sekundární situační prevence	91
5.2.4	Sociální pomoc.....	67	6.4.3	Terciární prevence	91
5.2.5	Právní postihy původců domácího násilí.....	67	6.4.3.1	Terciární sociální prevence	91
5.2.5.1	Přestupky a domácí násilí.....	67	6.4.3.2	Terciární situační prevence.....	92
5.2.5.2	Trestní právo a domácí násilí	67	6.5	Shrnutí.....	93
5.3	Domácí násilí v kontextu sociálního vyloučení.....	68	7	Veřejný pořádek.....	94
5.3.1	Rizikové faktory.....	68	7.1	Popis problému.....	94
5.3.2	Interpretace partnerského násilí.....	70	7.2	Legislativní úprava.....	94
5.4	Prevence	71	7.3	Veřejný pořádek v kontextu sociálního vyloučení.....	98
5.4.1	Primární prevence.....	72	7.4	Prevence	100
5.4.1.1	Primární sociální prevence	72	7.4.1	Primární prevence.....	100
5.4.1.2	Primární situační prevence.....	73	7.4.1.1	Primární sociální prevence	100
5.4.2	Sekundární prevence.....	73	7.4.1.2	Primární situační prevence	101
5.4.2.1	Sekundární sociální prevence	73	7.4.2	Sekundární prevence.....	101
5.4.2.2	Sekundární situační prevence	74	7.4.2.1	Sekundární sociální prevence	101
5.4.3	Terciární prevence	74	7.4.2.2	Sekundární situační prevence	101
5.4.3.1	Terciární sociální prevence	75	7.4.3	Terciární prevence	102
5.4.3.2	Terciární situační prevence.....	78	7.4.3.1	Terciární sociální prevence	103

7.4.3.2	Terciární situační prevence.....	103
7.5	Shrnutí.....	103
8	Závislost na drogách.....	105
8.1	Popis problému.....	105
8.2	Legislativa.....	106
8.2.1	Pomoc osobám ohroženým drogovou závislostí.....	106
8.2.2	Přestupky a regulace nakládání s omamnými látkami.....	106
8.2.3	Trestněprávní úprava.....	107
8.3	Závislost na drogách v kontextu sociálního vyloučení.....	108
8.3.1	Užívání drog a vystavení nelegálním drogám.....	109
8.3.2	Informovanost o drogách.....	109
8.3.3	Tabuizace tématu.....	110
8.3.4	Drogy jako téma běžné konverzace mezi mládeží.....	110
8.3.5	Drogy a ženy v SVL.....	110
8.4	Léčba.....	110
8.5	Kombinace mnoha problémů.....	111
8.6	Prevence.....	111
8.6.1	Primární prevence.....	113
8.6.1.1	Primární sociální prevence.....	113
8.6.1.2	Primární situační prevence.....	113
8.6.2	Sekundární prevence.....	115
8.6.2.1	Sekundární sociální prevence.....	116
8.6.2.2	Sekundární situační prevence.....	117
8.6.3	Terciární prevence.....	118
8.6.3.1	Terciární sociální prevence.....	118
8.6.3.2	Terciární situační prevence.....	119
8.7	Shrnutí.....	120
	Seznam zdrojů.....	121
	Seznam právních předpisů a soudních rozhodnutí.....	137

Seznam tabulek a grafů

Tab.1:	Přehled vybraných majetkových trestných činů.....	7
Obr. 1:	Hirtův model kriminality v kontextu sociálního vyloučení.....	10
Tab.2:	Trestné činy použitelné ke stíhání obchodu s chudobou, podvodů a dalšího doprovodného jednání.....	36
Tab.3:	Násilné trestné činy dle statistik PČR (TSK) řazené dle hlav TZ.....	52
Tab.4:	Trestné činy používané ke kvalifikaci domácího násilí.....	68
Tab.5:	Vybrané trestné činy z nenávisti.....	82
Tab.6:	Přestupky proti VP dle zákona č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.....	95
Tab.7:	Trestné činy proti VP dle TZ.....	96
Tab.8:	Vybrané zákony upravující oblast VP.....	97
Tab.9:	Trestné činy související s užíváním nelegálních drog.....	107
Tab.10:	Sít programů ambulantní adiktologické péče o drogově závislé.....	112

1 Majetková kriminalita

1.1 Popis problému

Majetkovou kriminalitu chápeme jako útok na cizí majetek fyzických a právnických osob. Z hlediska jednání pachatele ji můžeme roztrdit do tří kategorií. Zaprvé se majetková kriminalita realizuje prostřednictvím obohacení se pachatele na úkor někoho jiného (krádeže, zpronevěry, podvody atd.). Dále může majetková kriminalita nabývat podoby poškození majetku třetí osoby (poškození cizí věci, porušení povinnosti při správě cizího majetku). Nakonec může majetková kriminalita spočívat v získání prospěchu z trestného činu jiné osoby (legalizace výnosů z trestné činnosti, podílnictví).¹

Z hlediska právní terminologie bývá nejčastěji objektem majetkové kriminality vlastnictví věci a předmětem útoku je cizí věc. Vedle movitých věcí mohou být zcizeny cenné papíry, peněžní prostředky na účtech, ovladatelná přírodní síla či krádež užitku (*furtum usus*). Co se týče následků majetkové kriminality, obětím je působena újma nejen majetková, ale také psychická (u vloupání do bytu, kdy je narušen pocit bezpečí domova a znesvěcen „majetek“) či fyzická újma (např. při loupeži).² Proto většina lidí požaduje, aby se pro policii stalo potírání a vyšetřování majetkové kriminality ve srovnání s jinými typy kriminality hlavní prioritou.³

Pachatelem majetkové kriminality může být fyzická i právnická osoba.⁴ Ve veřejné rozpravě evropských společností jsou za pachatele často označováni uživatelé drog.⁵ Ne každé užívání drog však nutně vede ke krádežím, vloupáním, podvodům atp. To platí nejen pro rekreační užívání drog, ale také pro

stav pokročilé závislosti za předpokladu, že pachatelé disponují dostatečnými prostředky k uspokojování své závislosti.⁶

1.2 Legislativní úprava

Ochranu před majetkovou kriminalitou můžeme nalézt v rámci správního i trestního řízení v závislosti na společenské škodlivosti. Postih majetkové kriminality je upraven v trestním zákoníku (TZ) a přestupkové legislativě. Základní rozdíl mezi přestupkem proti majetku a majetkovým trestným činem je:

1. ve společenské škodlivosti: povaha a závažnost trestného činu jsou určovány významem chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobem provedení činu a jeho následky, okolnostmi, za kterých byl čin spáchán, osobou pachatele, mírou jeho zavinění a jeho pohnutkou, záměrem nebo cílem;
2. v kodifikaci: trestným činem je pouze čin uvedený v TZ, kdežto přestupky mohou být uvedeny v různých právních předpisech;
3. v zavinění: trestný čin vyžaduje úmyslné zavinění, pokud zákon výslovně nestanoví, že postačí zavinění z nedbalosti, naopak u přestupků postačí zavinění z nedbalosti, pokud zákon nestanoví výslovně, že je třeba úmyslného zavinění;
4. ve výši škody: pro majetkové trestné činy je nutné způsobení škody nikoli nepatrné, to znamená škody dosahující částky nejméně 5 000 Kč;
5. v orgánu, který ukládá sankci: u trestných činů je to pouze soud a sankce se nazývá trestem, u přestupků ukládá sankci správní orgán.

¹ GRIVNA, T., M. SCHEINOST, I. ZOUBKOVÁ a kol., 2014. *Kriminologie*. 4. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer. Srov. JELÍNEK, J., 2014. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges.

² Zde je však třeba upozornit na to, že v českém právním řádu je loupež řazena mezi násilnou kriminalitu. Srov. MAREŠOVÁ, A., R. HAVEL, M. MARTINKOVÁ a M. TAMCHYNA, 2015. *Násilná kriminalita v nejisté době*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

³ BJØRGO, T., 2016. *Preventing Crime. A Holistic Approach*. London: Palgrave Macmillan.

⁴ Některá ustanovení předpokládají, aby pachatelem byla osoba, které byla věc svěřena.

⁵ BJØRGO, T., 2016. *Preventing Crime. A Holistic Approach*. London: Palgrave Macmillan.

⁶ V SVL existuje podle některých autorů vyšší míra tolerance k užívání drog a uspokojování této potřeby je často vpleteno do místních sociálních sítí. Tolerance nicméně začíná mizet tehdy, pokud je užívání drog spojeno s významným překračováním místních norem (např. krádeže na blízkých osobách apod.). Srov. TOPINKA, D. a K. JANOUŠKOVÁ, ed., 2009. *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově*. Ostrava: Sociofaktor.

1.2.1 Přestupky

Přestupky proti majetku jsou upraveny v ustanovení § 8 zákona č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších předpisů. Konkrétně se jedná o:

1. škodu na cizím majetku způsobenou krádeží, zpronevěrou, podvodem, nebo zničením nebo poškozením věci z takového majetku;
2. neoprávněné užívání cizího majetku;
3. přisvojení si cizí věci nálezem nebo jinak bez přivolení oprávněné osoby;
4. ukrytí, užívání nebo na sebe anebo na jiného převedení věci, která byla získána přestupkem spáchaným jinou osobou, nebo to, co za takovou věc bylo opatřeno.

Pachatelem může být fyzická i právnická osoba. Rozdíl je jen v tom, že u fyzické osoby je nutný úmysl, zatímco u právnické postačuje nedbalost. Řízení o přestupku proti majetku se řídí zákonem č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, ve znění pozdějších předpisů. Mezi osobami blízkými je možné vést toto řízení pouze se souhlasem osoby přímo postižené spácháním přestupku. Za přestupek proti majetku lze uložit pokutu až do výše 50 000 Kč. Pokud však byl přestupek spáchán opakovaně po nabytí právní moci rozhodnutí o přestupku, může pokuta dosáhnout výše až 70 000 Kč. Přestupek proti majetku lze také sankcionovat omezujícími opatřeními.⁷ Pravomocné rozhodnutí o přestupku proti majetku se zapisuje do evidence přestupků vedené Rejstříkem trestů.⁸

1.2.2 Trestní zákoník

Jednotlivé majetkové trestné činy jsou vymezeny v ustanoveních § 205–232 Hlavy V. (Trestné činy proti majetku) zvláštní části zákona č. 40/2009 Sb., TZ,

ve znění pozdějších předpisů. Některé z těchto trestných činů jsou uvedeny v tabulce č. 1.

Tab.1: Přehled vybraných majetkových trestných činů

Trestné činy, u kterých dochází k obohacení pachatele	
Hlava V. Trestné činy proti majetku	
Krádež	§ 205
Zpronevěra	§ 206
Neoprávněné užívání cizí věci	§ 207
Podvod	§ 209
Zatajení věci	§ 219
Trestné činy, u kterých dochází k poškození majetku třetí osoby	
Hlava V. Trestné činy proti majetku	
Poškození cizí věci	§ 228
Trestné činy, u kterých dochází k získání prospěchu z trestného činu jiné osoby	
Hlava V. Trestné činy proti majetku	
Podílnictví	§ 214
Podílnictví z nedbalosti	§ 215

Újma u majetkových trestných činů je kvantifikována. To znamená, že je podstatná výše způsobené škody. Stupeň společenské závažnosti majetkového trestného činu se tak posuzuje podle výše škody, která je upravena v ustanovení § 138 TZ. Minimální hranice škody je 5 000 Kč.

Za majetkové trestné činy je trestně odpovědná každá přičetná osoba starší 15 let jednající úmyslně.⁹ Za majetkové trestné činy je i podle zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění pozdějších předpisů odpovědná i právnická osoba. Nicméně takovéto trestné činy, za nimiž již stojí právnická osoba, tzn. podnikatelský subjekt, vykazují v prostředí SVL někdy až charakteristiky organizované kriminality.¹⁰

⁷ „Omezující opatření spočívá v zákazu navštěvovat určená veřejně přístupná místa nebo místa, kde se konají sportovní, kulturní a jiné společenské akce, popř. v povinnosti zdržet se styku s určitou osobou nebo vymezeným okruhem osob nebo v povinnosti podrobit se vhodnému programu pro zvládání agrese nebo násilného chování“ (§ 51 zákona č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, ve znění pozdějších předpisů).

⁸ Dle ustanovení § 12 zákona č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, ve znění pozdějších předpisů.

⁹ Jak již bylo řečeno, většina majetkových trestných činů vyžaduje úmysl. Nedbalost u majetkových trestných činů postačuje jen u trestných činů podílnictví (§ 215 TZ), porušení povinností při správě cizího majetku (§ 221 TZ) a způsobení úpadku (§ 224 TZ).

¹⁰ Viz kapitulu *Podvody ve vztahu k obchodu s chudobou*.

Pachatelé mohou být za majetkové trestné činy sankcionováni tresty odnětí svobody, zákazu činnosti nebo propadnutí věci. V případě krádeží a vloupání je hranice trestu odnětí svobody stanovena na dva roky, u kvalifikovaných podstat trestných činů může však dosáhnout trestu odnětí svobody v délce až 10 let. Pro mladistvé pachatele ve věku 15 až 18 let lze za provinění v oblasti majetkové kriminality udělit:

- a. výchovné opatření: dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení, napomenutí s výstrahou;
- b. ochranná opatření: ochranné léčení, zabezpečovací detence, zabránění věci, zabránění části majetku, ochranná výchova;
- c. trestní opatření: odnětí svobody, zákaz činnosti, propadnutí věci (viz zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů).

Problematické z hlediska poškozených je uplatnění nároku na náhradu škody u nemajetných osob. Obecně v trestním řízení náhradu škody může žádat poškozený nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování, popř. nejpozději při prvním jednání o dohodě o vině a trestu. O této skutečnosti jej poučí orgány činné v trestním řízení (OČTŘ).¹¹ Nicméně může se stát, že soud odkáže poškozeného, aby náhradu škody uspokojil v řízení ve věcech občansko-právních, popř. na řízení před jiným příslušným orgánem dle ustanovení § 229 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen TR). Tzv. adhezní řízení může pro poškozené představovat překážku v uspokojení práva, zvláště jedná-li se o osoby s nižším právním vědomím a kompetencemi.

1.3 Majetková kriminalita v kontextu sociálního vyloučení

Společnosti s velkými rozdíly mezi bohatými a chudými jsou více ohroženy majetkovou kriminalitou. Pachatelé, ale i oběti nezřídka pocházejí z prostředí zatíženého chudobou a nezaměstnaností.¹² V médiích, politických prohlášeních i vládních strategiích bývá zvýšená majetková kriminalita prezentována jako jedna z charakteristik, symptomů i důsledků existence SVL. Např. autoři *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020* uvádí, že pro SVL je typická spíše drobná majetková kriminalita, např. krádeže kovů, vloupání a loupeže.¹³ Podobné závěry přinesly také etnografické výzkumy. Majetková kriminalita zde má nejčastěji povahu drobných krádeží v obchodech, vloupání do sklepů, bytů a přidružených prostor, kapesních krádeží a krádeží kovů a druhotných surovin.¹⁴

V SVL představuje páčání určitých typů majetkové kriminality adaptační strategii. Jelikož mají obyvatelé SVL omezené možnosti uplatnit se na legálním trhu práce, ať už z důvodu nízké kvalifikace, diskriminace, nebo nedostatku pracovních míst, jsou podvody, krádeže kovů aj. prostředky existenčního zajištění, jehož nelze dlouhodobě dosáhnout ani čerpáním sociálních dávek, ani nízkou finančně ohodnocenou prací na černo.¹⁵ Klíčovou roli pocitovaného nedostatečného příjmu coby příčiny majetkové kriminality potvrdil také výzkum BRIZOLIT. Nedostatkem netrpí jen nezaměstnaní a osoby pobírající dávky ze systému státní sociální podpory, ale též osoby zaměstnané, výše jejichž mzdy však nepostačuje k pokrytí životních nákladů. To je zapříčiněno nejen nízkou

¹¹ NSZ ČR. 2018b. *Ochrana práv poškozeného*. Dostupné z: <http://www.nsz.cz/index.php/cs/ohroene-osoby-a-pokozeni/ochrana-prav-pokozeneho>.

¹² BJØRGO, T., 2016. *Preventing Crime. A Holistic Approach*. London: Palgrave Macmillan. KINSEY, R., J. LEA a J. YOUNG, 1986. *Losing the Fight Against Crime*. Oxford: Basil Blackwell.

¹³ MV ČR, 2016c. *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-prevence-kriminality-2008-2011-strategie-pdf.aspx>.

¹⁴ HIRT, T., M. JAKOUBEK a kol. 2005. *Zmapování typů kriminality, s nimiž se potýkají sociálně segregované romské komunity žijící na území Karlovarského kraje. Závěrečná zpráva k projektu*. Plzeň: Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni. TOPINKA, D. a K. JANOUŠKOVÁ, ed., 2009. *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově*. Ostrava: Sociofaktor.

¹⁵ TOPINKA, D. a K. JANOUŠKOVÁ, ed., 2009. *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově*. Ostrava: Sociofaktor.

minimální mzdou, ale také exekucemi, gamblerstvím a dalšími negativními jevy příznačnými také pro daný kontext.¹⁶

Určitým specifikem SVL je, že většina majetkové kriminality se děje v důsledku jiné kriminality a v kontextu různých závislostí. Často totiž bývá prostředkem k obstarávání finančních prostředků pro splácení úroků pro lichváře, ale také pro zaplacení látek prodávaných drogovými dealery, případně jsou získané prostředky vynaloženy na hrací automaty.¹⁷ Není to tedy pouze nedostatečný příjem, ale také vysoké výdaje, které jsou způsobené závislostmi na návykových látkách a hazardní hře, které mohou stát za pácháním majetkové kriminality.¹⁸

Role rodiny a širších příbuzenských vztahů je v případě SVL významným faktorem, který ji odlišuje od běžné sídelní struktury a zároveň umožňuje velmi snadné a rychlé šíření negativních jevů po příbuzenské linii.¹⁹ Proto bývá též v souvislosti se SVL a Romy diskutována otázka mladistvých a dětí coby pachatelů majetkové kriminality. Zde můžeme - společně se socioložkou Evou Klimentovou - rozlišit tři nejčastěji reflektované motivy majetkové kriminality mladistvých a dětí:

- a. děti a mladiství jsou motivováni rodiči k páchání majetkové kriminality: toto tvrzení je však spíše stereotypní představou majority než prokázaným faktem, ve skutečnosti jde o mix faktorů;

- b. děti a mladiství páchají kriminalitu z vlastního rozhodnutí, z pocitu beztrestnosti anebo chtějí získat věci, které mají spolužáci běžně, ale jim je rodiče nemohou pořídit;²⁰
- c. děti a mladiství ve skutečnosti majetkovou kriminalitu nepáchají, ale v rámci rodinné solidarity se přihlásí ke spáchání trestného činu proto, aby kryli skutečného pachatele v rámci své referenční skupiny.²¹

Zde je nutné zmínit i odlišný způsob výchovy u některých rodin ze SVL, který je spojený s nízkou socioekonomickou úrovní rodiny a který vytváří prostor pro páchání krádeží, zvláště nejsou-li trestány. Také trávení volného času se v leccems liší od majoritní, lépe společensky situované populace. Jednak absentují volnočasové aktivity dětí v podobě kroužků či sportu, ať již z důvodů finančních, nižší míry motivace či nedostatku příležitostí. Dále též mají rodiče ze SVL méně možností kontrolovat volnočasové aktivity svých dětí.²²

Pro SVL je charakteristická vysoká proměnlivost rolí obyvatele, oběti, pachatele a spolupachatele, zvláště pak šíření negativních jevů po příbuzenské linii či v rámci sociální sítě. Tuto proměnlivost znázorňuje tzv. Hirtův model kriminality v kontextu sociálního vyloučení. Okruh A zahrnuje aktéry ilegálního jednání (pachatele), kteří cíleně vykořisťují osoby v SVL, ať již se jedná o tvůrce poptávky po kradeném zboží, či samotné strůjce ilegální činnosti, jejichž oběťmi jsou osoby ze SVL (např. podvody se zdravotními pojištěními, energiemi, telefonními tarify atd.). V rámci okruhu A mohou být osoby žijící vně i uvnitř SVL. Okruh B představují všechny osoby žijící v SVL, což determinuje jejich životní

¹⁶ Tuto situaci ilustruje výpověď informantky výzkumu BRIZOLIT ze SVL: „Hodně těch kamarádů, co znám, pracují, ale dokonce i kradou. Teďka jsou ve výkonu trestu. Oni prostě mají furt tu vidinu těch peněz. Oni by chtěli zaopatřit svou rodinu“ (žena, 39 let).

¹⁷ AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, nedatováno. *Bezpečnost*. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/bezpecnost>. Pro etnografické zpracování vztahu mezi kriminalitou a závislostmi, především na výherních automatech, viz WALACH, V., 2013. Hráči, podělávači, fetišci: Studie z každodennosti české pokročilé marginality. In: Ľ. LUPTÁK, P. LUPTÁK BURZOVÁ, O. HEJNAL, P. KRČÁL, P. KUPKA, J. MERTL, V. NAXERA, M. RŮŽIČKA, O. STULÍK, P. VAŠÁT, L. WACQUANT a V. WALACH *Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálnokapitalismu*. Brno: Doplněk, s. 152–166.

¹⁸ Takto to vnímají často sami obyvatelé SVL. Informant výzkumu BRIZOLIT se např. k možným příčinám majetkové kriminality vyjádřil takto: „Jsou dvě věci na tom. Buď na tom nejsou finančně dobře, anebo nemají na drogy. Ta první varianta je, že se snaží uživit rodinu, ale většinou je tam problém s drogama“ (muž, romský mentor, 37 let).

¹⁹ HŮLE, D., 2008. ANALÝZA: Modely kriminality v kontextu sociálního vyloučení. *Demografie*. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=573. KRIŠTOF, R., 2006. Způsoby obživy romských populací související s trestnou činností (známé na území České republiky a Slovenska). In: T. HIRT a M. JAKOUBEK, ed. „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 156–164.

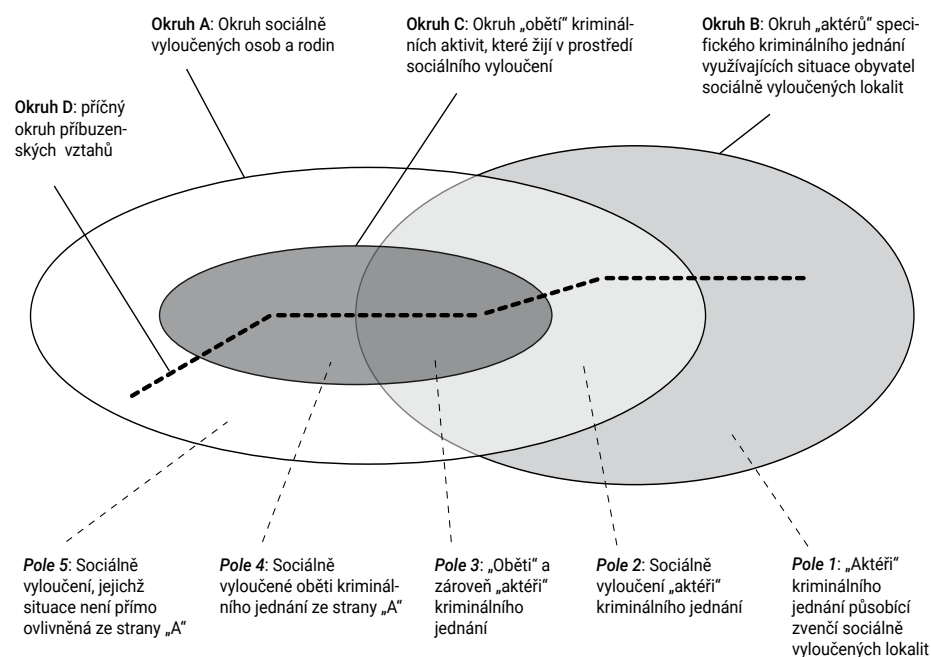
²⁰ TOPINKA, D. a K. JANOUŠKOVÁ, ed., 2009. *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově*. Ostrava: Sociofaktor.

²¹ KLIMENTOVÁ, E., 2016. *Anna*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

²² TOPINKA, D. a K. JANOUŠKOVÁ, ed., 2009. *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově*. Ostrava: Sociofaktor.

strategie. Okruh C představují osoby žijící v SVL, které jsou zároveň i oběťmi ilegálních aktivit ze strany okruhu A. Okruh D naznačuje, že osoby v rámci jednoho příbuzenského vztahu žijící v SVL mohou procházet všemi okruhy, tj. mohou zastávat různé role – pachatele, oběti, pouhé obyvatele SVL. Strategie jednání, spjaté s různými okruhy, se v rámci příbuzenské/sociální sítě velmi snadno a rychle přenášejí.²³

Obr. 1: Hirtův model kriminality v kontextu sociálního vyloučení²⁴

Jak již bylo řečeno, obyvatelé SVL se velmi často dostávají i do role oběti majetkové kriminality, tudíž oběť i pachatel (a jejich rodiny) se často znají a vstupují do každodenní interakce. Z těchto důvodů je při řešení a postihu majetkové kriminality nutné pokoušet se o deeskalaci konfliktních vztahů. Jinak v SVL hrozí

další nárůst sociálního napětí. Existence delšího vztahu mezi obětí a pachatelem pak přispívá k vyšší míře neoznamování kriminality policii či jiným relevantním institucím, neboť může vést spíše ke snaze o dosažení řešení výlučně mezi zúčastněnými stranami. To samozřejmě nemusí být vždy problematické. Závisí však na stupni dobrovolnosti, se kterou se obě strany řešení podvolují. Hrozí totiž, že řešení bude dosaženo ve prospěch mocnější skupiny uvnitř SVL, a nebude tedy vnímáno jako spravedlivé.

Neoznamování majetkové kriminality policii souvisí také s nižším právním vědomím a odcizením od formálních institucí sociální kontroly až nedůvěrou v ně na straně obyvatel SVL.²⁵ Obojí vede k bagatelizaci majetkové kriminality, respektive k vyšší míře její tolerance či preferenci alternativních způsobů řešení. Z jednoho výzkumu vyplynulo, že obyvatelé SVL raději přenášejí věci (prádlo, kola atd.) do zamknutých bytů, než aby je nechávali v méně střežených prostorech, kde existuje vyšší riziko krádeže, a tím pádem i jednání s policií, pokud k ní dojde.²⁶ Nižší míra spolupráce s policií pochopitelně komplikuje vyšetřování a objasňování majetkové kriminality, nemluvě o její prevenci. Ani jedno se neobejde bez kvalitních a důvěryhodných informací ze strany poškozených.

Páchání majetkové kriminality má řadu negativních sociálních dopadů, a to nejen na pachatele, ale také na jeho nejbližší okolí. Např. Klimentová popisuje typizovaný případ muže s neúplným základním vzděláním, bez zaměstnání, se závislostí na drogách a s partnerkou a dvěma dětmi. Tento muž byl několikrát trestán odnětím svobody za majetkovou trestnou činnost, jíž obstarával prostředky nejen na drogy, ale také k zajištění obživy pro rodinu. V důsledku těchto faktorů byl neschopen podílet se na výchově dětí a vytvářet jim podnětné prostředí. Nedostatek finančních prostředků vyplývající z jeho uvěznění nakonec přivedl jeho partnerku k prostituci, větší konzumaci alkoholu a zanedbávání péče o děti. Ty byly nakonec, po značně traumatizujících zážitcích, svěřeny do pěstounské péče.²⁷

²³ HŮLE, D., 2008. ANALÝZA: Modely kriminality v kontextu sociálního vyloučení. *Demografie*. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=573.

²⁴ Převzato a upraveno z: HŮLE, D., 2008. ANALÝZA: Modely kriminality v kontextu sociálního vyloučení. *Demografie*. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=573.

²⁵ AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, nedatováno. Bezpečnost. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/bezpecnost>.

²⁶ TOPINKA, D. a K. JANOUŠKOVÁ, ed., 2009. *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově*. Ostrava: Sociofaktor.

²⁷ KLIMENTOVÁ, E., 2016. *Anna*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

1.4 Prevence

Prevence majetkové kriminality je dobře zakotvena ve strategických dokumentech ČR. Zásadní pozornost jí je věnována v *Akčním plánu prevence kriminality na léta 2016 až 2020* a *Strategii prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*, a to včetně zaměření na SVL. Oba dokumenty pokládají důraz na situační rovinu předcházení majetkové kriminalitě. Situační prevence staví na intervencích, které snižují pravděpodobnost kriminálního jednání v daném čase a prostoru prostřednictvím odstrašení pachatele. Využívána jsou často technická opatření jako zavádění městských kamerových dohlížecích systémů (MKDS), rozšiřování a zkvalitňování veřejného osvětlení, zabezpečení objektů či zřizování volnočasových zařízení. Hlavními projekty MV ČR v této oblasti jsou: Bezpečná země,²⁸ Bezpečná lokalita²⁹ a Bezpečné bydlení³⁰. Jejich společným obsahem je „integrace bezpečnostních standardů do projektování nových budov a při revitalizaci stávajících obytných lokalit“.³¹

Registrovanou kriminalitu zachycují statistiky PČR, které se však nekryjí se systematikou zvláštní části TZ. Rozdílů nacházíme v kategorizaci majetkové a hospodářské kriminality, neboť struktura policejních statistik vychází z takticko-statistické klasifikace, kdy kriminalita je zaznamenávána pod kódy 101 až 902.³² Dále také existují justiční statistiky, které obsahují informace o soudem stíhaných osobách, a statistiky Vězeňské služby ČR (VS ČR) v podobě údajů o osobách ve výkonu trestu odnětí svobody. Z hlediska policejních statistik patří

krádeže, loupeže či vloupání mezi nejčastější trestné činy vůbec. Celkově odpovídá majetková kriminalita až 60 % registrované kriminality. V ČR má tento negativní fenomén v posledních letech sice klesající tendenci, nicméně narůstá v kyberprostoru (podvody, phishing, zneužití identity, obchodování s kradenými předměty prostřednictvím internetových aukcí).³³ Téměř dvě třetiny pachatelů majetkové kriminality jsou recidivisté, u krádeží věcí z automobilů je to až 80 % pachatelů.³⁴

Ohledně rozsahu majetkové kriminality v SVL existuje jen velmi málo informací.³⁵ Doposud jediným výzkumem, který se zabýval mimo jiné touto problematikou a jehož závěry by bylo možné zobecnit na všechny obyvatele SVL, je viktimizační šetření BRIZOLIT. To ukázalo, že více než třetina respondentů ze SVL (36,5 %) měla v posledních 12 měsících zkušenost s majetkovou kriminalitou v pozici oběti. Na jednoho respondenta přitom spadalo 0,7 viktimizací ze všech případů majetkové viktimizace. Na tomto základě lze usuzovat, že majetková kriminalita představuje v SVL skutečný problém, jenž vyžaduje adekvátní řešení. Jsou to totiž právě obyvatelé SVL, na něž majetková kriminalita v důsledku všeobecného nedostatku zdrojů, minimálního sjednání pojistných smluv a mnoha dalších problémů, které jsou nuceni řešit, dopadá nejvýrazněji.

²⁸ MV ČR, nedatováno. *Specifické programy prevence kriminality – Bezpečná země*. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/specificke-programy-prevence-kriminality.aspx?q=Y2hudW09OQ%3d%3d>.

²⁹ KOCÁBEK, P., T. KONÍČEK a Z. RÁŽ, 2007. *Bezpečná lokalita*. Praha: MV ČR.

³⁰ STATUTÁRNÍ MĚSTO BRNO, 2014. *Manuál bezpečného bydlení*. Brno: Statutární město Brno. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/manual-blbb-finalni-verze-pdf.aspx>.

³¹ MV ČR, 2016c. *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-prevence-kriminality-2008-2011-strategie-pdf.aspx>.

³² Majetková kriminalita se v policejních statistikách člení na krádeže vloupáním, krádeže prosté a ostatní krádeže, přičemž se zohledňují specifické okolnosti jejich spáchání. Krádeže vloupáním se tak např. dělí na krádeže vloupáním do obchodů, do výkladních skříní, do restaurací a hostinců atp. Pod krádeže prosté se zahrnují krádeže kapesní, mezi zaměstnanci na pracovišti nebo věcí z auta aj. Všechny uvedené kategorie přitom odpovídají trestnému činu krádeže dle ustanovení § 205 TZ. Srov. KELLNER, M., 2009. *Vybrané problémy kriminální statistiky v ČR*. Rigorózní práce. Praha: Právnická fakulta, Univerzita Karlova.

³³ MV ČR, 2016c. *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-prevence-kriminality-2008-2011-strategie-pdf.aspx>.

³⁴ MV ČR, 2016c. *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-prevence-kriminality-2008-2011-strategie-pdf.aspx>.

³⁵ Proto je třeba brát také výše uvedená tvrzení s jistou rezervou.

1.4.1 Primární prevence

1.4.1.1 Primární sociální prevence

Krádeže a jiná majetková kriminalita jsou obecně v rozporu s normativními systémy, jako jsou morálka, náboženství a v neposlední řadě právo. Morální normy jsou většinou lidí vštěpovány v rámci procesu socializace ze strany morálních autorit, jako jsou rodiče, učitelé, média, neformální vzory a další.³⁶ Morální normy jsou tak důležitými prostředky ustavujícími bariéry zabráňující krádežím a vloupáním. Tato pravidla však mají malý dopad v případě, že nejsou komunikovány a přijaty/potvrzeny v rámci sociální interakce a pocitu sounáležitosti.³⁷ Z těchto důvodů by preventivní opatření primárně měla směřovat k vytváření, udržení a prohloubení normativních bariér páčání majetkové kriminality.

Cílovou skupinou tohoto opatření jsou děti a mladiství, přičemž by mělo docházet k posilování a vytváření normativních bariér skrze vzdělávání, přednášky pozitivních vzorů a zájmovou činnost. Významnou roli by zde měly hrát i instituce formálního vzdělávání. Mateřské a základní školy by měly být postaveny především na principu nesegregovaného vzdělávání, aby u dětí a mládeže ze SVL byly posilovány základní principy fungování společnosti a jejich hodnot.³⁸

Dále je nutné v oblasti primární prevence přijímat opatření k potírání chudoby a obecně snižování sociálního vyloučení, neboť vytvářejí podhoubí pro páčání majetkové kriminality. Klíčová opatření zde spočívají v politice zaměstnanosti, která zahrnuje nejen vytváření pracovních příležitostí, ale také zvyšování minimální mzdy, přístup k odborné přípravě a rekvalifikačním kurzům. Za součást těchto opatření je potřeba považovat i oddlužování a prevenci

předlužení.³⁹ Cílovou skupinou v SVL jsou nejen nezaměstnaní, ale také osoby pracující na černo, osoby pracující za minimální či nedůstojnou mzdu, osoby zatížené exekucemi a dluhy a osoby v bytové nouzi.

Co se týče vytváření pracovních pozic, dobrou praxi představuje systém prostupného zaměstnávání, který by měl být podporován jak ze strany obcí, tak ÚP. Ten je založen na pozvolném přechodu nezaměstnaných na trh práce na základě komplexního řešení sociální situace nezaměstnaného (nástup do práce, uplatnění na trhu práce, řešení dluhové situace atd.). Zaměstnavateli na druhou stranu garantuje přijetí motivovaného zaměstnance.⁴⁰ Zároveň je vhodné podporovat zakládání podniků, které umožňují přechod do plnohodnotných forem zaměstnání a předcházet tak kariérní uzavřenosti a demotivaci zaměstnanců.

Další možností je podpora sociálních podniků, které jsou poptávány ze strany nezaměstnaných. Nicméně v praxi byla řada projektových žádostí neúspěšná z důvodu náročnosti zpracování pro jednotlivé žadatele nebo kvůli jejich nerealistickým očekáváním.⁴¹ S otázkou zaměstnanosti se též pojí problém práce na černo a zaměstnávání na černo, které jsou mimo jiné důsledkem zadluženosti obyvatel SVL a nízké minimální mzdy. Proto je třeba v rámci prevence majetkové kriminality navýšit minimální mzdu tak, aby zajistila důstojný život a pokrytí nejen základních životních nákladů (bydlení, strava a ostatní výdaje). Při potírání sociálního vyloučení by měla být přijata opatření proti předlužování a exekucím, a to zejména zesíleným tlakem na zneplatnění protiprávních exekucí, oddlužování, dluhové poradenství spočívající v aktivní sociální intervenční pomoci, na změnu exekutorského řádu a tarifu a snížení úroků z nebankovních půjček.⁴²

³⁶ BRAITHWAITE, J., 1989. *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.

³⁷ BJØRGO, T., 2016. *Preventing Crime. A Holistic Approach*. London: Palgrave Macmillan.

³⁸ Ohledně vztahu vzdělávání a prevence kriminality viz kapitolu *Násilná kriminalita*, kde je problematika diskutována podrobněji.

³⁹ BJØRGO, T., 2016. *Preventing Crime. A Holistic Approach*. London: Palgrave Macmillan. TOMÁŠEK, J. a kol., 2017. *Zaměstnání jako faktor desistence*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

⁴⁰ Např. ve městě Krupka je systém prostupného zaměstnávání založen na čtyřech stupních. Prvním stupněm jsou veřejně prospěšné práce. Následují společensky účelná pracovní místa a dotovaná pracovní místa z projektů. Posledním stupněm je už volný trh práce. Srov. MELKOVÁ, G., 2014. *Prostupné zaměstnávání (Manuál dobrých praxí)*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.

⁴¹ AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, nedatováno. *Jak na sociální podnikání ve vyloučených lokalitách*. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/jak-na-socialni-podnikani-ve-vyloucenych-lokalitach>.

⁴² K tomu též viz kapitolu *Lichva a dluhy v kontextu sociálního vyloučení*.

1.4.1.2 Primární situační prevence

Z hlediska primární situační prevence je třeba zařídit, aby územní rozvoj a obecní bydlení cílily na etnickou desegregaci a rovnoměrné rozdělování investic obce do všech lokalit, tj. i do SVL.⁴³ Problémem řady SVL je záměrné podinvestování nejen bytového fondu, ale rovněž i veřejné infrastruktury. Investice do zvelebování veřejného prostranství bude znamenat nejen vyšší kvalitu života, ale také může přispět k prevenci majetkové i jiné kriminality.

1.4.2 Sekundární prevence

1.4.2.1 Sekundární sociální prevence

V rámci sekundární prevence je nutné přijímat opatření zacílená na osoby, které jsou kriminalitou ohrožené. Sekundární prevence tedy cílí celkově na obyvatele SVL. Základním opatřením je zde posilování morálních norem s ohledem na nepřijatelnost zcizení věcí, podvody či jiné druhy majetkové kriminality u rizikové skupiny dětí a mládeže. To lze realizovat mnoha způsoby. Jedním z nich je navyšování rodičovských kompetencí rodičů ze SVL prostřednictvím sociální služby. Dále to je formální vzdělávání přizpůsobené potřebám dětí a mládeže pocházející ze SVL a vliv pozitivních vzorů v souvislosti s plnohodnotným trávením volného času. Dostatečná nabídka volnočasových aktivit – uměleckých či sportovních – by měla být doplněna o pozici zkušeného vedoucího či trenéra, jenž sám může sehrát roli pozitivního vzoru.⁴⁴

Jako velmi efektivní nástroj prevence majetkové kriminality navrhujeme komunitní práci, zaměřenou na aktivizaci místních obyvatel. Ve výzkumu BRIZOLIT byl pozorován vznik svépomocné komunitní skupiny, jež vytvářela prostor pro komunikaci a neformální mediaci mezi pachatelem a obětí.

Komunitní práce přinesla pozitivní výsledky ve formě zlepšení sociálního klimatu v lokalitě a sousedských vztahů, rozvíjení komunitních aktivit obyvatel SVL včetně dětí a v rozvoji orientace obyvatel SVL v základních právech a povinnostech a schopnosti uplatňovat svá práva.⁴⁵ Stejně tak jsou grassroots komunitní skupiny vzhledem ke znalosti lokality, jejich obyvatel a problémů, které danou lokalitu sužují, efektivním nástrojem neformální sociální kontroly.⁴⁶

Do komunitní skupiny doporučujeme zapojovat osoby, které působí v lokalitě např. v rámci výkonu terénní sociální práce, nebo proškolené komunitní pracovníky, neboť ti mohou fungovat jako prostředníci mezi obyvateli SVL a vedením obce a případně dalšími institucemi. Rovněž je nutné zaměřovat opatření na osoby drogově a jinak závislé a k eliminaci kriminogenních faktorů, kterými jsou zejména drogová závislost (včetně alkoholu) a gambling.⁴⁷

Na prevenci majetkové kriminality se podílejí také APK, domovníci-preventisté, ale i specialisté pro práci v SVL, postupují-li v souladu s principy *community policingu*. Je nezbytné, aby všichni tito pracovníci znali místní obyvatele a získávali si jejich důvěru. Jinak stěží získají přehled o dění v lokalitě. A právě ten je v případě majetkové kriminality páchané v lokalitě – krádeže v místních obchodech, vykrádání sklepů, krádeže kol či kočárků atp. – rozhodující.

Principy *community policingu* by mohly být více komunikovány styčnými důstojníky pro menšiny směrem k policejním specialistům pro práci s menšinami a minoritní skupinou Romů v SVL. Je třeba, aby všichni zúčastnění policisté chápali, že práce s ohroženými skupinami je především investicí do kvality vlastní práce, neboť vede k vyšší objasněnosti kriminality. Finančně by měli být podpořeni jak styční důstojníci pro menšiny, tak především výše uvedení policejní specialisté. Jelikož se jedná o náročnou práci, kde předpokladem úspěchu je silná motivace, je důležité zvyšovat atraktivitu této pozice.

⁴³ Viz kapitolu *Veřejný pořádek*.

⁴⁴ Podrobněji je oblast vzdělávání rozpracována v kapitole *Násilná kriminalita*.

⁴⁵ STŘEDISKA SOCIÁLNÍ INTEGRACE DCHOO, nedatováno. *Komunitní práce*. Dostupné z: <https://ssi.charita.cz/komunitni-prace/komunitni-prace/>.

⁴⁶ Anglický termín „grassroots“ se používá jako označení pro občanské aktivity vycházející přímo z místních společenství, jichž se tyto aktivity týkají. V souvislosti s aktéry těchto aktivit se pak mluví o grassroots hnutí ve smyslu hnutí organizovaném zdola. V tomto smyslu můžeme chápat pojem „grassroots“ jako synonymní k termínu „občanský“ (viz občanská společnost). V českém jazykovém prostředí je již tento pojem relativně zavedený, proto jej ani v této metodice nepřekládáme.

⁴⁷ Konkrétní opatření jsou s přihlédnutím k užívání návykových látek uvedena v kapitole *Závislost na drogách*.

Nástrojem odhalování a prevence jsou také APK a domovníci-preventisté, kteří působí v konkrétních lokalitách.⁴⁸ Z toho důvodu doporučujeme tyto projekty dále podporovat. Konkrétně to znamená zajištění nárůstu finančních prostředků. Práce APK i domovníků je náročná. Zvýšením jejich platů bude posílena nejen jejich motivace, ale také bude bráněno fluktuaci a nedostatku osob hlásících se na tuto pozici. Nepříliš vysoké finanční ohodnocení vede k tomu, že pozice jsou ne vždy ideálně obsazeny, zvláště pak muži ve středním věku o ni mohou mít malý zájem.

Dále doporučujeme implementovat projekty APK a domovník-preventista také v dalších obcích se SVL. Součástí toho musí být evaluace a reflexe praktických dopadů, které jejich činnost má. Z dosavadních výzkumných poznatků projektu BRIZOLIT se zdá být zjevné, že oba projekty mají pozitivní důsledky pro prevenci kriminality. Zároveň byly identifikovány různé způsoby jejich implementace, respektive využívání těchto pracovníků k různým úkolům. Pouze na základě nezávislého evaluačního výzkumu bude možné vyhodnotit míru efektivity různých způsobů implementace a stanovit tak postupy, které povedou k dalšímu zkvalitňování obou projektů.⁴⁹

1.4.2.2 Sekundární situační prevence

V rámci sekundární situační prevence jsou z hlediska eliminace krádeží, loupeží či vloupání nutné rovnoměrné úpravy veřejného prostranství, bezpečný přístup k infrastruktuře a důležitým bodům v obci (např. zastávky městské a meziměstské hromadné dopravy) a ochrana soukromého majetku. Mluvíme zde o tzv. environmentální prevenci, jejíž principy by se měly promítnout mimo jiné do územního plánování obce. Architektura a design veřejných míst a společných prostorů by měly směřovat k tomu, aby nevznikala tmavá zákoutí či opuštěná místa, což lze zajistit např. úpravou zeleně či zajištěním osvětlení,

a zároveň vznikala místa umožňující komunitní trávení volného času a zvýšení neformální sociální kontroly. Toto všechno pokládáme za důležité zohlednit také v SVL.

Technická situační opatření mají za cíl přímo fyzicky chránit majetek. To se týká zaprvé identifikace majetku, např. na základě syntetické DNA, která umožňuje rozeznat kradené objekty, čímž snižuje šanci, že budou zcizeny. Zadruhé se to dotýká kontroly vstupů do objektů pomocí např. pořizování vstupních bezpečnostních dveří či mříží ve společných prostorech domu a funkčních zvonků při vstupu do domu (včetně jejich pravidelného opravování), budování stojanů na kola, zazdívání průchodů mezi jednotlivými vchody ve sklepních prostorech, ohraničování a zabezpečování sklepů atp.⁵⁰

Ačkoli obyvatelé SVL mohou realizovat některá technická opatření samostatně, je zapotřebí, vzhledem k tomu, že většina bydlí v nájemním bydlení, aby požadavek na jejich realizaci byl směřovaný primárně na majitele nemovitostí a bytů. Majitelé často neplní ani své povinnosti uložené jim zákonem či smlouvou. Dochází k takovým situacím, jako jsou nefunkční zvonky u vchodu, absence uzamykatelných vchodových dveří a sklepů, nevyklízení půdních a sklepních prostor. Situace je problematická ve chvíli, kdy pronajímatel má dominantní podíl na trhu s bydlením v rámci dané obce a obyvatelé SVL nemají možnost získat jiné bydlení na volném trhu s nemovitostmi. Z tohoto důvodu doporučujeme zvýšený dohled hygienických stanic a orgánů požární ochrany nad stavem pronajímaných nemovitostí a v neposlední řadě taktéž zapojení obce formou mediace při jednání mezi nájemníky a majiteli bytů s cílem sjednání nápravy.

Obecně se má za to, že potenciální pachatelé racionálně zvažují rizika spojená s negativními důsledky páchaní majetkové kriminality oproti možným ziskům. Jakkoli je tato představa problematická, dá se říci, že u majetkové kriminality platí spíše než u jiných. Hlavním účelem jejího spáchání je přece jen materiální zisk. Součástí racionální kalkulace pachatelů jsou negativní postihy,

⁴⁸ Ohledně vlivu přítomnosti APK v SVL, viz TOPINKA, D. a K. JANOUŠKOVÁ, ed., 2009. *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově*. Ostrava: Sociofaktor.

⁴⁹ MV ČR, 2016c. *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-prevence-kriminality-2008-2011-strategie-pdf.aspx>.

⁵⁰ MV ČR, 2016c. *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-prevence-kriminality-2008-2011-strategie-pdf.aspx>.

kteře při odhalení hrozí, např. přisnost možného trestu a rychlost provedené sankce.

V případě pachatelů majetkové kriminality má z hlediska jejich odstranění největší účinek vysoké riziko odhalení.⁵¹ Pokud pravděpodobnost dopadení zůstává minimální, přísné tresty i rychlost jejich udělení mají poměrně malý dopad na rozhodování, zda spáchat či nespáchat kriminalitu.⁵² Velmi důležitou roli při odhalování majetkové kriminality hrají sousedé, majitelé domů a samozřejmě policie, jakož i další instituce působící v SVL. Odhalení majetkového trestného činu a dopadení pachatele závisí na práci policie, jednotlivých strategiích, úsilí jednotlivých policistů i technickém vybavení.⁵³

Využívání MKDS je poměrně kontroverzním nástrojem prevence kriminality (viz kapitolu *Veřejný pořádek*). Plošné, neuvážené a automatické používání MKDS nemusí být vždy efektivní nejen z hlediska prevence kriminality, ale i vzhledem k vynaloženým finančním prostředkům.⁵⁴ Zároveň vzbuzuje oprávněné obavy o narušování soukromí. V rámci výzkumu BRIZOLIT však informanti spíše kritizovali neúčelnost MKDS, nežádka věřili, že jsou nefunkční. Proto před vlastním budováním MKDS navrhujeme provést výzkum, který by jejich efektivitu v kontextu SVL zhodnotil. Protože jsou MKDS poměrně nákladné, je možné, že prostředky na ně určené by bylo možné vynaložit účelněji. V SVL, kde již MKDS fungují, pak doporučujeme o jejich účelnosti pravidelně informovat na veřejných schůzkách ze strany vedení obce a policie, a to zvláště v lokalitách, kde existuje povědomí o vyšší míře kriminality či vyšší strach z ní.

1.4.3 Terciární prevence

1.4.3.1 Terciární sociální prevence

Již bylo řečeno, že k majetkové kriminalitě dochází v SVL často mezi osobami, které se navzájem znají a sdílejí společný prostor. Svědectví proti pachateli a následné uvěznění pachatele by mezi obyvateli SVL mohlo přispět ke zvýšení sociálního napětí. Zde se otevírá prostor pro mediaci vztahů oběti a pachatele v rámci komunitní práce, která může fungovat paralelně k trestnímu řízení, ale také jej doplňovat. Zejména u dětí a mladých lidí, kteří se stali pachateli, je důležité, aby se při odhalení spáchané majetkové kriminality setkali s negativní reakcí.⁵⁵ Ta by měla mít charakter nejen odsouzení daného činu, ale především uvědomění si důsledků, a to zejména pro samotnou oběť. V tomto ohledu může komunitní skupina posloužit jako platforma pro řešení konfliktu.

V případě trestního řízení je vhodné u bagatelní majetkové kriminality preferovat mimosoudní řešení a alternativní tresty k trestu odnětí svobody neboli tzv. odklony v trestním řízení. Mezi odklony patří:

- podmíněné zastavení trestního stíhání;
- narovnání;
- trestní příkaz;
- podmíněné odložení podání návrhu na potrestání;
- v řízení ve věcech mládeže odstoupení od trestního stíhání.

Aby nicméně mohl soud uložit alternativní trest, musejí být splněny zákonné požadavky⁵⁶, mezi něž patří povinnosti uhradit vzniklou škodu.⁵⁷ Uhradit škodu

⁵¹ Srov. např. DECKER, S., R. WRIGHT a R. LOGIE, 1993. Perceptual Deterrence Among Active Residential Burglars: A Research Note*. *Criminology*. 31(1), 135–147.

⁵² Pro ilustraci uvádíme citaci z výzkumu, kdy se muž ze SVL zamýšlí nad výhodností krádeží: „Krádeže, to nemá cenu, teďka vůbec... Ukraďnu pět set (hypoteticky), ale těch pět set korun neznamená nic, to není moc peněz a on nepůjde přece za pět set korun sedět, že...“ TOPINKA, D. a K. JANOUŠKOVÁ, ed., 2009. *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově*. Ostrava: Sociofaktor.

⁵³ BJØRGO, T., 2016. *Preventing Crime. A Holistic Approach*. London: Palgrave Macmillan.

⁵⁴ GILL, M. a A. SPRIGGS, 2007. *Vyhodnocení účinků kamerových systémů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/336.pdf>. PIZA, E. L., B. C. WELSH, D. P. FARRINGTON a A. L. THOMAS, 2019. CCTV surveillance for crime prevention. *Criminology & Public Policy*. 18(1). WELSH, B. C. a D. P. FARRINGTON, 2009. Public Area CCTV and Crime Prevention: An Updated Systematic Review and Meta Analysis. *Justice Quarterly*. 26(4), 716–745.

⁵⁵ BJØRGO, T., 2016. *Preventing Crime. A Holistic Approach*. London: Palgrave Macmillan.

⁵⁶ K odklonům lze přistoupit podle českého práva jen tehdy, jde-li o přečin (tj. všechny nedbalostní trestné činy a úmyslné trestné činy s horní hranicí trestní sazby do pěti let). Musí zde být i doznání obviněného, úhrada škody, vydání bezdůvodného obohacení, a především souhlas obviněného i poškozeného (NSZ 2018a).

⁵⁷ NSZ ČR. 2018a. *Odklony v trestním řízení*. Dostupné z: <http://www.nsz.cz/index.php/cs/prubeh-rizeni-v-trestnich-a-netrestnich-vecech/odklony-v-trestnim-izeni>.

může být pro řadu pachatelů ze SVL obtížné, a to zvláště v případech, kdy důvodem páchaní majetkové kriminality je nedostatek příjmů a obecně materiální deprivace. Proto by bylo vhodné přijmout nástroje umožňující pachateli uhradit vzniklou škodu. Jako vhodné se jeví uzavření dohody mezi pachatelem a obětí o způsobu úhrady škody a zavedení bezúročných mikropůjček.

Výhodou alternativních trestů je především to, že se pachatel vyhne záznamu v trestním rejstříku. Záznam v trestním rejstříku je pro osoby sociálně vyloučené diskvalifikační na trhu práce a jejich společenské znevýhodnění ještě více prohlubuje. Navíc z výzkumů vyplývá, že alternativní tresty zabráňují recidivě.⁵⁸ Stejně tak by měly být alternativní tresty preferovány u mladistvých, kteří by mohli být ve vězení vystaveni daleko více kriminogennímu prostředí.

V praxi se osvědčil projekt romského mentoringu.⁵⁹ Romský mentor je sociální pracovník nebo pracovník v sociálních službách stojící mezi PMS a odsouzeným, jemuž byl uložen alternativní trest a jenž se považuje za Roma. Služba pomáhá překonávat překážky, které brání odsouzenému vykonat uložený trest, a působit preventivně tak, aby nebyl pro neplnění uložen trest odnětí svobody. Problémem je podfinancování této pozice, což vede k nedostatku vhodných adeptů. Dalšími problémy jsou fluktuace mentorů, nejednotná praxe PMS či absence evaluace romského mentoringu.

Vzhledem k uvedenému je třeba přijmout konkrétní opatření. Zaprvé je nutné navýšit finanční ohodnocení romských mentorů. Pro zabránění fluktuace na místě mentora by měly být i během celého projektu romského mentoringu průběžně školeni stávající mentoři a noví zájemci. V rámci PMS by v celé ČR, kde jsou SVL, měly být zřizovány pozice romských mentorů a zároveň sjednocována praxe fungování této služby s cílem jejího zkvalitňování. V neposlední

řadě by projekt romského mentoringu měl být evaluován na základě relevantních dat, a to opět s cílem zajištění jeho vyšší efektivity.

Terciární prevence majetkové kriminality by se měla zaměřit na pomoc recidivistům, a to zvláště u majetkové kriminality, kdy 65 % pachatelů jsou recidivisty. Příčiny recidivy není těžké odhadnout. Pokud neodpadne původní příčina páchaní kriminality – nedostatečný příjem či naopak příliš vysoké výdaje –, pak ani trest odnětí svobody nemůže být efektivním řešením. Ba naopak. Záznam v trestním rejstříku působí na trhu práce diskvalifikačně. A pokud k tomu připočítáme i skutečnost, že propuštění nemají často možnost získat bydlení a další prostředky na základní věci jako jídlo, ošacení či telefon, je to o to problematičtější.

Jako řešení navrhujeme rozvíjení programů poradenství, vzdělávání a asistence při integraci propuštěných vězňů do společnosti, a to včetně prevence zadlužování a léčby závislosti.⁶⁰ Dále je nutné usilovat o zvýšení zaměstnanosti propuštěných vězňů prostřednictvím programů, které by měly motivovat zaměstnavatele včetně firem s majetkovou účastí obce k vyššímu zaměstnávání osob propuštěných z výkonu trestu.⁶¹ Jako vhodné tedy shledáváme zavést do hodnocení přidělování veřejných zakázek zaměstnávání osob propuštěných z výkonu trestu jako pozitivní kritérium. V návaznosti na *Akční plán pro prevenci kriminality na léta 2016-2020* doporučujeme vytvářet na lokální úrovni speciální a koordinované MdT, které se individuálně věnují potřebám propuštěných pachatelů, budovat speciální probační domy, ve kterých budou realizovány programy poradenství, vzdělávání a asistence při usnadnění návratu propuštěných pachatelů do společnosti, a průběžně evaluovat sankční politiku s ohledem na předcházení recidivy.⁶²

⁵⁸ NOPPE, J., K. HEMMERECHEITS, L. PAUWELS, A. VERHAGE a M. EASTON, 2011. De oude fout in beeld? Naar een lokale recidivemonitor voor de stad Antwerpen. *Governance of Security Research Report Series Volume 5*. Antwerpen: Maklu.

⁵⁹ DEMNER, M., A. ŠTASTNÁ a M. BASLOVÁ, 2016. *Romský mentoring: služba podporující výkon alternativních trestů u romských klientů PMS ČR*. Česká kriminologie. 1(2), 1–21.

⁶⁰ Viz kapitulu *Lichva a dluhy*, respektive *Závislost na drogách*.

⁶¹ MV ČR, 2016c. *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-prevence-kriminality-2008-2011-strategie-pdf.aspx>.

⁶² MV ČR, 2018a. *Akční plán prevence kriminality na léta 2016 až 2020 (po aktualizaci úkolů v roce 2018)*. Praha: MV ČR. Dostupné z: http://www.prevencekriminality.cz/evt_file.php?file=1558 & original=Ak%C4%8Dn%C3%AD%20pl%C3%A1n%20prevence%20kriminality%202016%20a%C5%BE%202020_aktualizace%202018.pdf.

Z hlediska poškozených majetkovou kriminalitou je problematické uplatnění nároku na náhradu škody. Obecně může poškozený žádat v trestním řízení náhradu škody nejpozději u hlavního líčení. O této skutečnosti jej poučí OČTŘ.⁶³ Může se nicméně stát, že soud odkáže poškozeného, aby náhradu škody uspokojil v řízení ve věcech občanskoprávních, popř. na řízení před jiným příslušným orgánem dle ustanovení § 229 TŘ. Tzv. adhezní řízení může pro poškozené pocházející ze SVL představovat překážku v uspokojení práva, zvláště jedná-li se o osoby s nižším právním vědomím a kompetencemi. Proto je vhodné podporovat NNO zajišťující právní poradenství obyvatelům SVL také při uplatňování jejich nároku na náhradu škody vzniklou majetkovou trestnou činností. Otázkou však zůstává dobytost této pohledávky.

Obyvatelům SVL může majetkovou kriminalitou vzniknout subjektivně daleko větší škoda, protože jsou většinou též sami ekonomicky deprivováni a zcizenou věc je pro ně daleko těžší nahradit. Z těchto důvodů by bylo vhodné, kdyby úřady práce poskytovaly mimořádnou okamžitou pomoc též na uspokojení škody vzniklé majetkovou trestnou činností.

1.4.3.2 Terciární situační prevence

V oblasti terciární situační prevence majetkové kriminality je třeba se zaměřit na provozovatele zastaváren a sběrných dvorů. Právě zde totiž nezřídka končí zcizené věci. Provozovatelé zastaváren berou do zástavy nejen věci kradené, ale i věci pocházející z podvodných nákupů na leasing, které zastavují za podhodnocenou sumu.⁶⁴ Obdobný problém představují i sběrný druhotných surovin, kdy ukradené kovové předměty jsou zpeněžovány ve sběrnách druhotných surovin. PČR a MP se mohou zaměřit na činnost sběren druhotných surovin či zastaváren a kontrolovat původ obchodovaného zboží.⁶⁵ U sběren druhotných surovin je možné také zajistit kontrolu zákonných požadavků, které na tyto provozovny klade zákon č. 185/2001, o odpadech, ve znění pozdějších předpisů.

1.5 Shrnutí

Páchání majetkové kriminality se v SVL primárně děje z důvodů materiální deprivace jejich obyvatel. Majetková kriminalita má v tomto kontextu nejčastěji charakter drobných krádeží v obchodech, vloupání do sklepů, bytů a přidružených prostor, kapesních krádeží a krádeží kovů a jiných druhotných surovin. Mezi nejčastější pachatele patří jednak osoby s nedostatečným příjmem na pokrytí životních nákladů, ale také osoby s vysokými výdaji v oblasti závislosti na drogách a jiných. Součástí prevence majetkové kriminality proto musí být také prevence drogové závislosti a prevence zadlužování, které vedou k tíživé ekonomické situaci obyvatel SVL.

V oblasti primární prevence je nutné zajistit dostatečnou a důstojnou materiální úroveň obyvatel SVL. To znamená, kromě jiného, především aktivní politiku zaměstnanosti, respektive rozvíjení programů zaměstnanosti (např. systém prostupného zaměstnání, sociální podniky aj.). Dále je pak třeba se orientovat na vzdělávání a odbornou přípravu pro výkon určitých povolání. Součástí zvyšování příjmu je také prosazení růstu minimální mzdy, a to na úroveň dovolující uspokojení (nejen) základních potřeb každého jedince.

V rámci sekundární prevence musí být posílena jak formální, tak neformální sociální kontrola ze strany komunity. S ohledem na lokální specifika by i nadále měly být rozvíjeny projekty APK a domovníků-preventistů v jednotlivých lokalitách. Stejně tak je vhodné zavádět do působení policie v lokalitách principy *community policingu*, především mezi styčnými důstojníky pro menšiny a ve vztahu k policejním specialistům pro práci v SVL. Neformální sociální kontrola, snižování sociálního napětí a budování sociální koheze jsou efektivním nástrojem prevence majetkové kriminality. Proto je nutné podporovat komunitní práci a grassroots komunitní skupiny. Na situační úrovni je třeba zabezpečovat objekty a majetek pomocí technických opatření.

⁶³ NSZ ČR. 2018b. *Ochrana práv poškozeného*. Dostupné z: <http://www.nsz.cz/index.php/cs/ohroene-osoby-a-pokozeni/ochrana-prav-pokozeneho>.

⁶⁴ HIRT, T., M. JAKOUBEK a kol. , 2005. *Zmapování typů kriminality, s nimiž se potýkají sociálně segregované romské komunity žijící na území Karlovarského kraje. Závěrečná zpráva k projektu*. Plzeň: Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni.

⁶⁵ MV ČR, 2016c. *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-prevence-kriminality-2008-2011-strategie-pdf.aspx>.

Terciární prevence již cílí na prostředí zasažené kriminalitou. Především je to práce s pachateli a oběťmi. Je proto žádoucí podporovat a rozvíjet programy na resocializaci vězňů, jako je romský mentoring či projekty zaměřené na zaměstnávání lidí propuštěných z vězení. V rámci prevence drobné majetkové kriminality by s ohledem na eliminaci společenských škod bylo vhodné přistupovat spíše k alternativním trestům k trestu odnětí svobody. Spolu s tím je vhodné věnovat pozornost provozovatelům zastaváren a sběren druhotného odpadu, které jsou odbytištěm pro zcizené věci, a zaměřit se na původ zboží ze strany represivních orgánů.

2 Lichva a dluhy

2.1 Popis problému

Lichvou v obecné rovině rozumíme nerovný vztah, v němž silnější strana zneužívá svého postavení a zavazuje slabší stranu k plnění, které je ve výrazném nepoměru k plnění poskytovanému – tedy že za zapůjčené peníze, nabízené zboží či službu je požadován neúměrný úrok, cena či protislužba. Lichvu však nezakládá pouze relativně vysoká cena zboží či služby, ale především finanční či jiná krizová životní situace, v níž se nachází protistrana podnikatele.

Lze rozlišit dva typy lichvy. Jednorázová lichva může být realizována např. při prodeji vysoce nadhodnocené nemovitosti nebo poskytnutí služby osobě v nouzi. Lichva jako dlouhodobě vytvářený vztah pak je založena na opakování lichvářského vzorce, který vytváří závislost slabší strany vůči té silnější.⁶⁶ Jednorázová lichva naplňuje základní představu o lichvě, kdy silnější strana poskytuje peníze, zboží či službu na vysoký úrok, cenu či protislužbu. Úrokové míry a sankce bývají sice extrémní, zejména vzhledem k zapůjčované jistině, ale existuje zde šance na jejich splacení.

Lichva jako dlouhodobě vytvářený vztah označuje situaci, kdy existuje závazkový poměr mezi úvěrujícím a úvěrovaným, kdy je platební neschopnost úvěrovaného kompenzována dalšími půjčkami nebo náhradní formou plnění, které mohou nabývat i zločinných forem. Lichváři v tomto ohledu účelně nastavují podmínky úvěrování tak, aby klientovi co nejvíce znemožnili vyvázat se z pozice dlužníka. Ujednání bývají nesrozumitelná, nestabilní, často se měnící a ošetřená přísnými sankcemi. A pokud poskytovatelé cílí na zranitelnější část populace (na chudé, seniory atp.), využívají záměrně jejich tíživých životních okolností až k vytvoření existenční závislosti na lichvářem poskytovaných službách, čímž si zajišťují kýžený dlouhodobý profit.

Lichevní vztah může být stvrzen písemnou smlouvou a úvěrujícím může být jednotlivec či společnost s licencí ČNB, ale může vzniknout i bez písemné

smlouvy a úvěrujícím může být jednotlivec či společnost bez licence ČNB. Lichevnímu vztahu stvrzenému písemnou smlouvou s jednotlivcem či společností s licencí ČNB nejlépe odpovídá právní termín „nekalá obchodní praktika“, tomu druhému pak antropologický koncept vztahu mezi patronem a klientem.

Lichva jako nekalá obchodní praktika související se spotřebitelskými úvěry byla významně omezena legislativní regulací spotřebitelských úvěrů účinnou od prosince 2016 (zákon č. 257/2016 Sb., o spotřebitelském úvěru, ve znění pozdějších předpisů). Kromě jasných parametrů, jako je odbornost, důvěryhodnost a vstupní kapitál, které musí nebankovní společnost splnit, aby mohla být založena či mohla nadále fungovat, je součástí této regulace i zastropování sankcí a zákaz uplatňování rozhodčích doložek. Smyslem tohoto zákona bylo kromě praktických opatření i nastolení objektivnějšího pohledu na celý závazkový vztah mezi poskytovatelem úvěru a klientem. Ten je materializován v institutu posouzení úvěruschopnosti spotřebitele (§ 86–87). Ze strany obchodních společností jsou úvěry poskytovány dobrovolně, jedná se o předmět podnikání. Půjčování peněz zákazníkům s nejistou kredibilitou představuje riziko podnikání a je (ne) odpovědností těch, kteří tak činí. Pokud za takových okolností dojde k exekuci, je třeba to vnímat jako společný neúspěch úvěrovaného i úvěrujícího. Pokud úvěrující poskytne úvěr bez posouzení úvěruschopnosti spotřebitele, může být toto jednání považováno za protiprávní.

Bankovní i nebankovní společnosti však i ve zpřísněných podmínkách dokázaly najít prostor pro nekalý byznys. Některé tedy např. nepřiměřeně nadsazují částky za administrativní úkony spojené s prodlením klientů. Jak jinak interpretovat někdy až pětinasobný rozdíl za stejný úkon (např. zaslání upomínky) u dvou různých společností?⁶⁷ Vyčíslování nákladů u některých poskytovatelů ani zdaleka neodpovídá reálným nákladům a spíše supluje zákonem ohraničený profit ze smluvních pokut.

Stálým rizikem je doložka přímé vykonatelnosti představující uznání dluhu. Zakázanou rozhodčí doložku nahradily tzv. notářské zápisy. Dojde-li k prodlení,

⁶⁶ Alternativní typologii lichvy prezentuje organizace Accendo ve studii realizované pro ASZ. Tato typologie dělí lichvu na lichvu bez smlouvy a lichvu jako nekalé obchodní praktiky související se spotřebitelskými úvěry. Blíže viz HRUŠKA, L. a J. ŠEVČÍK, 2016. *Nové formy lichvy a zadlužení*. Ostrava: ACCENDO - Centrum pro vědu a výzkum, z. ú.

⁶⁷ K problematice sankcí při prodlení a neplnění dlužných závazků viz KOVALČÍK, M., 2017. *Člověk v tísní zveřejnil srovnání poskytovatelů půjček: Rozdíl v sankcích může činit až pětinasobek. Člověk v tísní*. Dostupné z: <https://www.clovekvtsni.cz/clovek-v-tisni-zverejnil-velke-srovnani-poskytovatelu-pujcek-rozdil-v-sankcich-muze-cinit-az-petinasobek-4766gp>.

lze se před notářem domluvit na změně smlouvy (např. rozložit splátky na delší časové období). Pokud ale bude takto změněná smlouva porušena, je možné její vymáhání převést rovnou do exekuce. Notářský zápis se tudíž stane podkladem pro exekuci, exekucním titulem, a klient přijde o nárok na nezávislé posouzení soudem.⁶⁸

Úsilí obejít regulace spotřebitelských úvěrů vytvořilo dva nové typy obchodních praktik, jejichž aktivity jsou z hlediska lichevního jednání hraniční. Prvním z nich jsou tzv. zprostředkovatelské úvěry. Pro ilustraci: firmy, nabízející své služby prostřednictvím inzerátů jako „Půjčka ihned“ nebo „Zajistíme rychlou půjčku“, přislíbí zprostředkování půjčky i lidem, jimž běžné společnosti vzhledem k jejich nízké bonitě peníze nepůjčí. Po sepsání smlouvy a složení zálohy klientem (v řádu několika tisíců korun) se dealer už neobjeví a firma je nedohledatelná.⁶⁹

Druhou je poskytování tzv. podnikatelských půjček, jehož se dopouštějí osoby nemající oprávnění ke zprostředkování ze strany České národní banky (ČNB). Nový spotřebitelský zákon se totiž nevztahuje na úvěry živnostníkům, a tak se některé firmy rozhodly poskytovat namísto spotřebitelských úvěrů úvěry podnikatelské. Pokud zákazník živnost nemá, zástupci těchto firem nabízejí asistenci při jejím zřízení. Tím ale dochází ke zjevnému obcházení zákona. Na klienta, nově živnostníka, se navíc po podepsání podnikatelské půjčky nevztahuje zákonná ochrana spotřebitelského úvěru (např. ochrana před vysokými sankcemi za prodlení).⁷⁰

Vztah mezi patronem a klientem se oproti výše uvedeným smluvním vztahům uskutečňuje zpravidla bez smlouvy. Úroky nastavuje lichvář vzhledem k okolnostem, tj. podle toho, zda klient spadá do bližší příbuzenské sítě, jak velkou má rodinu, v jakou hodinu půjčku shání, jaký je účel půjčky, jak plní své závazky apod. Lichváři povětšinou znají příjmy a možnosti svých klientů a jejich rodin. Dostane-li se dlužník do platební neschopnosti, jsou u lichvy bez smlouvy nezřídka přítomny výhrůžky a fyzické násilí. Jakmile přestane užití násilí mít svůj účinek (dlužník nesplácí ani po opakovaném napadání), dochází ke kompenzaci v podobě náhradní formy plnění, jako je poskytování nelegálních služeb typu krádeže, prostituce, distribuce drog aj. Lichevní vzorec však nemusí zakládat pouze půjčka peněz, ale i další formy závazkového vztahu, např. poskytování bydlení či zprostředkování práce. Výplata neodpovídá odvedené práci, nájmy pronajímaných bytů nebo pokojů na ubytovně výrazně převyšují nájmy obvyklé nebo odpovídající stavu jednotky. Neadekvátnost mezd a výše nájmu má pak záměrně dovést klienta k vytvoření dalšího závazku, úvěru. Tento systém obecně směřuje k transformaci úvěrované osoby v jakéhosi „dluhového vazala“⁷¹, jehož peníze a služby jsou zdrojem lichvářova kapitálu.

2.2 Legislativa

Lichva je předmětem jak trestněprávní, tak občanskoprávní úpravy. Tvorba nového občanského zákoníku (zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění

⁶⁸ Na druhé straně, podle informací poskytnutých MF ČR by mělo být již možné na základě dosavadní judikatury namítat nepřiměřenost smluvních podmínek i v exekucním/insolvenčním řízení, respektive soud by k tomu měl přihlédnout v určitých případech z úřední povinnosti, neměl by však suplovat vůli nečinného dlužníka. Zároveň je třeba vzít v potaz, že tento postup je hůře proveditelný v situaci, kdy je klient omezeně finančně či funkčně gramotný a není schopen v exekucním řízení namítat nepřiměřenost postupu, smluvních podmínek atp. Ohledně problematiky notářského zápisu viz např. analýzu Člověka v tísní. BORGES, D., KOVALČÍK, M. 2018. *Člověk v tísní srovnal mikropůjčky a varuje před náklady na prodlužování půjčky*. Člověk v tísní. Dostupné z: <https://www.clovekv tisni.cz/clovek-v-tisni-srovnal-mikropujcky-a-varuje-pred-naklady-na-prodluzovani-pujcky-5174gp>.

⁶⁹ Jedinou funkcí těchto smluv je zpravidla vzbuzovat dojem seriózního jednání. Smlouvy mohou být pojmenovány různě: klientská smlouva, smlouva o konzultaci, smlouva o zprostředkování, smlouva o navýšení finanční gramotnosti atp. Podstatné však je, že klientovi z právního hlediska nic nezaručují. Blíže viz HRUŠKA, L. a J. ŠEVČÍK, 2016. *Nové formy lichvy a zadlužení*. Ostrava: ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum, z. ú.

⁷⁰ K tématu viz též IROZHLAS.CZ, 2019. Lichváři našli nový způsob, jak obejít zákon. Lidem nabízí nevýhodné půjčky pro podnikatele. *iRozhlas.cz*. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/smejdi-uver-podnikatelska-pujcka-penize-zivnostenske-ico-ceska-narodni-banka_1901310712_gol?fbclid=IwAR3vKQbqtgwqtOvDKHX-omPnnVYW6f21mbsIO-kdaXedropEBqmet49IbLs.

⁷¹ HOVORKA, J., 2015. Lichva jako nedílná součást rodiny. Proč se dlužníci bojí. *Aktuálně.cz*. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/finance/lichva-neni-problem-zda-se-u-soudu-dluznici-maji-strach/r-597fb7b2feeb1e49d310025900fea04/>.

pozdějších předpisů, dále jen NOZ) byla podstatně inspirována úpravou TZ, a tudíž jsou si obě vymezení terminologicky velmi blízká. K vyhodnocení předmětného jednání jako lichevního je tedy třeba splnění podobných objektivních a subjektivních znaků. Do občanského zákoníku se lichva dostala s jeho novelizací účinnou od 1. ledna 2014. Opětovné zařazení lichvy do občanského zákoníku lze chápat jako reakci na rozvoj tržního hospodářství a nekalých praktik zejména obchodních společností, které neúměrně využívaly nepříznivé situace určitých společenských skupin.

2.2.1 Občanskoprávní úprava

Lichvu v NOZ upravuje ustanovení § 1796 a rozumí jí „neplatnou smlouvu, při jejímž uzavírání někdo zneužije tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti, rozrušení nebo lehkomyšlnosti druhé strany a dá sobě nebo jinému slíbit či poskytnout plnění, jehož majetková hodnota je k vzájemnému plnění v hrubém nepoměru“. Úprava stanovuje dvě podmínky, které musejí být pro naplnění skutkové podstaty lichvy kumulativně uskutečněny:

- zneužití tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti, rozrušení nebo lehkomyšlnosti druhé strany,
- plnění, jehož majetková hodnota je k vzájemnému plnění v hrubém nepoměru.

Další podmínky, tzn. objektivní a subjektivní znaky, nejsou zákonem blíže specifikovány. Přezkum a vymezení tudíž spočívá na rozhodovací činnosti soudů, které musejí v každém případě zvlášť zhodnotit specifické okolnosti uzavření daného jednání. Podkladem pro rozhodování může sloužit judikatura, avšak se stále objevují případy, na něž nelze aplikovat stávající judikáty. Nejzřejmějším a povšechným znakem lichvy je lichevní smlouva. Za lichevní smlouvu můžeme považovat jakýkoli smluvní typ, ústní či písemný, včetně smluv inominátních neboli nepojmenovaných.⁷²

Naopak úmyslně zákonodárce upravil objektivní znak hrubého nepoměru abstraktně. Výklad tohoto pojmu nastínil Nejvyšší soud ČR ve svém rozsudku sp. zn. 30 Cdo 4665/2009 ze dne 26. 1. 2010, podle něž je hrubý nepoměr

třeba odvozovat od situace a subjektivních okolností při uzavírání smluvního vztahu. Není žádoucí mít hrubý nepoměr vyčíslen konkrétním číslem, neboť lichva není vždy jen finanční záležitostí, a proto je neurčitost při identifikaci rozsáhlého okruhu jednání odporujících zákonu více nápomocná. Obdobně je tomu s úroky. Zákon opět jasně neříká, co je vysoký lichevní úrok. Vycházet můžeme z ustanovení § 1802 NOZ, kde je uvedeno:

„Mají-li být plněny úroky a není-li jejich výše ujednána, platí dlužník úroky ve výši stanovené právním předpisem. Nejsou-li úroky takto stanoveny, platí dlužník obvyklé úroky požadované za úvěry, které poskytují banky v místě bydliště nebo sídla dlužníka v době uzavření smlouvy“.

Nejvyšší soud ve svém rozsudku sp. zn. 33 Odo 234/2005 ze dne 24. 1. 2007 konkretizoval zákonné ujednání a charakterizoval nepřiměřený úrok jako:

„úrok sjednaný ve výši, která podstatně přesahuje úrokovou míru v době jejího sjednání obvyklou, stanovenou zejména s přihlédnutím k nejvyšším úrokovým sazbám uplatňovaných (sic) bankami při poskytování úvěrů nebo půjček.“

Subjektivní znaky lichvy se pro naplnění skutkové podstaty musejí objevovat na obou stranách uzavřeného právního vztahu. Dle NOZ jsou to na straně poškozeného situace tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti, lehkomyšlnosti a rozrušení. Výčet znaků je však pouze ilustrativní. Demonstruje obecnou povinnost jednat v souladu s dobrými mravy a za subjektivní znak lichvy může být označena jakákoli nepříznivá situace, která omezuje svobodnou vůli jednání poškozeného. A druhá strana musí takové nepříznivé situace využít, což je subjektivním znakem lichvy u silnější smluvní strany.

Pokud se jedna strana závazku záměrně dopustí hrubého nepoměru, ale stav druhé strany nelze kvalifikovat jako nepříznivou situaci, není naplněna skutková podstata lichvy. Zákon však má definici i pro takovouto situaci. Jedná se o neúměrné zkrácení, které upravuje ustanovení § 1793 NOZ:

⁷² Inominátní smlouva je taková smlouva, která není zákonem zvláště upravena. Tato smlouva však nesmí odporovat obsahu nebo účelu zákona. U nepojmenovaných smluv určují obsah smlouvy, případně i její název, sami její účastníci. Ti si upraví vzájemná práva a povinnosti tvořící obsah smlouvy.

„Zavází-li se strany k vzájemnému plnění a je-li plnění jedné ze stran v hrubém nepoměru k tomu, co poskytla druhá strana, může zkrácená strana požadovat zrušení smlouvy a navrácení všeho do původního stavu, ledaže jí druhá strana doplní, oč byla zkrácena, se zřetelem k ceně obvyklé v době a místě uzavření smlouvy. To neplatí, pokud se nepoměr vzájemných plnění zakládá na skutečnosti, o které druhá strana nevěděla ani vědět nemusela.“

Dovolat se zrušení smlouvy z důvodu hrubého nepoměru může zkrácená strana od okamžiku uzavření smlouvy, ale i k plnění do jednoho roku od uzavření smlouvy. K následnému posouzení slouží cena obvyklá. Strana, jež se cítí být zkrácena, může požadovat navrácení vzájemných plnění či požadovat to, oč byla zkrácena.

Pokud se někdo neoprávněně obohatil na úkor jiného a tento čin není kvalifikován jako trestný čin, může se dle NOZ jednat o bezdůvodné obohacení, upravené ustanovením § 2991 NOZ. Ustanovení se vztahuje na fyzické i právnické osoby a obohacením se myslí peněžní zisk, ale i zisk věcný, včetně zneužívání něčích úkonů či využívání cizí věci. Základním právním účinkem bezdůvodného obohacení je tedy povinnost obohaceného obohacení navrátit, a to dle principu tzv. naturální restituce, kdy je nutné vrátit přesně to, co obohacený nabyl. Byly-li předmětem vztahu nějaký úkon či nějaká věc, respektive obecně záležitosti, které obohacený již nevlastní, ztratily na hodnotě anebo je z podstaty nelze navrátit (např. úkony), náleží ochuzenému dle ustanovení § 2999 NOZ peněžitá náhrada ve výši obvyklé ceny.

Aktuální legislativní nástroje, snad až na jeden, cílí převážně na typ lichvy u nekalých obchodních praktik souvisejících se spotřebitelskými úvěry. Je to logické, neboť lichva bez smlouvy je mnohem hůře postižitelná. Jako preventivní opatření můžeme na oba typy lichvy vztáhnout zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení, ve znění pozdějších předpisů (tzv. insolvenční zákon), který umožňuje oddlužení osob.

Proti spotřebitelské lichvě by měl být spotřebitel coby slabší strana chráněn prostřednictvím zákonů. Jedná se o zákon č. 257/2016 Sb., o spotřebitelském

úvěru, ve znění pozdějších předpisů, dále o zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, ve znění pozdějších předpisů, který vymezuje nekalé obchodní praktiky, a může sem být zařazen i zákon č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy, ve znění pozdějších předpisů.⁷³

2.2.2 Trestněprávní úprava

Obdobně jako v NOZ je lichva definována i v TZ, kde skutkovou podstatu trestného činu lichvy vymezuje ustanovení § 218 TZ:

„Kdo zneužívá něčí rozumové slabosti, tísně, nezkušenosti, lehkomyšlnosti nebo něčího rozrušení, dá sobě nebo jinému poskytnout nebo slíbit plnění, jehož hodnota je k hodnotě vzájemného plnění v hrubém nepoměru, nebo kdo takovou pohledávku uplatní nebo v úmyslu uplatnit ji na sebe převede, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta nebo zákazem činnosti.“

Stejně jako v úpravě NOZ i zde musí být kumulativně splněny obě podmínky:

- zneužití tísně, nezkušenosti, rozumové slabosti, rozrušení nebo lehkomyšlnosti druhé strany,
- plnění, jehož majetková hodnota je k vzájemnému plnění v hrubém nepoměru.

Za trestný čin lichvy jsou považována až jednání společensky nebezpečná, tzn. závažnější povahy. Jednání, která této intenzity nedosahují, podléhají v souladu se zásadou subsidiarity úpravě OZ. Pokud vzniklé poměry naznačují lichvářské praktiky, ale vzhledem k různým okolnostem (např. důkazní nouze, absence svědků, nejednoznačně naplněná skutková podstata lichvy atp.) nemůže být pachatel odsouzen, bývá „lichva“ kvalifikována jako jiný trestný čin, ba dokonce může podléhat jen regulaci občanskoprávní.

Pachatelem trestného činu lichvy může být jak fyzická, tak právnická osoba. Nutností, i v případě trestněprávní úpravy, je existence hrubého nepoměru vzájemných plnění v příčinné souvislosti se zneužitím tísně, lehkomyšlnosti, rozumové slabosti, rozrušení nebo nezkušenosti poškozeného, přičemž tyto pojmy jsou vykládány obdobně jako v občanskoprávní úpravě. Lichva je dle

⁷³ HRUŠKA, L. a J. ŠEVČÍK, 2016. *Nové formy lichvy a zadlužení*. Ostrava: ACCENDO - Centrum pro vědu a výzkum, z. ú.

TZ přečinem, zločinem se stává za specifických okolností.⁷⁴ Tyto okolnosti však vůbec netematizují to, že lichva není často činem jednorázovým, ale opakovaným, dlouhodobým a kontinuálním a většinou s více než jednou obětí. Kvůli této skutečnosti bývá právní úprava kritizována.

Vzhledem k často komplikovanému prokazování skutkové podstaty a důkazní nouzi, a sice zejména u lichvy bez smlouvy, mohou být okolnosti dané situace kvalifikovány jako jiný trestný čin či jejich souběh, nebo je v ideálním případě prokázán souběh lichvy s dalším trestným činem. V obou případech se každopádně nejčastěji jedná o:⁷⁵

- omezování osobní svobody (§ 171),
- vydírání (§ 175),
- útisk (§ 177),
- porušování domovní svobody (§ 178),
- podvod (§ 209),
- neoprávněné podnikání (§ 251).

2.3 Lichva a dluhy v kontextu sociálního vyloučení

Lichva bývá často diskutována v souvislosti s českými SVL. Přestože byla v průběhu posledních tří dekád vypracována celá řada dílčích odborných studií, neexistuje studie, jež by tyto poznatky syntetizovala. Obecně lze říci, že lichva představuje téma, jehož prostřednictvím se obvykle popisují negativní stránky každodennosti v SVL. Na konci 90. let 20. století byla lichva údajně jednou z příčin odchodu řady českých Romů do Velké Británie, dnes se o lichvě hovoří pro změnu jako o příčině odchodu Romů z Velké Británie zpět do ČR. Zatímco v prvním případě Romové údajně odcházeli před vykořisťujícími romskými gangy, v druhém případě jde často údajně o odchod před pákistánskými gangy. Nelze posoudit univerzální pravdivost uvedených tvrzení informantů

dotazovaných v rámci výzkumu BRIZOLIT, ale lze tvrdit, že lichva je pro české SVL podobně významné téma jako mafie pro jižní Itálii. Všichni o lichvě hovoří, osoby, které ji provozují, jsou často v lokalitě známé, ale za trestné činy související s lichvou je jen málokdo odsouzený.

V následujících podkapitolách prozkoumáme důvody, proč ne každé půjčování na vysoký úrok zneužívající tísně spotřebitele je obyvateli SVL vnímáno jako lichva, respektive jako negativní jednání (podkapitoly *Důvody nevnímání lichvy jako újmy* a *Lichva jako alternativa legálních spotřebitelských úvěrů*). Lichva totiž může představovat důležitou instituci např. v situaci, kdy je nutné uhradit závazky plynoucí ze spotřebitelských úvěrů, nebo v okamžiku, kdy lidé nemožou z různých důvodů na spotřebitelský úvěr dosáhnout. Lichva tedy může být reakcí na předlužení i příčinou pádu do dluhové pasti (podkapitola *Předlužení a dluhová past*). Využívání služeb lichvářů či vystavování se nekalým praktikám predátorských poskytovatelů spotřebitelských úvěrů může úzce souviset s omezeným povědomím obyvatel SVL o nástrojích, jejichž využíváním lze předlužení a pádu do dluhové pasti předejít (podkapitola *Lichva jako alternativa spotřebitelských úvěrů*). Lichva tedy představuje oceňovaný i zatracovaný, ale každopádně dostupný nástroj, jehož prostřednictvím si lze zajistit přísun finančních prostředků, jichž se v daném kontextu příliš nedostává. Komplexní charakter významu lichvy a její provázanost s každodenností prakticky znemožňuje její odhalení. Specifičnost újmy, která klientům poskytovatelů půjček vzniká, tak zůstává často neodhalena.

2.3.1 Důvody nevnímání lichvy jako újmy

V úvodní části této kapitoly jsme lichvu vymezili na základě jejích dvou typů: jednorázové lichvy a lichvy jako dlouhodobě vytvářeného vztahu. Tato typologie by však neměla zastrít praktické odstíny realizace lichvy v SVL, které ji do jisté míry znemožňují obyvatelům SVL jako lichvu rozpoznat. Jednorázová lichva může mít v SVL mnoho forem. Jednou z nich je půjčování peněz na vyšší úrok

⁷⁴ Jednou okolností je spáchání trestného činu lichvy v rámci organizované skupiny. Dále to je, pokud je spáchán v době, kdy je vyhlášen stav ohrožení státu nebo válečný stav, či za průběhu události ohrožující život a zdraví lidí, veřejnému pořádku a majetek. Mezi okolnosti podmiňující použití vyšší trestní sazby také spadá způsobení těžké nouze poškozenému a získání značného prospěchu či prospěchu velkého rozsahu.

⁷⁵ DOCHVÁT, P., 2005. Lichva v romské komunitě. *Kriminalistický sborník*. 49(4), 61–66.

ve smyslu příležitostného přivýdělku.⁷⁶ Role toho, kdo si peníze půjčuje, a toho, kdo peníze poskytuje, se situačně střídají. Úvěřující, který má v daný okamžik peníze, je půjčuje na vysoký úrok tomu, kdo je nemá, přičemž se v jiném období mohou tyto role proměnit. Oba úvěřující jsou si přitom jistí finanční tísní úvěřovaného. Praktika je obyvateli SVL obecně akceptována a zůstává často nehlášena. Nepředpokládá totiž nerovnost mezi účastníky transakce, respektive mezi obyvateli SVL, a je chápána jako standardní strategie zajišťování finančních prostředků, a to na obou stranách.⁷⁷

Lichvě jako dlouhodobě vytvářenému vztahu nejlépe odpovídá metafora patrona a klienta. Lichvář v tomto vztahu představuje patrona, dlužník klienta. Lichváři v posledních letech rozšířili portfolio svých služeb o poskytování bydlení, poskytování práce, prodej potravin, ale i o jiné doplňkové služby, jako je doprovod na úřady, provozování neformální taxislužby apod.⁷⁸ Moc lichvářů je totiž úzce spojena s jejich podnikatelským portfoliem, se sítí služeb, které jsou schopni poplávat či nabízet. Lichva tak může být chápána jako „metoda podnikání“, jehož podstatu tvoří poskytování služeb nemajetným skupinám obyvatel, které by jen obtížně tyto služby získávaly jinde. Dlouhodobost tohoto vztahu však umožňuje klientům se kdykoli na patrona s čímkoli obrátit, čehož také mnozí využívají. Vzniká tak předivo vzájemných závazků, v nichž není možno odlišit, co je ještě úrok a co laskavost. Součástí tohoto závazkového vztahu může být i páchaní kriminality v lichvářův prospěch (drobné krádeže, distribuce drog, násilí).

Lichva může být také součástí jinak legálního podnikání. Lichvu uplatňují např. některé podnikatelské subjekty zaměstnávající obyvatele SVL (pracovní agentury či kontraktory pro velké průmyslové závody). Typickým příkladem

je poskytování lichvářské půjčky zaměstnanci, kterému je pak splátka, včetně úroků nebo pouze úroky, strhávána z platu. Jiným příkladem je ubytování obyvatelů SVL výměnou za práci a neadekvátně vysoké nájemné, které je inkasováno rovnou z výplaty zaměstnance. Dané subjekty se účelně orientují na znevýhodněnou populaci, na jejíž obtížné situaci mohou systematicky parazitovat.

V neposlední řadě se obyvatelé SVL nemusí stát vědomou obětí lichvy. Vzdělanostní úroveň a snížené právní vědomí z nich činí snadný terč podvodníků vydávajících se za poskytovatele bankovních i nebankovních půjček, finanční a oddlužovací poradce apod. Mezi odpovědnými a podvodnými subjekty nejsou příslušníci zranitelných skupin obyvatel často schopni rozlišovat. Různost forem a praktik, které samy komplikují označení jednání za lichvu, stejně znesnadňuje její odhalení. Viktimizační výzkum BRIZOLIT ukázal, že lichvou byly viktimizovány 2,5 % populace SVL. Takto nízká prevalence viktimizace může být způsobena tím, že lichvu její oběti nepřiznávají z důvodu strachu, obav ze ztráty důstojnosti, ale také proto, že v případě určitých forem ji nevnímají jako něco, z čeho by jim plynula újma. Ať už proto, že se jim prostřednictvím lichvy dostává služeb, na které by jinak nedosáhly, anebo proto, že si lichvou sami někdy přivydělávají.

2.3.2 Lichva jako alternativa spotřebitelských úvěrů

Ve všech významech a formách, kterých termín „lichva“ nabývá, se obvykle hovoří o iracionalitě klientů, kteří ji využívají. Studie v segregovaných oblastech však ukazují, že za jistých okolností může být lichva racionální volbou pro okamžité překlenutí finanční tísně.⁷⁹ Pole možností obyvatel SVL k obstarání si finanční hotovosti je z mnoha důvodů omezenější než u jiných skupin obyvatel.

⁷⁶ K tématu např. HRUSTIČ, T., 2015. Usury among the Slovak Roma: Notes on Relations between Lenders and Borrowers in a Segregated Taboris. In: M. BRAZZABENI, M.I. CUNHA a M. FOTTA, ed. *Gypsy Economy-Romani Livelihoods and Notions of Worth in the 21st Century*. New York: Berghahn, s. 31–48.

⁷⁷ Jedním z důvodů, proč jsou půjčky od lichvářů využívány, může být zájem ženy předejít situaci, kdy by se stala obětí domácího násilí. V maskulinním prostředí SVL je rodinný rozpočet stejně jako další rodinné záležitosti často svěřen ženám, partnerkám, které v důsledku toho mohou nést negativní důsledky výpadku rodinného příjmu. Tento výpadek může být způsoben nezaměstnaností, ale také závislostmi na hazardních hrách či návykových látkách či pobytem muže za mřížemi. K roli žen při správě rodinného rozpočtu viz též kapitoly *Domácí násilí, Závislost na drogách a studii* Nové formy lichvy a zadlužení. HRUŠKA, L. a J. ŠEVČÍK, 2016. *Nové formy lichvy a zadlužení*. Ostrava: ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum, z. ú. Viz též kapitoly *Domácí násilí a Závislost na drogách*.

⁷⁸ K některým formám lichvy blíže viz HRUŠKA, L. a J. ŠEVČÍK, 2016. *Nové formy lichvy a zadlužení*. Ostrava: ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum, z. ú.

⁷⁹ K racionalitě sociálně vyloučených populací viz např. PORTES, A., 1972. Rationality in the Slum: An Essay on Interpretive Sociology. *Comparative Studies in Society and History*. 14(03), 268–286.

Jednou z příčin tohoto omezení je existence predátorských praktik vzniklých v důsledku systému nesolidních nebankovních subjektů, poskytovatelů právních služeb a exekutorů, který se v ČR etabloval na konci 90. let 20. století a nultých let 21. století. Existence tohoto systému vedla v mnoha případech ke zbytečnému předlužení a exekucím na mzdu.⁸⁰ Nemožnost využívat oficiální bankovní a nebankovní půjčky z důvodu předlužení či exekucí pak vytvořilo poptávku po predátorských či neformálních službách. V tomto ohledu je lichva spíše symptomem než příčinou sociálního vyloučení, jakkoli se to může zdát na první pohled obráceně.

Není to však pouze tento kontext, vlastní řadě SVL, co činí z lichvy vhodnější alternativu k uspokojení aktuální finanční potřeby oproti legálnímu spotřebitelskému úvěru. „Pouliční lichva“ může být i pro obyvatele SVL, kterým jsou běžné půjčky relativně dostupné, chápána jako vhodnější varianta proto, že je dostupná snadněji, absentuje u ní hrozba exekuce a je prostá stigmatizujících prvků žádostí o úvěr.⁸¹ Nadto půjčka od pouličního lichváře skýtá příslib širšího pole možností, pokud jde o vyjednávání splátkového kalendáře, výše splátek i charakteru splácení (místo peněz služba, jako je odpracování si části dluhu či úroků apod.).

Jakkoli se dá za jistých okolností s lichvářem „domluvit“, má tento vztah pochopitelně i odvrácenou stranu. Postihy za prodlení při splácení dluhu nemusejí být vůbec přívětivé. Zastrasování, fyzické násilí i faktické zotročení znají někteří obyvatelé SVL velmi dobře, ať už s nimi mají zkušenost osobní, nebo zprostředkovanou.⁸²

K poptávce po lichvě vede lidi ze SVL i nefunkční systém pomoci v hmotné nouzi. Nízkoprahová dávka mimořádné okamžité pomoci je vyplácena úřadem práce a může být velmi efektivním nástrojem při předcházení zadlužení, neboť dokáže poskytnout jednorázovou částku (např. na kauci spojenou s bydlením či na nákup věci dlouhodobé potřeby jako je pračka, lednice, postel atp.). Takovým

nástrojem však může být jen tehdy, pokud ve skutečnosti nevytváří vyšší náklady. Uvedme si dva příklady – potřebu lednice a potřebu postele. V našem orientačním příkladu je žádost o mimořádnou okamžitou pomoc na nákup postele zamítnuta a rodina je nucena pořídit postel z nějakého charitativního skladu nebo bazaru. U daného nábytku není ojedinělý výskyt štěnic. Rodina pak musí přistoupit k dezinfekci bytu či celého domu, kterou musí uhradit na vlastní náklady. V případě, že na posteli spaly děti, budou zajisté poštipané. To znamená vynaložení času a financí na léčbu. Nakonec bude pravděpodobně nutné se postele a dalšího nábytku zbavit úplně a pořídit nový.

Při nákupu lednice byla v našem rámcovém příkladu dávka mimořádné okamžité pomoci schválena, avšak jen do určité výše, do poloviny ceny nejlevnější lednice, která je na trhu. Úřad totiž výši dávky na konkrétní spotřebiče paušalizoval. Daná rodina nedisponuje prostředky na doplacení nákupu lednice nové, a tak se uchýlí ke koupi spotřebiče z bazaru. Energetická třída postaršího spotřebiče zvyšuje domácnosti náklady spojené s energiemi. Po čase přestane fungovat, rodina musí vynaložit další finance na jeho likvidaci a nakonec si půjčit peníze na pořízení lednice nové. Takovéto nakládání se státním rozpočtem i rozpočtem chudých domácností je evidentně neefektivní a neodpovědné.⁸³

2.3.3 Předlužení a dluhová past

Lichva vede k dluhové spirále, stejně jako dluhová spirála vede k lichvě. Dluhová spirála každopádně představuje past, kdy se dluhy kumulují a překrývají, ať už tím, že jsou stávající dluhy spláceny dalšími půjčkami, či tím, že vznikají prakticky bez vlastního přičinění na základě nějaké systémové chyby. Za takových okolností se možnost vyvázání se z dluhové pasti logicky vzdaluje. Pro ilustraci uvádíme níže tři scénáře dluhových pastí, s nimiž se lidé v SVL často potýkají a které mají potenciál být zcela eliminovány aplikováním vhodných opatření.

⁸⁰ K tématu viz např. AKTUALNE.CZ. 2018. Chudé Česko. *Aktualne.cz*. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/chude-cesko/r-e8ce002ca06411e890620cc47ab5f122/>.

⁸¹ K významu jiných faktorů než peněz v rozhodování o půjčce mezi ekonomicky vyloučenou populací viz např. COLLINS, D., J. MORDUCH, S. RUTHERFORD a O. RUTHVEN, 2015. *Portfolios of the Poor: How the World's Poor Live on \$2 a Day*. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.

⁸² Na zprostředkované úrovni mají příběhy o útisku ze strany lichvářů samy o sobě preventivní funkci a motivují ke splácení, a tak k vlastnímu násilí ani nemusí dojít.

⁸³ MPSV ČR ve směrnici č. 3/2017 uvádí, že „není možné situace pro poskytnutí MOP paušalizovat, stejně jako výši jednotlivých MOP (např. stanovením takového limitu výše dávky, který neumožní danou specifickou situaci řešit a poskytnutá pomoc státu tak není efektivní) pro konkrétní případy, protože by mohlo dojít k popření samotného účelu dávky“.

Prvním scénářem je provázání lichvy bez smlouvy a spotřebitelských úvěrů. Na počátku byla nějaká potřeba, nějaký nenadálý výdaj, který zapříčinil první půjčku, nebo nějaký problém, jenž zapříčinil prodlení či exekuci. Nesplacení spotřebitelského úvěru, existence exekuce, ale i pozdě placené faktury např. za energie, to vše vede k evidenci v registru dlužníků⁸⁴ a tím i k omezení možnosti dále využívat služby seriálních zprostředkovatelů úvěrů. V situaci další ekonomické nestability je pak klient nucen přikročit k využívání predátorských poskytovatelů půjček anebo k službám lichvářů bez smlouvy.

Dluhová past však nesouvisí pouze s využíváním formálních či neformálních služeb. Fenomén tzv. dětských dlužníků ukazuje, že do dluhů a následných exekucních řízení se jednoduše mohou dostat i děti, jejichž rodiče za ně nehradili pokutu za jízdu „na černo“, poplatky za komunální odpad, regulační poplatek za pobyt v nemocnici atp.⁸⁵ Dluhy tedy nesouvisí pouze s životním stylem, ale vznikají i mimo dosah a kontrolu samotných budoucích dlužníků.

Rámcově je nutné též zmínit fenomén dluhů v souvislosti s pobytem ve vězení. S uznáním viny vzniká dotyčným povinnost uhradit státu náklady spojené se zajištěním obhájců *ex officio*. S tímto faktem není řada nejen obyvatel SVL vůbec seznámena a sdílí domněnku, že advokát *ex officio* je bezplatnou službou. Mnohem problematičtější než samotná nevědomost je ale praxe přidělených advokátů. Jejich činnost nepodléhá prakticky žádné kontrole, čímž získávají prostor pro účtování si peněz za hodiny, které ve skutečnosti s klientem neodpracovali.

Stejně kontroverzní je klientelismus, který v oblasti spravedlnosti funguje.⁸⁶ Další zátěží spjatou s nástupem výkonu trestu je pro rodinu zánik podstatného příjmu, což může vyústit v hledání služeb lichvářů nebo predátorských společností. Tím ale dluhová past nekončí, výkon trestu není důvodem k pozastavení stávajících pohledávek nebo exekucí. Naopak, po dobu pobytu ve vězení dále narůstají.⁸⁷ Bez řešení této situace jsou propuštění i jejich rodiny ideálními klienty lichvářů-podnikatelů působících v SVL.

Existence pohledávek, dluhů a exekucí je přičítána nízké finanční gramotnosti obyvatel SVL. Finanční gramotnost se však nerovná dluhové gramotnosti. Vysoké procento zadlužené populace a lidí v exekuci je způsobeno dozníváním nemorální nebo žádné legislativy.⁸⁸ V kontextu jiných evropských zemí disponuje ČR přísnými a pro osoby ze SVL často nesplnitelnými podmínkami při snaze o oddlužení.⁸⁹

2.4 Prevence

Z hlediska prevence je nezbytné k lichvě přistupovat především jako k symbolu přibližujícímu každodennost v SVL, a to především s ohledem na závislost jejich obyvatel na neformálních ekonomických zdrojích. Takové chápání lichvy

⁸⁴ Banky a nebankovní společnosti používají v současnosti tři registry dlužníků: Bankovní registr klientských informací, Nebankovní registr klientských informací a registr SOLUS. Centrální registr úvěrů, který spravuje ČNB, eviduje údaje o úvěrech podnikatelů a právnických osob.

⁸⁵ K problematice dětských dlužníků více viz DVOŘÁKOVÁ, T. a J. MERTL, 2018. Důstojná existence kontra osobní zodpovědnost: případ dětských dlužníků v Plzni. *Sociální práce*. 2018(3), 54–69.

⁸⁶ Na mysli zde máme tzv. kauzu s prozváněním, kdy představitelé některých soudů a policie obcházejí transparentnost přidělování obhájce tím, že ty, kteří by měli být klientovi určení, jsou jen prozvonění ze skrytého čísla za účelem nekontaktování konkrétního advokáta, se kterým mají smlouvený nějaký kontrakt. Více k tématu viz ČAK, nedatováno. *Exoffonomika*. Dostupné z: <https://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=6940>.

⁸⁷ Vznik dluhu při pobyty ve vězení může souviset i s nevhodně nastaveným systémem předávání informací mezi státní správou a pojišťovnami. U jedinců – živnostníků, kteří před nástupem do vězení nepřerušují svou živnost, může dojít k nepropojení informací mezi státem, na něhož přechází podle § 7 zákona č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů povinnost platby pojistného za osobu ve výkonu trestu, a zdravotní pojišťovnou. Takto vzniklý dluh je však neoprávněný a je možné jej zahladit.

⁸⁸ Vysoké odměny advokátům, absentující teritorialita exekutorů, možnost vytváření dětských dlužníků, rozhodčí doložky, absence regulace spotřebitelských úvěrů apod.

⁸⁹ Osobní bankrot je způsob vypořádání dluhů dlužníků s věřiteli v insolvenčním řízení. Oddlužení může trvat maximálně pět let a dlužník by měl v jejich průběhu splatit alespoň 30 % svých závazků. Podmínkou je především posouzení, že může dlužník své závazky v tomto období splácet. Proto je nutné, aby dlužník disponoval zaměstnáním s pracovní smlouvou na dobu neurčitou. Měsíčně pak dlužníkovi zbývá jen nezabavitelná částka, složená z nezabavitelného minima a malé části mzdy.

jako symbolu (a symptomu) každodennosti v SVL umožňuje tematizovat okolní ekonomické, politické a společenské síly, které ji utvářejí a reprodukují.⁹⁰

Za základ prevence v oblasti lichvy považujeme strukturální změny zejména v oblasti bydlení a v řešení zadlužování a předlužování, ve vytvoření alternativních a méně zatěžujících finančních produktů a v optimalizaci dosavadního systému poskytování sociální pomoci. Důraz též klademe na zřetelné rozvíjení právního a finančního poradenství v SVL prostřednictvím komunitní a sociální práce. Základním východiskem prevence v této oblasti je posilování možností obyvatel SVL řešit svou dosavadní situaci jiným způsobem než využíváním služeb lichvářů a predátorských úvěrových společností.

Jako kontraproduktivní naopak vnímáme posilování opatření orientovaných na odhalování kriminality v této oblasti. Tato opatření se totiž často neobejdou bez spolupráce s obyvateli SVL, což však v konečném důsledku mezi ně vnáší vzájemnou nedůvěru.

2.4.1 Primární prevence

Nejen pro primární prevenci je důležité rozumět lichvě právě jako symbolu každodennosti v SVL, která se vyznačuje závislostí na alternativních a neformálních finančních zdrojích či službách. Existence širokého spektra dluhových pastí naznačuje, že preventivní opatření založená na předpokladu „život bez dluhu“ jsou prozatím ideálem, kterého tato populace může v současném systému dosáhnout jen velmi obtížně.

Dluh, potažmo uchýlení se k nevýhodnému úvěru, nevzniká bez příčiny. Onou příčinou dluhové situace často není rozmařilý životní styl, ale potřeba, kterou v kontextu finančních návyků a ekonomické situace sociálně vyloučených domácností nelze nijak jinak vhodně uspokojit. Primární prevence lichvy

musí pracovat se strukturálními příčinami nepříznivé situace domácností, které mnohdy zůstávají okolí zcela skryty či zastíněny jejich viditelnými následky – dluhy a s nimi spojenými problémy. Spolu s tím primární prevenci orientujeme na legislativní změny a na zvýšení informovanosti obyvatel SVL o konsekvencích, které tento způsob půjčování peněz často má.

2.4.1.1 Primární sociální prevence

Jako nejúčinnější boj proti lichvě a predátorským spotřebitelským společnostem se jeví vytvoření legální konkurence. Nabízí se tedy vytvoření systému sociálních mikropůjček či mikroúvěrů poskytujících bezúročné či nízkouročené půjčky právě zranitelným skupinám obyvatel za účelem překlenutí tíživých životních situací či snížení nezaměstnanosti podporou podnikání.

Mikropůjčky jsou v ČR spojovány především s komerčními půjčkami zatíženými podmínkou bezdlužnosti a vysokým úrokem nebo RPSN, což z těchto mikroúvěrů dělá nedostupné, případně predátorské půjčky. Mikroúvěry mají svůj původ v rozvojových zemích, kde jsou poskytovány komerčními subjekty jako dostupné půjčky pro chudé. Tento model je oceňovaný kvůli dosažitelnosti finanční hotovosti pro chudé obyvatelstvo, stejně jako kritizovaný zejména pro neřešení strukturálních nerovností.⁹¹

V kontextu ČR se jako vhodné zdá oživit v minulosti testovaný sociální fond. Experimentální projekt „Nouzový sociální fond“, financovaný Kanceláří Úřadu vysokého komisaře pro uprchlíky OSN, byl testován v Ústí nad Labem a Ostravě.⁹² Výhody tohoto projektu byly spatřovány v pružnosti ve smyslu reakce na vyvstalou nouzi, ve variabilitě situací, které pomáhal řešit, a v jeho adresnosti konkrétním rodinám. V minulosti byl tento projekt v koncepčních

⁹⁰ Obyvatelé SVL bydlí ve srovnání se svým okolím častěji v nájemním či podnájemním bydlení, často se stěhují, počet členů jejich domácností v průměru odpovídá situaci v Československu ve 30. letech 20. století, třetina z nich je nezaměstnaných, dvě třetiny žijí pod hranicí příjmové chudoby, většina obyvatel má základní nebo žádné vzdělání. K sociodemografickým charakteristikám této populace blíže viz TOUŠEK, L., V. WALACH, P. KUPKA, O. PLACHÝ, K. TVRDÁ, Ľ. LUPTÁK a A. BRENDZOVÁ, 2018. Sociálně vyloučené lokality z pohledu sociodemografických ukazatelů. *Demografie*, 60(1), 21–35.

⁹¹ Ke kritice mikroúvěrů viz např. TOŽIČKA, T., 2011. Lesk a bída mikroúvěrů. *Deník Referendum*. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/8418-lesk-a-bida-mikrouveru>.

⁹² Více k projektu viz BAJGEROVÁ, E. a D. HACAPERKOVÁ, 2003. Mikrofinance a snižování chudoby: Nouzový sociální fond. In: *Analýza sociálně ekonomické situace romské populace v České republice s návrhy na opatření*. Praha: Socioklub. Dostupné z: <http://www.ncss.cz/files/finalni-zpravagrafiko.pdf>.

dokumentech zmíněn,⁹³ nicméně jeho principy zatím nebyly v praxi znovu využity.

O reálném rozsahu a podmínkách zadlužování v SVL neexistují žádné studie. Z toho důvodu navrhuje realizaci dotazníkových šetření, která by se specificky zaměřovala na tento druh viktimizace. Kromě toho se domníváme, že má rovněž smysl využívat participativní výzkumné sondy, které jsou s to zprostředkovat situaci dlužů a konkrétních potřeb obyvatel SVL v sociálních souvislostech.

Existence dětských dlužníků představuje stěžejní problém z hlediska právního státu, neboť podřívá důvěru v něj a zpochybňuje základní sociální jistoty. Ještě donedávna bylo možné, že se děti mohly stát dlužníkem dnem narození, a to kvůli tomu, že rodiče za ně neplatili poplatky za komunální odpad.⁹⁴ V současnosti je orientační hranicí šest let, která souvisí s tarify přepravy společností poskytujících městskou hromadnou dopravu. Přestože NOZ garantuje, že nikomu nesmí být pro nedostatek věku nebo rozumu způsobena nedůvodná újma, a stejně tak platí, že NOZ neposkytuje ochranu výkonu práva, které je v rozporu s dobrými mravy, je možné generovat dětské dlužníky. Účinnou prevencí nejsou vstřícné aktivity soukromých či státních subjektů, ale jasná legislativní změna, která zamezí možnosti vzniku dluhu u dítěte.

2.4.1.2 Primární situační prevence

Základem primární situační prevence v oblasti lichvy je v současnosti regulace trhu spotřebitelských úvěrů v oblasti poskytovatelů spotřebitelských úvěrů,

přičemž se debatují další možnosti regulace jejich úroků a poplatků, které jsou s úvěry spojeny. V tomto ohledu došlo v posledních letech k několika významným rozhodnutím, která omezila možnost vystavení obyvatel ČR predátorským spotřebitelským úvěrům. Prvním krokem, k němuž tedy spíše (naštěstí) nedošlo, bylo nezastropování RPSN. Zavedení maximální výše roční procentní sazby nákladů rozhodně nevede k eliminaci lichvy, naopak. Jak upozorňovala např. Platforma pro odpovědné finance, při zastropování by nastal tzv. prohibiční efekt. Lidé s nízkým ekonomickým profilem by byli aktem zastropování RPSN z legálního trhu plně vyloučeni a ve chvíli potřeby by mohli využít už jen půjček od lichvářů bez smlouvy.

Důležitým krokem bylo zavedení institucionální regulace poskytovatelů a zprostředkovatelů spotřebitelských úvěrů, zpřísnění podmínek poskytování spotřebitelských úvěrů a omezení sankcionování spotřebitele za prodlení s jejich splácením. Toho bylo docíleno novým zákonem o spotřebitelském úvěru a povinností dosáhnout na licence od ČNB. Změny se dotkly bankovních i nebankovních subjektů. K 1. červnu 2018 bylo ukončeno udělování licencí nebankovním společnostem, které mohou zůstat na trhu, a v současnosti jich existuje 84. Tento krok lze považovat za významný přínos pro celou oblast prevence lichvy a zadlužování. Kontinuální dohled nad trhem zajišťuje ČNB. Pokračující aktivní kontrola ze strany státních institucí se jeví jako zásadní, neboť již teď se licencované společnosti pokoušejí najít mezery v zákoně k maximalizaci svého zisku. Cestou ke zlepšení situace tak nejsou pouze další legislativní opatření, ale

⁹³ Nouzový sociální fond byl v minulosti zmíněn např. v koncepčních dokumentech MV ČR. Blíže k tématu viz JIRÁNEK, R. a J. PETERKOVÁ, 2008. *Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel*. Praha: MV ČR.

⁹⁴ S účinností od 1. 7. 2012 došlo k novelizaci zákona č. 565/1990 Sb., o místních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o místních poplatcích“), provedené zákonem č. 174/2012 Sb. Uvedená novela upravila v zákoně o místních poplatcích § 12, v jehož odst. 1 stanovila, že „*je-li poplatník v době vzniku povinnosti zaplatit poplatek nezletilý, odpovídají za zaplacení poplatku tento poplatník a jeho zákonný zástupce společně a nerozdílně; zákonný zástupce má v takovém případě stejné procesní postavení jako poplatník*“, a v odst. 2 poté upravila, že „*nezaplatí-li poplatek poplatník nebo jeho zákonný zástupce, vyměří obecní úřad poplatek jednomu z nich*“. Citované ustanovení bylo následně ještě zpřesněno novelou zákona o místních poplatcích č. 266/2015 Sb., která odstranila souběžnou odpovědnost dítěte a zákonného zástupce za vznik nedoplatku na poplatek, když v § 12 odst. 1 jasně stanovila, že „*vznikne-li nedoplatek na poplatek poplatníkovi, který je ke dni splatnosti nezletilý a nenabyl plné svéprávnosti nebo který je ke dni splatnosti nezletilý a nenabyl plné svéprávnosti nebo který je ke dni splatnosti omezen ve svéprávnosti a byl mu jmenován opatrovník spravující jeho jmění, přechází poplatková povinnost tohoto poplatníka na zákonného zástupce nebo tohoto opatrovníka; zákonný zástupce nebo opatrovník má stejné procesní postavení jako poplatník*“. Ustanovení § 12 odst. 2 zákona o místních poplatcích pak již nedává obecnímu úřadu na výběr, po kom bude nedoplatek vymáhat, když stanoví, že obecní úřad vyměří poplatek zákonnému zástupci nebo opatrovníkovi poplatníka, přičemž v souladu s odst. 3 platí, že „*je-li zákonných zástupců nebo opatrovníků více, jsou povinni plnit poplatkovou povinnost společně a nerozdílně*“.

především rozšíření existence transparentních a legálních finančních produktů, u nichž by nebonitním klientům nehrozila při prodloužení okamžitá exekuce.

Zároveň je základním a důležitým opatřením proti zadlužování u neformálních či predátorských poskytovatelů půjček zvyšování povědomí obyvatel SVL o poskytovatelích těchto půjček, zvláště o těch predátorských, a o rizicích při zadlužování se u lichvářů nebo konkrétních úvěrových společností. Tuto informovanost mohou zprostředkovávat komunitní nebo sociální pracovníci nebo jiní aktéři působící v lokalitách. Podpůrným nástrojem informovanosti je též pravidelně aktualizovaný seznam ověřených a dostupných spotřebitelských úvěrů.⁹⁵ Vzorem pro tento seznam může být aktualizovaný registr ČNB nebo Index odpovědného úvěrování.⁹⁶ Nakládání se seznamem by mělo být doprovázeno pravidelným školením pověřených pracovníků, kteří by byli informováni o základních legislativních změnách, novinkách a hrozbách, které mohou potkat zájemce o půjčky ze SVL.

2.4.2 Sekundární prevence

Sekundární prevence lichvy se týká především osob, které už nějaký dluh mají a nemohou využívat další legální finanční služby. Bezprostředně se jich tedy týká možnost vystavení se lichvářům bez smlouvy. Opatření se týkají především změny dosavadních vzorců chování při zadlužení a riziku předlužení, které doporučujeme měnit prostřednictvím vzdělávacích modulů orientovaných na informování o dostupných právních možnostech, jak řešit svou situaci, a optimalizace systému pomoci v hmotné nouzi, jehož časté změny vystavují obyvatele SVL nejistotě při nakládání s finančními prostředky. Situační prevence

se týká regulace výkonu exekutorů za účelem okamžitého snížení rizika nárůstu dalších dluhů z původní jistiny.

2.4.2.1 Sekundární sociální prevence

Příkladem vzdělávací aktivity zaměřené přímo na SVL a problematiku dluhů může být činnost komunitních skupin, které preventivní aktivity přizpůsobují lokálnímu kontextu. Vhodným formátem preventivních aktivit jsou otevřené vzdělávací moduly spočívající v kombinaci přednášek, workshopů, kulatých stolů, společných aktivit nebo v organizaci kulturních a společenských akcí zohledňujících lokální kontext a zájem obyvatel ve vztahu ke klčovému tématu.

Obyvatelé SVL totiž čelí nejen mnoha predátorským podnikatelským praktikám, ale mnohdy též nestandardním praktikám samospráv, vůči kterým se nelze bránit jinak než právně. Mezi ně patří různá diskriminační opatření, nátlakové praktiky, neoprávněné vystěhovávání či úřední šikana, jež mohou vést obyvatele k vyhledání služeb neformálních lichvářů v oblasti poskytování bydlení i práce. Občanskoprávní charakter takových konfliktů až donedávna znemožňoval sociálně vyloučeným efektivně se bránit, poněvadž právní zastoupení si museli nemajetní lidé hradit sami. V nedávné době však vstoupila v platnost novela o advokacii, která rozšířila státem zajištěnou právní pomoc i na oblast správního a ústavního práva.⁹⁷ Obyvatelé SVL se tak mohou obracet na ČAK s žádostí o určení advokáta k poskytnutí i složitější právní služby týkající se situací zneužívání jejich tísně a rizika vystavení nezákonným praktikám.⁹⁸ Je proto vhodné informovat o bezplatné právní pomoci v SVL a pomáhat při jejím využívání.

⁹⁵ Registr ČNB nabízející pravidelně aktualizovaný seznam ověřených poskytovatelů spotřebitelských úvěrů je dostupný on-line z: <https://www.cnb.cz/cnb/jerrr>.

⁹⁶ Klasifikaci odpovědného a predátorského úvěrování byla vytvořena organizací Člověk v tísní, která vydává pravidelný Index odpovědného úvěrování. V Indexu jsou porovnávány poskytovatelé malých půjček na základě několika kritérií jako jsou náklady na úvěr, dostupnost informací o podmínkách půjčky a právní postupy při splácení půjčky. K Indexu odpovědného úvěrování blíže viz Člověk v tísní, 2018. *Člověk v tísní srovnal mikropůjčky a varuje před náklady na prodlužování půjčky. Člověk v tísní - jak přežít dluhy*. On-line dostupné z: <http://www.jakprezidluhy.cz/odpovedne-uverovani/index-ou-201807>.

⁹⁷ Blíže k tématu viz ČTK, 2018a. Bezplatná právní pomoc pro chudé startuje, ČAK povede seznam žadatelů. *Česká justice*. Dostupné z: <http://www.ceska-justice.cz/2018/06/bezplatna-pravni-pomoc-chude-startuje-cak-povede-seznam-zadatelu/>.

⁹⁸ Podmínky bezplatného právního poradenství jsou k dispozici na internetových stránkách ČAK. Viz ČESKÁ ADVOKÁTNÍ KOMORA, 2018. Bezplatné právní poradenství: informace pro žadatele. Dostupné z: <https://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=2617>.

Z obdobného důvodu je nutné dále rozvíjet programy dluhového a právního poradenství. Bezplatné právní poradenství v SVL v současnosti téměř neexistuje a je zajišťováno především díky iniciativám sociálních služeb. Proto je nutné napravit poddimenzování právního poradenství a orientovat dotační tituly krajů i obcí v této oblasti také tímto směrem. Právní poradenství se totiž netýká pouze řešení problémů se zadlužením, ale i situací, které k zadlužení mohou vést, včetně nečekaných překážek při hledání bydlení, při nepřiměřeném tlaku ze strany poskytovatelů bydlení nebo např. při nestandardních postupech zaměstnavatelů. Vhodným nástrojem je zřízení speciální finanční a právní poradny pro obyvatele SVL.

V kontextu výše popsané specifické situace spojené se soudním procesem a nástupem výkonu trestu doporučujeme široce profilované služby a programy pro vězně a propuštěné, které řeší i prevenci zadlužení po dobu výkonu trestu.⁹⁹ Jako žádoucí se jeví rozšíření cílové skupiny i o rodinu odsouzeného. Na závěr odstavce musíme důrazně doporučit, sic vcelku vágně, kontrolu způsobu přiřazování *ex officio* advokátů a dohled nad jejich vykazovanou a reálně vynaloženou prací.

Určitou jistotou by měl být pro lidi ve finanční tísní systém pomoci v hmotné nouzi. Zdá se však, že se s každou novelou svému poslání – zajistit každému minimální životní standard – spíše vzdaluje. Předpokládáme, že stát má zájem na tom, aby jeho obyvatelé měli garantovanou alespoň minimální životní úroveň a při jejím dosahování nemuseli čelit nedostatkům tohoto systému. Zákonná úprava dávek hmotné nouze, jejich conceptualizace, dostupnost a výplata však mnohdy nasvědčuje opaku. Proto navrhujeme optimalizovat systém pomoci v hmotné nouzi, aby skutečně umožnil překlenout nepříznivou sociální situaci jejich příjemců, zejména v těchto bodech:

- Zprv je nutno podotknout, že zatímco částky životního a existenčního minima nebyly od roku 2012 zvýšeny, index spotřebitelských cen se od té doby zvýšil o 5,2 procentních bodů, ceny potravin pak dokonce o 9,7 p. b. Výši dávek na živobytí, odvozovanou z těchto částek, tedy nelze v této době již považovat za adekvátní a je třeba jejich hranici zvýšit.
- Nárok na přiznání doplatku na bydlení nebo příspěvku na živobytí vychází z posuzování příjmů žadatele zpětně za tři měsíce.¹⁰⁰ Jedná se o pevné kritérium, které vůbec nezohledňuje stávající a budoucí situaci žadatele a jeho rodiny. Doporučujeme tedy nejen ve výjimečných případech přistupovat k posuzování stavu domácnosti s ohledem na aktuální kalendářní měsíc.
- Některá pracoviště služby hmotné nouze na úřadu práce jsou dlouhodobě personálně poddimenzována, navíc podléhají vysoké zaměstnanecké fluktuaci. S těmito faktory pak logicky souvisí zpoždování výplaty dávek nebo chybovost v podkladech. To se pak negativně odráží nejen v náladě a interakcích příjemců hmotné nouze, ale reálně to ovlivňuje jejich životy. Jistým řešením je posílení kapacit, které budou s administrativou asistovat nejen úředníkům a úřednicím, ale i přímo klientům úřadu.
- Novinkou je výplata 35–65 % dávky v poukázkách. Děje se tak příjemci dávky, který pobírá dávku déle než šest měsíců v posledních 12 měsících.¹⁰¹ Tato praxe se ukázala problematická hned v několika bodech: poukázkami nebylo možné platit ve všech obchodech, obchodníci na ně adekvátně nevraceli, nebylo možné jimi hradit různé druhy zboží a služeb, jako je doprava apod. Tato omezení s sebou přinesla další negativní konsekvence jako nutnost obstarat si finanční hotovost aj. Výplatu dávky v podobě poukázek je vždy nutno chápat jako sankční

⁹⁹ Dluhové poradenství dnes nabízí mnoho věznic v ČR ve spolupráci s městským úřadem, úřady práce nebo NNO. Blíže k tématu viz např. MS ČR, 2018. Dluhová problematika ve výkonu trestu. *Justice.cz - Katalog životních situací*. Dostupné z: <https://www.justice.cz/web/msp/dluhova-problematika-ve-vykonu-trestu>; nebo O.S, LIGHTHOUSE, 2018. *Zadluženost a recidiva*. Dostupné z: <http://www.os-lighthouse.cz/zadluzenost/>. Dluhovému poradenství osob propuštěných z výkonu trestu se dlouhodobě věnuje např. organizace Rubikon. Blíže k tématu viz RUBIKON CENTRUM, nedatováno. *Řeším dluhy*. Dostupné z: <https://www.rubikoncentrum.cz/resim-dluhy/>.

¹⁰⁰ V § 10 odst. 2 písm. a) ZPHN je dále uvedeno, že pokud došlo alespoň u jedné ze společně posuzovaných osob k podstatnému poklesu příjmu a podstatný pokles příjmu v aktuálním kal. měsíci nadále trvá, rozhodné období počíná kalendářním měsícem, ve kterém k podstatnému poklesu příjmu došlo, nejdříve však kalendářním měsícem, který o dva kalendářní měsíce předchází aktuálnímu kalendářnímu měsíci a končí aktuálním kalendářním měsícem.

¹⁰¹ Dané ustanovení se neuplatňuje v 9 případech, které ZPHN následně uvádí v § 43 odst. 5 písm. a) věty druhé ZPHN.

formu výplaty. Vzhledem ke komplikacím a stigmatizaci, jež se váží k nakládání s poukázkami, navrhuje ponechávat tuto formu opravdu jako sankční a běžně vyplácet dávky hmotné nouze v peněžní podobě.

- Snížení hranice normativních nákladů na bydlení na 80 % znamenalo pro některé rodiny, které nemají nárok na příspěvek na bydlení, faktické kařdoměsíční zadluřování. I když souběžně pobírají doplatek na bydlení i příspěvek na živobytí, nesmí být, dle taxativního vymezení, částka příspěvku na živobytí použita k dofinancování ceny za ubytování – tato dávka má totiž saturovat jiné, další životní potřeby.
- Největší kontroverze však vyvolala možnost ustanovení opatření obecné povahy, které umožňuje určitá místa či celé obce prohlásit za oblast s vysokým výskytem sociálně nežádoucích jevů. Prakticky to znamená, že v takovýchto částech města je rodinám s nově uzavřenými nájemními/ubytovacími smlouvami či dalšími právními tituly, na jejichž základě vzniká vztah s předmětem bydlení, zamezena možnost žádat o doplatek na bydlení. Nařízení téř postihlo stávající obyvatele žijící zejména v nestandardních formách bydlení, kteří musejí např. na ubytovnách uzavírat právní titul k bydlení i každý měsíc. Ukázalo se, že tematizované opatření vede zejména k bezohlednému přelívání „problému“ mimo hranice dané obce. Musíme kvitovat hlasy odborníků, které volají po zrušení daného opatření.¹⁰²

2.4.2.2 Sekundární situační prevence

Dlužníky, kteří se rozhodnou svou situaci řešit, často nejvíce nezatěžuje splacení samotné jistiny, ale spíše úhrada dalších položek, které byly při prodlení nebo za platební neschopnosti přičteny k základní částce a které celý proces

neúměrně prodluřují a činí jej v podstatě neukončitelným. Mezi tyto položky patří mimo jiné advokátní a exekutorské odměny. I když se advokátní odměny a minimální exekutorský zisk podařilo snížit, sepisování žalob a vydávání exekučních titulů stále představuje jistý prospěch ovlivňující motivaci zainteresovaných subjektů. Volná soutěž s pohledávkami a klientelistický systém¹⁰³ přivedl ČR na první příčky států s nejvyšším počtem vedených exekucí a lidí v exekuci. Stejně jako začaly být regulovány spotřebitelské úvěry, měl by být kontrolován i exekuční trh.

Regulací konkurenčního trhu s exekucemi je místní příslušnost pro výkon exekucí – instituce zcela běžná ve velké části Evropy. Místní příslušnost neboli teritorialita odpovídá principu přidělování exekutora nezávislým soudem. Každý exekutor navíc vykonává svou činnost pouze v rámci konkrétní územní jednotky. V případě ČR by se jednalo o kraje a v situaci zahájení nové exekuce na stejného povinného je taková exekuce automaticky přidělena exekutorovi, který již vede předchozí řízení. Propracovaný argumentační materiál, popisující pozitivní dopady zavedení teritoriality a vysvětluující, v čem se často používané protiargumenty mylí, vede internetový server Mapa exekucí.¹⁰⁴

Cílem sekundární situační prevence lichvy je předejít aktuální hrozbě vzniku zadluřování. Kontroverzi vyvolávající a také patrně nejzbytečnější způsob zadluřování je na nájemném, a to zejména v případě, kdy je na jeho úhradu poskytována jedna z dávek na bydlení (příspěvek na bydlení nebo doplatek na bydlení). Pokud příjemce dávky neplní své povinnosti, nástroj přímé úhrady umožňuje ÚP ČR přímé zasílání dávky na účet pronajímatele. Stejně tak lze poukázat i zálohy za služby spojené s užíváním bytu a příspěvek do fondu oprav. Je tudíž třeba více iniciativy ze strany státních a veřejnosprávních zaměstnanců, kteří mohou klienta informovat o institutu přímé úhrady či jej i bez jeho souhlasu

¹⁰² Obdobné body viz KUCHYŇKOVÁ, I. a M. VEVERKOVÁ, 2018. *Co přinesly změny Zákona o pomoci v hmotné nouzi?*. B.m.: Charita České republiky. Dostupné z: <https://www.charita.cz/res/archive/024/002710.pdf?seek=1524474962>.

¹⁰³ Příkladem klientelistického systému je situace dětských dlužníků v Plzni. Dopravní podnik postoupil pohledávky za „jízdu na černo“ advokátní kanceláři, která je dále přeproдалa jiné firmě sídlící v tzv. daňovém ráji. Ta však byla zastupována onou advokátní kanceláři a v důsledku došlo k neúměrnému navýšení nákladů. Navíc, exekuce byly vedeny vždy stejným soudním exekutorem spojeným s advokátní kanceláři. Blíže k tématu ČESKÁ TELEVIZE. 2019. *Dítě v exekuci (168 Hodin)* Česká televize, 7. dubna 2019. Dostupné z: https://www.ceskatelevize.cz/porady/10117034229-168-hodin/219452801100407/?fbclid=IwAR1v50zV_ansEM4hPN-xTu92Y0RljLo7QJHpfKQlvzZJjhQ6ELd8yhHgWU8.

¹⁰⁴ Viz OTEVŘENÁ SPOLEČNOST, O. P. S. a EKUMENICKÁ AKADEMIE, Z. S., nedatováno. *Místní příslušnost exekutorů, tzv. teritorialita. Mapa exekucí*. Dostupné z: <http://mapaexekuci.cz/>.

uplatňovat. Komunikování této možnosti by se mělo obzvláště automaticky dít v případech, kdy byty pronajímá obec či sociální služba.

2.4.3 Terciární prevence

Terciární prevence se vztahuje k možnostem, jak vyřešit již neúnosnou situaci předlužení a minimalizovat rizika, která z něj vyplývají pro obyvatele SVL i jejich okolí. Na úrovni terciární sociální prevence jde zejména o nastavení takových podmínek insolvence, které budou využitelné všemi skupinami populace. Na úrovni terciární situační prevence se pak jedná o hledání alternativních možností oddlužení.

2.4.3.1 Terciární sociální prevence

Ve stávající situaci, kdy je 10 % obyvatel ČR v exekuci a předpokládá se, že podstatná část exekucí vznikla přinejmenším za neetických okolností, je nutné přimnout efektivní nástroj oddlužení. Jím by měla být zákonná insolvence. Efektivní oddlužení je přitom pro občanskou společnost sociálním i ekonomickým přínosem, a to i v krátkodobé perspektivě. U zadlužené populace hrozí riziko ztráty důvěry v právní stát a význam práce. Stát ztrácí občana jako daňového poplatníka a odkazuje jej na sociální služby, sociální dávky, případně musí stát vynaložit další prostředky (mj. na represivní složky, se kterými se z různých důvodů může zadlužený člověk dostat do kontaktu nebo i střetu). To je v konečném důsledku méně ekonomické než samotné odepsání dluhu. Přílišná tvrdost insolvenčního zákona se májí účinkem. A není třeba vynalézat nějaké nové modely oddlužení. Stačí se inspirovat v západních zemích, kde jsou insolvence dostupné a funkční.

Od roku 2008 bylo v ČR oddluženo 35 000 lidí. Stávající novela insolvenčního zákona však žádné přívětivější podmínky nepřináší. Jako jediné řešení se nám jeví zkrácení doby plnění, snížení nebo úplné smazání procentního limitu a zohlednění měsíčních splátek vzhledem k poměru ponechané částky platu.

Vysoké srážky a nízké nezabavitelné minimum jsou pro pracujícího člověka, který se snaží ze svých dluhů vyvázat, velmi demotivující.

Důležitou součástí procesu terciární sociální prevence je poskytování psychoterapeutické pomoci zadluženým a demotivovaným osobám. Dluhy totiž nejsou jediným tématem, které obyvatele SVL řeší, ale jsou provázány např. s rizikovým chováním, pácháním kriminality, domácím násilím a podobně.

2.4.3.2 Terciární situační prevence

Hlavním úkolem terciární situační prevence je regulace vymahatelnosti dluhů a hledání alternativních způsobů oddlužení. V minulosti souvisely nekalé obchodní praktiky s možností uplatňování rozhodčí doložky ve smlouvách o spotřebitelském úvěru, které z drtivé většiny zvýhodňovaly poskytovatele půjček. Tento právní institut znemožňoval státu zasahovat do právních vztahů mezi poskytovatelem půjček a jeho klientem. Od konce roku 2016 je však rozhodčí řízení v této oblasti zakázáno. V oblasti samotných exekucí došlo oproti období před rokem 2013 k nápravě, a to v oblasti spojování bagatelních exekucí do 10 000 Kč dlužné částky. Podle novely exekutorského řádu z roku 2013 je možné exekuční řízení za splnění určitých podmínek spojovat, a to jak povinně ze zákona, tak na návrh dlužníka. O možnosti slučování malých exekucí je vhodné informovat dlužníky, neboť i samotný návrh sloučení je minimum, které jim sociální služby mohou nabídnout.

Řešení předlužení a z toho vyplývající faktická nesplratitelnost dluhů otevírá prostor pro alternativní možnost oddlužování. V ČR byly tyto možnosti na různých místech diskutovány, nicméně jen ojediněle byly uvedeny v praxi. Ve vztahu k SVL se jeví jako nejperspektivnější idea sanačního fondu. Jeho podstatou je možnost jednorázového částečného splacení dlužné částky věřitelům prostřednictvím speciálního fondu organizovaného státem, obcí nebo jinými organizacemi. V praxi pracovníci sanačních fondů nabízejí věřitelům určitou částku, kterou je dlužník schopen v horizontu několika let splatit. Pokud věřitelé na tento návrh přistoupí, získají jednorázově celou částku a dlužník po dobu tří let tuto částku splácí do sanačního fondu. V minulosti byl sanační

fond diskutován v souvislosti se splacením dluhů dlužníků propuštěných z vězení.¹⁰⁵ Kvůli možným překážkám je možné tento fond testovat v rámci dluhů u městských firem, jako jsou např. dopravní podniky.

Alternativu v době ekonomické konjunktury také představuje kompletní oddlužení nejchudších obyvatel ze strany veřejných subjektů za zákonem stanovených podmínek, nebo ze strany soukromých společností, které je podmíněné zaměstnáním u těchto subjektů. Inspirací pro oddlužení může být např. tzv. *debt relief order*, který je alternativou ke klasickému insolvenčnímu řízení pro nejchudší části obyvatelstva. Tento program je určen pro osoby s nízkými dluhy, velmi malým majetkem a minimálním či žádným příjmem. Žadatel o odpuštění dluhu vstupuje v tomto programu do roční zkušební doby, během níž jsou na něj kladeny určené nároky. Pokud se však osvědčí, dluh mu je odepsán.¹⁰⁶

2.5 Shrnutí

Lichva představuje jeden z nejtematizovanějších problémů českých SVL. Obvykle je lichva prezentována jako finanční půjčka na vysoký úrok, v němž poskytovatel zneužívá svého postavení a zavazuje slabší stranu ke splacení neúměrného úroku, ceny či protislužby. Lichva však může mít v samotných SVL mnoho podob, které odpovídají konkrétním lokálním specifikům; může být příčinou vedoucí k dlužnímu vazalství u lokálních lichvářů, stejně jako důsledkem nemožnosti obstarat si finanční prostředky na běžném trhu. V každém případě souvisí lichva s každodenní starostí obyvatel SVL o uspokojování základních životních potřeb, což je u této skupiny obyvatel obtížněji dosažitelné než u zbytku populace ČR.

Z tohoto důvodu je nezbytné zaměřovat opatření v této oblasti především na předcházení rizik plynoucích ze zadlužování nízkopříjmových skupin obyvatel. Za účelem dosažení účinnosti prevence lichvy je zapotřebí budovat

preventivní opatření nejen posilováním odolnosti obyvatel SVL zvyšováním jejich informovanosti nebo finančním poradenstvím, ale především vytvořením podmínek, které riziko zadlužování omezují na minimum, a to včetně nástrojů umožňujících překlenout náhlou finanční tíseň. Ochrana nejzranitelnější části populace, již obyvatelé SVL jsou, by měla být základním východiskem při realizaci všech opatření.

¹⁰⁵ K tématu např. SDRUŽENÍ PRO PROBACI A MEDIACI V JUSTICI, nedatováno. *Mimosoudní řešení předluženosti lidí po návratu z výkonu trestu odnětí svobody*. Dostupné z <https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/projekt-sanace-dluhu---prezentace-msp.ppt>, nebo ČTK, 2008. Propuštění dlužníci budou splácet přes fond po vzoru Švýcarů. *Zpravy.idnes.cz*. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/propusteni-dluznici-budou-splacet-pres-fond-po-vzoru-svycaru-pbg-/domaci.aspx?c=A081202_142306_domaci_jw.

¹⁰⁶ Sanační fond i *debt relief order* byl představen v minulosti v rámci analýzy platné právní úpravy dluhové problematiky v ČR. Blíže k těmto tématům viz KAPUSNICOVÁ, I. a A. MAIXNEROVÁ, 2003. *Souhrnná analýza platné právní úpravy ČR týkající se dluhové problematiky*. B.m.: Probační a mediační služba a IQ Roma Servis. Dostupné z: <https://docplayer.cz/25232089-Souhrnna-analyza-platne-pravni-upravy-cr-tykajici-se-dluhove-problematiky.html>.

3 Podvody ve vztahu k obchodu s chudobou

3.1 Popis problému

Podvody představují širokou kategorii praktik charakteristických tím, že je zneužitá nevědomost, omyl, důvěřivost nebo zranitelnost jedné strany za účelem obohacení strany druhé. Takto definovaný podvod může zahrnovat široké spektrum jednání, jejichž základním společným jmenovatelem je oklamání druhého za účelem zisku. Různé formy podvodu můžeme rozlišit s ohledem na jejich míru sofistikovanosti. Podvody mohou být až banální, jako když je z člověka vymámena malá půjčka, aniž by byla někdy vrácena. Stejně tak ovšem mohou být podvody velmi promyšlené a složitě organizované, např. tzv. karuselové podvody, tunelování, padělání výrobků renomovaných světových značek či falšování dokumentů nebo korupce.¹⁰⁷ Často jsou podvody spojené také se specifickou trestnou činností, jako je obchodování s lidmi.¹⁰⁸

Obětí podvodu může být veřejný i soukromý sektor, mezinárodní veřejnoprávní organizace, státní správa i samospráva, stejně jako poskytovatelé komerčních služeb, nevládní organizace i jednotlivci.¹⁰⁹ V této kapitole se zabýváme primárně podvody vůči příjemcům dávek na bydlení ze SVL. Podvody na nich páchané v souvislosti s poskytováním bydlení ovšem nezpůsobují újmu pouze jim – společensky zranitelným, socioekonomicky znevýhodněným a politicky

jen minimálně reprezentovaným lidem.¹¹⁰ Škody vznikají také jejich okolí (společensví vlastníků jednotek, družstvu nebo i domu či sousedství z důvodu růstu sociálního napětí) a státu, neboť jím vynakládané prostředky na zajištění bydlení nízkopříjmovým rodinám a jedincům jsou používány neefektivně, nemluvě o porušování demokratických principů, na nichž český stát stojí.

V souvislosti s poskytováním bydlení nízkopříjmovým skupinám se ve veřejné rozpravě začal používat termín „obchod s chudobou“. Jak ukázala analýza obsahu českých zpravodajských médií, existují různá porozumění tomuto výrazu, od poskytování vysoce úročených nebankovních půjček a následné vymáhání dluhů soukromými exekutory přes provozování heren a kasin v oblastech se zvýšenou koncentrací chudého obyvatelstva až po poskytování bydlení lidem pobírajícím sociální dávky na bydlení v neodpovídajících podmínkách a za cenu převyšující nájemné v čase a místě obvyklé.¹¹¹ Tomuto posledně uvedenému významu se blíží také naše chápání „obchodu s chudobou“.¹¹²

Obchodu s chudobou rozumíme jako nemorální, pokud ne nezákonné formě poskytování bydlení, které je poskytováno lidem v tíživé situaci (akutní potřeba bydlet, omezené možnosti najít jiné bydlení kvůli etnické a jiné diskriminaci, nedostatek financí na kauci aj.), jehož cena je neúměrně nákladná ve srovnání s jeho kvalitou (technický a hygienický stav ubytovacích prostor, míra a kvalita vybavení) a obvyklou výší nájemného na běžném trhu s bydlením

¹⁰⁷ TVRDÁ, K. a P. KUPKA, 2015. Czech Republic: An Increasingly Sophisticated Trade. In: M. LEVI, O. SHENTOV a B. TODOROV, ed. *Financing of Organized Crime*. Sofia: Center for the Study of Democracy, s. 393–408. KUPKA, P., 2017. *Násilí, podvody a každodennost. Jak zkoumat organizovaný zločin?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

¹⁰⁸ MV ČR, 2018c. *Obchodování s lidmi: Příručka pro pomoc obětem*. Praha: MV ČR. Dostupné z: http://www.prevencekriminality.cz/evt_file.php?file=1517.

¹⁰⁹ Blíže k typologii podvodů a obětí podvodů viz např. LEVI, M., 2008. Organized fraud and organizing frauds: Unpacking research on networks and organization. *Criminology & Criminal Justice*. 8(4), 389–419.

¹¹⁰ TOUŠEK, L., V. WALACH, P. KUPKA, O. PLACHÝ, K. TVRDÁ, Ľ. LUPTÁK a A. BRENDZOVÁ, 2018. Sociálně vyloučené lokality z pohledu sociodemografických ukazatelů. *Demografie*. 60(1), 21–35.

¹¹¹ KUPKA, P., V. WALACH, A. BRENDZOVÁ, O. PLACHÝ, L. TOUŠEK, Ľ. LUPTÁK, K. TVRDÁ a K. VANKOVÁ, 2018. Obchod s chudobou. Kvalitativní obsahová analýza českých zpravodajských médií. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*. 11(1), 19–42.

¹¹² Podobně ve vztahu k bydlení vymezil obchod s chudobou také ředitel ASZ David Beňák: „Nezodpovědné jednání vlastníků bytových jednotek... jde často ruku v ruce s využíváním systému dávek státní sociální podpory a hmotné nouze, kdy majitel bytu pronajímá bytovou jednotku v bytovém domě domácnosti ohrožené sociálním vyloučením nebo jinak znevýhodněné. Úřad práce vyplácí nájemci nebo ve výjimečných případech přímo majiteli formou přímé úhrady dávku příspěvek, případně doplatek na bydlení. Majitel však správci domu (SVJ) dlouhodobě neodvádí předepsané příspěvky na správu domu, ani zálohy na za společně odebírané služby. Pro toto chování se zažilo označení ‚obchod s chudobou‘. DOLEJŠOVÁ KABELOVÁ, K., 2018. *Jak řešit (spekulativní) dluhy vlastníka bytové jednotky? Doporučený postup pro společenství vlastníků jednotek v případě nehrazení příspěvku na správu domu a pozemku a záloh na služby ze strany vlastníka jednotky (ze soukromoprávního hlediska)*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.

a které nezřídka doprovází kriminální, především podvodné jednání ze strany poskytovatelů bydlení.¹¹³

Představa o nezákonnosti obchodu s chudobou jako takového vyplývá ze skutečnosti, že zde dochází ke zcela neúměrnému plnění mezi poskytovatelem bydlení a nájemníkem či ubytovaným, přičemž ti se zjevně nacházejí v tísní. Domníváme se, že situace je zde analogická jako v případě lichvy, byť zatím takto, pokud je nám známo, nebyl žádný případ obchodu s chudobou kvalifikován a stíhán. Možná je to dáno i tím, že obchod s chudobou bývá nejednou označován ve veřejné rozpravě za legální.¹¹⁴ Z našeho pohledu však nelegální je a mělo by k němu být takto přistupováno, a to zvláště v případech, kdy je obchod s chudobou, včetně podvodů s ním spojených, realizován organizovanou formou. Pachatelé obchodu s chudobou mohou být fyzické i právnické osoby, místní podnikatelé vlastníci několik bytů či jednu ubytovnu, ale i velké korporace spravující desítky tisíc bytů. Jejich podvodné jednání může být realizováno různými způsoby, od klamání o stavu poskytovaného bydlení přes vybírání zvláštních poplatků za věci spojené s bydlením až po zpronevěru svěřených peněz (viz níže). Pakliže by se prokázalo, že jsou tyto a jiné způsoby vykonávány po delší dobu ve spolupráci tří a více lidí a existuje mezi nimi dělba práce, je namístě mluvit o organizovaném zločinu.

3.2 Legislativní úprava

Podvody obecně patří mezi majetkovou kriminalitu, které je věnována samostatná kapitola.¹¹⁶ TZ definuje podvod jako samostatný trestný čin, jehož se

dopustí ten, kdo „sebe nebo jiného obohatí tím, že uvede někoho v omyl, využije něčího omylu nebo zamlčí podstatné skutečnosti, a způsobí tak na cizím majetku škodu nikoli nepatrnou“.¹¹⁷ V této kapitole však rozumíme podvodům širěji. Radíme mezi ně nejen ty, které lze postihovat podle trestního práva, ale také ta podvodná jednání, která nemusí naplňovat znaky trestného činu, nicméně jsou regulována civilními předpisy, popř. sankcionována předpisy správního práva. Kromě podvodného jednání se v této kapitole zaměřujeme také na obchod s chudobou obecně, protože se domníváme, že sám o sobě představuje problém, který v některých případech je nebo by měl být trestně i jinak postižitelný.

3.2.1 Trestněprávní úprava

Podvody patří především mezi trestné činy proti majetku, které se nacházejí v Hlavě V. TZ. Patří mezi ně nejen výše uvedený trestný čin podvod (§ 209) a jeho různé varianty definované v ustanoveních § 210–212, ale třeba i zpronevěra (§ 206). Z našeho pohledu – a také z pohledu některých našich informantů z řad policie, s nimiž jsme mluvili v rámci výzkumu BRIZOLIT – lze obchod s chudobou chápat jako lichvářství *sui generis*. V takovém případě by bylo možné uplatnit při právní kvalifikaci obchodu s chudobou trestný čin lichvy (§ 218), i když nám není známo, že by jej v praxi OČTŘ aplikovaly. Pokud je obchod s chudobou nástrojem tzv. praní špinavých peněz, pak jej lze postihovat za úmyslnou či nedbalostní legalizaci výnosů z trestné činnosti (§ 216–217). Další trestné činy, které svými pojmovými znaky odpovídají podvodnému jednání, obchodu s chudobou a navázaným protiprávním aktivitám, jsou uvedeny v tabulce č. 2.

¹¹³ Srov. KUPKA, P., A. BRENDZOVÁ, V. WALACH, O. PLACHÝ, L. TOUŠEK, Ľ. LUPTÁK, K. TVRDÁ a K. VANKOVÁ, 2018. Obchod s chudobou: obsahová analýza českých zpravodajských médií v období 2006–2017. *Středoevropské politické studie*. Ročník XX, Číslo 2, s.124–146.

¹¹⁴ Např. HOUDA, P., 2018. Když nejdraž bydlí ti nejchudší... *Česká pozice*. Dostupné z: http://ceskapozice.lidovky.cz/kdyz-nejdraz-bydli-ti-nejchudsi-dnf-/tema.aspx?c=A150328_232224_pozice-tema_kasa.

¹¹⁵ Zatímco zdůrazňujeme zvážení trestněprávního přístupu, řešení problémů spojených s bydlením včetně obchodu s chudobou bylo doposud hledáno primárně v soukromoprávní sféře. Srov. AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, 2016. *Problémy související s bydlením sociálně vyloučených obyvatel a návrh jejich řešení. Materiál schválený vládou usnesením č. 659–713 dne 27. července 2016*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování. DOLEJŠOVÁ KABELOVÁ, K., 2018. *Jak řešit (spekulativní) dluhy vlastníka bytové jednotky? Doporučený postup pro společenství vlastníků jednotek v případě nehrzení příspěvku na správu domu a pozemku a záloh na služby ze strany vlastníka jednotky (ze soukromoprávního hlediska)*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.

¹¹⁶ Viz kapitolu *Majetková kriminalita*.

¹¹⁷ Ustanovení § 209 TZ.

Tab.2: Trestné činy použitelné ke stíhání obchodu s chudobou, podvodů a dalšího doprovodného jednání

Hlava V. zvláštní části TZ, Trestné činy proti majetku	
Zpronevěra	§ 206
Podvod	§ 209
Pojistný podvod	§ 210
Úvěrový podvod	§ 211
Dotační podvod	§ 212
Legalizace výnosů z trestné činnosti	§ 216
Legalizace výnosů z trestné činnosti z nedbalosti	§ 217
Lichva	§ 218
Porušení povinnosti při správě cizího majetku	§ 220
Porušení povinnosti při správě cizího majetku z nedbalosti	§ 221
Poškození věřitele	§ 222
Způsobení úpadku	§ 224
Hlava VI. zvláštní části TZ, Trestné činy hospodářské, díl 2 Trestné činy daňové, poplatkové a devizové	
Zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby	§ 240

3.2.2 Přestupky

Méně závažné překročení zákona ve výše uvedených případech je možné řešit i v rámci přestupkového zákona (zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších předpisů). Zejména se jedná o přestupky proti majetku uvedené v ustanovení § 8 odst. 1 písm. a) bod 2 a 3 a odst. 2 písm. a) bod 2 a 3. S obchodem s chudobou pak mohou úzce souviset i přestupky proti veřejnému pořádku (VP), především pak přestupek týkající se znečištění veřejného prostranství a zanedbání povinnosti úklidu veřejného prostranství uvedený v ustanovení § 5 odst. 1 písm. f), odst. 2 písm. b).

3.2.3 Občanskoprávní úprava

Praktiky obchodu s chudobou se však mohou týkat i porušování ustanovení NOZ, a to zejména ustanovení týkajících se nájmu bytu (§ 2235–2301), specificky pak výše nájemného (§ 3 Nařízení vlády č. 453/2013 Sb., o stanovení podrobností a postupu pro zjištění srovnatelného nájemného obvyklého v daném místě) a neodvádění příspěvku na správu domu a pozemku a záloh na služby společenství vlastníků jednotek.¹¹⁸

3.2.4 Úprava dle správního práva

Obchod s chudobou je obvykle tematizován s ohledem na problematiku údržby vlastních nemovitostí, které v některých případech přímo ohrožují jejich nájemníky i jejich okolí. V této souvislosti je třeba dodat, že právo neposkytuje jen ochranu vlastnictví, ale stanovuje také vlastníkům nemovitostí určité povinnosti, jak předkládá čl. 11, odst. 3 Listiny základních práv a svobod:

„Vlastnictví zavazuje. Nesmí být zneužito na újmu práv druhých anebo v rozporu se zákonem chráněnými obecnými zájmy. Jeho výkon nesmí poškozo-
vat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem.“

Mezi takové povinnosti patří povinnost udržívat nemovitosti v dobrém stavu.

Dodržování požárních, hygienických a technických standardů budov upravuje zákon č. 133/1985 Sb., o požární ochraně, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, ve znění pozdějších předpisů. Nečinnost správních orgánů ve výše uvedených záležitostech a ve vztahu k potenciálním závažným důsledkům obchodování s chudobou lze pak i žalovat žalobou proti nečinnosti správního orgánu dle ustanovení § 79 a násl. zákona č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů (dále „SŘS“).

¹¹⁸ Doporučený postup při nehrazení příspěvků na správu domu a záloh na služby společenství vlastníků jednotek je detailně popsán ve speciálním materiálu ASZ. Viz DOLEJŠOVÁ KABELOVÁ, K., 2018. *Jak řešit (spekulativní) dluhy vlastníka bytové jednotky? Doporučený postup pro společenství vlastníků jednotek v případě nehrazení příspěvku na správu domu a pozemku a záloh na služby ze strany vlastníka jednotky (ze soukromoprávního hlediska)*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.

Obchod s chudobou je založen na poskytování bydlení spoluhrazeného ze sociálních dávek na bydlení. Ty jsou vypláceny ze systému státní sociální podpory upraveného zákonem č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů a ze systému pomoci v hmotné nouzi upravené zákonem č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.

Ochranu před segregací a predátorskými praktikami obchodníků s chudobou, které jsou zaměřeny na zvláště zranitelnou populaci z důvodu jejího etnického původu, lze nalézt v antidiskriminačním zákoně (zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů).

3.3 Podvody ve vztahu k obchodu s chudobou v kontextu sociálního vyloučení

Sociální vyloučení poskytuje živnou půdu pro různé formy podvodného jednání, jehož cílem je obohacování se na těch, kteří se nedokáží bránit, mají nízké právní vědomí nebo nemají faktický přístup k právním nástrojům, nacházejí se v těžké ekonomické situaci nebo je jim upírán přístup k životně důležitým statkům. Podvody můžeme analyticky rozlišit s přihlédnutím ke dvěma základním úrovním: mezi obyvateli samotnými („podělávání“)¹¹⁹ a mezi externími aktéry a obyvateli SVL, a to především ze strany aktérů, kteří v těchto lokalitách nebydlí. První úroveň možno pokládat za méně společensky nebezpečnou, determinovanou ekonomickou situací osob žijících v podmínkách sociálního vyloučení, větší problém však představuje úroveň druhá, jelikož systematicky přispívá k reprodukci samotného sociálního vyloučení. Typicky se v tomto případě jedná o oblast poskytování bydlení.¹²⁰

¹¹⁹ „Podělávání“ definuje Václav Walach takto: „Obecně ‚někoho podělat‘ znamená někoho okrást, děje se tak ovšem velmi specifickým způsobem. Podstatou podělávání je obohatit se na úkor druhého a ideálně při tom nevzbudit žádné podezření, že k tomu došlo. Jeho prostředky jsou podvod a klam. Nejčastěji se jedná o půjčku, kterou žadatel nemíní vrátit (a se kterou jsem se osobně setkával nejčastěji, takže o ní budu v případě podělávání mluvit primárně). Dále to může být prodej nefunkční elektroniky, jejíž stav není v daný moment možné ověřit, či kradeného zboží, kdy hrozí, že jej původní majitel bude po tom novém chtít zpět. Potažmo brání si provize ze zprostředkování prodeje marihuany a pervitinu, ať už v podobě peněz, anebo části dávky, anebo vylákání peněz pod záminkou zprostředkování sexuálních služeb. Mohou to však být i méně sofistikované způsoby, jako je fingovaná výměna telefonu.“ WALACH, V., 2016. *Význam bezpečnosti v sociálně vyloučené lokalitě*. Brno. Nepublikovaná disertační práce. Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita v Brně.

¹²⁰ Je třeba zdůraznit, že toto rozlišení je analytické povahy. Empiricky se mohou obě roviny prolínat. Např. poskytovatelé bydlení sami mohou bydlet v lokalitě, případně mohou využívat zde žijící obyvatele jako správce svého bytového fondu.

Na zneužívání zranitelnosti obyvatel SVL a jejich snížené schopnosti se bránit stojí také některé rozšířené podnikatelské praktiky, které sice nejsou z různých důvodů trestněprávně postihovány, ale způsobují rozsáhlou sociální újmu. Ve vztahu k bydlení řadíme tyto praktiky do kategorie obchodu s chudobou. Některé případy obchodu s chudobou lokalit jsou vykonávány koordinovaným způsobem organizovanými skupinami a zasahují větší počet obětí. Jsme přesvědčeni, že právě tyto případy obchodu s chudobou v SVL se přinejmenším blíží definici organizovaného zločinu. Nejedná se jenom o způsob provedení a společenskou závažnost, rozsah a újmu způsobovanou těmito praktikami, ale především o specifické postupy, které jsou často na hraně zákona, ne-li za ní, a bez nichž by toto podnikání bylo jen stěží myslitelné, respektive nebylo by tak výnosné, aby bylo tolik atraktivní.

Začneme častými případy podvodů či zpronevěry. Pronajímatelé bytu nezdávka nevracejí nájemníkům přeplatky za energie a někteří dokonce v těchto situacích požadují doplatky. Žádné vyúčtování neprobíhá, a tak se nájemníci nemají jak dozvědět, že se jedná o nedoplatek zcela fiktivní.

Stejně tak může majitel bytu po obdržení nájemného i záloh na energie od nájemníků neodvádět prostředky do fondu oprav a neuhradit zálohy za energie, které se tak stávají dalším zdrojem jeho příjmu. Tato praktika vede k zadlužování společenství vlastníků jednotek a k jejich faktické platební neschopnosti i ve vztahu k základním službám realizovaným na úrovni bytového domu (platby za TUV, teplo, pitnou vodu). To má za následek odpojování bytových domů od centrálního zásobování teplem, TUV či vodou a s tím související devastaci bytových domů (domy odpojené od tepla jsou v době mrazů náchylnější na havárie kanalizace, vodovodních potrubí a rozvodů, množí se plísň, nájemníci se pokoušejí o různé improvizované formy zajištění tepla,

např. topení elektrickými plotýnkami či nelegálním budováním kotlů na tuhé palivo v bytech, což zvyšuje riziko požáru).¹²¹

Dále někteří pronajímatelé bytů neposkytují v zákonné lhůtě vyúčtování spotřeby energií. Tím nejenže ohrožují potenciální výplatu dávek z Úřadu práce (který vyžaduje doložit vyúčtování záloh v konkrétním formátu), ale také jim to umožňuje využívat zálohy na energie k faktickému navýšení nájmu v situaci snižování limitů pro úhradu nájmů stanovených Úřadem práce. Úřad práce totiž usiloval o snížení uznatelných sum za nájem, na což poskytovatelé bydlení reagovali zvyšováním záloh na energie, které ale ve skutečnosti nebyly jako zálohy využívány.¹²²

Kromě toho pronajímatelé v některých případech vystavují neplatné či fiktivní smlouvy, které stanovují vyšší nájmu jinak, než nájemníci skutečně platí, uměle navyšují vyšší záloh nebo stanovují výpovědní lhůty v rozporu se zákonem, případně nechávají nájemníky bydlet bez smlouvy (a bez jakékoli bytové jistoty).¹²³ Bytová nouze je zneužívána také k politickým účelům: někteří pronajímatelé bytů činí nátlak na nájemníky, aby volili konkrétního politického kandidáta nebo podepisovali konkrétní petice.¹²⁴

Správcové domů v některých případech nakládají volně a v rozporu se zákonem s účtem společenství vlastníků jednotek, k němuž získali přístup prostřednictvím plné moci od statutárního orgánu společenství vlastníků jednotek. To je značně ulehčené v lokalitách, kde jsou společenství vlastníků jednotek prakticky nefunkční a ostatní majitelé bytů se jejich jednání neúčastní nebo jsou nedohledatelní. Správce/majitel je v takových případech jediný „na místě“, což

mu umožňuje falšovat listiny tak, aby z toho měl profit, brát si úvěry na společenství vlastníků jednotek, čerpat volně prostředky na nefakturované aktivity, fakturovat nerealizované činnosti, manipulovat s vyúčtováním plateb za energie (přivlastňovat si přeplatky, nehradit nedoplatky, využívat vyúčtování energie na neformální odměny pro „své lidi“ v domě), případně fakturovat nesmyslně vysoké částky za správcovské služby (např. právní služby, předražené zateplení atd.) a běžné servisní opravy.

Někteří správcové domů, kteří jsou souběžně vlastníky bytů a jsou napojeni na politickou sféru, také zneužívají svůj status a bytovou nouzi obyvatel SVL (a to někdy v kombinaci s půjčkami nebo brigádami, které jim poskytují) na politické účely, od umisťování billboardů týkajících se „boje proti parazitům“ přímo na balkóny domů v SVL až po kupčení s hlasy.¹²⁵

Kromě výše uvedeného jsme během výzkumu BRIZOLIT identifikovali celou řadu dalších podvodných praktik, které zatím nebyly nikde popsány. Jedná se např. o:

- výběr nájemného za byt, který byl mezitím poskytovateli zabaven exekutorem, aniž by to nájemníci věděli;
- používání smluv na velmi krátká období, což je poté využíváno k opakovanému zvyšování kauce, kterou je třeba znovu uhradit, aniž by původní kauce byla vrácena zpět;
- bezdůvodné zvyšování kauce během trvání jedné nájemní smlouvy, aniž by se to jakkoli promítlo do vybavení či úprav bytu;

¹²¹ V Litvínově-Janově jsou např. k listopadu 2018 odpojeny celkem tři bytové domy (cca 200 nájemníků, z toho zhruba 80–90 dětí) od CZT, z nich dva také od TUV, jednomu z nich už od září hrozí odpojení od pitné vody. Srov. AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, 2016. *Problémy související s bydlením sociálně vyloučených obyvatel a návrh jejich řešení. Materiál schválený vládou usnesením č. 659–713 dne 27. července 2016*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování. DVOŘÁKOVÁ, T., 2017. *Život za třináctkou. Případová studie života na sídlištích ve městě Chomutov*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování. SÁL, L. a R. VEPŘKOVÁ, 2018. *Vstupní analýza města Jirkov. Závěrečná zpráva z výzkumného screeningu*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.

¹²² Srov. ŠTĚPÁNKOVÁ, H., 2016. *Vstupní analýza města Most*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování. AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, 2016. *Problémy související s bydlením sociálně vyloučených obyvatel a návrh jejich řešení. Materiál schválený vládou usnesením č. 659–713 dne 27. července 2016*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.

¹²³ Dodejme, že podle Generálního ředitelství Úřadu práce lze fiktivní navyšování nákladů na bydlení (nájemné, úhrady za služby spojené s užíváním bytu a úhrady za prokazatelně nezbytnou spotřebou energií) považovat za odůvodněné náklady na bydlení, které jsou ÚP ČR započítávány maximálně do výše nákladů v místě obvyklé.

¹²⁴ Viz např. ŠTĚPÁNKOVÁ, H. a P. LOMOZOVÁ, 2013. *Analýza bytové problematiky v Předlicích*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.

¹²⁵ Viz např. ŠTĚPÁNKOVÁ, H. a P. LOMOZOVÁ, 2013. *Analýza bytové problematiky v Předlicích*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování. AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, 2018. *Krizová situace na sídlišti Janov. Analytický dokument*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.

- nehrazení oprav vybavení, které nájemníkům nepatří (např. sporák, bojler atp.), ale musejí si je opravovat sami, protože majitel se k tomu nemá;
- účtování zvláštních provizí za zprostředkování bydlení, ale i služeb souvisejících s bydlením (viz např. v předchozím bodě uvedené opravy); a
- vytváření falešných smluv s cílem přenést fiktivní trvalý pobyt mimo oblast se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů, aby bylo možné nadále čerpat doplatek na bydlení (viz také níže).

SVL jsou zároveň místy, na která média, političtí aktéři a veřejné instituce nahlíží zejména jako na zdroj kriminality, a jejich obyvatelé jsou situováni spíše do role pachatelů než obětí. Toto specifické rámování umožňuje dobře zakrýt rozsáhlá schémata vykořisťování obyvatel SVL: odpovědnost se ve veřejné rozpravě přesouvá především na samotné obyvatele, ne na ty, kteří z jejich bídy profitují. Tím se přímo podílí na přesměrovávání veřejných prostředků do soukromých rukou, které lze chápat jako nemorální a někdy i nezákonné.

Důsledkem této situace je nejen plýtvání veřejnými prostředky určenými na řešení problémů chudoby a obecně sociálního vyloučení. Rozkvět obchodu s chudobou a predátorských podnikatelských praktik blížících se organizovanému zločinu naopak tyto problémy prohlubuje a produkuje další externality, které dále enormně zatěžují veřejné rozpočty a snižují kvalitu života obyvatel nejen SVL, ale celých obcí, v nichž se nacházejí (zdevastování bytového fondu, odpojování obydlených bytových domů od tepla, teplé vody, pitné vody a elektřiny, předlužení sdružení vlastníků jednotek, narušování VP, znečištění, viditelné projevy chudoby ve veřejném prostoru aj.).

Míra oznamování výše uvedených případů obchodu s chudobou je velmi nízká. Latenci zvyšuje fakt, že se nezdá, že tyto praktiky pohybují v šedé zóně

mezi legálním a nelegálním podnikáním, že jsou jejich aktéři často propojeni s lokální politickou sférou a disponují vlastní právní infrastrukturou ztěžující trestní stíhání odpovědných fyzických či právnických osob a že až dosud nebyly příliš často předmětem zájmu ze strany OČTŘ.

3.4 Prevence

Obchod s chudobou představuje závažný společenský problém, jenž si v minulých letech získával stále více pozornosti. Z přijatých opatření můžeme zmínit možnost vydání opatření obecné povahy, které bylo uzákoněno novelizací zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi,¹²⁶ nebo 15 opatření proti obchodu s chudobou, jež v září 2018 představila ministryně práce a sociálních věcí Jana Maláčová.

Zmínku o obchodu s chudobou nacházíme také ve Strategii prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020. Obchod s chudobou je zde dáván do souvislosti s přesunem kriminality z velkých měst do menších měst a obcí. Příčinou této kriminality má být stěhování nízkopříjmových skupin obyvatelstva za levným bydlením v SVL, jehož prostřednictvím se různí aktéři „snaží vydělávat na chudobě a lidských útrapách“.¹²⁷ V Akčním plánu prevence kriminality na léta 2016 až 2020 pak je uvedeno i jedno specifické opatření proti obchodu s chudobou, spočívající v „důsledné činnosti u subjektů poskytujících ubytování osobám sociálně vyloučeným či osobám sociálním vyloučením ohroženým, a to v úzké součinnosti všech ke kontrole oprávněných institucí“.¹²⁸

Naopak ve strategických dokumentech týkající se sociálního vyloučení, respektive sociálního začleňování není obchod s chudobou specificky tematizován, jakkoli všechny tyto dokumenty upozorňují na problémy spojené se

¹²⁶ Tímto opatřením vyhláší obec oblast se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů, na jejímž území zaniká nárok na doplatek na bydlení.

¹²⁷ MV ČR, 2016c. *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-prevence-kriminality-2008-2011-strategie-pdf.aspx>.

¹²⁸ MV ČR, 2016a. *Akční plán prevence kriminality na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: http://www.prevencekriminality.cz/evt_file.php?file=1334.

substandardním bydlením.¹²⁹ Tyto problémy jsou konkrétně specifikovány ve vládním materiálu Problémy související s bydlením sociálně vyloučených obyvatel a návrh jejich řešení a patří mezi ně dluh vůči společenství vlastníků jednotek nebo družstvu, výskyt obtěžujícího hmyzu, hlodavců nebo zápachu, přelidnění bytů a stavebně technická a hygienická nevhodnost bytů, nadhodnocené nájemné a neplnění povinností ze strany majitelů bytů a zanedbávání údržby bytů, které jsou pronajímány osobám ohroženým sociálním vyloučením.¹³⁰

Jak jsme předestřeli v předchozích kapitolách, obchod s chudobou může představovat i specifický typ organizovaného zločinu. V dokumentech vztahujících se k organizovanému zločinu není obchod s chudobou explicitně diskutován, i když některé jeho projevy se blíží charakteristice organizovaného zločinu uvedené v Koncepci boje proti organizovanému zločinu do roku 2023 (volné uskupení osob, využívání bílých koní, užívání právnických osob k zakrývání nezákonné činnosti či veřejné vystupování jejich protagonistů jako vážených občanů).¹³¹

Podvody, jichž se obchodníci s chudobou mohou dopouštět, jsou ve zmíněné koncepci zohledněny jako méně viditelné, ale velmi často páchané trestné činy v organizované skupině.¹³² Zároveň jsou podvody obsaženy ve Strategii prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020 a Auditů národní bezpečnosti v souvislosti s kyberkriminalitou, ale i insolvenčním řízením, karuselovými podvody a v oblasti likvidace poctivého podnikání.¹³³ Audit národní

bezpečnosti otevírá prostor pro začlenění podvodů spojených s obchodem s chudobou a obecně obchodu s chudobou do strategických dokumentů v oblasti vnitřní bezpečnosti. Ve vztahu k příčinám sociálního napětí v SVL totiž konstatuje, že se stát „po určitou dobu jednostranně zaměřoval na neonacisty, jako by byli výhradní příčinou problémů v SVL a jako by se tyto problémy eliminací neonacistů měly vyřešit“.¹³⁴

Návod na preventivní opatření obchodu s chudobou nabízí Koncepce boje s organizovaným zločinem na období let 2015–2017. Ta do systémových opatření pro boj proti organizovanému zločinu řadí i tzv. administrativní přístup, který definuje jako „posilování kapacit správních orgánů zabráňovat organizovaným zločineckým skupinám v pronikání do státní správy, státního sektoru a ekonomiky“.¹³⁵ V tomto ohledu tedy administrativní přístup nejenže naplňuje požadavek na úzkou součinnost všech zodpovědných orgánů v kontrole bydlení spoluhrazeného z dávek na bydlení vznesený v Akčním plánu prevence kriminality na léta 2016 až 2020, ale také poskytuje inspiraci při navrhování konkrétních opatření, jimiž by podvody a obchod s chudobou obecně mohly být do jisté míry regulovány.

V odborné literatuře je administrativní přístup v boji s organizovaným zločinem vymezován jako „přístup, který znesnadňuje rozvoj nezákonných aktivit tím, že brání působení zločinců v legální sféře“.¹³⁶ V posledních letech se tento přístup prosazuje uvnitř EU v rámci duální strategie boje s organizovaným

¹²⁹ ÚŘAD VLÁDY ČR, 2016a. *Akční plán Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 až 2020*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení/akcni-plan-strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení/download>. ÚŘAD VLÁDY ČR, 2016b. *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 až 2020*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení-2016-2020-finalni-verze/download>.

¹³⁰ AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, 2016. *Problémy související s bydlením sociálně vyloučených obyvatel a návrh jejich řešení. Materiál schválený vládou usnesením č. 659–713 dne 27. července 2016*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.

¹³¹ MV ČR, 2018b. *Koncepce boje proti organizovanému zločinu do roku 2023*. Praha: MV ČR.

¹³² MV ČR, 2018b. *Koncepce boje proti organizovanému zločinu do roku 2023*. Praha: MV ČR. MV ČR, 2016b. *Audit národní bezpečnosti*. Praha: MV ČR.

¹³³ MV ČR, 2016c. *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. MV ČR, 2016b. *Audit národní bezpečnosti*. Praha: MV ČR.

¹³⁴ MV ČR, 2016b. *Audit národní bezpečnosti*. Praha: MV ČR.

¹³⁵ MV ČR, 2014. *Koncepce boje proti organizovanému zločinu na období let 2015–2017*. Praha: MV ČR.

¹³⁶ SPAPENS, A., M. PETERS a D. VAN DAELE, ed., 2015. *Administrative Measures to Prevent and Tackle Crime. Legal Possibilities and Practical Application in EU Member States*. The Hague: Eleven International Publishing.

zločinem.¹³⁷ Jeho hlavním východiskem je přesvědčení, že zločinci neomezují svou aktivitu pouze na ilegální trhy, ale investují z různých důvodů i do legálních aktivit. Ať jsou jejich motivace jakékoli, často do nich přenášejí způsoby, které jsou vlastní ilegálnímu prostředí, jako je zastrašování konkurence, násilné řešení konfliktů, deformování trhu nebo poškození pověsti konkrétního podnikatelského odvětví.¹³⁸ Zájmem veřejné správy by tedy mělo být předcházení takovým aktivitám. Základními nástroji tohoto přístupu jsou obvykle:

- screening a monitoring účastníků veřejných soutěží nebo zájemců o povolení či státní dotace;
- užívání pravomocí k uzavření či vyvlastnění provozoven, v jejichž okolí dochází k porušování VP;
- možnost konfiskace majetku pocházejícího z trestné činnosti;
- další metody obvyklé pro kontrolu zločinu ze strany veřejné správy.¹³⁹

Poskytování bydlení spoluhraného z dávek na bydlení je ekonomickou oblastí, do níž ročně proudí velké množství finančních prostředků ze státního rozpočtu, a zároveň oblastí, která je v různých souvislostech spojována s nezákonnými praktikami. Představuje tedy ideální oblast, do níž je možné soustředit konkrétní administrativní opatření k předcházení obchodu s chudobou. V následujících kapitolách představíme komplexní model prevence obchodu s chudobou a podvodů s ním spojených, založený na existenci licenčního systému pro

poskytovatele bydlení spoluhraného z dávek na bydlení. Tento model sestává z řady opatření, která jsou zpravidla prezentována jako vzájemně propojená. Je potřeba zdůraznit, že to tak v praxi být nutně nemusí. Opatření lze zavádět i jednotlivě, respektive bez návaznosti na licenční systém.

Druhá poznámka se týká stěžejní role systému dostupného a podporovaného bydlení, který chápeme jako klíčový při potírání obchodu s chudobou a podvodů, které jsou na něj navázané. I když jsou dále uvedena opatření většinou namířena primárně proti poskytování nekvalitního a předraženého bydlení příjemcům dávek na bydlení ze SVL, tato opatření budou jen stěží efektivní, pokud nebude k dispozici legislativní nástroj k řešení bytové problematiky včetně obchodování s chudobou. Jinými slovy, administrativní přístup v boji proti obchodu s chudobou v nemůže žádném případě nahradit dostupné a podporované bydlení. Naopak nejefektivnější bude tehdy, bude-li implementován spolu s dostupným a podporovaným bydlením. Z toho důvodu začínáme diskusi jednotlivých navrhovaných opatření právě zákonem o dostupném bydlení.

3.4.1 Primární prevence

3.4.1.1 Primární sociální prevence

Základním předpokladem úspěšného potírání obchodu s chudobou je existence zákona o dostupném bydlení založeného na předpokladu, že důstojné

¹³⁷ Duální strategií boje proti organizovanému zločinu je myšleno paralelní využívání klasických policejních nástrojů a preventivních úředních opatření k co nejefektivnější ochraně před organizovanou kriminalitou. Tato strategie byla úspěšně implementována např. v New Yorku, později v Amsterdamu, v současnosti se tento přístup rozvíjí především v Nizozemsku a Belgii. Blíže viz SPAPENS, A., M. PETERS a D. VAN DAELE, ed., 2015. *Administrative Measures to Prevent and Tackle Crime. Legal Possibilities and Practical Application in EU Member States*. The Hague: Eleven International Publishing. K počátkům tohoto přístupu v Amsterdamu viz FIJNAUT, C., 2016. The Innovative Containment of Organized Crime Problems in Amsterdam's Inner City, 1996–2015. In: G. A. ANTONOPOULOS, ed. *Illegal Entrepreneurship, Organized Crime and Social Control. Essays in Honor of Professor Dick Hobbs*. Berlin: Springer, s. 219–236. Podrobný manuál implementace tohoto přístupu v belgickém městě Genk viz DEBOYE, A. a kol., nedatováno. *Administrative Approach to Organised Crime. Support European Local Authorities in Combating Local Outcomes of Organised Crime: Manual and Toolbox*. Dostupné z: https://eucpn.org/sites/default/files/content/download/files/manual_toolbox_definitione_versionie_isec.pdf.

¹³⁸ K východiskům administrativního boje s organizovaným zločinem a srovnání evropských zemí v možnostech jeho zavádění viz SPAPENS, A., M. PETERS a D. VAN DAELE, ed., 2015. *Administrative Measures to Prevent and Tackle Crime. Legal Possibilities and Practical Application in EU Member States*. The Hague: Eleven International Publishing.

¹³⁹ SPAPENS, A., M. PETERS a D. VAN DAELE, ed., 2015. *Administrative Measures to Prevent and Tackle Crime. Legal Possibilities and Practical Application in EU Member States*. The Hague: Eleven International Publishing.

bydlení představuje základní a nedotknutelné právo.¹⁴⁰ Zákon o dostupném bydlení reaguje na selhání trhu s bydlením, jež bylo způsobeno diskriminací a nedostatkem obecních ubytovacích kapacit pro nemajetné obyvatelstvo, které je odkázáno na poskytovatele bydlení na ubytovnách nebo v SVL v odlehlých částech měst nebo ČR.¹⁴¹

Hlavními rysy zákona o dostupném bydlení by měly být orientace na jednotlivce a rodiny ohrožené sociálním vyloučením, transparentní pravidla přidělování bydlení, poskytování pravidelně ověřovaného standardu bydlení a pravidelný monitoring veřejnými orgány.¹⁴² A především musí být dostupné a podporované bydlení pojímáno jako vhodnější alternativa k bydlení poskytovanému obchodníky s chudobou. To mimo jiné znamená poskytovat jej ve standardních bytech, nikoli v substandardních podmínkách zatížených bezpečnostními, hygienickými a požárními riziky.¹⁴³

Takto koncipované dostupné a podporované bydlení musí nahradit dosavadní standard v podobě tzv. prostupného bydlení, který se vyznačuje praktickou nefunkčností a mnoha dalšími problémy (omezený počet klientů, nevhodně zvolené byty, nedostatečný příjem, špatně zacílená sociální práce aj.).¹⁴⁴ Ačkoli tento systém převládá, jsou také města, kde se od něj odchýlili ve prospěch dostupného a podporovaného bydlení popsaného výše. Jedná se především o Brno, Ostravu, Liberec, ale i další města v ČR. Existence tohoto dostupného

a podporovaného bydlení je nicméně podmíněna aktuálním složením politického vedení obce.¹⁴⁵

Jakkoli na řešení obchodu s chudobou panuje značný veřejný zájem, v současnosti o tomto společenském problému existuje jen velmi málo informací. Není znám ani jeho rozsah (pokud není indikován zvyšujícím se objemem vyplacených dávek na bydlení), ani rozsah a podoba všech predátorských praktik s ním spojených, nemluvě o jeho společenských, ekonomických a politických příčinách a aktérech, kteří jej vytvořili a podílejí se na něm. Vzhledem k zátěži pro veřejný rozpočet, ale především k sociální újmě, kterou obchod s chudobou znamená a produkuje, navrhujeme zřízení parlamentní vyšetřovací komise, jež si bude klást za cíl analýzu výše uvedeného a stanovení nejvhodnějšího strategického postupu proti tomuto fenoménu, a to včetně trestněprávního, ale i jiného postihu jeho protagonistů.¹⁴⁶

Rozsah a komplexita obchodu s chudobou představuje v mnoha ohledech výzvu orgánům státní správy i samosprávy. Z toho důvodu se jako vhodné jeví aplikovat základní princip administrativního boje s organizovaným zločinem (viz výše), kterým je společný postup státní správy a samosprávy při znesnadňování aktivit zločinců v legální sféře. V této souvislosti navrhujeme následující sérii opatření.

¹⁴⁰ V minulosti byl tento zákon označován jako zákon o sociálním bydlení. V době přípravy této metodiky byla však příprava tohoto zákona pozastavena a nahrazena přípravou zákona o dostupném bydlení. Jeho hlavním gestorem je MMR a spolugestorem MPSV. S ohledem na tyto změny hovoříme v textu o zákonu o dostupném bydlení. Bez ohledu na jeho pojmenování nebo konkrétní znění však za hlavní předpoklad tohoto zákona považujeme základní a nedotknutelné právo na důstojné bydlení a naplnění „devatera“ principů navržených Platformou pro sociální bydlení.

¹⁴¹ GAC SPOL. S R. O., 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Praha: GAC spol. s r. o. Dostupné z: http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analýza_sociálně_vyloučených_lokalit_GAC.pdf.

¹⁴² Tyto rysy jsou součástí „devatera“ principů sociálního bydlení stanovených Platformou pro sociální bydlení. K bližšímu zdůvodnění těchto principů viz SNOPEK, J. a kol., 2014. *Systém sociálního bydlení v České republice: Poziční dokument Platformy pro sociální bydlení*. Praha: Platforma pro sociální bydlení.

¹⁴³ K podmínkám života na ubytovnách viz např. JEDINÁKOVÁ, H. a J. PISCHOVÁ, 2013. *Zpráva o ubytovnách na Ostravsku aneb Jsou ubytovny opravdu vhodným řešením pro bydlení rodin s dětmi a lidí bez domova?* Ostrava: Vzájemné soužití. srov. PELÍŠKOVÁ, V., L. ROHREROVÁ, E. DUBNOVÁ a H. ŠIMKOVÁ, 2012. *Sociální ubytovny jako dlouhodobé bydlení pro sociálně slabé. Závěrečná zpráva*. Brno: Ústav územního rozvoje. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/getmedia/4ac18d7b-9914-413e-b43a-52c4e8b7fdf9/B10-Zaverecna-zpr-2012.pdf>.

¹⁴⁴ K evaluaci prostupného bydlení v Brně viz KOCMAN, D. a J. KLEPAL, 2016. *Prostupné bydlení: Evaluate*. Praha: Úřad vlády ČR.

¹⁴⁵ Blíže k tématu viz např. ŽIŽKOVÁ, M., 2018. Prolomit vlny. Housing First v ohrožení. Bude úspěšný brněnský projekt zrušen z ideologických důvodů? *Český rozhlas – Radio Wave*. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/housing-first-v-ohrozeni-bude-uspesny-brnensky-projekt-zrušen-z-ideologickych-7640130>.

¹⁴⁶ K institutu parlamentní vyšetřovací komise blíže viz ZBÍRAL, R., 2010. Vyšetřovací komise jako nástroj parlamentní kontroly veřejné správy. In: KOLEKTIV AUTORŮ. *Kontrolní mechanismy fungování veřejné správy*. Olomouc: Periplum., s. 113–158. Srov. ZBÍRAL, R., 2009. Kvantitativní analýza působení vyšetřovacích komisí Poslanecké sněmovny v letech 1996–2006. *Politologický časopis*. 17(1), 82–101.

Prvním krokem administrativního přístupu v boji k obchodu s chudobou je zřízení Registru poskytovatelů bydlení spoluhrazeného z dávek na bydlení (dále jen Registr). Přítomnost subjektů poskytujících tento typ bydlení v Registru bude nezbytnou podmínkou k tomu, aby jim bylo uděleno oprávnění k ubytovávání osoby pobírající dávky na bydlení v jejich nemovitostech. Jinak řečeno, bez oprávnění vyplývajícího ze zařazení subjektu do Registru nebude nájemníkům (či ubytovaným) u nich bydlícím vyplacen doplatek, respektive i příspěvek na bydlení.¹⁴⁷ Tato povinnost bude platit pro subjekty vlastníci a využívající dva a více bytů či ubytovacích prostor pro tento typ podnikatelské činnosti. Provozovatelem Registru bude zákonem či jinak pověřený orgán¹⁴⁸, přičemž údaje do něj bude vkládat pověřený zaměstnanec orgánu vyplácejícího dávky na bydlení nebo jiného pověřeného orgánu na základě informací od poskytovatele bydlení.¹⁴⁹

Registr bude ve formě databáze oprávněných, ale i neoprávněných poskytovatelů bydlení zveřejněn a bude pravidelně aktualizován orgánem pověřeným provozem Registru. To bude mít preventivní funkci také ve smyslu zvýšení informovanosti o neoprávněných poskytovatelích bydlení, tj. o těch poskytovatelích, kteří byli odhaleni při výkonu činnosti bez patřičného oprávnění, případně byli z Registru vyřazeni na základě neplnění povinností (viz také níže). Rozhodování o vyřazení z registru bude realizováno formou správního řízení. Pokud budou poskytovatelé nabízet bydlení bez oprávnění, budou čelit správním sankcím (peněžitý trest aj.).

Inspirací pro toto opatření byla databáze soukromých poskytovatelů bydlení, jež byla v nedávné době zavedena v Londýně jako součást metropolitní strategie v oblasti bydlení a která reagovala na nárůst výskytu predátorských subjektů podnikajících v této oblasti a obecně na důsledky financování nájemního bydlení.¹⁵⁰ I tato varianta přichází v úvahu. Vytvoření seznamu predátorských poskytovatelů bydlení bez návaznosti na Registr by mělo preventivní funkci nejen ve vztahu k veřejné správě, ale také občanům. Je však otázkou, zdali by tato funkce byla ve vztahu k sociálně vyloučeným, kteří si bydlení nemohou příliš vybírat, efektivní.

Zapsání do Registru bude vyžadovat splnění následujících podmínek:

- a. Ověření spolehlivosti (*background check*), jehož součástí bude prokázání trestní bezúhonnosti, kreditní historie a zaměstnanecké historie;
- d. Čestné prohlášení o dodržování Kodexu poskytovatelů bydlení spoluhrazeného z dávek na bydlení založeném na bázi paktu integrity.

Ověření spolehlivosti se skládá ze tří opatření patřících mezi tradiční nástroje veřejné správy ve vztahu ke kontrole subjektů, které s ní přicházejí v obchodní styk, v téměř všech zemích EU.¹⁵¹ Prokázání trestní bezúhonnosti má potvrdit, že zájemce o poskytování bydlení spoluhrazeného z dávek na bydlení nebyl v minulosti odsouzen za trestný čin, případně jen za konkrétní trestné činy vztahující se k podnikatelské činnosti. Prokázání kreditní historie, tedy seznamu krátkodobých i dlouhodobých půjček a historie jejich plnění, umožní posouzení zodpovědného nakládání s financemi. Předložení zaměstnanecké historie pak dovoluje posoudit, zda není či nebyl poskytovatel zaměstnancem např.

¹⁴⁷ Alternativou může být zavedení přímé úhrady dávek na bydlení poskytovateli bydlení.

¹⁴⁸ Existence Registru by měla být v ideálním případě dána zákonem či novelou zákona upravující dostupné a podporované bydlení. Orgánem, pod něhož by Registr spadal, by měl být ideálně ten orgán, který zároveň vyplácí dávky na bydlení. V současné době je tímto orgánem Úřad práce, ale v rámci logiky administrativního přístupu k boji s obchodem s chudobou je možné pověřit i jinou zodpovědnou instituci.

¹⁴⁹ Kromě správy Registru se bude tento pracovník účastnit schůzek MdT, kde bude prezentovat shromážděné informace o podezřelých praktikách a podílet se na formování postupu proti obchodu s chudobou.

¹⁵⁰ MAYOR OF LONDON, 2018a. *London Housing Strategy*. London: Greater London Authority. MAYOR OF LONDON, 2018b. *Rogue Landlord Checker*. Dostupné z: <https://www.london.gov.uk/rogue-landlord-checker>. O podobné nástroje pak projevil zájem i jiná evropská města čelící predátorským poskytovatelům bydlení, viz např. AGTERBERG, R. a I. SPRONK, 2018. *Utrecht Wants Blacklist of Slum Lords*. Dostupné z: <https://www.dub.uu.nl/en/news/utrecht-wants-blacklist-slum-lords>.

¹⁵¹ Ke srovnání preventivních nástrojů k předcházení zločinu při hospodaření soukromých subjektů s veřejnými penězi v evropských zemích včetně ČR, na němž participovali i dva členové týmu výzkumného týmu BRIZOLIT, viz FERRARIS, V., C. MAZZA a L. SCOMPARIN, ed., 2016. *Warning on Crime. Preventing and Combatting Crime in Public Procurement. Final Report*. Torino: Università degli Studi di Torino.

predátorských společností poskytujících vysoce úročené úvěry, což by mohlo ohrozit příjemce dávek na bydlení.

Druhou podmínkou je předložení čestného prohlášení o dodržování Kodexu poskytovatelů bydlení spoluhrazeného z dávek na bydlení (dále jen Kodex) založeném na bázi paktu integrity. Pakt integrity byl původně vyvinut organizací Transparency International jako nástroj boje proti korupci za účelem ochrany a kontroly veřejných financí.¹⁵² Z tohoto pohledu představuje vhodnou inspiraci také pro Kodex, který je tímto nutné v rámci zřízení Registru rovněž vytvořit. Kodex bude sloužit jako základní rámec pro dodržování smluvených podmínek a zároveň jako závazek jednotlivých stran k sociální odpovědnosti a transparentnosti jako hlavním principům podnikání. Porušení Kodexu bude znamenat pro poskytovatele bydlení sankce, včetně podmíněného nebo nepodmíněného vyřazení z Registru.

Součástí Kodexu bude závazek poskytovatele bydlení účtovat si takové ceny za nájem či ubytování, které jsou v daném místě a čase obvyklé. Tato podmínka reaguje na klíčový problém obchodu s chudobou, totiž neodpovídající výši ceny nájemného. Aby bylo jasné, co je považováno za cenu v místě a čase obvyklou, je zapotřebí vytvoření tzv. cenových map ve vztahu k nájemnému. Vytvoření a aktualizování těchto map zajistí orgán pověřený provozem a správou Registru, případně MMR ČR, pod kterou problematika cenových map v současnosti spadá, a to ve spolupráci se samosprávou, na jejímž území dochází k hrazení bydlení

z dávek na bydlení.¹⁵³ Alternativou je vytvoření celostátních cenových map, které by byly obecně závazné pro úřady práce při vyplácení dávek na bydlení.¹⁵⁴

Součástí Kodexu bude i závazek dodržování nájemních smluv uzavíraných minimálně na 24 měsíců. Tento závazek má předcházet opakovanému uzavírání krátkodobých smluv (na měsíc, na tři měsíce atp.), které nájemníkům nezaručuje jistotu bydlení a vystavuje je bezprostřední hrozbě nucené migrace do jiných bytů či SVL. Zároveň bylo toto „řetězení“ smluv využíváno poskytovateli bydlení ke zvyšování kaucí za „nové“ bydlení, případně i k nevyplácení přeplatků za energie a služby (viz výše). Závazek dodržování smlouvy po dobu minimálně 24 měsíců se bude vztahovat i na ty poskytovatele, jejichž nájemníci v průběhu tohoto období získají práci, i když tím ztratí nárok na dávky na bydlení.

Kodex bude reflektovat i vytvoření minimálních standardů obyvatelnosti, k jejichž dodržování se poskytovatel bydlení zaváže. Se zavedením minimálních standardů obyvatelnosti bytů souvisí i stanovení minimálních standardů jejich vybavenosti.¹⁵⁵ Minimální vybavenost umožňuje nízkopříjmovým jedincům a rodinám dosáhnout na důstojné bydlení, aniž by jim vznikaly další náklady na obstarání základního vybavení. Toto opatření zároveň ochrání okolí bytu před potenciálním vnášením hygienicky závadných předmětů (nábytek se štenicemi atp.). Konkrétně se jedná o funkční sanitární zařízení (sprcha/vana, umyvadlo, toaleta), kuchyňskou vybavenost (např. kuchyňská linka, sporák, lednička) a základní nábytek (např. postel, stůl a židle).

¹⁵² Blíže k paktům integrity viz TRANSPARENCY INTERNATIONAL, 2018. *Pakty integrity*. Dostupné z: <https://www.transparency.cz/pakty-integrity>.

¹⁵³ Cenová mapa byla vytvořena např. v rámci pilotního testování koncepce sociálního bydlení v Plzni. Srov. SOCIÁLNÍ SLUŽBY MĚSTA PLZNĚ, 2018. *Cenová mapa na stanovení nájemného z bytů na území Statutárního města Plzně*. Dostupné z: <https://socialnisluzby.plzen.eu/zajistime-poradime/socialni-bydleni/prubeh-projektu/cenova-mapa-na-stanoveni-najemneho-z-bytu-na-uzemi-statutarniho-mesta-plzne.aspx>. Metodickou pomoc při vytváření cenových map může poskytnout např. FS ČR, která má ve své gesci problematiku oceňování veřejného majetku.

¹⁵⁴ Srov. AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, 2016. *Problémy související s bydlením sociálně vyloučených obyvatel a návrh jejich řešení. Materiál schválený vládou usnesením č. 659–713 dne 27. července 2016*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.

¹⁵⁵ V tomto ohledu bude nutné stanovit metodiku pro posuzování minimálních standardů bydlení. Její zpracování bylo součástí usnesení vlády 669 a 670 z roku 2016. Srov. AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, 2016. *Problémy související s bydlením sociálně vyloučených obyvatel a návrh jejich řešení. Materiál schválený vládou usnesením č. 659–713 dne 27. července 2016*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování. VLÁDA ČR, 2016a. *Plán plnění usnesení vlády ze dne 27. července 2016 č. 669 k problémům spojených s bydlením sociálně vyloučených a návrhům jejich řešení a k usnesení č. 670 k identifikaci problémů v oblasti bydlení*. Praha: Úřad vlády ČR.

Možnost kontroly plnění standardů minimální obyvatelnosti a vybavenosti poskytovaného bydlení bude zahrnuta v Kodexu ve smyslu příslibu zpřístupnění bytu k náhodnému místnímu šetření, které posoudí aktuální hygienické, požární-bezpečnostní a stavebně-technické podmínky.¹⁵⁶ Místní šetření budou provádět příslušné orgány (např. místně příslušné pobočky Hygienické stanice, odbory Stavebního a územního řízení či útvary HZS, ale i jiné), a to na základě informací poskytnutých multidisciplinárními týmy (dále „MdT“) (viz níže).

V neposlední řadě bude Kodex vyžadovat dodržování principu nediskriminace a zajišťování pravidelné sociální asistence ze strany registrovaných sociálních služeb. Tím bude zajištěno, že bude se zájemci o bydlení spoluhrazené z dávek na bydlení zacházeno rovnoprávně bez ohledu na jejich identitu, ať už je definována jakkoli.¹⁵⁷ A dále tím bude umožněno zlepšovat životní situaci u rodin, které jsou k tomu ochotny. Pakliže by docházelo k čerpání sociálních služeb, je nezbytné tuto skutečnost písemně doložit.

Problémy spojené s bydlením byly dosud promýšleny zejména ze soukromoprávního hlediska. My se domníváme, že výše popsané projevy obchodu s chudobou jsou natolik závažné, že vyžadují také trestněprávní řešení. Proto dále navrhuje vytvoření právní analýzy možnosti využití trestného činu lichvy ke stíhání obchodu s chudobou, tedy situaci, kdy je zneužíváno tísňé nájemců či ubytovaných při plnění, jehož hodnota je k hodnotě kvality bydlení a cen nájemného a ubytování v daném místě a čase obvyklém v hrubém nepoměru.

Pokud by obchod s chudobou nebylo možné stíhat jako lichvu, lze iniciovat debatu o vytvoření nového přestupku či trestného činu, který by stavěl na podobných základech jako lichva a zohledňoval nepoměr mezi plněním obou stran.¹⁵⁸

3.4.1.2 Primární situační prevence

Informativní kampaně o obchodu s chudobou a podvodném jednání s ním spojeném je vhodné orientovat především na relevantní aktéry, kteří přicházejí do kontaktu se SVL a zde působícími poskytovateli bydlení v rámci výkonu své profese. Pokud by byl realizován Registr, týkalo by se to především pověřeného orgánu spravujícího Registr (viz výše), ale také dalších aktérů, zejména členů MdT (viz níže). Cílem této kampaně má být seznámení aktérů s podobou a rozsahem předmětné problematiky, stejně jako s možnostmi jejího řešení včetně konkrétních opatření. Ideální by bylo tuto kampaň realizovat po zveřejnění závěrečné zprávy výše zmíněné Parlamentní vyšetřovací komise.

Specificky by kampaň měla obsahovat problematizování stereotypů, které se k obchodu s chudobou v ČR vážou. Mediálním reprezentacím této problematiky v současnosti dominuje zobrazování obchodu s chudobou jako „zneužívání sociálních dávek“. Toto rámování obchodu s chudobou není prosté stereotypů, které se promítají především do konstrukce obětí obchodu s chudobou (Romové) a důsledků obchodu s chudobou (jako problém občanského soužití

¹⁵⁶ Ohledně problémů spojených s místním šetřením viz též úkoly stanovené vládním usnesením k řešení problémů spojených s bydlením sociálně vyloučených obyvatel. AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, 2016. *Problémy související s bydlením sociálně vyloučených obyvatel a návrh jejich řešení. Materiál schválený vládou usnesením č. 659–713 dne 27. července 2016.* Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.

¹⁵⁷ Ochrana před diskriminací protíná celý český právní řád. Přehled konkrétních právních předpisů je k dispozici na internetových stránkách Veřejného ochránce práv (viz níže). Diskriminace je chápána jako porušení rovnosti každého člověka v důstojnosti a právech, což jsou hodnoty chráněné ústavou. Právo na ochranu před diskriminací je upraveno v tzv. antidiskriminačním zákoně, respektive zákoně č. 189/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších zákonů. Antidiskriminační zákon rozeznává dva základní druhy diskriminace: přímou a nepřímou. Podle shrnutí Veřejného ochránce práv je za přímou diskriminací považováno „jednání, při němž se s jednou osobou zachází méně příznivě než s jinou ve srovnatelné situaci, a to z důvodů, které zákon zakazuje.“ Nepřímá diskriminace označuje „jednání, při němž se s někým zachází méně příznivě na základě kritéria, které je zdánlivě neutrální“. KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV, 2018. *Co je diskriminace?* Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/diskriminace/pomoc-obetem-diskriminace/co-je-co-neni-diskriminace>.

¹⁵⁸ Inspirací pro debatu o novém přestupku nebo trestném činu postihujícím pronajímání substandardního bydlení za nepřiměřeně vysoký nájem osobám v tísní může být právní debata vedená na přelomu 60. a 70. let v USA. Tato debata se vztahovala k právní konceptualizaci *slumlordismu* (anglický výraz pro poskytování bydlení ve slumech) jako specifického protiprávního jednání. Blíže k debatě viz např. SAX, J. L. a F. J. HIESTAND, 1966. *Slumlordism as a Tort*. *Michigan Law Review*. 65, 869-922; BLUM, W. J. a DUNHAM, A. (1967). *Slumlordism as a Tort--A Dissenting View*. *Michigan Law Review*. 66, 451-464.

mezi Romy a Neromy).¹⁵⁹ Takto byly prezentovány také nepokoje v Janově v roce 2008 a 2009 a ve Šluknovském výběžku v roce 2011, přestože se později ukázalo, že problémy v občanském soužití byly způsobeny především neregulovaným obchodem s chudobou.¹⁶⁰ V tomto ohledu by informativní akce nabývala podoby osvětových akcí, jež usilují o překonávání stereotypů a předsudků o společenských skupinách.¹⁶¹

3.4.2 Sekundární prevence

3.4.2.1 Sekundární sociální prevence

Hlavním cílem prevence v případě podvodů spojených s obchodem s chudobou je včasná intervence při podezření, že k nim v SVL dochází. Z toho důvodu se jako důležité jeví zejména sdílení informací mezi jednotlivými složkami veřejné správy a koordinace jejich postupu proti obchodu s chudobou v rámci pravidelně se setkávajících lokálních pracovních skupin. Vhodný formát těchto skupin představují MdT, které jsou zřizovány k prevenci kriminality v kontextu SVL¹⁶² a které mají oporu také ve Strategii prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020.¹⁶³

Funkce MdT je dvojí. Zaprvé tyto týmy koordinují postup proti obchodu s chudobou a zároveň sdílejí poznatky o vývojových proměnách tohoto společenského problému. Druhá funkce spočívá ve využití výše řečeného ke zvyšování

informovanosti obyvatel SVL o nezákonnosti některých praktik obchodníků s chudobou a k posilování jejich motivace tyto praktiky oznamovat policii či jiným povolaným institucím.

Koordinaci MdT převezme samospráva prostřednictvím odborů prevence kriminality či jiných příslušných orgánů samosprávy. Součástí MdT by měly být všechny relevantní instituce pro postup proti obchodu s bydlením včetně následujících:

- místně příslušného Úřadu práce: poskytuje informace o objemu prostředků vyplacených dávek na bydlení a o jejich využití a problémech při jejich čerpání,
- FS a FAÚ: poskytuje informace o možných potenciálních nesrovnalostech v účetnictví poskytovatelů bydlení přijímajících dávky na bydlení, daňových únicích či nelegálním podnikání,
- Služby kriminální policie a vyšetřování PČR a Národní centrály proti organizovanému zločinu: informují o identifikaci a stíhání trestné činnosti,
- NNO poskytující sociální terénní práci nebo komunitní práci: informují o novinkách v obchodování s chudobou v lokalitě, poskytují tipy na konkrétní problematiku poskytovatele bydlení.

Poslední opatření sekundární sociální prevence se týká využívání institutu přímé úhrady v případě dávek na bydlení ze strany úřadu práce na účet společenství

¹⁵⁹ Srov. KUPKA, P., V. WALACH, A. BRENDZOVÁ, O. PLACHÝ, L. TOUŠEK, Ľ. LUPTÁK, K. TVRDÁ a K. VANKOVÁ, 2018. Obchod s chudobou. Kvalitativní obsahová analýza českých zpravodajských médií. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*. 11(1), 19–42. KUPKA, P., A. BRENDZOVÁ, V. WALACH, O. PLACHÝ, L. TOUŠEK, Ľ. LUPTÁK, K. TVRDÁ a K. VANKOVÁ, 2018. Obchod s chudobou: obsahová analýza českých zpravodajských médií v období 2006–2017. *Středoevropské politické studie*. Ročník XX, Číslo 2, s.124–146.

¹⁶⁰ TOŠNER, M., Z. POLÁKOVÁ, N. INDROVÁ, M. NOVÁK, V. RUMPÍK a K. ŽIDLICKÁ, 2010. Materiální past: Geneze sociálního napětí v lokalitě Litvínov–Janov ve vztahu k privatizaci bytového fondu. *AntropoWebzin*. 6(1), 5–16.

¹⁶¹ Viz též kapitolu *Násilí z nenávisti*.

¹⁶² Vznik MdT byl inspirován podobnými týmy v jiných společenských oblastech. Jedná se o platformu pro spolupráci terénních pracovníků, sociálních služeb, PČR, MP, reprezentantů škol a samosprávy v nejrůznějších oblastech problémů spojených se sociálně vyloučenými lokalitami. Patrně nejznámějším příkladem MdT zaměřených na SVL jsou ty ostravské, kterých v době psaní této metodiky působilo sedm. Financování těchto týmů je podpořeno z Evropského sociálního fondu. Srov. STATUTÁRNÍ MĚSTO OSTRAVA, 2017. *Strategie prevence kriminality statutárního města Ostravy na období 2017–2021*. Ostrava: Statutární město Ostrava.

¹⁶³ MV ČR, 2016c. *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-prevence-kriminality-2008-2011-strategie-pdf.aspx>.

vlastníků jednotek či bytových družstev. Doporučujeme, aby toto opatření bylo v praxi využíváno, a to na základě zákona č. 111/2006 § 42 odst. 3, dle kterého lze v jasně definovaných situacích považovat za poskytovatele služeb nájemci společenství vlastníků jednotek. Tato praxe zajistí, aby nedocházelo k výpadkům při úhradě poplatků za energie a služby, respektive aby nebyly zpronevěřeny obchodníky s chudobou, k čemuž právě v současnosti dochází.

Pokud poskytovatel bydlení neplní povinnosti vyplývající z členství ve společenství vlastníků jednotek, jako je placení služeb spojených s užíváním bytu (voda, teplá voda a teplo) a přispívání do společného fondu oprav, může se stát, že budou všechny byty odpojeny od přívodu energií a vody, případně může dojít i k vyhlášení exekuce, pokud se společenství vlastníků jednotek dostane do placení neschopnosti v případě půjček od bankovních subjektů na rekonstrukci domu, pořízení plastových oken, zateplení atd. Obojí pochopitelně může přispívat ke zvýšení sociálního napětí v SVL.¹⁶⁵ Možnou alternativou je též provázání členství ve společenství vlastníků jednotek a družstvu s Registrem, čímž by poskytovatelé bydlení mohli být vyloučeni, pokud by dlužili a své dluhy nespláceli.

Dále by mělo být podpořeno vzdělávání domovníků-preventistů a APK o specifikách podvodného jednání ve vztahu k obchodu s chudobou. Tito pracovníci mohou nejen informovat obyvatele SVL o specifikách podvodného jednání, ale taktéž je motivovat k oznamování daného jednání.

Současně by bylo vhodné realizovat, alespoň ve vybraných lokalitách, informativní kampaň, jejímž cílem by bylo působit přímo na obyvatele SVL a motivovat je k oznámení podvodů ve vztahu k obchodu s chudobou policii či jiným vybraným organizacím. Tuto činnost by bylo vhodné doprovodit monitoringem počtu získaných oznámení.

¹⁶⁴ K používání tohoto institutu byla v roce 2017 vydána i instrukce náměstka MPSV ČR ve vztahu k ÚP ČR, který nařídil tento institut užívat pouze v ojedinělých případech. Důsledkem je však praxe jeho faktického nevyužívání. K uvedení instrukci viz VAŇÁSEK, J., 2017. *Instrukce náměstka pro řízení sekce 4 č. 6/2017*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/30400/Instrukce_NM_4_6-2017.pdf. Ohledně nevyužívání a rizik využívání přímé úhrady viz VLÁDA ČR, 2016a. *Plán plnění usnesení vlády ze dne 27. července 2016 č. 669 k problémům spojených s bydlením sociálně vyloučených a návrhům jejich řešení a k usnesení č. 670 k identifikaci problémů v oblasti bydlení*. Praha: Úřad vlády ČR.

¹⁶⁵ Na tuto situaci dlouhodobě upozorňují orgány výkonné moci (viz např. VLÁDA ČR, 2016a. *Plán plnění usnesení vlády ze dne 27. července 2016 č. 669 k problémům spojených s bydlením sociálně vyloučených a návrhům jejich řešení a k usnesení č. 670 k identifikaci problémů v oblasti bydlení*. Praha: Úřad vlády ČR.), stejně jako média (viz např. ČTK, 2018b. Tisícovkám lidí ze sídliště Janov hrozí, že budou bez tepla a vody. *Týden*. Dostupné z: https://www.tyden.cz/rubriky/domaci/tisicovkam-lidi-ze-sidliste-janov-hrozi-ze-budou-bez-tepla-a-vody_499711.html. UHLOVÁ, S. a P. ŠPLÍCHAL, 2018. Most k české politice: Rasistický volební program Sdružení Mostečané Mostu z pera bytového družstva Krušnohor prý má vyřešit problémy s bydlením, na nichž se družstvo samo podílí. *A2larm.cz*. Dostupné z: <http://a2larm.cz/2018/09/most-k-ceske-politice>).

V neposlední řadě se nabízí realizovat dotazníkové šetření za účelem zmapování podílu osob v SVL, které se setkaly s podvody ze strany poskytovatele bydlení. Součástí tohoto šetření musí být odpovídající konceptualizaci podvodného jednání ve vztahu k bydlení. I toto šetření je možné chápat jako způsob informování o uznání problému obchodu s chudobou a ochotě veřejné správy se tímto problémem zabývat a řešit jej.

3.4.2.2 Sekundární situační prevence

Hlavním cílem sekundární situační prevence je řešení aktuální problémové situace obchodu s chudobou. Nástroje pro řešení budou vyvíjeny MdT, přičemž základem budou místní šetření členů týmu a dalších příslušných orgánů (např. místně příslušné pobočky hygienické stanice, odbory stavebního a územního řízení či útvarů HZS). V tomto ohledu doporučujeme provázat stávající praxe a vytvořit metodickou podporu pro konání těchto společných šetření, jakož i zajištění finančních prostředků a personálních kapacit pro realizaci těchto šetření.

Dalším opatřením, které je nezbytné realizovat, aby výše popsany systém vystavený kolem Registru a činnosti MdT mohl efektivně fungovat, je zajištění dočasných krizových lůžek. Tato lůžka budou ubytovávat nájemníky a ubytované, pokud poskytovatel bydlení nebude jednat v souladu s pravidly Registru. Cílem tohoto opatření je tedy vytvořit možnost náhradního ubytování do doby vyřešení nastalé krizové situace. Toto opatření je vhodné realizovat i bez návaznosti na Registr, a to v případě, že se na území obce nachází větší počet osob ohrožených ztrátou bydlení a bezdomovectvím.

3.4.3 Terciární prevence

3.4.3.1 Terciární sociální prevence

Poskytování bydlení na principu obchodu s chudobou představuje značná rizika pro nájemníky či ubytované. Nedávné události jako uzavírání ubytoven,¹⁶⁶ vystěhovávaní nemajetných nájemníků ze soukromých nájemních domů¹⁶⁷ či snaha o demolici některých SVL¹⁶⁸ potvrdila, že náhlá ztráta bydlení většího množství lidí je jedním z hlavních problémů, které je třeba řešit. Jakkoli se zde nutně nejedná o nezákonné jednání, potenciálně způsobená újma dostatečně ospravedlňuje nutnost zabývat se tímto problémem.

Z toho důvodu navrhujeme vytvoření krizového plánu na úrovni obcí pro případy náhlého ohrožení bezdomovectvím většího počtu osob. Tento plán by měl stanovit postup při ubytovávání dotčených osob, zajištění a přípravu ubytovacích kapacit, jakož i zhodnocení právních možností intervenovat ve smyslu uzavření nebo naopak zabránění uzavření důležitých nemovitostí. Co se týče financování, protože výše uvedené krizové situace nelze vždy předvídat, je důležité disponovat okamžitě dostupnými finančními prostředky, využitelnými k plnění krizového plánu. Obce by měly vytvořit fond určený k řešení potřeby náhlého ubytování většího počtu lidí.

Hlavním úkolem veřejné správy je prosazování a ochrana veřejného zájmu. Některé situace vyžadují poměrně zásadní opatření, jako je odkup či vyvlastnění bytů či nemovitostí, které jsou využívány k obchodu s chudobou a podvodnému jednání k němu přidruženému.¹⁶⁹ Doporučujeme, aby tyto nástroje byly častěji

využívány. Pokud jde o odnětí vlastnického práva, navrhujeme, aby byla připravena analýza podmínek, za nichž lze vyvlastnění výše uvedených objektů uskutečnit, respektive stanovit optimální právní postup při jejich vyvlastňování.¹⁷⁰

Podpora obětí podvodů spojených s obchodem s chudobou je dalším nezbytným opatřením při potírání tohoto společenského problému. Obyvatelé SVL musejí být schopni nejen rozpoznat, že se stali obětí protiprávního jednání, ale zároveň musejí vědět, jaké právní možnosti mají na svoji obranu. To se týká především informování o pomoci NNO a přístupu k bezplatnému právnímu poradenství a službám. Toto informování by mělo být realizováno sociálními pracovníky či pracovníky v sociálních službách, ale i domovníky-preventisty, APK či policií obecně. Specificky by se na pomoc obětem ze SVL mohly zaměřovat právní kliniky.

Jak již bylo upozorněno výše, podvody ve vztahu k obchodu s chudobou nejsou zpravidla řešeny trestněprávně, přestože by takový postup byl žádoucí. Za tímto účelem navrhujeme soustředit úsilí na dovedení významných případů z této oblasti k soudnímu rozhodnutí, např. v případě neodvádění příspěvků vlastníkem bytu do fondu oprav pomocí trestného činu zpronevěra. Pokud by byl rozsudek odsuzující, nepochybně by to přispělo k podávání dalších trestních oznámení a také odstrašení poskytovatelů bydlení od nezákonného jednání.

Soudní rozhodnutí by pak mohla být využita při zefektivňování postupu OČTŘ i při navrhování strategického postupu v tomto případě. V neposlední řadě by bylo vhodné tato rozhodnutí výrazně medializovat, aby byl podpořen jejich odstrašující účinek.

¹⁶⁶ Viz např. ŠUJAN, K., 2018. Desítky lidí z ubytoven ještě nemají náhradní bydlení. *Ustecky.denik.cz*. Dostupné z: https://ustecky.denik.cz/zpravy_region/desitky-lidi-z-ubytoven-jeste--stale-nemaji-nahradni-bydleni-20180622.html. USTOHALOVÁ, J., 2018. Ilegální ubytovna kvůli dluhům provozovatele končí, sto lidí nemá kam jít. *Brno.idnes.cz*. Dostupné z: https://brno.idnes.cz/ilegalni-ubytovna-samalova-brno-dluhy-vystehovani-fxg-/brno-zpravy.aspx?c=A180419_396368_brno-zpravy_krut.

¹⁶⁷ USTOHALOVÁ, J., 2016. Stovkám chudých lidí v Brně hrozí, že po Novém roce skončí na ulici. *Brno.idnes.cz*. Dostupné z: https://brno.idnes.cz/ukonceni-najmu-romum-z-domu--kolem-cejlu-v-brne-fo8-/brno-zpravy.aspx?c=A161102_2283352_brno-zpravy_krut.

¹⁶⁸ DIENSTBIEROVÁ, K., 2018. Ostravská osada Bedřiška vyhlásila Dva týdny bdělosti. Obyvatelé protestují proti vystěhování. *Romea.cz*. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/ostravska-osada-bedriska-vyhlasila-dva-tydny-bdelosti-obyvatele-protestuji-proti-vystehovani>.

¹⁶⁹ Obecně jsou tyto nástroje považovány za intervenci veřejné správy do soukromého vlastnictví k ochraně veřejného zájmu. Blíže ke srovnání užívání těchto nástrojů v zemích EU viz SPAPENS, A., M. PETERS a D. VAN DAELE, ed., 2015. *Administrative Measures to Prevent and Tackle Crime. Legal Possibilities and Practical Application in EU Member States*. The Hague: Eleven International Publishing.

¹⁷⁰ Pokud by stávající právní úprava reálně neumožňovala vyvlastňovat objekty určené k obchodu s chudobou, je na místě zvážit novelizaci zákona č. 184/2006 Sb., o odnětí nebo omezení vlastnického práva k pozemku nebo ke stavbě, ve znění pozdějších předpisů.

3.4.3.2 Terciární situační prevence

Posláním terciární situační prevence je minimalizace poškození těch, kteří se již stali obětí obchodování s chudobou. Vytipováváním a prvotní prací s touto cílovou skupinou mají na starost terénní služby specializované na práci s oběťmi trestných činů i pachatelů. V českém kontextu jsou tyto služby již na mnohých místech poskytovány,¹⁷¹ ale jejich činnost je tlumená častou personální fluktuací, která je způsobena nízkým finančním ohodnocením a dalšími problémy charakteristickými pro terénní sociální služby. Činnost těchto terénních služeb ve vztahu k obchodu s chudobou je přitom klíčová. Jejich hlavní funkcí je totiž samostatná pochůzková činnost a depistáž, během nichž pracovníci terénních služeb monitorují situaci a nabyté poznatky sdílí s dalšími zodpovědnými subjekty včetně MdT. Z tohoto důvodu doporučujeme finančně dále podporovat činnost terénních služeb.

Rozšíření funkce terénní práce v oblasti obchodu s chudobou by v budoucnu měla spočívat v posílení vyhledávání náhradního bydlení pro oběti obchodu s chudobou nebo zprostředkování jeho získání od samosprávy disponující krizovými lůžky pro tyto oběti.

3.5 Shrnutí

Podvody ve vztahu k obchodu s chudobou stejně jako obchod s chudobou sám představují závažné společenské problémy, jejichž řešení má místo rovněž i v metodice prevence kriminality související se SVL. Právě zde totiž mají tyto problémy největší dopady, neboť způsobují újmu zvláště zranitelným osobám. Podvodné jednání ve vztahu k obchodu s chudobou chápeme podstatně šířeji než TZ. Podle našeho názoru lze vůči němu a obecně obchodu s chudobou postupovat nejen podle trestního práva, ale také podle práva občanského a správního. Podvodné až predátorské praktiky obchodníků s chudobou v kontextu SVL byly popsány v Analytické kapitole, přičemž byly využity jak provedené studie, tak poznatky získané v rámci výzkumu BRIZOLIT.

V této kapitole jsme navrhli řadu opatření, která lze realizovat s cílem prevence obchodu s chudobou i podvodů s ním spojených. Za klíčové opatření považujeme přijetí zákona o dostupném bydlení, který bude nástrojem řešení bytové problematiky, včetně obchodu s chudobou. Bez tohoto opatření nelze očekávat, že budou ostatní navrhovaná opatření efektivní. Tato opatření byla z větší části inspirována tzv. administrativním přístupem boje proti organizovanému zločinu. Domníváme se, že veřejná správa má, respektive může mít nástroje, jimiž lze obchod s chudobou regulovat. K tomu je však třeba nemálo politické odvahy a zájmu řešit problémy, které se dotýkají primárně obyvatel SVL.

¹⁷¹ Dlouhodobou zkušenost s tímto typem terénních služeb má např. organizace Vzájemné soužití v rámci svých aktivit spadajících do projektu Pomocná ruka. K projektu blíže viz Vzájemné soužití. 2018. *Pomocná ruka – Společně za práva a bezpečí*. Dostupné z: <https://www.vzajemnesouziti.cz/spolecne-za-prava-a-bezpeci>.

4 Násilná kriminalita

4.1 Popis problému

Násilí rozumíme jako záměrnému použití fyzické síly proti člověku, v jehož důsledku vznikne nebo může vzniknout fyzická či psychická újma, včetně pohrůžky použití takové síly. Vlastní útok přitom může být veden se zbraní i bez ní. To znamená, že se tato kapitola primárně nevěnuje případům násilí, které nezahrnují použití či hrozbu fyzické síly (slovní násilí, určité formy šikany či jiného donucení), ani případům poškozování jiných než lidských tvorů či věcí (týrání zvířat, vandalismus aj.). Hlavním předmětem této kapitoly je tedy interpersonální násilí (či jen „násilí“), respektive násilná kriminalita, přičemž tyto pojmy budeme chápat jako synonyma s vědomím, že ne všechno násilí musí být nutně protiprávní (k tomu blíže viz následující kapitolu).¹⁷²

Z pohledu obětí a společnosti bývá interpersonální násilí spojováno především se škodou na majetku a újmou na zdraví. Pro oběť násilné kriminality znamená násilí bolest a utrpení; zranění mohou být jak fyzické, tak psychické povahy. Nezřídka se u obětí interpersonálního násilí, ale i svědků rozvíjí posttraumatická stresová porucha, zvláště pokud se jedná o událost silně traumatickou, jako tomu je v případě sexuálního násilí, domácího násilí, násilí z nenávisti¹⁷³ nebo útoku vedeného brutálním způsobem. V důsledku posttraumatické stresové poruchy trpí napadení často poruchami spánku, pocity úzkosti a strachu či depresemi.¹⁷⁴ Výrazný zásah do kvality života představují i fyzická zranění,

především ta vyžadující dlouhodobou léčbu či péči. Některé útoky mohou totiž skončit trvalými následky na zdraví. Zranění obětí a jejich smrt jsou velmi bolestivou zkušeností také pro jejich nejbližší.

Násilí způsobuje enormní společenské náklady. Zdravotní péče, výdaje na právní služby, pokles příjmu a ušlý zisk v důsledku pracovní neschopnosti či činnost příslušných orgánů státního aparátu (zejména OČTŘ a sociální služby), to jsou jen některé z hlavních oblastí, kde jsou na důsledky, kontrolu a prevenci násilné kriminality vynakládány značné finanční prostředky.¹⁷⁵ Přímé i nepřímé ekonomické náklady však nejsou tím hlavním, co by mělo vést (a vede) mezinárodní organizace a státy k přijímání preventivních opatření. Jsou to především ztráty na lidských životech a zhoršená kvalita života, jež představují ústřední východisko prevence násilné kriminality. A toho se přidržuje i tato kapitola.

Pokud však chceme dospět k efektivnímu řešení, je třeba neredukovat problematiku násilné kriminality na hledisko obětí a společnosti. Rovněž i perspektiva pachatele je důležitá, stejně jako faktory, které ke vzniku násilí napomáhají. Navzdory běžným představám není násilí něčím, co by ve společenských vztazích propukalo snadno. Jak upozorňuje sociolog Randall Collins, interpersonální násilí se ve skutečnosti vyskytuje poměrně vzácně. Naprostá většina lidských interakcí násilná není, a dokonce i ti lidé, kteří jsou považováni za násilníky, se k násilí uchylují jen na velmi krátkou dobu.¹⁷⁶ Jeden z důvodů, proč tomu tak je, nachází Collins ve skutečnosti, že pro naprostou většinu z nás znamená vidina násilného střetu především napětí a strach. To platí i pro ty, kteří násilí používají častěji, pro zločince, policisty i třeba sportovce. Společné

¹⁷² Úvodní odstavec ukazuje, jak složité je pojem násilí vymezit. Vedle násilí ve smyslu fyzické síly pak můžeme v odborné literatuře nalézt pojmy jako „strukturální násilí“ (FARMER, P., 2004. An Anthropology of Structural Violence. *Current Anthropology*. 45, 305–325.), „kulturní násilí“ (GALTUNG, J., 1990. Cultural Violence. *Journal of Peace Research*. 27, 291–305.), „symbolické násilí“ (BOURDIEU, P., 2000. *Pascalian Meditations*. Stanford: Stanford University Press.) či „neviditelné násilí“ (BOURGOIS, P., B. RYLKO-BAUER, L. M. WHITEFORD a P. FARMER, 2009. Recognizing Invisible Violence. A Thirty-Year Ethnographic Retrospective. In: *Global Health in Times of Violence*. Santa Fe: School for Advanced Research Press, s. 17–40.). Všechny upozorňují na to, že násilí nelze redukovat na případy fyzické síly, ale že násilí je neodmyslitelně spojeno se strukturálními podmínkami, které zapříčiňují strádání. Chudoba, rasismus, sexismus a další formy útlaku, to vše lze pod hlavičkou násilí rozpoznávat a analyzovat. Nicméně v této kapitole to z důvodu jejího omezeného rozsahu dělat nebudeme, ačkoli se ztotožňujeme s názorem, že tyto formy nefyzického násilí se mnohdy projevují právě fyzickým násilím. BOURDIEU, P., 2000. *Pascalian Meditations*. Stanford: Stanford University Press.

¹⁷³ Viz kapitoly *Domácí násilí* a *Násilí z nenávisti*.

¹⁷⁴ K posttraumatické stresové poruše blíže viz ČÍRTKOVÁ, L., 2009. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.

¹⁷⁵ KRUG, E. G., J. A. MERCY, L. L. DAHLBERG a A. B. ZWI, 2002. *The World Report on Violence and Health*. Lancet (London, England). 360(9339), 1083–1088.

¹⁷⁶ COLLINS, R., 2009. *Violence: A Micro-sociological Theory*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

mají to, že se naučili, jak se s napětím a strachem z násilného střetu vypořádat a z tohoto překonávání učinit zdroj hrdosti a uznání.

S přihlédnutím k této mikroúrovni problematiky násilné kriminality je psána také tato kapitola, ačkoli v případě navrhovaných preventivních opatření bere v potaz také strukturální příčiny násilí ve společnosti obecně a v SVL zvláště. Ostatně ani sám Collins nezpochybňuje, že by faktory jako chudoba, etnická příslušnost, problémové rodinné vztahy či týrání v dětství nesouvisely s výskytem násilí. Pouze dodává, že samy o sobě toho tyto faktory vysvětlují jen málo. „Většina mladých mužů, chudých, příslušníků etnických menšin nebo dětí z rozvedených rodin se nestává vrahy, násilníky, rváči či ozbrojenými lupiči, a naopak část bohatých, bílých lidí z dobrých rodin ano.“¹⁷⁷ Už jenom tato fakta by nás měla nabádat k opatrnosti při hodnocení podmínek vzniku násilného jednání, nemluvě o přijímání opatření, která by mu měla zabránit.¹⁷⁸

Zároveň si tato kapitola neklade za cíl pokrýt všechny formy násilné kriminality, které se vyskytují v SVL. Interpersonální násilí se liší v tolika ohledech a může se stát v tolika různých situacích, že splnění takového cíle v jedné kapitole je v zásadě nemožné. Zde se soustředíme pouze na ty případy, které lze považovat za specifické pro daný kontext, ať už z hlediska příčin, podoby, či důsledků, a které nejsou diskutovány v jiných kapitolách. Konkrétně se jedná o obraz nočních podniků jako epicenter násilí, násilí dospívajících a mladých dospělých a konflikty o děti.

4.2 Legislativní úprava

Interpersonální násilí je ve společnosti kriminalizováno. Jakkoli samozřejmě se může toto tvrzení jevit, zcela to tak neplatí. Některé násilí je státem tolerováno a společensky přijímáno, např. když se jedná o zápasy v bojových sportech. Jiné

násilí bylo dříve převážně vnímáno jako záležitost, do které stát nemá výrazně zasahovat, avšak to se v řadě společností začalo v posledních desetiletích měnit. Typicky se jedná o násilí páchané v rámci rodiny či partnerských vztahů nebo na příslušnících menšin, a to včetně násilí z nenávisti. Výsledkem těchto společenských změn bylo přijetí strategických dokumentů a legislativních opatření, které toto násilí fakticky postavily mimo zákon a zajistily či posílily prostředky k jeho prevenci.¹⁷⁹ Obecně nicméně platí, že interpersonální násilí je chápáno jako kriminální jednání, což se odráží v právním řádu národních států.

V ČR je násilná kriminalita upravena v TZ a přestupkovém zákoně (zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších předpisů).

4.2.1 Přestupky

Zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších předpisů upravuje interpersonální násilí v rámci kategorie přestupků proti občanskému soužití upravené v ustanovení § 7 odst. 1 písm. b) a c), kde je uvedeno, že:

„Fyzická osoba se dopustí přestupku tím, že... b) jinému ublíží na zdraví, nebo c) úmyslně naruší občanské soužití tak, že 1. jinému vyhrožuje újmou na zdraví.“

Jako sankci za takovéto jednání ukládá zákon pokutu do 20 000 Kč, respektive 30 000 Kč při opakovaném spáchání, a umožňuje rovněž uložit omezující opatření.

4.2.2 Násilná kriminalita dle trestněprávní úpravy a statistik PČR

Samotný pojem „násilná kriminalita“ se v TZ neuzívá a není chápán jednotně ani v odborné literatuře. V TZ potom nenalezneme činy interpersonálního násilí v jedné skupině, ale jsou zařazeny napříč zvláštní částí TZ.¹⁸⁰ Kromě činů, u kterých je násilí nebo pohrůžka násilím součástí skutkové podstaty základní nebo kvalifikované, je nejen v SVL nutno vzít do úvahy také další trestní činy,

¹⁷⁷ COLLINS, R., 2009. *Violence: A Micro-sociological Theory*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

¹⁷⁸ Collins ve svém výroku naráží na některé z často udávaných korelátů či rizikových faktorů násilné kriminality. Jedna z přehledových studií v oblasti prevence násilné kriminality jako rizika uvádí předčasné rodičovství, nízkou inteligenci/špatné školní výsledky, příliš přísnou či nepředvídatelnou výchovu, konflikt mezi rodiči či jejich odloučení, nízký ekonomický status, delikventní či zločinné přátele a dysfunkční sousedství. KELLERMANN, A. L., D. S. FUQUA-WHITLEY, F. P. RIVARA aj. MERCY, 1998. Preventing Youth Violence: What Works? *Annual Review of Public Health*. 19(1), 271–292.

¹⁷⁹ Srov. např. WALBY, S., 2012. Violence and Society: Introduction to an Emerging Field of Sociology. *Current Sociology*. 61(2), 95–111.

¹⁸⁰ MAREŠOVÁ, A., R. HAVEL, M. MARTINKOVÁ a M. TAMCHYNA, 2015. *Násilná kriminalita v nejisté době*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

kteře mohou být páčány násilným způsobem. Statistiky PČR se v klasifikaci násilných činů nepřidrřují struktury TZ, ale stanovují kritéria trestných činů spadajících do kategorie násilné kriminality dle obsahu a předpisu takticko-statistické klasifikace (TSK) (viz tabulku č. 3; členěno dle řazení v jednotlivých hlavách TZ). Ve vztahu k neohraňčenosti pojmu násilné kriminality je příkladem sexuální násilí jako specifická forma interpersonálního násilí. V TZ jsou do Hlavy III. k trestním činům proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti řazeny trestné činy, jejichž skutková podstata zahrnuje násilí nebo pohrůžku násilí (§ 185 Znásilnění, § 186 Sexuální nátlak); v TSK jsou tyto činy součástí zvláštní kategorie mravnostní kriminality.

Tab.3: Násilné trestné činy dle statistik PČR (TSK) řazené dle hlav TZ

Hlava I. zvláštní části TZ, díl 1 Trestné činy proti životu	
Název dle TSK	§ TZ
Vražda	§ 140
Zabití	§ 141
Vražda novorozeného dítěte matkou	§ 142
Usmrcení z nedbalosti	§ 143
Účast na sebevraždě	§ 144
Hlava I. zvláštní části TZ, díl 2 Trestné činy proti zdraví	
Název dle TSK	§ TZ
Úmyslné ublížení na zdraví	§§ 145-146a
Hlava I. zvláštní části TZ, díl 3 Trestné činy ohrožující život nebo zdraví	
Název dle TSK	§ TZ
Mučení a jiné nelidské a kruté zacházení	§ 149
Rvačka	§ 158
Hlava I. zvláštní části TZ, díl 4 Trestné činy proti těhotenství ženy	
Název dle TSK	§ TZ
Usmrcení lidského plodu	§§ 159-162
Hlava II. zvláštní části TZ, Trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství, díl 1 Trestné činy proti svobodě	
Název dle TSK	§ TZ
Omezování a zbavování osobní svobody	§§ 169-171
Zavlečení	§ 172 1, 2
Loupež	§ 173
Braní rukojmí	§ 174

Vydírání	§ 175
Omezování svobody vyznání	§ 176
Útisk	§ 177
Porušování domovní svobody	§ 178
Porušování svobody sdružování a shromažďování	§ 179
Hlava IV. Trestné činy proti rodině a dětem	
Název dle TSK	§ TZ
Opuštění dítěte nebo svěřené osoby	§ 195
Týrání svěřené osoby	§ 198
Týrání osoby žijící ve společném obydlí	§ 199
Únos dítěte a osoby stíženě duševní poruchou	§ 200
Hlava V. Trestné činy proti majetku	
Název dle TSK	§ TZ
Neoprávněný zásah do práva k domu	§ 208
Hlava X. zvláštní části TZ, Trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných, díl 1 Trestné činy proti výkonu pravomoci orgánu veřejné moci a úřední osoby	
Název dle TSK	§ TZ
Násilí proti úřední osobě a orgánu veřejné moci	§§ 323-326
Hlava X. zvláštní části TZ, Trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných, díl 5 Trestné činy narušující soužití lidí	
Název dle TSK	§ TZ
Násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci	§ 352
Nebezpečné vyhrožování	§ 353
Nebezpečné pronásledování	§ 354

4.3 Násilná kriminalita v kontextu sociálního vyloučení

Stejně jako jinde, také v SVL se můžeme setkat s násilnou kriminalitou. Na rozdíl od jiných míst však můžeme v SVL hovořit o určitých specifických rysech, které tato kriminalita má. Dříve než se k nim dostaneme, je nicméně důležité vypořádat se s určitými mýty či stereotypy, které jsou s tímto kontextem spojené.

Především je třeba říci, že neexistují relevantní poznatky, které by dokládaly, že ve vyloučených lokalitách vznikají či působí gangy.¹⁸¹ Kriminologická definice gangu předpokládá splnění tří kritérií, aby mohla být určitá skupina lidí označena za gang. Zaprvé, tato skupina je vymezena věkově a má trvalejší charakter.

¹⁸¹ Např. GABAL, I. a P. VÍŠEK, 2010. *Východiska strategie boje proti sociálnímu vyloučení: Východiska pro formulaci a implementaci politiky začleňování obyvatel vyloučených lokalit do české společnosti a její sociální a ekonomické struktury*. Praha: Ivan Gabal Analysis & Consulting. Dostupné z: https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_Strategie_soc_vyloucení.pdf.

Zadruhé, klíčovou aktivitu skupiny představuje trestná činnost. A zatřetí, členství ve skupině je reprezentováno pomocí symbolů, jména, specifického stylu odívání atp. Pokud některé z těchto tří kritérií není splněno, o gang se nejedná.¹⁸²

Tím nemá být popřeno, že by násilná kriminalita v SVL nikdy nebyla páchaná více osobami najednou. I tehdy, kdy se jedná o skupinu osob, se však jedná spíše o mládežnickou partu, jejímž hlavním účelem není překračování zákona, ale spíše uspokojování potřeby sekundární socializace, odpoutávání se od rodičů a nacházení sebe sama a svého místa ve společnosti prostřednictvím vrstevníků. Násilí ve SVL vzniká zpravidla situačně – typicky, i když ne pouze po požití alkoholu – a konfliktní strany se v daném okamžiku formují na základě faktorů, jako jsou příbuzenské či přátelské sítě, délka bydlení v lokalitě, individuální antipatie aj. Označování part či jiných, méně trvalých uskupení za gangy je nejen věcně nesprávné, ale navíc se podílí na stigmatizaci obyvatel SVL. Proto je vhodnější se používání termínu „gang“ v daném kontextu zdržet – není-li k tomu samozřejmě empiricky podložený důvod.

Obdobně se zdá být nepodložené tvrzení, že by se násilí páchané v SVL typicky vyznačovalo vyšší mírou brutality. Existují samozřejmě případy, kdy tomu tak bylo. Příkladem budiž tzv. mačetový útok ze srpna 2011 v Novém Boru, kdy čtveřice pachatelů spojovaná s místními SVL napadla a vážně zranila jednoho z hostů nonstop baru, čímž poskytla záminku k rozpoutání tzv. události ve Šluknovském výběžku.¹⁸³ Jak ovšem uvádí mimo jiné *Strategie pro prevenci kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*, pro SVL a osoby v nich žijící je typická spíše „méně závažná násilná kriminalita“.¹⁸⁴ Pokud se již něco

vážného v těchto nevážných sporech zúčastněným přihodí, obvykle je to dílem nešťastné náhody.

Při navrhování preventivních opatření je třeba výše uvedené vzít v potaz. Jakkoli nelze závažné formy násilné kriminality ignorovat (a neděje se tak ani v této kapitole),¹⁸⁵ bylo by rovněž chybou, kdyby prevence násilné kriminality cílila výhradně či zejména na ně. V SVL zpravidla nejde o život, a to ani v naprosté většině případů násilných útoků či střetů.

Typickým místem, kde dochází k fyzickému napadání, jsou hospody, bary, nonstopy či herny.¹⁸⁶ To pochopitelně souvisí s nočním prodejem alkoholu a ztrátou zábran, jemuž jeho požívání napomáhá. Fyzické napadení může mít podobu jednorázového útoku či rvačky jako způsobu řešení konfliktů mezi účastníky, ať už vznikly z jakéhokoli důvodu. A dodejme, že se jedná o řešení skutečně efektivní. Poměření fyzických sil jasně ukazuje, kdo vyhrál a na čí straně je tedy „pravda“. Pokud je užití násilí opravdu důsledné, jedna strana se může dostat do pozice, kdy nebude s to v konfliktu dále pokračovat.¹⁸⁷ Stejně tak však fyzické napadení může být instrumentálním prostředkem, kdy je cílem finančně se obohatit na úkor napadeného. To se týká nejen jedinců vracejících se z podniku domů v opilém stavu, čímž v očích pachatelů snižují svou obranyschopnost. Obětí loupežného přepadení (či *elpasa*, jak se tomuto trestnému činu v SVL říká s ohledem na počáteční písmena obou slov) se však mohou stát také hráči výherních automatů, kterým se podařilo opustit prostor herny s peněžní výhrou.

¹⁸² BJØRGO, T., 2016. *Preventing Crime. A Holistic Approach*. London: Palgrave Macmillan.

¹⁸³ Šluknovské události označují sérii protiromských a protivládních demonstrací, které se uskutečnily v Novém Boru, Rumburku a Varnsdorfu a do kterých se zapojila řada místních obyvatel. Srov. MV ČR, 2011. *Události ve šluknovském výběžku*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/udalosti-ve-sluknovskem-vybezku-k-pdf.aspx>.

¹⁸⁴ MV ČR, 2016c. *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-prevence-kriminality-2008-2011-strategie-pdf.aspx>.

¹⁸⁵ Násilí používané při lichvě či jiných závažných formách kriminality je diskutováno v příslušných kapitolách této přílohy, jedná se o kapitoly *Lichva a dluhy* a *Podvody ve vztahu k obchodu s chudobou*.

¹⁸⁶ Např. WALACH, V., 2016. *Význam bezpečnosti v sociálně vyloučené lokalitě*. Brno. Nepublikovaná disertační práce. Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita v Brně.

¹⁸⁷ Kulturní kriminologové nicméně poukázali na to, že ani v takovém případě není určení vítězství tak jednoduché, respektive že existuje řada technik, jak i z prohry udělat nakonec výhru. Typickým příkladem jsou situace, kdy je vítězí útočník zjevně silnější než jeho prohrávající protivník. Odvaha je tím, co se cení, a to především v kontextu kultury ulice (viz níže). Srov. JACKSON-JACOBS, C., 2004. Taking a Beat: The Narrative Gratifications of Fighting as an Underdog. In: J. FERRELL, K. HAYWARD, W. MORRISON a M. PRESDEE, ed. *Cultural Criminology Unleashed*. London: The GlassHouse Press.

Obě popsané situace se samozřejmě mohou stát v kterémkoli podniku, kde se po setmění i přes den prodává alkohol, či jeho blízkém okolí. Čím se však SVL mohou odlišovat, je tendence zveličovat interpersonální násilí, pokud se jedná o podniky vnímané jako romské, a naopak relativizovat či přehlížet tento problém v případě podniků, které jsou vnímány jako neromské („jen pro bílé“).¹⁸⁸ Tato tendence je podmíněna existencí protiromských předsudků a stereotypů, které Romy spojují mimo jiné s požitkářstvím, nedisciplinovaností a násilím. Za těchto okolností lze snadno přehlédnout, že podniky, kde se scházejí Romové, mají důležitý význam z hlediska bezpečnosti. Zatímco v jiných podnicích jim hrozí, že mohou být nenávisně napadeni, zde je tato pravděpodobnost výrazně snížena. Kromě toho bývají některé tyto podniky využívány ke konání *zábah*, kde se hrají romské písně a které jsou navštěvovány příslušníky různých generací. Jedná se tedy o místa, která mají specifickou kulturní hodnotu. To všechno je nezbytné vzít v potaz při snahách o prevenci cestou regulace těchto podniků.

Fyzická napadení i loupežná přepadení, jejichž pachatelé jsou v SVL často dospívající a mladí dospělí, mohou být motivována zájmem o získání uznání a sebeoceny. V situaci, kdy jsou jiné možnosti jejich zisku omezené nebo nedostupné (kvalitní vzdělávací systém, stabilní a dostatečně ohodnocení zaměstnání) a běžné společenské instituce řešení konfliktu (rodina, policie, radnice aj.) jsou oslabeny nebo považovány za nedůvěryhodné, se v chudinských a etnicky segregovaných čtvrtích rozvíjí alternativní řešení v podobě využívání násilí k získání odepřené úcty. V kriminologické literatuře je tento mechanismus popisován

jako „násilná subkultura“¹⁸⁹, „kultura ulice“¹⁹⁰ či „zákon ulice“.¹⁹¹ A přestože byl formulován na základě výzkumu černošských ghett ve Spojených státech amerických, studie z Velké Británie,¹⁹² Norska¹⁹³ či Ukrajiny¹⁹⁴ ukazují, že může být použitelný při vysvětlování násilí a jeho prevenci i mimo původní kontext.

Pojetí násilí jako cesty k „respektu“ je založeno na skutečnosti, že ve schopnosti překonávat strach z násilné konfrontace a efektivně prosazovat své zájmy agresivním jednáním existují mezi jednotlivci rozdíly. Násilí se lze naučit a jedinec se v jeho užívání může zlepšovat. Bojové schopnosti představují kapitál, jehož objem lze zvětšovat a tím také získávat uznání ze strany těch, pro které tyto schopnosti něco znamenají. Často se jedná o vrstevníky – především muže, neboť u nich bývá kladen větší důraz na společenský vzestup –, kteří nezažili ocenění ve škole anebo na pracovním trhu, a tak si tento nedostatek kompenzují jinde. Praktikovat násilí za účelem získání respektu lze jak ve formálním prostředí (např. v boxerském ringu), tak v tom neformálním, na ulici. Problém nastává tehdy, kdy s použitím násilí a dohledem nad jeho použitím nesouhlasí obě zúčastněné strany.

Sociolog Elijah Anderson hovoří o zákonu ulice právě proto, že se dotýká všech obyvatel černošských ghett včetně těch, kteří se rozhodli pro jiné alternativy získávání respektu. Používání násilí jako cesty k uznání není tedy ani tak charakteristikou jedince jako spíše objektivním znakem některých sousedství, kde se toto pojetí etablovalo.¹⁹⁵ Jakmile začne být policie vnímána jako nepřítomná, nečinná a/nebo nedůvěryhodná, vzniká potřeba zajišťovat svou osobní

¹⁸⁸ Takto tomu alespoň bylo v kontextu jedné sociálně vyloučené lokality v Havířově. Srov. WALACH, W. a O. CÍSAŘ, 2013. „Jako ghetto – ty ublížíš mně, já ublížím tobě.“ Bezpečnost a pouliční násilí v sociálně vyloučené lokalitě. *Lidé města*. 15(3), 391–417.

¹⁸⁹ WOLFGANG, M. a F. FERRACUTI, 1967. *The Subculture of Violence*. London: Tavistock.

¹⁹⁰ SANDBERG, S., 2008. Street Capital. Ethnicity and Violence on the Streets of Oslo. *Theoretical Criminology*. 12(2), 153–171.

¹⁹¹ ANDERSON, E., 2000. *Code of the Street: Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City*. New York, NY: Norton.

¹⁹² BROOKMAN, F., T. BENNETT, A. HOCHSTETLER a H. COPES, 2010. The "Code of the Street" and the Generation of Street Violence in the UK. *European Journal of Criminology*. 8(1), 17–31. GUNTER, A., 2008. Growing Up Bad: Black Youth, 'Road' Culture and Badness in an East London Neighbourhood. *Crime, Media, Culture: An International Journal*. 4(3), 349–366.

¹⁹³ SANDBERG, S. a W. PEDERSEN, 2009. Street Capital. Black Cannabis Dealers in a White Welfare State. Bristol: Policy Press.

¹⁹⁴ NATERER, Andrej, 2015. Violence and the Code of the Street: a Study of Social Dynamics Among Street Children in Makeevka, East Ukraine. *Journal of Interpersonal Violence*. 30(8), 1387–1402.

¹⁹⁵ MATSUEDA, R.L., K. DRAKULICH a C. KUBRIN, 2006. Race and Neighborhood Codes of Violence. In: R.D. PETERSON, L.J. KRIVO a J. HAGAN, ed. *The Many Colors of Crime. Inequalities of Race, Ethnicity, and Crime in America*. New York: New York University Press, s. 334–356.

bezpečnost individuálně, popř. ve spolupráci s jinými obyvateli lokality,¹⁹⁶ a to tak, aby byli případní útočníci odstraněni. Pokud se napadený za sebe nepostaví, hrozí nejen to, že přijde o svou čest, ale že bude vystavován dalším útokům. Proto násilí přichází i v reakci na stěží postřehnutelné projevy neúcty nebo jako pomsta předchozího napadení, která se v jeho světle může jevit zcela nepřiměřená.¹⁹⁷

Výše uvedené principy zákona ulice byly popsány také v kontextu SVL, respektive romských teenagerů v Česku.¹⁹⁸ Zde je násilí rovněž pojímáno jako jedna z možných odpovědí na sociální vyloučení a statusovou frustraci z toho plynoucí, třebaže nenabývá takové intenzity jako v americkém prostředí. Z hlediska prevence násilné kriminality je stěžejní rozpoznání, že jedním z klíčových důvodů k jejímu páchání je snaha o získání či udržení si uznání a sebeocení. A protože je tento zisk realizován na úkor druhého,¹⁹⁹ spirála fyzického napadání (včetně loupežných přepadení, neboť přivlastnění si věci má podobný význam jako přemožení soupeře) se může rychle roztočit a tím významně proměnit sociální vztahy na lokální úrovni.

K tomu je však třeba doplnit dvě poznámky. Zaprvé, z výzkumu BRIZOLIT vyplynulo, že stejný význam může mít násilné jednání také pro dívky a ženy, i když platí, že násilí je spíše mužskou záležitostí a souvisí s představami o tom, co znamená být pravý muž a jak by se měl takový muž chovat.²⁰⁰ Zadruhé, zatímco citované zahraniční studie kultury ulice se zaměřují hlavně na náctileté a mladé dospělé, v SVL je třeba zvýraznit také roli dětí a dospělých. Především máme na mysli konflikty o děti, které úzce souvisejí s výše zmíněnou spoluprací na zajišťování osobní bezpečnosti mezi více lidmi. Stavění se za druhého ve sporu není jenom výsledkem snahy o vyrovnání sil zúčastněných stran či zajištění dominance jedné strany nad druhou, ale také projevem sounáležitosti

a pocitu zodpovědnosti. To platí o to víc, o co jsou instituce zodpovědné za řešení konfliktů chápány jako nefunkční.

Konflikty o děti obvykle začínají konfliktem mezi dětmi. Ať už to je na hřišti, na ulici, nebo ve škole a ať už si děti ubližují vzájemně, anebo si jedno (či více) dobírá to druhé, může se stát, že se do řešení tohoto konfliktu zapojí i jejich rodiče (či jiní zákonní zástupci, dále jen rodiče). Zapojení rodičů se může odehrát nejrůznějšími způsoby. Rodiče napadeného dítěte se mohou rozhodnout, že si věc vyříkají přímo s dítětem-útočníkem, anebo se mohou rovnou vydat přímo za jeho rodiče. Stejně tak se mohou rozhodnout komunikovat s učitelem, jehož činí zodpovědným za to, že napadení nezabránil anebo nepředěšl jeho opakování. V obou případech může vyjednávání nakonec vyústit do dalšího násilí, přičemž jeho pachatelé se budou cítit tak, že splnili svou povinnost a učinili spravedlnosti zadost. Pravděpodobnost eskalace násilí zvyšuje nedůvěra pocítovaná jednak vůči ostatním lidem v lokalitě, s nimiž je jinak nepojí žádné osobní pouto, jednak vůči pedagogickému personálu či policii, od nichž se neočekává, že zajistí napadeným bezpečnost.

4.4 Prevence

Interpersonální násilí obecně není upraveno ve strategických či koncepčních dokumentech státu, což platí také o dostupných materiálech v oblasti prevence kriminality.²⁰¹ K dispozici jsou pouze strategie týkající se specifických forem násilné kriminality, jako je domácí násilí nebo násilí z nenávisti (pod hlavičkou boje proti politickému extremismu).

¹⁹⁶ Schopnost zmobilizovat dostatečné množství lidí na vlastní ochranu plní stejnou funkci jako vlastní násilné schopnosti. Mimo jiné také proto bývají konflikty v chudinských a etnicky segregovaných čtvrtích často kolektivní povahy. Jedná se o svého druhu nutnost danou místním prostředím.

¹⁹⁷ Příkladem z českého prostředí může být opět onen tzv. mačetový útok. Obhajoba jeho strůjců byla založena mimo jiné na tom, že se přišli pomstít po násilném vyvedení místními návštěvníky ven z herny poté, co se dostali do konfliktu se servírkou kvůli nepředložení občanského průkazu.

¹⁹⁸ WALACH, W. a O. CÍSAŘ, 2013. „Jako ghetto – ty ublížíš mně, já ublížím tobě.“ Bezpečnost a pouliční násilí v sociálně vyloučené lokalitě. *Lidé města*. 15(3), 391–417. TRACHTOVÁ, Z., 2015. *Bitky romských teenagerů. Kulturní modely násilí*. Praha. Diplomová práce. Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova.

¹⁹⁹ BJØRGO, T., 2016. *Preventing Crime. A Holistic Approach*. London: Palgrave Macmillan.

²⁰⁰ Srov. TRACHTOVÁ, Z., 2017. Někdy jsem rebelka, jindy slušná holka. Kulturní modely násilí z pohledu romských dívek. *Romano džaniben*. 24(2), 7–22.

²⁰¹ Autoři metodiky prevence násilí ve školách konstatují, že v ČR „podpora komplexní problematiky násilí nepatří mezi priority“. VANÍČKOVÁ, E., L. CHUDOMELOVÁ, J. POHOŘELÁ a J. BRANDEJSOVÁ, 2016. *Metodika prevence násilí, online násilí a šikany ve školách*. Praha: Národní koordinační centrum prevence úrazů, násilí a podpory bezpečnosti pro děti.

Násilí mladých lidí obecně je řešeno *Akčním plánem prevence kriminality na léta 2016 až 2020* v souvislosti s cílem realizovat inovovaný program Proti násilí, který usiluje o „snížení agresivity a recidivy mladistvých a mladých dospělých násilných pachatelů“, přičemž součástí jeho plnění je i vytvoření metodiky programu.²⁰² Násilí páchané na dětech a mladistvých je zmíněno také v dokumentech *Zdraví 2020 – Národní strategie ochrany a podpory zdraví a prevence nemocí*²⁰³ a *Národní akční plán prevence dětských úrazů*.²⁰⁴

Interpersonálním násilím dětí a mládeže se zabývá *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013–2018*²⁰⁵ a *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže*.²⁰⁶ Šikana ve školách je specificky řešena v *Metodickém pokynu ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních*.²⁰⁷ Ve strategických dokumentech týkajících se sociálního vyloučení či sociálního začleňování není obecná násilná kriminalita specificky diskutována. Výjimku představují pouze trestné činy z nenávisti, které jsou považovány za klíčový problém v oblasti bezpečnosti.²⁰⁸

Statistické informace o násilné kriminalitě jsou zveřejňovány ve *Zprávách o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území ČR*. Z údajů zveřejněných za rok 2017 vyplývá, že od roku 2004 má násilná kriminalita klesající tendenci.²⁰⁹ V roce 2017 bylo policií zaregistrováno 13 672 násilných trestných

činů, tj. o 3,9 % méně než v předchozím roce.²¹⁰ Jak nicméně upozorňují kriminologové v čele s Alenou Marešovou, statistiky násilné kriminality OČTŘ jsou v řadě ohledů problematické, a tak nemohou být „jediným zdrojem informací o stavu kriminality v ČR ani zdrojem dokládajícím změny vývojových trendů v násilné kriminalitě“.²¹¹

Šetření projektu BRIZOLIT ukázalo, že 30 % všech respondentů ze SVL se v posledních 12 měsících stalo obětí násilné kriminality včetně násilí z nenávisti a sexuálního násilí.²¹² Pro srovnání dodejme, že v případě respondentů, kteří bydleli mimo SVL, ale ve stejných obcích jako respondenti ze SVL, byla prevalence nižší. Obětí násilné kriminality se ve stejném období stalo 17 % respondentů žijících mimo SVL. Vedle násilí z nenávisti měli respondenti ze SVL nejčastěji zkušenosti s vyhrožováním násilím (9 %), fyzickým napadením (5 %) a psychickým násilím (3 %). Pro zajímavost dodejme, že obětí loupežného přepadení bylo méně než jedno procento.

Vzhledem k výše řečenému lze konstatovat, že interpersonální násilí, netýká-li se domácího či genderově podmíněného násilí anebo násilí z nenávisti, není v oblasti prevence specificky zohledněno. Zároveň platí, že v současnosti existuje jen málo empirického vědění, na němž by bylo možné založit preventivní opatření. Podobně jako v jiných případech je tedy třeba apelovat na širší využívání kriminologických výzkumů, a to včetně výzkumů evaluačních, které pomohou

²⁰² MV ČR, 2016a. *Akční plán prevence kriminality na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: http://www.prevencekriminality.cz/evt_file.php?file=1334.

²⁰³ MZ ČR, 2014. *Zdraví 2020 – Národní strategie ochrany a podpory zdraví a prevence nemocí*. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR.

²⁰⁴ MZ ČR, 2007. *Národní akční plán prevence úrazů, násilí a podpory bezpečnosti pro děti*. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR.

²⁰⁵ MŠMT ČR, 2013. *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013–2018*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

²⁰⁶ MŠMT ČR, 2010. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (Dokument MŠMT č. j.: 21291/2010-28)*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

²⁰⁷ Tento pokyn mimochodem uvádí koncentraci rodin ohrožených chudobou a sociálním vyloučením jako rizikový faktor vzniku šikany na školách. Srov. MŠMT ČR, 2016. *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních (dokument č. j. MSMT-22294/2013-1)*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR, s. 17.

²⁰⁸ ÚŘAD VLÁDY ČR, 2016b. *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 až 2020*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/strategie-boje-proti-socialnimu-vylouceni/strategie-boje-proti-socialnimu-vylouceni-2016-2020-finalni-verze/download>.

²⁰⁹ MV ČR, 2018g. *Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2017 (ve srovnání s rokem 2016)*. Praha: MV ČR.

²¹⁰ MV ČR, 2018g. *Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2017 (ve srovnání s rokem 2016)*. Praha: MV ČR.

²¹¹ MAREŠOVÁ, A., R. HAVEL, M. MARTINKOVÁ a M. TAMCHYNA, 2015. *Násilná kriminalita v nejisté době*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

²¹² TOUŠEK, L., V. WALACH, P. KUPKA, K. TVRDÁ, A. BRENDZOVÁ, Ľ. LUPTÁK, T. DVOŘÁKOVÁ, O. PLACHÝ a K. VANKOVÁ, 2018. *Labyrintem kriminality v sociálně vyloučených lokalitách*. Brno: Doplněk, s. 71–73. Dostupné z: <http://brizolit.org/wp-content/uploads/2019/02/Labyrintem-zlo%C4%8Dinu-a-chudoby.pdf>.

určit efektivitu realizovaných preventivních opatření. Preventivní opatření pak musejí být realizována na všech úrovních, od primární po terciární. A stejně tak platí, že jakkoli se ve světle zahraničních výzkumů ukazují jako nejúspěšnější opatření namířená na první roky života, nelze na intervence v pozdějším věku rezignovat.²¹³ Prevence je stále lepší a levnější varianta než represe.

4.4.1 Primární prevence

4.4.1.1 Primární sociální prevence

Hlavní prioritou v primární sociální prevenci je interpersonální násilí mladých lidí. V tomto případě lze intervencí předejít násilnému jednání také v pozdějším věku. Klíčovou orientací je zde vytváření takových strukturálních podmínek, které umožní co největší osobní rozvoj a společenské uplatnění. K tomu je potřeba zaměřit se zejména na oblast vzdělávání a zaměstnávání, a to především ve vztahu k žákům ze sociálně znevýhodněného prostředí.²¹⁴ ČR patří k zemím s nízkou mírou vzestupné vzdělanostní mobility, vzdělanostní úroveň rodičů s nižším vzděláním silně determinuje vzdělanostní výsledky jejich dětí. Pokud se dítě narodí rodičům se základním vzděláním, šanci na získání vysokoškolského diplomu je velmi nízká.²¹⁵ V případě, kdy tento žák navštěvuje školu s vyšší

mírou socioekonomického statusu, se tato pravděpodobnost naopak zvyšuje. Nejedná se tedy o nerovnosti pouze z hlediska rodinného prostředí, ale také školy, respektive vyšší přítomnosti žáků s nižším socioekonomickým statutem.²¹⁶

Český vzdělávací systém tedy funguje spíše selektivně a podílí se na reprodukci a prohlubování společenských nerovností. Získání vyššího stupně vzdělání je přitom spojeno s celou řadou výhod, ať už se týkají postavení na trhu práce, příjmů, politického chování a volební účasti, či rodinného chování nebo sebevraždy.²¹⁷ Prvním úkolem tedy je podpořit změnu vzdělávacího systému směrem ke zlepšení výsledků dětí ze socioekonomicky znevýhodněného prostředí tak, aby se zvýšila jejich šance na dosažení vyššího vzdělání ve srovnání se vzděláním jejich rodičů.

Dalším úkolem v oblasti vzdělávání je odstraňování diskriminace romských žáků.²¹⁸ To se týká nejen praktických a speciálních základních škol, kam bývá část romských žáků přerazována, ačkoli nevykazují mentální postižení.²¹⁹ Platí to také pro běžné základní školy, které jsou však navštěvovány romskými žáky v takové míře, že lze tyto školy považovat za etnicky segregované. Segregace romských žáků a obecně jejich menší úspěšnost v českém vzdělávacím systému představuje vysoce komplexní fenomén, na jehož rozbor a analýzu jeho příčin zde není prostor.²²⁰ Lze se však domnívat, že navštěvování těchto škol zhoršuje

²¹³ KELLERMANN, A. L., D. S. FUQUA-WHITLEY, F. P. RIVARA a J. MERCY, 1998. Preventing Youth Violence: What Works? *Annual Review of Public Health*. 19(1), 271–292.

²¹⁴ Snižování nerovností ve vzdělání je také jednou ze strategických priorit Vlády ČR. Srov. MŠMT ČR, 2014. *Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2020*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

²¹⁵ OECD, 2018. *Education at a Glance 2018: The Czech Republic*. Dostupné z: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2018/czech-republic_eag-2018-42-en#page1.

²¹⁶ ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE, 2018. *Vliv složení třídy, metod uplatňovaných učitelem a využívání technologií na výsledky českých žáků. Sekundární analýza PISA 2015*. Praha: Česká školní inspekce. Dostupné z: https://www.csicr.cz/getattachment/cz/Dokumenty/Tematicke-zpravy/Sekundarni-analyza-Vliv-slozeni-tridy,-metod-uplat/PISA_2015.pdf.

²¹⁷ KATRŇÁK, T. a D. HAMPLOVÁ, ed., 2018. *Na vzdělání záleží. Jak vzdělanostní rozdíly ovlivňují osudy lidí v české společnosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

²¹⁸ Tento úkol viz VLÁDA ČR, 2015b. *Strategii romské integrace do roku 2020*. Praha: Úřad vlády ČR.

²¹⁹ Srov. VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV, 2012. *Výzkum veřejného ochránce práv k otázce etnického složení žáků bývalých zvláštních škol*. Brno: Veřejný ochránce práv.

²²⁰ Viz např. BITTNEROVÁ, D., D. DOUBEK a M. LEVÍNSKÁ, 2014. *Funkce kulturních modelů ve vzdělávání*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Dostupné z: https://fhs.cuni.cz/FHS-545-version1-funkce_kulturnich_modelu_ve_vz.pdf. FONÁDOVÁ, L., 2014. *Nenechali se vyloučit: Sociální vzestupy Romů v české společnosti*. Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z: <https://theses.cz/id/mc6dh6/?furl=%2Fid%2Fmc6dh6%2F;lang=en>. GABAL, I. a K. ČADA, 2010. Romské děti v českém vzdělávacím systému. In: P. MATĚJŮ, J. STRAKOVÁ a A. VESELÝ, ed. *Nerovnosti ve vzdělávání. Od měření k řešení*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, s. 109–129. HOLUBEC, S., 2006. Teorie vzdělanostních nerovností a romské prostředí. *PAIDEIA: Philosophical E-journal of Charles University*. 3(2). Dostupné z: <http://paideia.pedf.cuni.cz/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=1&jid=9&jcid=72>. KAŠPAROVÁ a I. A. SOURALOVÁ, 2014. „Od lokální k cikánské škole“: homogenizace školní třídy a měnící se role učitele. *Orbis scholae*. 8(1), 79–96. NEKORJAK, M., A. SOURALOVÁ a K. VOMASTKOVÁ, 2011. Uvznutí v marginalitě: vzdělávací trh, „romské školy“ a reprodukce sociálně prostorových nerovností. *Sociologický časopis*. 47(4), 657–680. VORLÍČEK, R., 2017. Sociální pozice romského žáka v prestižní základní škole. *Lidé města*. 19(3), 403–422.

šance na dosažení vyššího stupně vzdělání.²²¹ Jedním ze způsobů odstraňování etnické segregace je rušení tzv. romských škol a rozptýlení jejich žáků do ostatních škol v obci. Nicméně samo toto opatření se neukazuje jako dostatečné.²²²

Zaměstnání představuje rovněž důležitou součást prevence násilné kriminality. Schopnost zajistit sebe sama i rodinu nepochybně přispívá k vlastnímu sebeocení a při vhodném vynakládání prostředků také způsob pro získání uznání druhých. K tomu je však nezbytné mít adekvátní příjem. V rámci Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj i EU patří ČR k zemím s relativně nízkými průměrnými mzdami.²²³ Totéž platí o minimální mzdě, která stále – navzdory nedávnému zvýšení – patří k těm nejnižším v Evropské unii.²²⁴ Zvyšování mezd u méně atraktivních pracovních pozic lze doporučit obecně pro zlepšení situace nízkopříjmových skupin.

Stejně jako ve vzdělání je zároveň důležité věnovat se odstraňování etnické diskriminace na pracovním trhu. Obecně platí, že Romové mají znevýhodněné postavení na trhu práce a hůře se zapojují do formálních ekonomických aktivit.²²⁵ Diskriminace Romů na pracovním trhu musí být důsledně potírána. Lze pouze doporučit, aby Státní úřad inspekce práce zvýšil kontrolní aktivitu v tomto případě. Zároveň je však třeba vzít v potaz, že někdy se nejedná ani tak o odmítání z důvodu přesvědčení jako spíše o nedůvěru zaměstnavatelů, kterou lze pomocí cílených opatření překonat – od osvětové činnosti v duchu etnické diversity a společenské odpovědnosti po spolupráci zaměstnavatelů s NNO.

V rámci primární prevence rizikového chování na školách by měly vzniknout anebo být posíleny specifické programy orientované na nenásilné řešení konfliktů. Učení se zvládat své emoce, agresivitu a uvědomovat si negativní dopady násilí na oběť a její okolí by se mělo nacházet v jádře těchto programů. Zejména by tyto programy měly být využívány na základních školách, které

mají zkušenosti s interpersonálním násilím svých žáků, a to ať už během vyučování, anebo mimo něj.

Na úrovni primární sociální prevence lze dále doporučit vytvoření strategie pro řešení interpersonálního násilí včetně zajištění kapacit pro mapování jeho výskytu ve společnosti. V současnosti nejenže není interpersonálnímu násilí obecně věnována specifická pozornost, ale zároveň není známo, jak závažný problém toto násilí představuje. Oficiální statistiky jsou v tomto ohledu nedostatečné.

4.4.1.2 Primární situační prevence

Obecným základem, na němž je třeba stavět primární situační prevenci v případě násilné kriminality, je podpora sociálního a ekonomického rozvoje strukturálně znevýhodněných regionů ČR. Z hlediska krajů se jedná o Karlovarský, Ústecký a Moravskoslezský, které zároveň mají vyšší počet SVL. Právě počet SVL na daném území by se měl stát mnohem důležitějším kritériem při formulování rozvojových politik a alokaci veřejných zdrojů, než je tomu doposud.

Co se týče vzdělávacího systému, mateřské a základní školy navštěvované žáky ze SVL by mohly mít nárok např. na vyšší finanční podporu oproti školám, kam tito žáci nedocházejí. Tento princip lze pochopitelně promítnout také do oblasti zaměstnanosti, např. ve vztahu k úřadům práce či sociálním službám. Přijetí tohoto opatření by pochopitelně znamenalo zavedení principu teritoriality do rozhodování o alokaci veřejných prostředků. Financování by tedy nebylo spojeno pouze s osobami, jako tomu je dosud, ale též by byl zohledněn širší sociálně-geografický kontext.

Tento princip lze obecně považovat za odpovídající *Strategii regionálního rozvoje ČR na období 2014–2020*, která předpokládá posílení využití „nových,

²²¹ GAC, 2009. *Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žákyň a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit*. Praha: GAC, s.r.o.

²²² Srov. JANÁK, D., M. STANOEV, K. TVRDÁ, V. WALACH, M. PILÁT a L. HLAVIENKA, 2015. *Rozšířit řečiště hlavního vzdělávacího proudu. Sociální inkluze žáků a transformace vzdělávacího systému v Krnově a Sokolově*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik.

²²³ OECD, nedatováno. *Earnings and wages – Average wages – OECD Data*. OECD. Dostupné z: <http://data.oecd.org/earnwage/average-wages.htm>. EUROSTAT, 2018. How many euros on average per hour worked? Eurostat. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20180322-1?inheritRedirect=true>.

²²⁴ CEVÁROVÁ, D. a T. CHMELÍKOVÁ, 2018. *Minimální mzda v ČR a praxe v evropských státech. Policy Paper*. Praha: Institut pro politiku a společnost. Dostupné z: <https://www.politikaspolecnost.cz/wp-content/uploads/2018/09/Minim%C3%A1ln%C3%AD-mzda-IPPS.pdf>.

²²⁵ VLÁDA ČR, 2015b. *Strategii romské integrace do roku 2020*. Praha: Úřad vlády ČR.

územně podmíněných nástrojů reagujících na diferencované potřeby různých typů území a státem podporovaných regionů“.²²⁶ V navazující *Strategii regionálního rozvoje* by tento princip mohl být rozpracován s přihlédnutím k výskytu či absenci SVL. Územně podmíněné nástroje reagují na potřeby osob. Lze předpokládat, že tam, kde jsou SVL, bude řešení potřeb sociálně znevýhodněných naléhavější, neboť jejich koncentrace v prostoru má tendenci posilovat účinky sociálních problémů.

V neposlední řadě je třeba podporovat antidiskriminační vzdělávání na straně státních úřadů, samospráv, poskytovatelů sociálních služeb a policie (PČR i MP). Všichni tito aktéři, přicházející do kontaktu s obyvateli SVL, by měli být informováni o specifikách každodenního života v tomto prostředí, o možných důvodech jednání (nejen toho násilného) místních, o významu práva, jakož i negativních důsledků, které diskriminace obyvatel SVL či nezájem o jejich problémy může mít. Především je to prohlubování nedůvěry a neochoty s policií spolupracovat.²²⁷

4.4.2 Sekundární prevence

4.4.2.1 Sekundární sociální prevence

Již bylo řečeno, že za nejefektivnější jsou z hlediska prevence interpersonálního násilí považována opatření zaměřená na děti a jejich rodiče. Proto je třeba začít prevenci namířenou na obyvatele SVL právě zde. U ohrožených rodin by bylo vhodné v rámci sociálních služeb posilovat rozvoj rodičovských kompetencí s cílem správného nastavení výchovných strategií. Jednak je třeba vyvarovat

se páchání násilí na dětech, jednak je nezbytné nepodcenit v rámci výchovy dohled nad dětmi a podporu ve složitých situacích. Obojí se ukazuje jako klíčový rizikový faktor pro pozdější násilné jednání týraného nebo nedostatečně vychovávaného dítěte.²²⁸

Jestliže je násilná kriminalita vnímána jako prostředek získání uznání a sebeocení, je zapotřebí orientovat její prevenci na posilování konvenčních možností jejich získávání. Zůstaneme-li ještě u rodičů, lze doporučit zvyšování jejich informovanosti o povinném předškolním vzdělání. Povinné předškolní vzdělávání bylo pro děti starší pěti let zavedeno novelou zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání pro školní rok 2017/2018. Toto opatření navazovalo na výzkumná zjištění, podle nichž byly romské děti, které docházely do mateřské školy, jednoznačně úspěšnější ve svých vzdělávacích dráhách.²²⁹ Zvýšení informovanosti napomůže spolu s dalšími opatřeními identifikovanými ve výzkumu Člověk v tísni a ASZ²³⁰ snadnějšímu nástupu na mateřské školy, včetně předejití sankcím za porušení zákonem stanovených pravidel (nedostavení se k zápisu, absence v docházce aj.).

Jako další opatření zaměřené tentokrát nejen na mateřské, ale také na základní a případně i střední školy se jeví zapojování rodičů do každodenního chodu těchto institucí. V rámci výzkumu BRIZOLIT vyjadřovali rodiče žijící v SVL občas nespokojenost ohledně přílišného odstupu pedagogického a jiného personálu škol. Pokud by vedení škol našlo cestu, jak tyto rodiče integrovat do výkonu školních aktivit, nepochybně by to zlepšilo jejich vztah ke škole a tím pádem i napomohlo k vyšší míře vzdělanostní úspěšnosti jejich dětí. Nabízí se např. vytváření platform typu Sdružení rodičů a přátel školy nebo i méně

²²⁶ MMR ČR, 2013. *Strategie regionálního rozvoje ČR na období 2014–2020*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR.

²²⁷ POSPÍŠILOVÁ, K. a kol., 2008. *Sociální vyloučení a úloha Policie ČR. Metodická příručka pro realizaci vzdělávacího kurzu*. Praha: Člověk v tísni – společnost při České televizi. Dostupné z: https://www.clovekvitisni.cz/uploads/file/1367396296-uloha_policie.pdf.

²²⁸ FAGAN, A. A. a R. F. CATALANO, 2013. What Works in Youth Violence Prevention: A Review of the Literature. *Research on Social Work Practice*. 23(2), 141–156.

²²⁹ Vliv přípravných tříd na pozdější vzdělanostní výsledky byl vyhodnocen jako nižší, a navíc tihnoucí k vytváření etnicky segregovaných tříd. Srov. GAC, 2009. *Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žáků a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit*. Praha: GAC, s.r.o. Novela školského zákona změnila pravidla pro zařazování dětí do přípravných tříd. Nyní je možné do přípravné třídy přijmout pouze ty děti, u nichž se předpokládá, že to vyrovná jejich vzdělanostní vývoj, a děti, kterým byl udělen odklad školní docházky.

²³⁰ Dalšími opatřeními byly: poskytnutí jasnějších metodických pokynů a instrukcí k procesu dohledávání dětí, které se k zápisu nedostavily; vyjasnění rolí jednotlivých subjektů, zejména s ohledem na zapojování či nezapojování OSPOD; poskytnutí jednodušších metodických pokynů k pravidlům týkajících se povinné doby docházky, absencí a způsobu jejich omlouvání; možnost administrativní, terénní či jiné podpory pro mateřské školy pro realizaci procesu zápisu a dohledávání dětí. Srov. ČLOVĚK V TÍSNI, nedatováno. *TZ: Děti si individuálním vzděláváním povinnou mateřskou školu nenahrazují*. Člověk v tísni. Dostupné z: <https://www.clovekvitisni.cz/tz-deti-si-individualnim-vzdelavanim-povinnou-materskou-skolu-nenahrazuji-4801gp>.

formalizované varianty spolupráce jako účast na přípravě a pořádání školních akcí, výletů, exkurzí atp.²³¹

Spolu s povinnou školní docházkou je nezbytné soustředit se také na nabídku volnočasových aktivit. Ty mohou být a také jsou vnímány mladými ze SVL jako alternativa k pouliční kariéře. Mezi tyto aktivity patří jak ty sportovní (např. fotbal, box, vzpírání či atletika), tak umělecké (hudební či taneční kroužky aj.). V každém případě se zdá být vhodnější, aby v každém aktivitě byl k dispozici trenér či vedoucí, jenž poskytne celému úsilí smysl přesahující aktuální potřebu nějak strávit volný čas. Aby tyto aktivity mohly fungovat jako alternativa k násilí na ulici, musí být za nimi viděny výsledky. To se bez vedení a strukturovaného výkonu těchto aktivit neobejde.

Podpora mezigeneračního styku uvnitř SVL má rovněž preventivní funkci. Společné aktivity dětí a seniorů mohou sblížit dvě zranitelné skupiny a tím omezit případné konflikty, typicky kvůli hluku, a jejich eskalaci. V řadě SVL jsou např. organizovaná vystoupení dětí z různých uměleckých kroužků či předškolních klubů pro členy klubu seniorů. Lze si však představit i méně formalizované trávení společného volného času.

Nedostatek pozitivních vzorů v oblasti vzdělání pro děti a mladé lidi ze SVL lze odčínovat pomocí dvou opatření.²³² Tím prvním je pořádání besed s lidmi, jimž vzdělání dopomohlo k zvestupné společenské mobilitě. Tyto besedy mohou být pořádány jak v rámci školní docházky, tak docházky do nízkoprahových zařízení. Druhým opatřením, a nepochybně účinnějším, je zavedení programu mentoringu pro mládež a mladé dospělé ze SVL. Mentoři pomáhají svým

svěřencům v překonávání různých problémů na cestě za vyšším vzděláním a rovněž se zasazují o snadnější přechod ze školy do zaměstnání.²³³

Mentoring je též opatřením pozitivně přispívajícím k zamezení předčasného odchodu ze vzdělávacího procesu. Kromě něj lze doporučit podporu stipendijních programů pro budoucí a současné středoškoláky včetně tzv. retrostipendií. Příkladem stipendijní podpory určené specificky romským studentům může být projekt Gendalos/Mám na to! organizace IQ Roma servis.²³⁴ Retrostipendia zahrnují zpětně vyplácenou finanční podporu pro děti sociálně znevýhodněných rodičů, čímž slouží jako motivační prvek a zdroj k pokrytí nákladů souvisejících se studiem (cestovné, pomůcky atp.). V ČR poskytuje retrostipendia organizace Člověk v tísni.²³⁵ Oba projekty byly podpořeny Nadací Albatros.²³⁶

Zaměstnávání představuje rovněž důležitou součást prevence násilné kriminality. Tato problematika je řešena v *Akčním plánu strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 až 2020*.²³⁷ Lze jen doporučit důsledné naplňování stanovených cílů, a to zvláště ve vztahu k mladým lidem. Spolu s tím doporučujeme aktivně řešit problém předlužení, v jehož důsledku se řada obyvatel SVL ocitá mimo formální pracovní trh.²³⁸

Další okruh opatření se týká nenásilného řešení konfliktů. V SVL mohou být takto zacílené programy realizovány jednak mezi mladými lidmi (např. klienty nízkoprahových zařízení), jednak mezi dospělými v rámci komunitní práce. Je žádoucí, aby schopnosti k nenásilnému řešení konfliktů na straně zaměstnanců nízkoprahových zařízení a komunitních pracovníků byly získávány za asistence zkušených mediátorů.

²³¹ Kromě toho se rodiče významně podílejí na odhalování a řešení případů šikany. Srov. ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE, 2017. *Komunikace mezi školou a veřejností v základním vzdělávání. Tematická zpráva*. Praha: Česká školní inspekce. Dostupné z: <https://portal.csicr.cz/userdata/Shrnuti-Komunikace-mezi-skolou-a-verejnosti-v-ZV.pdf>.

²³² Zmíněn např. v GAC, 2009. *Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žáků a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit*. Praha: GAC, s.r.o.

²³³ KOLEKTIV AUTORŮ IQ ROMA SERVISU, 2014. *Metodika realizace mentorského programu při práci s (nejen) romskou mládeží*. Brno: IQ Roma servis. VÁCLAVŮ, J., 2009. *Metodika k programu „Mentoring“. Terénní program pro mladistvé ze sociálně vyloučeného prostředí*. Plzeň: Společnost Tady a teď, o. p. s.

²³⁴ Dostupné na: <http://www.iqrs.cz/cs/kontakty-programu-pro-mlade>.

²³⁵ Dostupné na: <https://www.clovekvtisni.cz/retrostipendia-4182gp>.

²³⁶ Dostupné na: <https://www.nadacealbatros.cz/podporene-projekty.html>.

²³⁷ ÚŘAD VLÁDY ČR, 2016a. *Akční plán Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 až 2020*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení/akcni-plan-strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení/download>.

²³⁸ Podrobněji k problematice zaměstnanosti viz také kapitola *Majetková kriminalita*, k řešení zadlužení viz kapitola *Lichva a dluhy*.

Pro lokality se zvýšeným sociálním napětím se pak jeví jako ideální varianta zavedení komunitní mediace, která bude pracovat s nesvářenými skupinami či jedinci. V tomto ohledu si lze představit oslovení profesionálních mediátorů, např. Asociace mediátorů ČR, za účelem spolupráce na vytváření strategie (či plánu) řešení konfliktů na místní úrovni. Realizátorem této strategie by mohla být komunitní skupina, ale i obec.

Předcházení „narušování sousedských vztahů“ je součástí činnosti APK.²³⁹ Ať už v rámci strategie komunitní mediace, anebo mimo ni, lze doporučit posilování jejich kompetencí v oblasti nenásilného řešení konfliktu a jeho deeskalace. Totéž platí pro domovníky-preventisty, kteří jsou v rámci profesní přípravy rovněž vedeni k předcházení a zvládání konfliktů s důrazem na komunikaci.²⁴⁰ APK mají stejně jako domovníci-preventisté velký potenciál při řešení sousedských sporů. Z toho důvodu se jeví nezbytné je v této činnosti podporovat.

Ve vztahu k policii lze obecně doporučit snahu o budování důvěry mezi konkrétními policisty a obyvateli SVL. To se týká především dětí a mladých lidí. Zde se nabízejí nejen přednášky o dopadech násilí na oběť i pachatele ve školách či nízkoprahových zařízeních, ale především konání společných akcí, nejlépe sportovních. Ideální v tomto ohledu je, aby policisté a děti či mladí lidé ze SVL nesoutěžili ani jako jednotlivci, ani jako týmy sobě. Policisté a děti či mladí lidé musejí tvořit jeden tým. V tomto ohledu je vhodné, aby sportovní akce organizovali ti aktéři, kteří místní děti a mládež znají a dlouhodobě s nimi pracují, tj. především NNO, pokud v lokalitě působí. Od organizátorů se také očekává, že osloví místní zástupce PČR a společně se dohodnou na podobě celé akce a účasti jednotlivých policistů. Nepředpokládá se, že se policisté zapojí přímo do organizování akce, i když i tato varianta je pochopitelně možná. Důležité

je, aby se aktivně zúčastnili sportovních aktivit, a to v závislosti na možnostech a kapacitách policie.

Na institucionální úrovni doporučujeme zasadit se o rozvoj multidisciplinární spolupráce v oblasti práce s ohroženými dětmi a mládeží; prostřednictvím výměny informací zapojených aktérů lze lépe zacílit preventivní aktivity na lokální úrovni. Příkladem tohoto opatření mohou být Týmy pro mládež realizované PMS ČR.²⁴¹ Spolu s tím navrhujeme posílit schopnost aktivního vyhledávání ohrožených dětí a dospívajících po vzoru Systému včasné intervence. Tento projekt vycházel ze systémového přístupu k prevenci kriminality mládeže a myšlenky, že po včasné zachycení signálů o problémech dítěte lze intenzivní prací všech relevantních aktérů významně přispět k prevenci problematického jednání. Nicméně v posledních letech se od této činnosti upustilo ve prospěch budování informačního systému o ohrožených dětech a dospívajících.²⁴² V současnosti plní tuto funkci (kromě Týmů pro mládež) především OSPOD, který rovněž pracuje s multidisciplinární spoluprací. Z toho důvodu navrhujeme, aby byla nadále podporována činnost OSPOD spočívající ve vyhledávání násilím ohrožených dětí a mládeže s důrazem kladeným na spolupráci s dalšími zainteresovanými aktéry včetně rodičů.

4.4.2.2 Sekundární situační prevence

Jestliže existuje vztah mezi podniky s prodejem alkoholu a výskytem násilí v SVL, je vhodné zvážit jejich regulaci a hledání alternativ pro trávení společného času dospělých. Regulace může mít podobu omezení otevírací doby v hospodách či barech, případně omezení prodeje „tvrdého“ alkoholu ve veřejném prostranství a v případě konání kulturní, společenské nebo sportovní akce v SVL za účelem zajištění VP. Je však otázkou, zdali je toto opatření možné

²³⁹ MV ČR, 2011. *Metodika výběru, přípravy a činnosti asistentů prevence kriminality*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/metodika-apk-pdf.aspx>.

²⁴⁰ MV ČR, nedatováno. *Specifické programy prevence kriminality. Domovník-preventista*. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/specificke-programy-prevence-kriminality.aspx?q=Y2hudW09OA%3d%3d>.

²⁴¹ Týmy pro mládež jsou zřizovány v rámci projektu PMS ČR. Viz PMS, 2018. *Na správnou cestu! II*. PMS – Probační a mediační služba. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/na-spravnou-cestu-ii/>.

²⁴² Pro více informací o Systému včasné intervence viz VEČERKA, K. a M. ŠTĚCHOVÁ, 2015. *Preventivní praxe po novelizaci zákona o sociálně-právní ochraně dětí*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. ŠTĚCHOVÁ, M. a K. VEČERKA, 2014. *Systémový přístup k prevenci kriminality mládeže*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/415.pdf>.

realizovat obecně závaznou vyhláškou obce. Zákaz výherních automatů a heren na území obce je v tomto ohledu mnohem jasněji upraven a lze jej v případě SVL a jejich blízkého okolí pouze doporučit, a to nejen s ohledem na snížení situačního rizika u úspěšných hráčů, které by mohl někdo oloupit.

Tato represivní opatření by vždy měla být doprovázena aktivním vytvářením příležitostí k socializaci obyvatel SVL. V tomto prostředí často absentuje veřejný prostor, kde by se lidé mohli potkat a probrat každodenní záležitosti. Vytváření takových prostorů, ať už mají podobu venkovních laviček, dětských hřišť či sportovních nebo kulturních areálů, anebo vnitřních interiérů v podobě kulturních sálů či kluboven, představuje tedy další opatření k prevenci násilné kriminality.

Sportoviště, taneční sály, posilovny anebo hudební studia, to všechno jsou možnosti, které lze využít specificky při prevenci interpersonálního násilí mezi mladými lidmi. Tato zařízení by měla být dobře přístupná a udržovaná. Přítomnost správce nepochybně sníží riziko poškození těchto zařízení, na druhé straně může některé mladé lidi odrazovat, bude-li se jeho role omezovat pouze na hlídače, který by byl nejraději, kdyby se zde žádné děti či mladí lidé nezdržovali.

Za nástroj sekundární situační prevence lze považovat také školní psychologie, asistenty pedagogů žáků se sociálním znevýhodněním, APK a domovníky-preventisty. Již pouhá jejich přítomnost ve školách, respektive ve venkovním prostoru lokality či jednotlivých domech může mít odstrašující účinek na páchaní násilné kriminality. Jak ovšem bylo řečeno výše s ohledem na APK a domovníky-preventisty, jejich činnost rozhodně nemusí a neměla by spočívat pouze v odstrašování. Mohou též asistovat školnímu psychologovi s identifikováním žáků s výukovými potřebami. Školní psycholog pak kromě toho pomáhá těmto žákům tyto obtíže překonávat, mimo jiné poskytováním poradenských služeb. Asistent pedagoga žáků se sociálním znevýhodněním

nepochybně přispívá k lepším vzdělanostním výsledkům žákům, s nimiž spolupracuje.²⁴³

Co se týče úprav veřejného prostoru (*crime prevention through design*), zde lze doporučit především osvětlování a zprehledňování veřejného prostranství. To se týká především loupežných přepadení, neboť opatření mohou snížit ochotu pachatelů se k vlastnímu přepadení odhodlat ve strachu, že si jich oběť včas všimne anebo si jejich počínání všimne někdo třetí.

Poslední opatření se týká specificky ubytoven, z nichž mnohé jsou považovány za SVL. Nedávný výzkum poukázal, že přeplněné a příliš kontrolované prostory ubytoven samy o sobě představují kriminogenní faktor.²⁴⁴ Nedostatek soukromí vyvolává v jejich obyvatelích frustraci a vztek, který se může snadno překlopit do fyzického napadání. Je tedy důležité zasadit se o přemísťování obyvatel ubytoven do jiného prostředí, nejlépe mimo SVL, a přijmout strategii ukončující ohrožení bezdomovectvím ve vztahu k obyvatelům ubytoven. Toto opatření lze realizovat různě, od vzniku sociálního bydlení přes programy zabydlování jako *rapid rehousing*²⁴⁵ po využívání dávky mimořádné okamžité pomoci k úhradě kaucí za nájemní bydlení.

4.4.3 Terciární prevence

4.4.3.1 Terciární sociální prevence

Terciární sociální prevence interpersonálního násilí vyžaduje zaměření jak na jeho pachatele, tak i na jeho oběti – a to nejen proto, že oběti se mohou stát příštími pachateli. Obecně lze doporučit častější využívání restorativní justice a udělování alternativních trestů pro mladistvé pachatele násilné kriminality. Konkrétně to znamená podporovat a rozšiřovat do SVL s vyšším výskytem násilného jednání takové programy, jako jsou Rodinné skupinové konference

²⁴³ NĚMEC, Z. a kol., 2014. *Asistence ve vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním*. Praha: Nová škola, o.p.s. Dostupné z: http://www.asistentpedagoga.cz/assets/content/files/metodick%C3%A9materi%C3%A1ly/skolni-asistent_metodicka-prirucka_web.pdf.

²⁴⁴ ORT, J., F. POSPÍŠIL a Š. RIPKA, 2016. *Bezpečnost a sekuritizace Romů v České republice. Zpráva z kvalitativního šetření*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s. Dostupné z: <http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/otevrenka/policie-jako-sluzba-verejnosti/bezpecnost-a-sekuritizace-romu.pdf>.

²⁴⁵ BARTOŠOVÁ, I., E. ČERNÁ, M. FERENCOVÁ, A. FIALÍK, M. FREUND, M. GIŇOVÁ, D. JANEČEK, L. KOPŠO, P. KUBALA, V. LESÁK, J. MILOTA, K. NOVÁK, Š. RIPKA a R. STANĚK, 2018. *Metodika inovačního řešení: „Pilotní testování rychlého zabydlení rodin s dětmi (Rapid Re-Housing)“*. Ostrava: Fakulta sociálních studií, Ostravská univerzita.

a Proti násilí, které realizuje PMS ČR v rámci projektu *Na správnou cestu! II*,²⁴⁶ případně další obdobně zaměřené programy.

Zvýšení efektivity probace může napomoci využívání romského mentora. Jakkoli je v současnosti spatřován jeho největší přínos ve schopnosti dohledat a kontaktovat klienty, jeho podpůrnou funkci při výkonu alternativního trestu rovněž nelze přehlížet.²⁴⁷ Doporučujeme tedy podporovat zřizování pozice romského mentora v obcích či regionech se SVL.

V rámci penitenciární péče je rovněž důležité pracovat s násilnými pachateli, a to především z řad mladistvých. Příkladem takového projektu je Terapeutický program 21 JUNIOR, jehož cílem je „minimalizace násilných projevů v chování odsouzených snížením jejich aktuální, situačně podmíněné hladiny agresivity“.²⁴⁸ Obecně je pak vhodné více promítnout prevenci násilí cestou osvojování si prostředků nenásilného řešení konfliktu do činnosti sociálních kurátorů v rámci postpenitenciární péče. Jestliže bude na terapii ve vězení navázáno také po propuštění na svobodu, lze se domnívat, že se riziko recidivy sníží.

Stejně tak lze u bývalých vězňů jako preventivní opatření doporučit pomoc při hledání zaměstnání ze strany NNO. Tato forma sociální práce by měla být zodpovědnými aktéry více podporována.

V případě obětí je třeba se věnovat především zvýšení informovanosti o jejich právech, možnostech čerpání bezplatné právní pomoci a využívání pomoci pomáhajících NNO. Tento úkol leží především na bedrech policistů vyšetřujících dané případy.

Vedle toho je třeba vytvořit speciální programy psychoterapeutické péče obětím, ale i pachatelům násilné kriminality z řad obyvatelstva SVL. Tyto programy by měly být rovněž hrazeny ze státního rozpočtu a psychoterapeutickou péči by měli vykonávat pracovníci proškolení ve specifikách obětí ze sociálně znevýhodněného prostředí.

4.4.3.2 Terciární situační prevence

V rovině terciární situační prevence identifikujeme dvě opatření. První opatření se týká zajištění vyšší míry policejní ochrany oběti před pachatelem či jeho blízkými v SVL. Pokud existuje riziko, že se útoky budou opakovat, je důležité, aby policie tento scénář nepodcenila a adekvátně na něj reagovala. Nejenže tím ochrání jednotlivé oběti, ale zároveň přispěje k deeskalaci konfliktu na lokální úrovni.

Druhým opatřením je zřízení tzv. smírčí rady ve vybraných lokalitách. Smírčí rady (*reconciliation councils*) byly zřizovány v lokalitách s dlouhodobým a rozsáhlým konfliktem. Jedná se např. o Jihoafrickou republiku nebo Severní Irsko. Nicméně praxe řešení konfliktu v rámci místní komunity a nikoli v rámci trestního řízení je mnohem starší, jedná se o tradiční způsob trestní justice.²⁴⁹ V SVL se zkušeností delšího mezi skupinového napadání lze uvažovat o zřízení podobných rad v rámci komunitní práce. Komunitní pracovníci budou setkání konfliktních stran moderovat a budou se snažit dospět ke vzájemnému pochopení a řešení. Rovněž je možné představit si vytvoření smírčích rad v situaci po konfliktu, který vážně poškodil vztahy uvnitř lokalit.

4.5 Shrnutí

Násilná kriminalita označuje fyzické násilí nebo jeho pohrůžku, která je namířena proti druhému člověku. Nejen pro oběti, ale pro celé společnosti znamená toto násilí vysoké náklady v řadě oblastí. Oběti mohou být zraněny fyzicky i psychicky, nezřídka se kvůli tomu ocitají v pracovní neschopnosti. Společnost na násilí reaguje výdaji v oblastech veřejného zdraví, trestní justice a dalších. Závažnější případy násilí jsou stíhány dle trestního práva, méně závažné případy jsou řešeny správním orgánem jako přestupky.

Násilná kriminalita zahrnuje velmi různorodé typy jednání. V této metodice jsme se zaměřili pouze na některé z nich, zejména na násilí páchané mladými

²⁴⁶ PMS, 2018. *Na správnou cestu! II*. PMS – Probační a mediační služba. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/na-spravnou-cestu-ii/>.

²⁴⁷ DEMNER, M., A. ŠTASTNÁ a M. BASLOVÁ, 2016. Romský mentoring: služba podporující výkon alternativních trestů u romských klientů PMS ČR. *Česká kriminologie*. 1(2), 1–21.

²⁴⁸ MS ČR, 2016. *Koncepce vězeňství do roku 2025*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR.

²⁴⁹ CHRISTIE, N., 1977. Conflicts as Property. *The British Journal of Criminology*. 17(1), 1–15.

lidmi a na konflikty o děti. Spolu s tím jsme se dotkli v SVL často zmiňovaného vztahu mezi konzumací alkoholu v hospodách, barech či hernách a eskalací násilí. V případě násilí mladých lidí jsme se specificky zaměřili na jeho roli v získávání uznání a sebeocení v situaci, kdy se jiné možnosti zdají nedostupné a policie je vnímána jako nečinná nebo nedůvěryhodná. V tomto kontextu se rozvíjí chápání násilí jako prostředku získání „respektu“, o nějž soupeří zejména mladí muži na úkor jiných mladých mužů.

5 Domácí násilí

5.1 Popis problému

Domácím násilím rozumíme veškeré formy fyzického, psychického, ekonomického, sociálního či sexuálního násilí. Fyzické násilí může začínat u strkání či tahání za vlasy, pokračovat bitím, kopáním, škrcením, vyhazováním z domu/bytu a vést až k použití zbraně. Na základě zranění na těle oběti bývá dobře prokazatelné. To samé bohužel u dalších forem násilí neplatí. Podat důkazy o psychickém násilí, o slovním ponižování, zastrasování, vyhrožování, urážení, dozorování a systematické kontrole je mnohem komplikovanější. Obdobně ponižující, ale těžko průkazný účinek má i násilí ekonomické. Oběti bývají např. odebrány veškeré finanční prostředky, nejčastěji na provoz domácnosti, o které musí prosit. Ve sdílené domácnosti jí nic nepatří, dochází k zamezování ekonomické soběstačnosti, docházení do zaměstnání apod. Návazné odepírání styků s vnějším okolím, rodinou, zákaz vycházení z obydlí apod. pak chápeme jako násilí sociální. Spadá sem i nepřiměřená kontrola soukromí, jako jsou časté návštěvy v zaměstnání, dohled nad elektronickou komunikací či až zákaz používání komunikačních prostředků (telefon, počítač, tablet). Poslední z výčtu konkrétních forem domácího násilí je násilí sexuální, kdy dochází k narušení intimity a integrity těla a oběť je nucena k různým různým sexuálním praktikám.

Domácí násilí se odehrává mezi stávajícími nebo bývalými partnery²⁵⁰, nejčastěji ve sdílené domácnosti. Nikoli však nutně. Osobou ohroženou či ohrožovanou může být např. matka s dětmi žijící v azylovém domě určeném pouze pro ženy či mladistvá dívka, kdy každý z mladého páru bydlí mimo stejné obydlí, např. se svými zákonnými zástupci. Tím sice není naplněna trestněprávní definice týrané osoby žijící ve stejném obydlí (a ani definice některých dalších trestných činů souvisejících s domácím násilím) a útoky jsou kvalifikovány jako jiné trestné činy či přestupky, ve společenskovědním rámci jsou však i takové případy chápány jako domácí násilí. Ani v prezentované kapitole neomezujeme

pojetí domácího násilí pouze na sdílenou domácnost, nýbrž se zaměřujeme zejména na povahu partnerského vztahu. Proto vedle termínu *domácí násilí* v textu ekvivalentně používáme i termín *partnerské násilí*.

Fundamentálním znakem domácího násilí je asymetričnost.²⁵¹ Ve vztazích může docházet k vzájemným konfliktům různého rázu, to však ještě neznamená, že se jedná o domácí násilí. Při domácím násilí dochází jednou stranou k uplatňování moci či kontroly a mířené dopady mají pro druhou stranu značně horší následky. Role se diferencují na původce násilí a osobu ohroženou/oběť. V SVL výskyt domácího násilí úzce souvisí s chudobou, stresem, maskulinní statusovou frustrací a procesem osvojování si ženských a mužských rolí, na základě čehož vzniká i následná interpretace partnerského násilí.²⁵² Stejně jako v nevyložené populaci, i zde podléhá domácí násilí vysoké míře latence.

Násilí v domácnosti může probíhat kontinuálně i nárazově a formy násilí se často prolínají. Obvykle se tvrdí, že domácí násilí probíhá neveřejně, tzv. za zavřenými dveřmi. Toto tvrzení však při znalosti charakteru SVL není možné plně přijmout. Neveřejnost incidentů ani jejich důsledků není v lokalitách prakticky možná. Ať už z důvodu fyzického stavu domů a bytových jednotek, vícegenerační povahy domácnosti (v bytě s jedincem či párem žije často i širší příbuzenstvo), všudypřítomnosti sousedů, nebo četnosti šetření veřejné správy a sociálních služeb. Potenciální poloveřejnost domácího násilí ale nijak neovlivňuje snižování jeho latentní povahy. Na vině je obecný přístup k partnerskému násilí. Odborníky je zdůrazňován fakt, že veřejnost i oficiální instituce namísto toho, aby k němu přistupovaly jako k trestnému činu nebo přestupku, jej rámuji buď jako privátní partnerskou záležitost, či v případě naší cílové skupiny jako „kulturní“, „etnický“ nebo „komunitní“ problém.

²⁵⁰ V širším pojetí definic a právního vymezení je do domácího násilí zahrnováno i násilí páchané na dalších členech rodiny, jako jsou děti a senioři. V kontextu zkoumané populace však budeme tematizovat pouze násilí mezi partnery.

²⁵¹ DEARING, A. a B. D. HALLEY, 2000. *Das österreichische Gewaltschutzgesetz*. Wien: Verlag Österreich.

²⁵² Těmto tématům je věnována podkapitola *Domácí násilí v kontextu sociálního vyloučení*.

5.2 Legislativní úprava

Domácí násilí ve smyslu samostatného trestného činu týrání osoby žijící ve společném obydlí (§ 199 TZ) bylo do českého trestního práva včleněno až v roce 2004. V průběhu let se právní systém dále vyvíjel, došlo k přijetí dalších nových zákonů a k různým novelizacím. Proces vyvrcholil v roce 2007 přijetím zákona č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, který zřídil intervenční centra. Díky tomu se ČR zařadila mezi státy EU s komplexně zpracovanou legislativou upravující problematiku domácího násilí. Česká právní úprava deklaruje, že je založena zejména na principu ochrany oběti, kterou zajišťuje v oblasti práva veřejného i soukromého. Následující podkapitoly prezentují nejen aktuální stav právní ochrany obětí, ale schematicky popisují i postihy hrozící původcům násilí.

5.2.1 Právní ochrana obětí domácího násilí

Přijetím zákona č. 135/2006 Sb., kterým se změnily některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím, ve znění pozdějších předpisů byl určen směr postojů, které česká legislativa k dané problematice zaujala a v následujících letech upevnila. Stávající podoba právní ochrany obětí domácího násilí stojí na třech pilířích. Na policejní intervenci, na soudní ochraně a na sociální pomoci.

5.2.2 Policejní intervence

Policejní intervence spočívá v odvrácení hrozby akutního nebezpečí formou tzv. policejního vykázaní. Vykázání je namístě, pokud hrozí, že dojde k nebezpečnému útoku proti zdraví, životu, svobodě nebo zvláště závažnému útoku proti lidské důstojnosti. Intervenci upravují ustanovení § 44–47 zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů a úkolem policistů je rozhodnout, zda takové nebezpečí existuje, nikoli posuzovat, zda byla naplněna skutková podstata trestného činu. Vykázání je tedy správním úkonem a násilnou osobu je možné vykázat i tehdy, nedosahuje-li její jednání stupně nebezpečnosti trestného činu. Vykázání trvá 10 dní bez možnosti

zkrácení a uplatnit jej policie může i bez přítomnosti osoby, na kterou se vykázaní vztahuje.

Oběti by měla policie podat informace o možnosti podání návrhu na vydání předběžného opatření (viz níže) a též ji odkázat na odbornou pomoc (psychologickou, sociální a právní). Policie je navíc povinna o incidentu informovat příslušné intervenční centrum, jež musí do 48 hodin kontaktovat oběť.

5.2.3 Soudní ochrana

Podle ustanovení § 751–753 NOZ týkajících se domácího násilí upravené v Části druhé Rodinné právo platí, že stane-li se společné obydlí manželů v domě nebo bytě, v němž se nachází rodinná domácnost manželů, pro jednoho z nich nesnesitelným z důvodu tělesného nebo duševního násilí vůči manželovi/manželce nebo jinému, kdo v rodinné domácnosti manželů žije, může soud na návrh dotčeného manžela omezit, případně i vyloučit na určenou dobu právo druhého manžela v domě nebo bytě bydlet. Toto omezení se děje skrze rozhodnutí o zvláštním předběžném opatření. Ustanovení § 3021 NOZ pak upřesňuje, že se opatření nemusí vztahovat nutně jen na manžele, ale i na lidi obývající společnou domácnost, kteří jsou v různém vztahovém poměru.

Právní úpravu předběžného opatření, tzv. soudní vykázaní, nalezneme v ustanoveních § 400–414 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů (ZZŘ) a v ustanoveních § 492–496 ZZŘ je upraven samotný výkon rozhodnutí. Hlavním cílem předběžného opatření je poskytnout osobě ohrožené domácím násilím prostor a čas na to, aby mohla podat návrh ve věci samé, v němž se může domáhat zejména rozvodu, úpravy poměru k nezletilým dětem, k majetku, k vypořádání společného bydlení apod. Věcně příslušným je okresní soud, místně příslušným obecný soud podle bydliště navrhovatele. Předběžné opatření může, ale nemusí navazovat na policejní vykázaní. Řízení se v každém případě zahajuje na návrh a podat jej může osoba již od 16 let, navíc se nemusí jednat o oběť, ale i o osobu, v jejíž přítomnosti se násilí odehrává. Délka trvání předběžného opatření je jeden měsíc a případně lze podat návrh na prodloužení trvání.

5.2.4 Sociální pomoc

Psychologickou, sociální a právní podporu oběti následně poskytují intervenční centra. Intervenční centra se řídí zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů a jsou výhradně zaměřena na pomoc osobám ohroženým domácím násilím. Pomoc je poskytována formou ambulantní, terénní i pobytovou a jedná se zejména o odborné sociální poradenství, o sociálně terapeutickou činnost, pomoc při uplatňování práv a oprávněných zájmů a u pobytové služby poskytnutí ubytování a stravy.

Intervenční centrum nabízí oběti službu telefonicky nebo osobně na základě kontaktu od PČR. Rovněž případně zprostředkovává kontakt na další žádoucí služby a instituce.

5.2.5 Právní postihy původců domácího násilí

Domácí násilí může být posuzováno jako přestupek nebo jako trestný čin. K takovému posouzení jsou oprávněny OČTŘ, zpravidla policie nebo státní zastupitelství. Rozhodující je povaha činu. Je-li domácí násilí řešeno jako přestupek, avšak mělo by být spíše stíháno jako trestný čin, lze žádat správní orgán, který přestupek řeší, aby věc postoupil k posouzení státnímu zastupitelství. Státnímu zastupitelství lze případně i přímo předat podání, v němž bude popsán skutek, zdůvodněna jeho skutková podstata jako trestného činu a přiloženy nebo označeny důkazy, případně včetně odkazu na přestupkový spis.

5.2.5.1 Přestupky a domácí násilí

V souvislosti s domácím násilím se řídíme výčtem v zákoně č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších předpisů. Nejčastěji je domácí násilí posuzováno jako:

- přestupek proti VP podle ustanovení § 5 odst. 1) písm. c), d);
- přestupek proti občanskému soužití podle ustanovení § 7 odst. 1) písm. a) až c);
- přestupek proti majetku ustanovení § 8 odst. 1) písm. a) až c).

Přestupkové řízení se řídí zákonem č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, ve znění pozdějších předpisů a dle tohoto předpisu lze spolu se

správním trestem uložit i tzv. omezující opatření, které upravuje ustanovení § 52. Omezující opatření spočívá mimo jiné i v možnosti nařídit povinnost podrobit se vhodnému programu pro zvládání agrese nebo násilného chování, a to nejdéle na dobu jednoho roku.

Přestupek je nejčastěji oznamován PČR či poškozenou osobou. Oznamuje se správnímu orgánu, tj. obecnímu úřadu. Příslušným úřadem k projednání přestupku je ten, v jehož územním obvodu byl přestupek spáchán. V případě mladých párů, které nesdílejí společné obydlí či spolu nežijí v manželském nebo registrovaném stavu, nebo u rozvedených manželů jsou přestupky projednávány z moci úřední (*ex officio*), tj. povinně z iniciativy správního orgánu, a to bez ohledu na vůli osoby postižené přestupkem. Pokud byl přestupek spáchán mezi osobami blízkými, musí dát osoba postižená spácháním přestupku souhlas k zahájení řízení.

K případům, kdy správní orgán věc nijak neprojedná a rovnou ji odloží, by docházet nemělo. Pokud se tak stane, lze se vůči tomuto postupu bránit podnětem k uplatnění opatření proti nečinnosti. Podnět se zasílá nadřízenému správnímu orgánu, zpravidla krajskému úřadu, který může nařídit zahájení řízení nebo vydání rozhodnutí v určité lhůtě.

5.2.5.2 Trestní právo a domácí násilí

V oblasti trestního práva se v případech domácího násilí postupuje podle TZ. Trestný čin týrání osoby žijící ve společném obydlí upravený v ustanovení § 199 TZ nejvíce koresponduje s podstatou domácího násilí. Za týrání se zde považuje takové jednání pachatele, které se vyznačuje zlým nakládáním buď s blízkou osobou, anebo jinou osobou, s níž pachatel žije ve společném bytě či domě, a současně i určitou mírou trvalosti a intenzity způsobilé vyvolat stav, který pociťuje postižená osoba jako těžké příkoří, respektive psychické nebo i fyzické útrapy. Nicméně tento trestný čin není jediný, který lze uplatnit při kvalifikaci domácího násilí. Zvláště pokud pachatel svým jednáním nenaplní skutkovou podstatu trestného činu týrání osoby žijící ve společném obydlí, lze uplatnit vybrané trestné činy z Hlav I.–V. (viz tabulku č. 4).

Tab.4: Trestné činy používané ke kvalifikaci domácího násilí

Hlava I. zvláštní části TZ, Trestné činy proti životu a zdraví	
Vražda	§ 140
Těžké ublížení na zdraví	§ 145
Ublížení na zdraví	§ 146
Hlava II. zvláštní části TZ, Trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství	
Zbavení osobní svobody	§ 170
Omezování osobní svobody	§ 171
Vydírání	§ 175
Útisk	§ 177
Porušování domovní svobody	§ 178
Hlava III. zvláštní části TZ, Trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti	
Znásilnění	§ 185
Sexuální nátlak	§ 186
Pohlavní zneužití	§ 187
Hlava IV. zvláštní části TZ, Trestné činy proti rodině a dětem	
Týrání osoby žijící ve společném obydlí	§ 199
Hlava V. zvláštní části TZ, Trestné činy narušující soužití lidí	
Nebezpečné vyhrožování	§ 353
Nebezpečné pronásledování	§ 354

Trestní oznámení může podat PČR či státnímu zastupitelství kdokoli. Pro oznámení závažného domácího násilí existují specializované útvary Služby kriminální policie a vyšetřování. Případ oznámený přímo jim může být „od počátku řešen diskretně, kvalifikovaně, a především s ohledem na nutnost hájit oprávněné zájmy oběti závažného násilného nebo mravnostního trestného činu“.²⁵³ Trestní oznámení se podává ústně nebo písemně, neexistuje pro něj žádný standardizovaný formulář.

5.3 Domácí násilí v kontextu sociálního vyloučení

Příčiny domácího násilí jsou ovlivněny různými kontexty a faktory a jejich generalizace je obtížná. Na základě dat z realizovaného výzkumu však můžeme popsat několik opakujících se schémat, která spouštějí domácí násilí. V SVL se často jedná o souběh vnitřních a vnějších faktorů souvisejících se sociálním vyloučením.²⁵⁴ To znamená, že vlivem např. opakujícího se institucionálního rasismu, dlouhodobé diskriminace, komplikovaného nebo v podstatě žádného přístupu k většinovým zdrojům (vnější dimenze) dochází na individuální úrovni k frustraci, stresu, materiální deprivaci (vnitřní dimenze), vyústěním čehož může být právě domácí násilí. Klíčovými rizikovými faktory jsou jak některé socioekonomické znaky jako např. *příjem*, tak environmentální faktory vedoucí ke stresu a sociální izolaci. Svou roli též sehrává *tradiční pojetí rodiny a ženských a mužských rolí*.

5.3.1 Rizikové faktory

Nejpříznačnějším rysem sociálního vyloučení je *ekonomická nestabilita*, je jeho důsledkem i příčinou. Rodiny čelí náročnému finančnímu rozhodování a nejen v situaci nenadálých výdajů se napětí mezi partnery stupňuje. Ztráta zaměstnání, dlouhodobá nezaměstnanost, hrozící chudoba, to vše produkuje *stres*, jehož sublimací pak mohou být nepřiměřené interakce. Pomyslné „náklady“ ve smyslu toho, co svým chováním útočník riskuje ztratit, jsou zdánlivě ve srovnání s okamžitým „ziskem“ velmi nízké.²⁵⁵ Původce násilí docílí rychlého uvolnění napětí, získání respektu nebo posílení pocitu sebeuznání. Násilí tedy může být ve vypjatém prostředí sociálního vyloučení způsobem dosažení do-
mnělé stabilizace.

Z hlediska tradičního chápání partnerských rolí může nepříznivý finanční stav navíc způsobovat pochybnost o muži jako živiteli rodiny. Pakliže není muž schopný, ať už dostatečně, anebo vůbec, ekonomicky zajistit sebe sama,

²⁵³ BÍLÝ KRUH BEZPEČÍ, 2018. *Domácí násilí – trestní oznámení*. Dostupné z: <http://www.domacinasili.cz/prakticke-rady/trestni-oznameni/>.

²⁵⁴ TOUŠEK, L., M. BROŽ a P. KINTLOVÁ, 2007. *Kdo drží Černého Petra: sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem*. Praha: Člověk v tísni – společnost při České televizi. Dostupné z: <https://www.clovekvutisni.cz/uploads/file/1364590154-cerny%20petr.pdf>.

²⁵⁵ GELLES, J. R., 2000. Family Violence. In: M. TONRY, ed. *The Handbook of Crime and Punishment*. Oxford: Oxford University Press, s. 178–206.

partnerku a/nebo rodinu, může se to projevit pocítováním *statusové frustrace*.²⁵⁶ Přehnané zdůrazňování jeho mužství (machismus) představuje v tomto ohledu reakci na zpochybňování jeho genderové identity, která může vyústit až v různé formy násilí.²⁵⁷

Z výše popsaného je evidentní, že v poměrech sociálního vyloučení je těžké vést jasnou dělící linii mezi dvěma často v literatuře zmiňovanými typy partnerského násilí, mezi afektivním (či expresivním) násilím a instrumentálním násilím. Afektivní násilí znamená momentální reakci na nějakou vypjatou situaci, kdežto násilí instrumentální je motivováno představou o narovnání mužského statusu – v tomto spočívá jeho účel, jakkoli si jej dotýčný nemusí vždy sám uvědomovat.²⁵⁸ Oba typy nicméně stejnou měrou dopadají na děti, pokud se v rodině vyskytují, a skrze ně může být partnerské násilí dále reprodukováno.

Domácí násilí se v SVL objevuje i mezi poměrně mladými páry. Významnou úlohu sehrává mezigenerační přenos vzorců jednání v rámci rodiny a proces socializace obecně. Rodina je primárním místem, kde dochází k modelaci rolí. Děti se zde „učí“ nejen násilnému chování, ale i způsobům jeho ospravedlnování a racionalizování.²⁵⁹ Osvojování role násilníka i oběti se děje nejen skrze přímé vystavení násilí a účasti na něm, ale i tím, jak se o násilí doma a v referenční skupině hovoří. V rámci výzkumu BRIZOLIT se opakovaně vyskytovala vyjádření jako „facka je důkazem lásky“ nebo „kdo ženu nikdy nepraštil, tak ji nikdy nemiloval“.²⁶⁰ Toto smýšlení se pak často překlápí v jeho demonstraci, a to i v mladistvém věku.

Chlapci bývají v porovnání s dívkami v průběhu socializace mnohem méně kontrolováni a jejich sporné jednání v dětství je více tolerováno.²⁶¹ Vyrůstají jako autonomní osobnosti a na rozdíl od dívek nejsou tak strukturováni povinnostmi a normami, mají tudíž blíže k delikventnímu jednání. Významnou roli hraje i *sociální izolace*, která se projevuje zvnějšku i zevnitř rodiny a která vyplývá ze sociální distance k lidem žijícím mimo SVL, etnicky segregovaného školství či institucionálního rasismu.²⁶² V jejím důsledku nemají děti ze SVL možnost komparovat své výchozí zázemí s nějakým jiným. A pokud se již chlapci v rodině s násilím setkali, znají ho jako nějakou formu sublimace a jeví se jim jako možnost nebo východisko z problému. Toto nárazové, afektivní násilí je nejčastěji fyzické. I v mladém věku mohou chlapci prožívat statusovou frustraci a svůj pocit maskulinní nedostatečnosti napřimovat mocenským vymezováním se vůči dívce. Začíná to nepřiměřenou sociální kontrolou, kdy páry mají zcela běžně společný účet na sociální síti,²⁶³ a pokračuje to strukturováním času či zákazem trávení volných chvil, byť jen s kamarádkami. To vše opět doprovází vysvětlující legenda o žárlivosti jako důkazu lásky. Forma násilí je především sociální a psychická a graduje ve fyzickou.

Katalyzátorem domácího násilí se stávají i rodinné vztahy, respektive charakter rodiny jako instituce. Čas trávený dohromady je intenzivní, dochází k nevyhnutelným interakcím i konfrontacím, odehrávají se zde důležité rozhodovací procesy, dochází k obnažení intimity a osobnostních rysů. Stresové podněty jsou všudypřítomné. Někdy je stres přirozenou součástí vývoje a patří k jednotlivým rodinným etapám (narození dítěte, nemoc aj.). Někdy je

²⁵⁶ Tzv. Strain theory je v kriminologii zpracována např. Mertonem (MERTON, R. K., 1938. Social structure and anomie. *American sociological review*. 3, 672–682.). Podle ní disjunkce mezi aspiracemi (respektive očekáváními) dosáhnout určitých cílů (spojených s prestiží a celkovým socio-ekonomickým statusem) a aktuálními „výsledky“ či reálnou situací, která těmto aspiracím neodpovídá, způsobuje bázi pro sklon k delikvenci. Viz též PIKÁLKOVÁ, S., ed., 2004. *Mezinárodní výzkum násilí na ženách – Česká republika/2003: Příspěvek k sociologickému zkoumání násilí v rodině*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i.

²⁵⁷ PIKÁLKOVÁ, S., ed., 2004. *Mezinárodní výzkum násilí na ženách – Česká republika/2003: Příspěvek k sociologickému zkoumání násilí v rodině*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i.

²⁵⁸ MARHÁNKOVÁ, J., 2006. Domácí násilí: výpovědi žen žijících v azylovém domě. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 7(2), 46–51.

²⁵⁹ GELLES, J. R., 2000. Family Violence. In: M. TONRY, ed. *The Handbook of Crime and Punishment*. Oxford: Oxford University Press, s. 178–206.

²⁶⁰ MUHIČ DIZDAREVIČ, S. a kol., 2014. *Výzkum o postavení romských žen v České republice*. Praha: Slovo 21. LA STRADA, 2004. *Obchod se ženami v romských komunitách. Závěrečná zpráva z projektu Lidská práva v praxi – prevence obchodování se ženami v romských komunitách*. Praha: La Strada.

²⁶¹ SUTHERLAND, E.H., 1947. *Principles of Criminology*. Philadelphia: Lippincott.

²⁶² V kontextu popisovaných okolností se jedná např. o zákaz vstupu na diskotéky nebo do jiných zábavných míst a center.

²⁶³ Dívka si svůj osobní musí zrušit, přestat jej používat či předat heslo partnerovi, aby měl přístup a mohl jej kontrolovat.

způsobován externími faktory v podobě ztráty zaměstnání, problémů ve škole, rozporů s institucemi apod.²⁶⁴

Obyvatelé SVL navíc žijí v prostorové a sociální izolaci, takže širší příbuzenstvo, potažmo sousedé jsou mnohdy jediní, s nimiž udržují sociální vztahy. Rodinní příslušníci se často navštěvují a vytváří pevnou sociální síť. Vedle této podpůrné kvality přinášejí úzké příbuzenské vztahy i vysokou míru sociální kontroly. Domácnost ztrácí sféru soukromí a pocitovaný nekomfort může ústít v partnerské konflikty.

Přítomnost příbuzných nelze regulovat podle vlastních preferencí. Hlavní rolí sociální sítě je její ekonomická funkce a „otevřené dveře“ jsou jednou z jejích podmínek. Být součástí sítě znamená být prakticky neomezeně solidární s potřebami ostatních. Odmítnutí žádosti o pomoc či návštěvy může způsobit vyloučení z participace na potenciálních zdrojích sítě a v nejistotě vyloučení takovou situaci nechce nikdo riskovat. Partneri, nejčastěji mladí lidé, kterým se podařilo vymanit ze SVL a vybudovat si domácnost mimo sociální síť, hovoří o úlevném pocitu soukromí a stability, který má významný vliv na jejich soužití.

5.3.2 Interpretace partnerského násilí

Původci násilí, jejich okolí, ale často i jejich oběti interpretují partnerské násilí obecně dvěma způsoby. První lze charakterizovat jako normalizaci domácnosti. Vina za partnerské násilí je dávána za vinu ženě, která „*si za to může sama, protože si neumí srovnat chlapa a domácnost, a on si vyskakuje*“. Okolí se k takovému obdobným prűpovídkám uchyluje proto, že se snaží reálný problém partnerského násilí zneutralizovat, zlehčit. Snaží se tak ospravedlnit svůj imunní postoj vůči násilí, tj. vůči fenoménu, jenž je i přes svou skrytost generačně přítomný.²⁶⁵ Zároveň je logika obsažená ve výše uvedené citaci uplatňována také a hlavně opačně. Když se žena dle svého sociálního okolí chová nevhodně, musí „*si ji chlap srovnat*“. Domácnost je pro muže s „cejchem“ sociálního vyloučení totiž jediným prostorem, kde se může domáhat svých domnělých (mužských) práv.²⁶⁶

Nekompromisním řádem chodu domácnosti se snaží odčinit frustraci plynoucí z omezených šancí na své společenské uplatnění.

Druhá interpretace pojímá mužské domácí násilí jako důkaz lásky. Absence soukromí, přílišná kontrola i fyzické výpady, to vše je prezentováno jako projev lásky. Za ataky opět může žena, v tomto případě neprokazuje muži dostatečnou loajalitu, čímž se v něm probouzí žárlivost. Záminka žárlivosti slouží jako zastřešující vysvětlení pro násilí i v situacích, kde bychom ji těžko hledali. Tato „koncepce lásky“ má ospravedlňovat mužské násilí a popírat ponížení a újmu žen. Ženě má být útoky naopak „dokazováno“, že není muži lhostejná. A někdy na toto pojetí přistupují i samy ženy tak, že v touze po pozornosti vytvářejí situace, které mají v muži vzbudit onen pocit žárlivosti.

Při přímém dotazování bylo partnerské násilí obyvateli SVL odmítáno jako neakceptovatelné; vyjádření určité tolerance se začalo objevovat až později v neformálních rozhovorech, a to prostřednictvím výroků podobných výše uvedeným citacím. Rozpor mezi oficiální definicí domácího násilí a interpretacemi na způsob normalizace domácnosti nebo důkazu lásky se významně projevoval u dívek a žen odebírajících nějakou sociální nebo edukační službu, v jejichž rámci byla problematika domácího násilí diskutována.

Svůj postoj k partnerskému násilí popisovaly tyto informantky ambivalentně. Na jedné straně si uvědomovaly, že sublimace stresu a frustrace skrze násilí není obhajitelná ani romantická. Na straně druhé však dobře chápaly, že vzepření se předpokládané roli je dost riskantní. Schéma partnerského násilí má opakující se scénář, v němž každý hraje svoji roli, přičemž se předpokládá, že vzájemné interakce budou více méně očekávatelné. U násilí jako důkazu lásky následuje po akceptaci útoku a vlastní viny přijmutí partnerovy omluvy, někdy včetně jeho pláče, a nakonec fáze zamilovanosti. Cílem normalizování domácnosti je dosažení klidu skrze uplatnění a uznání nadřazené role, která má muži náležet. Odlišná reakce na straně partnerky může znamenat opětovné napadení s větší mírou brutality i zavržení sociálním okolím.

²⁶⁴ VYMĚTALOVÁ, S., 2001. Domácí násilí: přirozený jev? *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 37(1), 103–121.

²⁶⁵ Srov. RÁC, I., A. MÁTEL a M. KOZUBÍK, 2016. Násilie páchané na rómských ženách v partnerských vztazích. *Sociální práce/Sociálna práca*. 15(6), 62–77.

²⁶⁶ MARHÁNKOVÁ, J., 2006. Domácí násilí: výpovědi žen žijících v azylovém domě. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 7(2), 46–51.

Nahlášení původce násilí policii nebo svěřením se např. sociální službě, která v lokalitě působí, nemusí být v SVL vždy přípustné. Žena riskuje odvrácení od sebe ze strany nejen partnerovy rodiny, ale často i rodiny vlastní, která její jednání může chápat jako selhání při výkonu její role partnerky. Ty informantky, které se přece jen k zavolání policie uchýlily, nezřídka sdělovaly negativní zkušenosti.²⁶⁷ Policie např. nepřijela nebo odmítla hlášení evidovat, např. z důvodu svého náhledu na rodinu jako problematickou, anebo ženám na místě sdělila zavádějící informace ohledně zákonného postupu a jejich práv.²⁶⁸ Selhávání policie a jiných zodpovědných institucí představuje jeden z hlavních důvodů bagatelizace domácího násilí samotnými oběťmi. Na interpretaci partnerského násilí jako důkazu lásky či normalizované domácnosti přistupují právě proto, aby se samy dokázaly s násilnými situacemi lépe vypořádat.²⁶⁹

K setrvávání v násilném vztahu nevedou ženy ale jen emoce a přivýkllost nebo malé zastání u policie a dalších institucí. Důležitou úlohu sehrává také vědomí ekonomické a existenční závislosti na partnerovi, potažmo sociální síti. Totéž uváděly i informantky z šetření organizace Jako doma, které tematizovalo domácí násilí jako příčinu bezdomovectví.²⁷⁰ Dotazované ženy uváděly, že kvůli zachování střechy nad hlavou a kvůli dětem často v násilném vztahu setrývaly. Odešly, až když začaly být ohrožovány na životě či vystaveny jinému extrémnímu vyhrocení situace, kterou již nemohly dále snášet.²⁷¹

5.4 Prevence

Strategický dokument vlády pro oblast prevence a potírání domácího a genderově podmíněného násilí představuje *Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015–2018*²⁷². Akční plán má sloužit k implementaci a dalšímu rozpracování specifických cílů uvedených v oblasti Důstojnost a integrita žen a mužů *Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v ČR na léta 2014–2020*²⁷³, která byla schválena usnesením vlády č. 931 (12. 11. 2014). Od ledna 2015 v rámci programu *Dejme (že)nám šanci*, podporovaného Norskými fondy, běží projekt „Zlepšení praxe při prevenci, identifikaci a potírání domácího násilí prostřednictvím specializace“²⁷⁴. Realizátorem je Asociace pracovníků intervenčních center ČR a jeho partnerem je MVČR, reprezentované odborem bezpečnostní politiky a prevence kriminality. Projekt usiluje zejména o významnou změnu praxe v oblasti domácího násilí ze strany angažovaných profesionálů institucí (zejména státní zastupitelství a soudy, policejní orgány, orgány sociálně-právní ochrany dětí, sociální pracovníci atd.).

Zainteresované resorty vydaly na dané téma i své metodické pokyny. MŠMT se domácím násilím zabývá v příloze k *Metodickému pokynu ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních*²⁷⁵. MZ od roku 2008 disponuje *Metodickým pokynem Ministerstva zdravotnictví pro*

²⁶⁷ Obecná nedůvěra v policii panuje u domácího násilí i mimo SVL. V nedávném výzkumu zaměřeném mimo jiné na důvody pro neohlášení posledního případu domácího násilí téměř čtvrtina žen-obětí uvedla, že by policie nic neudělala, 14 % předpokládalo, že by policie nic nezmohla, a 6 % bylo přesvědčeno, že by jim policie nevěřila. PIKÁLKOVÁ, S., 2015. Subjektivní vnímání násilí ve vztahu a reakce žen na ně. In: S. PIKÁLKOVÁ, Z. PODANÁ a J. BURIÁNEK, ed. *Ženy jako oběti domácího násilí: Sociologická perspektiva*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, s. 65–76.

²⁶⁸ Popis obdobných situací se objevoval i ve výpovědích sociálních/terénních pracovníků, na které se obyvatelé SVL obrátili s žádostí o konzultaci či pomoc, potažmo jim „jen“ sdělili své zkušenosti, a se kterými byly realizovány rozhovory v rámci výzkumu BRIZOLIT.

²⁶⁹ Srov. RÁC, I., A. MÁTEL a M. KOZUBÍK, 2016. Násilie páchané na rómských ženách v partnerských vztazích. *Sociální práce/Sociální práca*. 15(6), 62–77.

²⁷⁰ HETMÁNKOVÁ, R., 2013. *Zpátky ze dna: Zaostřeno na ženy*. Praha: Jako doma, o. s.

²⁷¹ HETMÁNKOVÁ, R., 2013. *Zpátky ze dna: Zaostřeno na ženy*. Praha: Jako doma, o. s.

²⁷² ÚŘAD VLÁDY, 2015. *Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015–2018*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/Akni-plan-prevence-domaciho-a-genderove-podmineneneho-nasili.pdf>.

²⁷³ ÚŘAD VLÁDY, 2014. *Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v ČR na léta 2014–2020*. Praha: Úřad vlády ČR.

²⁷⁴ MV ČR, 2015e. *Zlepšení praxe při prevenci, identifikaci a potírání domácího násilí prostřednictvím specializace*. Praha: MV ČR.

²⁷⁵ MŠMT ČR, 2010. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (Dokument MŠMT č. j.: 21291/2010-28)*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

*postup lékařů při poskytování zdravotní péče osobám ohroženým domácím násilím*²⁷⁶. Metodické pokyny MPSV se pak týkají zejména dětí jako svědků domácího násilí.

Nejaktuálnější (z roku 2014) a zároveň mezinárodně srovnatelný údaj vztahující se k fyzickému domácímu násilí poskytuje Agentura EU pro základní práva²⁷⁷. Dle dat z průzkumu zažilo fyzické násilí ze strany bývalého či současného partnera 19 % českých žen. Pokud ke kategorii fyzického násilí přidáme násilí sexuální, procentuální zastoupení vzroste na 21 %. Výzkum z roku 2012²⁷⁸ problematiku domácího násilí pojímal ještě komplexněji a výše zmíněné kategorie doplnil i o zkušenosti s psychickým násilím a pronásledováním. Údaj o různých formách násilí na ženách poté atakuje 40 % hranici.

Podmínkou účinné prevence domácího násilí je jeho důkladná znalost a pochopení specifik vztahujících se k prostředí, ve kterém se odehrává, a to včetně vazeb k okolnímu společenskému kontextu. Z výše uvedeného výčtu možných příčin domácího násilí vyplývá, že by prevence měla reflektovat všechny úrovně problému – individuální, komunitní i celospolečenskou. Nejde tedy jen o to postihnout všechny stupně prevence, případně jejich sociální a situační modely, ale hlavně o to je vhodně adresovat.

5.4.1 Primární prevence

Primární prevence domácího násilí je často spojována s informačními kampaněmi²⁷⁹ a vzdělávacími semináři. Eliminace násilí však úzce souvisí i se zdánlivě vzdálenými společenskými tématy, jako je dostupné a podporované bydlení, inkluzivní školství či dostupná zdravotní péče. Tato témata se řadí pod tzv. sociální práva. Jejich cílem je vyrovnání sociálních rozdílů, a to především v podobě nedostatků jedinců a určitých skupin obyvatel v materiálním zajištění, rovnosti příležitostí a možnosti vlastního uplatnění a rozvoje.²⁸⁰ Pokud

je záměrem primární prevence snižování partnerského násilí v celé populaci, uplatňování sociálních práv musí být zahrnuto do soustavy konkrétních preventivních opatření. Poté bude mít i osvěta, která se daného fenoménu bezprostředně týká, širší dopad.

5.4.1.1 Primární sociální prevence

Sociální práva zajišťují důstojnou lidskou existenci a jsou efektivním nástrojem při dosahování sociální změny. V kontextu primární sociální prevence domácího násilí jimi míníme zejména dostupné a podporované bydlení, nesegregované školství a dostupnou zdravotní péči. Princip dostupného a podporovaného bydlení vychází z přesvědčení, že důstojné bydlení je základním a nedotknutelným právem, jež zároveň utváří nastavení chodu domácnosti. Zřízení dostupného a podporovaného bydlení je prvním z navrhovaných preventivních opatření. Stabilitu domácnosti neovlivňuje jen fyzický stav obydlí, ale také a zejména to, zda nabývá charakteru domova a s ním spojených jistot. Náležitě bydlení má tudíž potenciál odstraňovat některé spouštěče domácího násilí, např. stres, frustrace či deprivace.

Psychické zátěže související s životem v sociálním vyloučení mohou mít vliv na duševní a fyzickou funkci těla a způsobovat psychosomatická onemocnění. Neléčené deprese, hormonální a nervové poruchy aj. mohou zapříčinit násilnost jednoho z partnerů. Léčbu a tím i prevenci však znesnadňuje komplikovaný přístup ke zdravotní péči. Pro obyvatele SVL nejsou bariérou pouze finance, ale i opakované odmítání poskytnutí i základní zdravotní péče z rasových či etnických důvodů. Předsudečný postoj zdravotníků snižuje kvalitu poskytnuté péče a zamezuje tomu, aby byla pacientovi v případě poskytnuta péče odborníka. Jako základní nástroj prevence je třeba prosadit profesionální

²⁷⁶ MZ ČR, 2008. Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví pro postup lékařů při poskytování zdravotní péče osobám ohroženým domácím násilím. In: *Věstník Ministerstva zdravotnictví České republiky*. roč. 2008, s. 2–7.

²⁷⁷ EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS., 2014. *Violence Against Women: An EU-wide Survey*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostupné z: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf.

²⁷⁸ KUNC, K., J. POLÁKOVÁ, S. HRADECKÁ, E. HURYCHOVÁ, A. BUDINOVÁ a M. KLUSÁČKOVÁ, 2012. *Ekonomické dopady domácího násilí v ČR*. Praha: Profem.

²⁷⁹ Např. kampaň „Mlčení bolí“ jako součástí projektu „Zlepšení praxe při prevenci, identifikaci a potírání domácího násilí prostřednictvím specializace“ MVČR nebo „To je rovnost!“ Rady vlády pro rovnost žen a mužů.

²⁸⁰ VESELÝ, J. a kol., 2013. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: Linde Praha.

přístup k pacientovi. Opačná zkušenost může mít logicky za následek to, že pacient bude své problémy odkládat či neřešit vůbec.

Odstraňování etnické segregace ve školství má schopnost rozměňňovat sociální izolaci, kterou život v SVL skýtá. S izolací jsou spojeny určité mýty o vnějším světě a vzorce jednání, které přispívají k reprodukci sociálního vyloučení a přenášejí se z generace na generaci. Společné vzdělávání je kromě jiného i nenucenou formou sociálního učení, jež může měnit žitá schémata (nejen) tematizované populace. Škola totiž plní jak formální, tak neformální roli. A právě díky té poslední jmenované nabývají děti prostřednictvím každodenní interakce sociálních dovedností a znalostí včetně informací o tom, že násilí mezi partnery není běžnou součástí vztahu a že „facka nerovná se láska“.

Osvětové kampaně zacílené na odmítání partnerského násilí pak ve výše nastíněném kontextu mohou oslovit širší pole potenciálních příjemců, což je i účelem takovýchto akcí. Sdělení se dostane do více rodin, přičemž je třeba zdůraznit, že právě rodina je počátečním místem prevence násilí. Role primární sociální prevence není jen informační, může plnit i funkci odstrašování. Původci násilí ani oběti, zejména mezi naší cílovou skupinou, nejsou dostatečně seznámeni s postihy, které jim za domácí násilí hrozí. Rozšíření povědomí o možných sankcích je jasným signálem toho, že násilí není běžnou součástí partnerského soužití a jeho uplatňování může být trestné.

5.4.1.2 Primární situační prevence

V případě domácího násilí nelze hovořit o specifických nástrojích situační primární prevence, které by zároveň nebyly nástroji sociální prevence, respektive z ní nevyplývaly. V kontextu dostupného a podporovaného bydlení to znamená především volit byty a domy pro ně určené rozptýleně v celé populaci, navázané na infrastrukturu a služby, s dlouhodobou smlouvou nebo jistotou jejího opakování prodloužení. Výsledkem je snížení stresových faktorů, které mohou spouštět právě domácí násilí. Napojení na infrastrukturu zároveň znamená větší dostupnost lékařské péče pro osoby, jejichž násilné útoky mají původ v tělesném nebo duševním onemocnění. A jistota domova navíc přináší efektivnější léčbu.

²⁸¹ BŮTORA, M., 1992. *Překročit svůj stín: kluby abstinujících a jiné svépomocné skupiny v péči o zdraví*. Praha: Avicenum.

²⁸² Svépomocná skupina Dámský klub, Společnost Tady a Teď. Dostupné z: <http://tadyated.org/damsky-klub/>.

5.4.2 Sekundární prevence

Identifikovat domácnost ohroženou domácím násilím není jednoduché. Už proto, že k násilí mezi partnery dochází napříč ekonomickou i vzdělanostní úrovní. Vzhledem ke kolísavému charakteru života v SVL však můžeme usuzovat, že v takovémto prostředí existuje vyšší riziko použití násilí v partnerských vztazích. Aktivita sekundární prevence se na eliminaci tohoto rizika přímo zaměřují, a sice nejlépe přímo v lokalitě. Pracují s ohroženou populací, a to jak s potenciálními oběťmi, tak původci násilí. Osvědčenou formou sekundární prevence jsou různé podpůrné programy probíhající v reálném čase na reálném místě nebo zprostředkovaně, třeba na sociálních sítích.

5.4.2.1 Sekundární sociální prevence

Hlavním posláním sekundární sociální prevence je nahradit zaběhlé představy a poučky relativizující domácí násilí a iniciovat změnu naučených schémat jednání tak, aby k násilí vůbec nedocházelo. Jedním z funkčních nástrojů při naplňování tohoto poslání jsou tzv. svépomocné skupiny. Jedná se o skupiny, které řeší nějaké společné téma či problém, zpravidla bez účasti odborníka, ale za pomoci osoby, jež si obdobnou situaci prošla anebo prochází.²⁸¹ Setkávání by neměla být reakční, tj. neměla by reagovat na již nastalou situaci, ale měla by působit preventivně, s kontinuální pravidelností a dlouhodobostí. Opakovaná setkávání mají posilovat uvědomění členek a členů v tom, že násilí není běžnou součástí partnerského soužití. Často se rozdíl mezi tím, kdo pomáhá a radí, a tím, kdo pomoc a rady přijímá, stírá. Střídání rolí je žádoucí, neboť rovnocenné postavení účastníků je hlavním znakem svépomocné skupiny. Jako efektivní se skupiny osvědčily zejména v práci s mladistvými, které probíhají ustáleně každý týden a jsou genderově oddělené, avšak se zajištěním pravidelného společného setkávání.²⁸²

Subjektem, který může náležitě zajišťovat realizaci obdoby svépomocných skupin, je APK. Ačkoli coby zástupce veřejné instituce vnáší do skupiny určitou hierarchii, nemusí to být na škodu za předpokladu, že bude transformována

v pozitivní autoritu. APK zpravidla pocházejí ze stejného sociálního prostředí, ve kterém pak svou činnost realizují. Svépomocná skupina či obdobná forma tematického setkávání se jeví jako nástroj vhodný pro dosahování cílů APK, neboť ten také staví na používání zejména nerepresivních metod při interakci s cílovou skupinou. Z důvodu již zmiňované jisté uzavřenosti populace SVL je však též podstatné navazovat vztahy i za jejími hranicemi. V rozporu s ideou svépomocné skupiny tedy není, když ji vede člověk z většinové společnosti, případně sociální pracovník, pedagog volného času apod. Musí však znát možná specifika partnerského násilí i prostředí samotného. S ohledem na intimitu probíraných témat je podstatné, aby byly skupiny celkově genderově jednotné.

Podpůrnou skupinu fungující online na sociální síti založila letos na jaře organizace profFEM. Konkrétně na Facebooku vytvořila uzavřenou skupinu s názvem Love & Respect, která slouží k diskutování násilí ve vztazích.²⁸³ Diskuze je určena mladým lidem od 16 do 26 let a je moderovaná odborníky. Po tomto vzoru jistě není od věci zřídit uzavřené facebookové skupiny i v návaznosti na výše zmíněné aktivity, čímž se prohloubí intenzita kontaktu příjemců služby s jejím realizátorem a zvýší pravděpodobnost účinku prevence.

Pro zesílení dopadu prevenčních opatření je žádoucí i individuální práce. Jako účinný prostředek prevence nejen domácího násilí se opakovaně ukazují obdobné formy programu „Mentoring“. V přímém uplatňování může nabývat různých podob. Často záleží na instituci, která program realizuje. Podstata je však vždy stejná. Jedná se o participativní vztah mezi mentorem a mentorovaným, kdy mentor mentorovanému klientovi navyšuje sociální kompetence, prohlubuje jeho rozhled, předává informace a zprostředkovává kontakt s okolním světem. Spolupráce není omezena věkem, doporučuje se jen, aby tandem tvořila věkově blízká dvojice stejného sociálního pohlaví. Setkávání by měla mít co nejmeně formální charakter, aby prevence a proces učení probíhal nenucenou formou. Mentorem může být člověk žijící vně i uvnitř SVL. Mentor vně sociálního vyloučení provází klienta svým sociálním světem a v běžné komunikaci ukazuje, že se např. nepoužívají příběhy propojující partnerskou lásku s násilím,

a argumentuje, jak jinak lze o dané problematice smýšlet. Uchopitelnějším příkladem možnosti změny může pro mentorovaného být mentor vycházející z vyloučeného prostředí, dovede-li mu reálně přiblížit, jak uniknout z vlivu faktorů vedoucích k násilí.

5.4.2.2 Sekundární situační prevence

Páchání domácího násilí znesnadňují tzv. režimová opatření. Jedná se o pravidelné návštěvy SVL zejména policií, ale i APK. APK obecně mají v lokalitách monitorovat nežádoucí jevy a zároveň svou přítomností zvyšovat pocit bezpečí ohrožených skupin občanů, mezi něž logicky patří i místní ženy.²⁸⁴ Je přitom více než vhodné, aby mezi APK byly také ženy. Kromě toho, že to zajišťí vyšší míru důvěry ze strany napadených žen vůči této instituci, může žena v uniformě, kráčející vedle muže a společně řešící nějaký problém, nabourávat navyklé patriarchální struktury a podporovat emancipaci ostatních žen v lokalitě.

Dalším specifickým nástrojem boje proti sociálnímu vyloučení je projekt „Domovník-preventista“. Jelikož je součástí jeho poslání zajišťovat VP v domech v SVL a spoluvytváření společensky žádoucích vztahů a jednání, může mít vliv také na prevenci domácího násilí. I když nejprve bude domovník-preventista spíše mediátorem konfliktů mezi partnery, časem, po důkladném seznámení s prostředím, se může podílet i přímo na jejich předcházení. Nedílnou součástí náplně práce domovníka-preventisty je vyhodnocování situací a s přihlédnutím k jejich vyšší závažnosti také jejich oznamování PČR či sociálním službám. Tím dochází ke snižování latence domácího násilí a podporování včasné intervence jak pro potenciální oběti násilí, tak i jeho původce.

5.4.3 Terciární prevence

Terciární prevence je založena na pomoci obětem i původcům domácího násilí, na obnově důstojnosti a integrity těla a na narovnání narušených partnerských vztahů. Je nutné konstatovat, že v dané oblasti je značný prostor pro zlepšení naplňování cílů, které zainteresované instituce²⁸⁵ deklarují. Nezřídka se oběti,

²⁸³ PROFEM, 2018. *Love and Respect – Preventing TDV II. Love and Respect*. profFEM, o.p.s.. Dostupné z: <http://www.profem.cz/projekt-love-and-respect.aspx>.

²⁸⁴ MV ČR, 2011. *Metodika výběru, přípravy a činnosti asistentů prevence kriminality*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/metodika-apk-pdf.aspx>.

²⁸⁵ Jako PČR, intervenční centra, azylové domy apod.

ale i původci násilí setkávají s bariérami, jež jim životní situaci neusnadňují, ba naopak spíše komplikují – dostává se jim nekompetentního přístupu nebo jsou sekundárně viktimizováni.

5.4.3.1 Terciární sociální prevence

V souladu s povinností PČR navázat oběť na odbornou intervenční či terapeutickou pomoc navrhuje pracovní skupina *Akčního plánu prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015–2018* poskytnout i původci násilí informace o odborných službách a případně mu zprostředkovat kontakt.²⁸⁶ Zároveň je žádoucí, aby byl původce kontaktován i samotným intervenčním centrem (v případě oběti se tak děje), jenž mu nabídne případnou spolupráci či jej odkáže na jiné vhodné služby. Povinnost navázat původce násilí na odbornou službu lze ustanovit novelizací zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Tou se osoby páchající domácí násilí zařadí do cílové skupiny domácího a genderově podmíněného násilí a zároveň bude pro takovéto osoby vytvořena terapeutická služba nebo činnosti v intervenčních centrech, popř. budou odkázány na jinou odbornou službu.

Z rozhovorů s odborníky, kteří se zabývají terapeutickými službami pro původce domácího násilí, vyplynulo, že muži z tematizované cílové skupiny dobrovolně terapeutické programy spíše nevyužívají. A pokud ano, je tomu tak tehdy, kdy to mají stanoveno např. v individuálním probačním plánu či uloženo soudem. Kromě absentujícího vnitřního motivu je častým důvodem nízká informovanost o existujících službách, odsouvání původců násilí rovnou do přestupkových a trestních řízení, aniž by jim však zpravidla byly uloženy alternativní terapeutické „tresty“, a omezená dostupnost a nízkoprahovost programů. Dle

výzkumu Oddělení rovnosti žen a mužů Úřadu vlády ČR z roku 2016 existovaly v době jeho konání terapeutické či obdobné programy pro původce násilí pouze v pěti městech ČR.²⁸⁷ Naše doporučení tedy logicky směřuje k podpoře bezplatných terapeutických služeb pro původce násilí a jejich rozšíření minimálně do všech krajských měst.

Dalším zásadním problémem je dlouhodobé odhlížení od původců násilí jako od cílové skupiny restorativní justice. Rovněž i soudy ukládají povinnost podrobit se programu psychologického poradenství nebo sociálnímu výcviku opravdu jen sporadicky.²⁸⁸ Otázkou je, zda důvod neuplatňování těchto alternativních trestů netkví právě v omezené dostupnosti terapeutických služeb nebo zda se tato praxe pro soudy nestala ještě zcela běžnou. Stejně tak je bohužel minimálně využíváno tzv. omezující opatření – nástroj v přestupkovém řízení –, jež může násilné osobě uložit povinnost absolvovat vhodný program. Výše navrhovaná změna zákona č. 108/2006 SB., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů by podpořila rozšíření potřebných terapeutických programů a zároveň by zajistila jejich bezplatnost.²⁸⁹

Pokud domácnost opouští žena-oběť bez finančních prostředků a podpůrné sociální sítě, dočasnou střechu nad hlavou jí může zajistit intervenční centrum. Pakliže centrum potřebným vybavením nedisponuje, má pro případ potřeby sjednané krizové lůžko mimo své prostory. Tato služba je sice zdarma, avšak maximální doba pobytu je v řádu dní. Velikost, potažmo vybavenost pokoje navíc často neumožňuje ubytovat matku s větším počtem dětí. Další případnou alternativou poskytovanou obcí, krajem nebo NNO²⁹⁰, již však placenou, může být krizový byt, azylový dům, (městská) ubytovna či podobná sociální pobytová služba. Příznakem takovýchto služeb je však kapacitní vytíženost

²⁸⁶ ÚŘAD VLÁDY, 2015. *Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015–2018*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/Akni-plan-prevence-domaciho-a-genderove-podmineneneho-nasili.pdf>.

²⁸⁷ HERDOVÁ, T., L. JARKOVSKÁ, K. PEŠÁKOVÁ a Z. TRÁVNÍČEK, 2016. *Analýza postojů původců a původkyň domácího násilí a práce s nimi*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/postoje_puvodcu_FINAL_rev.pdf.

²⁸⁸ Srov. MARTINKOVÁ, M., V. SLAVĚTÍNSKÝ a J. VLACH, 2014. *Vybrané problémy z oblasti domácího násilí v ČR*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. ÚŘAD VLÁDY, 2015. *Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015–2018*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/Akni-plan-prevence-domaciho-a-genderove-podmineneneho-nasili.pdf>.

²⁸⁹ Tyto programy bývá složité před veřejností obhájit, neboť vydávání financí z veřejného rozpočtu na práci s původci násilí bývá vnímáno jako pomoc těm, kteří si ji nezaslouží. Srov. KUNC, K., J. POLÁKOVÁ, S. HRADECKÁ, E. HURYCHOVÁ, A. BUDINOVÁ a M. KLUSÁČKOVÁ, 2012. *Ekonomické dopady domácího násilí v ČR*. Praha: Profem.

²⁹⁰ Tedy zákonní poskytovatelé sociálních služeb.

Některá specifická pravidla ubytování, jež si definují samotní veřejní zřizovatelé (kraje a obce), mohou být příliš restriktivní. Velkou překážkou je konkrétně podmínka ubytování osob pouze s trvalým bydlištěm v dané obci. Pokud oběti utíkají před násilím do jiného města/kraje, stává se pro ně taková služba automaticky nedosažitelnou. Z nabídky obecních bytů, azylových domů a obdobných zařízení jsou vyloučeny i osoby, které v dané obci dlouhodobě žijí a pracují, ale bydlí v nějaké substandardní formě bydlení, jež je pro sociálně vyloučené často jediným dostupným způsobem bydlení a která právě často neumožňuje přihlášení se k trvalému pobytu na dané adrese. V kontextu čísel, kdy má skoro 400 000 lidí má svůj „pobyt“ hlášen tzv. „na městě/úřadě“ a podstatné procento lidí žije dlouhodobě mimo místo, kde má trvalý pobyt hlášen,²⁹² doporučujeme přehodnocení důležitosti institutu trvalého pobytu²⁹³ pro určení místní příslušnosti správních úřadů.

Pokud jsou v rodině děti, bývá přítomen OSPOD. Posláním OSPOD je zajišťovat blaho a ochranu dítěte, rodiny a rodičovství.²⁹⁵ Dosažení takového stavu vede přes komplexní a aktivní péči o všechny rodinné příslušníky. Jestliže se v rodině vyskytuje násilí, může orgán na úrovni obce s rozšířenou působností

²⁹⁵ Informační portál pro orgány sociálně-právní ochrany dětí. Sociálně právní ochrana dětí – obecný úvod.. Dostupné z: <http://www.ospod.cz/informace/obecne/>.

původci,²⁹⁶ ale i oběti udělit povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení. Rodiče jsou povinni spolupracovat s OSPOD při ochraně zájmů a práv dítěte. Toto ustanovení poskytuje sociálním pracovníkům OSPOD možnost vyžadovat od rodičů dítěte součinnost v nejrůznějších situacích, s nimiž se setkávají při výkonu své působnosti.²⁹⁷ Cílem orgánu je narovnáni stavu rodinné jednotky, čemuž cesta individuálních i rodinných terapií (pokud je tak možné) jistě dopomáhá. Je tedy žádoucí, aby OSPOD daných kompetencí plně využíval.²⁹⁸

Je velmi pravděpodobné, že se osoby opouštějící násilnou domácnost ocitnou zcela bez prostředků. Neodkladnou pomoc jim může poskytnout mimořádná okamžitá pomoc – dávka systému pomoci v hmotné nouzi. Oběti domácího násilí nejsou ve výčtu osob, které mají na jednorázovou dávku nárok, explicitně uvedeny. Mohou nicméně být posuzovány jako osoby, kterým jejich aktuální sociální či majetkový stav nedovoluje uhradit jednorázový výdaj či jim může přivodit újmu na zdraví nebo prohloubit sociální vyloučení. O tomto faktu je třeba zvýšit povědomí jak u osob v ohrožení, tak u sociálních pracovníků i samotných zaměstnanců úřadu práce.

Bariéry, kterým žadatelky musí nejčastěji čelit a které způsobují nepřiznání dávky, jsou dvě. Je to místní příslušnost a paradoxně gros udělování mimořádné okamžité pomoci, totiž správní uvážení úředníka. Každé správní rozhodnutí má probíhat dle správních norem. I tak raději osobám v tíživé situaci doporučujeme zajistit pro vyřízení jednorázové dávky doprovod, nejlépe v osobě sociálního pracovníka, a při případném neodůvodněném zamítnutí podat odvolání k příslušným orgánům MPSV ČR.

Místní příslušnost úzce souvisí s již výše popisovaným fenoménem trvalého pobytu. Místně příslušná k rozhodování o dávkách pomoci v hmotné nouzi je totiž krajská pobočka úřadu práce ČR podle místa (kraje), kde je žadatel o dávku hlášen k trvalému pobytu. Pokud tedy osoba ohrožená domácím násilím utekla do jiného města, avšak v rámci kraje, je nepřiznání žádosti z důvodu místní příslušnosti pochybením, neboť z hlediska principů dobré správy je postoupení mezi kontaktními pracovišti úřadu práce daného kraje efektivní a vhodné.²⁹⁹ Dle našeho názoru by zmíněné principy měly být uplatňovány i v případech, kdy oběť domácího násilí žádá o dávku mimo kraj svého trvalého pobytu, respektive obecně za okolností hrozby sociální či zdravotní újmy. Odvoláváme se zde na ustanovení § 4 odst. 1 a 4 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů (SŘ), kde veřejná správa jako služba veřejnosti ukládá jejím reprezentantům vycházet dotčeným osobám vstříc a správní orgán má umožnit dotčeným osobám uplatňovat jejich práva a oprávněné zájmy.

Druhá překážka, správní uvážení, zjednodušeně znamená, že o přiznání či nepřiznání dávky mimořádné okamžité pomoci rozhoduje příslušný úředník. Pro optimalizaci výplaty dávek mimořádné okamžité pomoci doporučujeme řídit se judikaturou správních soudů, směrnicemi MPSV ČR a sborníkem stanovisek veřejného ochránce práv, jež usilují o efektivní, nestranné a spravedlivé posuzování žádostí. Stále se např. děje, že osobám ubytovaným v zařízeních sociálních služeb není automaticky poskytnuta dávka, i když se vzhledem k formě ubytování jedná o případ hodný zvláštního zřetele, který není nutný posuzovat dublovaným správním posouzením.³⁰⁰

²⁹⁶ Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015–2018 dokonce požaduje zakotvit řízenou účast na terapeutických intervencích pro násilné osoby jako OSPODem ukládanou povinnost (str. 30, bod 68). Viz ÚŘAD VLÁDY, 2015. *Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015–2018*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/Akzni-plan-prevence-domaciho-a-genderove-podmineneho-nasili.pdf>.

²⁹⁷ ŠPECIÁNOVÁ, Š. 2007. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí.

²⁹⁸ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů nepodává přesný výčet situací, za nichž rodičům vzniká povinnost spolupracovat s orgány sociálně-právní ochrany dětí a ponechává na uvážení sociálních pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí, aby v odůvodněných případech spolupráci rodičů dítěte vyžadovali. Rodiče dítěte jsou povinni tuto součinnost poskytnout. In: ŠPECIÁNOVÁ, Š. 2007. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí.

²⁹⁹ ŠABATOVÁ, A., M. BLECHA, J. ČERNÁ, J. HRUBÝ, K. KRAJČOVÁ, P. MATEJÍČEK, Z. ŠČUKOVÁ, A. VAŠÍČKOVÁ a Z. VOČKA, 2014. *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv. Dávky pomoci v hmotné nouzi*. Brno: Veřejný ochránce práv ČR.

³⁰⁰ ŠABATOVÁ, A., M. BLECHA, J. ČERNÁ, J. HRUBÝ, K. KRAJČOVÁ, P. MATEJÍČEK, Z. ŠČUKOVÁ, A. VAŠÍČKOVÁ a Z. VOČKA, 2014. *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv. Dávky pomoci v hmotné nouzi*. Brno: Veřejný ochránce práv ČR.

5.4.3.2 Terciární situační prevence

Policista s ohledem na konkrétní situaci může násilnou osobu zadržet, zajistit, omezit pohyb agresivní osoby připoutáním či použít donucovací prostředky a zbraň apod.³⁰¹ Od roku 2007 je však PČR přímo pro situace domácího násilí dostupný nástroj policejního vykazání, jehož jednotný postup zajišťuje pokyn policejního prezidenta.³⁰² Na institut vykazání není právní nárok, osoba ohrožená jej nemůže vymáhat a zhodnocení situačně závisí na příslušném policistovi. I přesto, že jsou v problematice domácího násilí proškolení i řadoví policisté, z výzkumu mezi policistkami a policisty realizovaném v roce 2014³⁰³ vyplynulo, že 80 % dotázaných příslušníků PČR by řešení problematiky domácího násilí raději přenechalo specializované skupině, kterou chápou jako kvalifikovanější. Citovaný výzkum též poukazuje na to, že vyhodnocení situace jako domácího násilí a případné uplatnění vykazání s sebou nese jisté nároky na osobu policisty/policistky. Nezřídka se proto děje, že jsou voleny subsidiární postupy, tedy že se policie uchýlí např. k zajištění osoby podle § 26 zákona o Policii ČR, výzva k podání vysvětlení podle § 61 odst. 1 písm. c) zákona o Policii ČR, popřípadě zadržení osoby podezřelé podle § 76 odst. 1 trestního řádu.³⁰⁴ Tím je sice ukončen protiprávní stav, avšak dochází k několika zásadním situacím. Čin není evidován jako domácí násilí, a tudíž se ani nepromítne do statistik, ani nebude podnětem pro další odpovědné orgány, které se danou problematikou zabývají.

Dochází tak k odhlédnutí od oběti, která tím pádem nemusí být navázána na odbornou službu, a pozornost je zaměřena „pouze“ na sankcionování pachatele, opět s vysokou mírou pravděpodobnosti neuložení povinnosti např. terapie.

Ve výzkumu BRIZOLIT bylo od obětí domácího násilí zjištěno, že se s uplatněním instituce vykazání ony ani nikdo z jejich blízkých spíše nesetkaly. Důvodů je několik. První dva ještě zcela předchází možnosti jeho uplatnění. Zaprvé (nejen) mezi oběťmi domácího násilí v SVL panuje všudypřítomný strach z nahlášení pachatele. Důvodům jsme se detailněji věnovali výše (strach z důvodu socioekonomické nesoběstačnosti, z osamění a zavření rodinou/komunitou, obava, že situaci odpovědné orgány nedokážou vyřešit či jisté přivyknutí stavu přítomnosti násilí v marginalizované kultuře aj.). Zadruhé, z rozhovorů vyplynulo, že pokud by chtěly ženy situaci nějak řešit, obrátily by se pravděpodobně na sociální pracovníky působící v lokalitě či na PČR. Zároveň však verbalizovaly směrem k PČR ambivalentní postoje. Logicky je chápou jako instituci, kterou by volaly pravděpodobně jako první, avšak nebyly si jisty, jak moc důvěřovat v jejich možnosti řešení,³⁰⁵ respektive v samotný postup.³⁰⁶ Vnitřní rozpor pramení z přímé nebo zprostředkované zkušenosti. Ženy ze SVL a dotazovaní sociální/terénní pracovníci a pracovnice nezávisle na sobě často zmiňovaly předsudečné interakce a jistou laxnost ze strany policie, odmítání intervenovat či vůbec neochotou přijmout oznámení násilí.³⁰⁷ Oběti bývají z hlediska rozhovorů rozlišovány na „nezasloužené“ a „zasloužené“, přičemž

³⁰¹ KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV, 2016. *Domácí násilí. Ombudsman – veřejný ochránce práv*. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/stiznosti-na-urady/chcete-si-stezovat/zivotni-situace/domaci-nasili/>.

³⁰² Postup policistů při řešení případů domácího násilí je upraven zákonem č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů a závazným pokynem policejního prezidenta č. 166 ze dne 23. prosince 2009 o provádění vykazání; tyto dokumenty stanovují a zajišťují jednotný postup policistů, příslušníků PČR v případech domácího násilí a institutu vykazání. Uvedení pokynu č. 166/2009 v praxi poté specifikuje *Metodická příručka 1/2010 ředitele ředitelství služby pořádkové policie Policejního prezidia České republiky k realizaci závazného pokynu policejního prezidenta č. 166/2009 o provádění vykazání*.

³⁰³ ŠMEJKALOVÁ, K., 2014. Domácí násilí v kontextu názorů příslušníků Policie ČR. *Prevence úrazů, otrav a násilí*. 10(1), 21–29.

³⁰⁴ ŠMEJKALOVÁ, K., 2014. Domácí násilí v kontextu názorů příslušníků Policie ČR. *Prevence úrazů, otrav a násilí*. 10(1), 21–29.

³⁰⁵ V rámci výzkumu projektu BRIZOLIT bylo zjištěno, že důvěra v PČR v rámci SVL je slaběji průměrná. Více viz TOUŠEK, L., V. WALACH, P. KUPKA, K. TVRDÁ, A. BRENDZOVÁ, Ľ. LUPTÁK, T. DVOŘÁKOVÁ, O. PLACHÝ a K. VANKOVÁ, 2018. *Labyrintem kriminality v sociálně vyloučených lokalitách*. Brno: Doplněk, s. 71–73. Dostupné z: <http://brizolit.org/wp-content/uploads/2019/02/Labyrintem-zlo%C4%8Dinu-a-chudoby.pdf>.

³⁰⁶ I mimo SVL uvedlo 32 % obětí domácího násilí, že policii z různých důvodů nedůvěřují. Srov. PIKÁLKOVÁ, S., 2015. Subjektivní vnímání násilí ve vztahu a reakce žen na ně. In: S. PIKÁLKOVÁ, Z. PODANÁ a J. BURIÁNEK, ed. *Ženy jako oběti domácího násilí: Sociologická perspektiva*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, s. 65–76.

³⁰⁷ Metodická příručka 1/2010 ředitele ředitelství služby pořádkové policie Policejního prezidia České republiky k realizaci závazného pokynu policejního prezidenta č. 166/2009 o provádění vykazání, článek č. 3 Obecná pravidla postupu policisty po oznámení incidentu, odst. 1. Každý policista je vždy povinen přijmout oznámení incidentu.

odmítnutí intervence často ovlivňuje adresa, na které oběť bydlí, její příjmení, opakované reportování či v minulosti stažené oznámení.

Kromě důsledné kontrolní činnosti policie ve vztahu k „nenabírání“ hlášení a důkladného proškolení v obecné problematice domácího násilí³⁰⁸ vede k navýšení profesionalizace PČR i znalost případných specifík sociálního vyloučení, od kterého může být odvinuto kompetentní vystupování v daném prostředí. Je tudíž žádoucí, aby proškolování v problematice domácího násilí bylo rozšířeno o specifika sociálního vyloučení. V tomto kontextu mohou být logicky nápomocni styční důstojníci pro menšiny, ale i APK a sociální služby, které v lokalitách působí. V dané oblasti je žádoucí spolupráce a síťování zainteresovaných orgánů.

Považujeme též za důležité navyšovat obětem a zainteresovaným institucím vědění o právu oběti na informace. Oběť domácího násilí může žádat věznici, poskytovatele zdravotnických služeb, kde odsouzený vykonává ochranné léčení, nebo ústav pro výkon zabezpečovací detence o poskytnutí informace v případě, že má být obviněný propuštěn z vazby (nebo z ní uprchl) nebo že byl odsouzený propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody, ochranného léčení nebo zabezpečovací detence (případně uprchl) anebo o změně ochranného léčení z ústavního na ambulantní. Zaměstnanci OSPOD jsou povinni zachovávat mlčenlivost o místě pobytu rodiče, který se stal obětí domácího násilí v rodině s dítětem.

5.5 Shrnutí

V prezentované kapitole jsme pojímali domácí násilí jako partnerské násilí, kdy původcem násilí je v námi popisovaných případech vždy muž a obětí žena. Za osoby ohrožené považujeme i mladé dívky, které nevedou se svým přítelem společnou domácnost, a ženy žijící např. v azylových domech. Vzhledem k cílové skupině a její socioekonomické situaci není ojedinělé, že se ocitá v různých pobytových zařízeních, kde jsou ženy a případně děti odděleny od mužů. V textu

se tedy ekvivalentně k domácímu násilí objevuje termín partnerské násilí za účelem zdůraznění faktu, že jeho kvalifikaci nepodmiňujeme sdíleným obydlím.

Nutné je též vážit obecně přijímaný charakter neverejnosti partnerského násilí. Atributy SVL plně nedovolují skrývat problém partnerského násilí před jejími obyvateli. Populace podléhá vysoké míře vzájemné sociální kontroly, rodiny jsou vícegenerační, technický stav budov, stará okna a dveře a „papírové příčky“ rozhodně nemají tlumící vlastnosti. I na základě výpovědí informantů výzkumu BRIZOLIT konceptualizujeme charakter partnerského násilí v SVL jako poloveřejný, vymezený hranicemi lokality.

Sociálně vyloučené populace jsou více než jiné ovlivňovány externími faktory jako státní a lokální sociální a bytové politiky, trh práce apod. Symptomatické je množství stresových situací, kterým musí obyvatelé SVL čelit. Příčiny domácího násilí často korelují se zmíněnými vlivy nebo jimi přímo jsou. Některé jsou zcela mimo dosah obyvatel SVL, jiné se mohou pokusit ovlivnit. Souhrnně můžeme původ partnerského násilí v prostředí sociálního vyloučení vysvětlovat skrze:

- materiální deprivaci;
- nevyhovující bytové podmínky;
- absenci soukromí;
- absenci jistot;
- chudobu, nezaměstnanost;
- vysokou míru stresových situací;
- psychická a somatická onemocnění (např. neléčené deprese);
- sociální izolaci;
- tradiční pojetí ženských a mužských rolí a jejich reprodukci;
- sociální učení a pojmání násilí jako specifické koncepce lásky či všudy-přítomnou součást spoluzití;
- charakter příbuzenských vztahů;
- orientaci na okamžité uspokojení potřeb.

Z výše uvedeného výčtu pak vyplývají námi navrhovaná preventivní opatření, která jsou detailně popsána v kapitole *Prevence*. Kromě jasně popsaných

³⁰⁸To mimochodem vyžaduje i aktuální *Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí*. ÚŘAD VLÁDY, 2015. *Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015–2018*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/Akni-plan-prevence-domaciho-a-genderove-podmineného-nasili.pdf>.

a fungujících nástrojů, které eliminují problém domácího násilí komplexně, tj. zlepšováním životních podmínek lidí ohrožených tímto jevem (např. jistota standardního bydlení), zde mohou najít plné uplatnění i konkrétní formy restorativní justice. Téma domácího násilí se neobrací výhradně k oběti, ale snaží se podpořit vybudování obdobné sítě sociálních a terapeutických služeb i pro původce násilí. V kontextu ČR je rozhodně na čem stavět. Některá naše doporučení, uvedená v Metodice, doplňují či upravují opatření stávající, jiná zdůrazňují uplatnění již existujících návrhů a formulujeme i vlastní inovativní opatření.

6 Násilí z nenávisti

6.1 Popis problému

Násilí z nenávisti označuje útoky proti jedinci či skupinám osob, které byly motivovány pachatelovými předsudky vůči jeho či jejich identitě.³⁰⁹ Tato identita může být definována na základě barvy pleti (rasy), národnosti či etnické příslušnosti, sociálního původu, náboženství, politického přesvědčení, sexuální orientace, sociálního statusu (např. bezdomovectví), věkem, pohlavím či zdravotním postižením. Pachatelé nenávistného násilí si tedy nevybírají své oběti na základě primárně osobních zkušeností, ale z důvodu jejich skutečné či domnělé příslušnosti k některé ze společenských skupin. Označení „násilí z nenávisti“ není tedy úplně nejšťastnější. Ve skutečnosti zde slovo „nenávist“ neodkazuje ani tak k nepřátelsky zaměřené emoci, nýbrž k předsudečnosti proti nějaké sociální identitě. Z toho důvodu se o násilí z nenávisti mluví někdy též jako o předsudečném násilí. V této metodice jsou oba pojmy používány jako synonyma.

Násilí z nenávisti může být spácháno různými způsoby. Časté jsou slovní útoky, nadávky či urážky, stejně tak slovní vyhrožování či zastrašování. Méně časté, avšak nikoli méně závažné jsou útoky proti majetku či fyzické útoky. Někdy mohou být tyto útoky uskutečněny pomocí střelných zbraní, výbušnin či hořlavých materiálů. Důležité je si uvědomit, že pachatelé předsudečného násilí nejsou pouze tzv. extremisté. Vyznavači extremistických ideologií či příznivci extremistických organizací nebo hnutí patří k menšině nenávistných pachatelů, ČR nevyjímaje.³¹⁰ Stejně tak se útočníci nerekutují pouze z řad lidí, kteří svou oběť před napadením vůbec neznali. Pachatelé předsudečného násilí mohou být kolegové z práce, sousedé, známí, přátelé či dokonce rodinní příslušníci.

Násilí z nenávisti se od jiných typů násilí neodlišuje pouze předsudečnou motivací pachatele. Pro pochopení tohoto násilí je podstatné si uvědomit jeho

individuální a společenské dopady. Předsudečné násilí způsobuje svým obětem větší újmu než jinak motivované násilí. To pochopitelně neplatí vždy na úrovni jednotlivce. Někteří snášejí nenávistné útoky lépe než jiní anebo se jich více dotýkají jiné typy násilí. Na skupinové úrovni však platí, že oběti předsudečného násilí zpravidla vykazují statisticky horší následky než jiné skupiny obětí. Oběti násilí z nenávisti považují své napadení za závažnější a hůře se s ním vyrovnávají, protože pociťují silnější emocionální a psychickou újmu (pocity úzkosti a zranitelnosti, strach, paranoia, deprese, někdy i posttraumatická stresová porucha).³¹¹ I z tohoto důvodu jsou oběti nenávistného násilí řazeny mezi tzv. zvláště zranitelné oběti podle zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, ve znění pozdějších předpisů (viz také níže).³¹²

Společenské dopady předsudečného násilí jsou neméně závažné. Nenávistné útoky se silně dotýkají také dalších příslušníků skupiny napadeného, neboť jim dávají najevo, že lidé jako oni do společnosti nepatří a že také oni mohou být kdykoli takto napadeni. Předsudečné násilí vyvolává či posiluje napětí mezi různými skupinami ve společnosti a v jejich členech vzbuzuje strach, v jehož důsledku mohou omezovat své běžné jednání. Zároveň násilí z nenávisti představuje útok na lidská práva, neboť nenávistné útoky jsou ze své povahy diskriminační. Proto je zapotřebí je stíhat a pokoušet se odčinit škody, které způsobilo.

6.2 Legislativní úprava

Povinnost trestat nenávistné útoky plyne z mezinárodních závazků i vnitrostátní právní úpravy ČR. Kořeny protinenávistné legislativy byly položeny zákonem na ochranu republiky v meziválečném Československu. Tento zákon zavedl trestný čin rušení obecného míru, na jehož základě bylo trestáno jednání spočívající v popuzování k násilnostem či jiným nepřátelským činům a k zášti vůči skupinám definovaným na základě národnosti, jazyka, rasy nebo náboženství či

³⁰⁹ IN IUSTITIA, 2015. *Zpráva o stavu násilí z nenávisti v České republice za rok 2014*. Praha: In IUSTITIA, o.p.s. Srov. HALL, N., 2013. *Hate Crime*. 2. vyd. London and New York: Routledge.

³¹⁰ Srov. ŠTĚCHOVÁ, M. a kol., 2004. *Interetnické konflikty (jejich příčiny a dopady z pohledu teorie a empirických sond)*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

³¹¹ Srov. IGANSKI, P. a S. LAGOU, 2015. Hate Crimes Hurt Some More Than Others: Implications for the Just Sentencing of Offenders. *Journal of Interpersonal Violence*. 30(10), 1696–1718.

³¹² POLICIE ČR, nedatováno. *Trestné činy z nenávisti – Policie České republiky*. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/trestne-ciny-z-nenavisti.aspx>.

skutečnosti, že je bez náboženství. Zákon byl primárně určený k ochraně státu jako celku, ale zároveň bránil i individuální práva.³¹³

V současnosti je problematika předsudečného násilí upravena ve čtyřech zákonech:

- Trestní zákoník,
- Zákon o některých přestupcích,
- Občanský zákoník,
- Zákon o obětech trestných činů.

6.2.1 Trestněprávní úprava

V TZ můžeme nalézt dvě desítky skutkových podstat trestných činů, které nařizují OČTŘ stíhat předsudečné násilí. Tyto skutkové podstaty kriminalizují útoky z důvodu rasy, národnosti, etnické příslušnosti, náboženství a politického přesvědčení.³¹⁴ V tabulce č. 5 jsou prezentovány vybrané trestné činy z nenávisti, s nimiž se lze setkat v kontextu SVL. Obecně je můžeme rozdělit do dvou skupin podle toho, zda mají nenávistnou pohnutku obsaženu v základní nebo kvalifikované skutkové podstatě. Kromě toho je předsudečná pohnutka ještě zařazena mezi obecné přitěžující okolnosti podle stanovení § 42 písm. b) TZ.

Mezi těmito třemi způsoby zohlednění nenávistné pohnutky v TZ existují podstatné rozdíly. Zatímco obecnou přitěžující okolnost může využít soud při ukládání trestu odnětí svobody tak, že jeho výši stanoví při horní hranici trestní sazby, kvalifikovaná skutková podstata automaticky zvyšuje trestní sazbu v předepsané délce. Druhý rozdíl se týká prokazování nenávistné motivace. U trestných činů, které mají předsudečnost uvedenu v základní skutkové podstatě, je nutné tuto motivaci prokázat, jinak se trestný čin nestal a pachatel nemůže být odsouzen. V případě trestných činů s nenávistnou pohnutkou v kvalifikované skutkové podstatě nemusí být předsudečnost prokázána, aby mohl být pachatel potrestán.

Pokud však nenávistná pohnutka prokázána nebude, může být odsouzen pouze v rozmezí základní trestní sazby.

Tab.5: Vybrané trestné činy z nenávisti³¹⁵

Trestné činy, u kterých je nenávistná pohnutka součástí základní skutkové podstaty	
Hlava X. zvláštní části TZ, Trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných, Díl 5 Trestné činy narušující soužití lidí	
Násilí vůči skupině obyvatelů a proti jednotlivci	§ 352 odst. 2
Hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob	§ 355
Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod	§ 356
Trestné činy, u kterých je nenávistná pohnutka podmínkou použití vyšší trestní sazby	
Hlava I. zvláštní části TZ, Trestné činy proti životu a zdraví	
Vražda	§ 140 odst. 1 a 2, 3 písm. g)
Těžké ublížení na zdraví	§ 145 odst. 1, 2 písm. f)
Ublížení na zdraví	§ 146 odst. 1, 2 písm. e)
Hlava II. zvláštní části TZ, Trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství	
Zbavení osobní svobody	§ 170 odst. 1, 2 písm. b)
Omezování osobní svobody	§ 171 odst. 1, 2 písm. b)
Zavlečení	§ 172 odst. 1 a 2, 3 písm. b)
Vydírání	§ 175 odst. 1, 2 písm. f)
Hlava V. zvláštní části TZ, Trestné činy proti majetku	
Poškození cizí věci	§ 228 odst. 1 a 3 písm. b)

Trestné činy z nenávisti se někdy ztotožňují s trestnými činy s extremistickým podtextem.³¹⁶ To je však velmi nepřesné, neboť mezi trestné činy s extremistickým podtextem jsou vedle předsudečných trestných činů řazeny také trestné činy související s činností či sympatiemi k protidemokratickým organizacím či hnutím a trestné činy spáchané pachateli, které policie eviduje jako extremisty, aniž by však byly tyto jejich činy předsudečně motivované (např. výtržnosti při fotbalovém utkání). Takové soustředění se na politické extremisty nejenže zkresluje statistiky nenávistné kriminality, ale také patrně snižuje pravděpodobnost,

³¹³ KALIBOVÁ, K., 2018b. *Trestná činnost z nenávisti de lege lata a de lege ferenda – některé hmotně právní aspekty*. Nepublikovaná disertační práce. Brno. Právnická fakulta Masarykovy univerzity.

³¹⁴ Uvedené chráněné charakteristiky jsou v TZ vymezeny taxativně. To znamená, že útoky jinak předsudečně motivované nemohou být stíhány jako nenávistné, např. ublížení na zdraví z důvodu sexuální orientace či identity může být potrestáno pouze jako běžné násilí.

³¹⁵ Tabulka převzata z KALIBOVÁ, K., 2018b. *Trestná činnost z nenávisti de lege lata a de lege ferenda – některé hmotně právní aspekty*. Nepublikovaná disertační práce. Brno. Právnická fakulta Masarykovy univerzity.

³¹⁶ Statistiku trestných činů z nenávisti obsahují *Zprávy o extremismu* na území ČR, které každoročně zveřejňuje MV ČR. V roce 2016 bylo zaznamenáno 143 trestných činů s extremistickým podtextem. Srov. MV ČR, 2017c. *Zpráva o extremismu na území České republiky v roce 2016*. Praha: MV ČR.

že bude násilí pachatelů bez vazeb na protidemokratické organizace či hnutí kvalifikováno jako předsudečně motivované.³¹⁷

6.2.2 Přestupky

Méně intenzivní projevy násilí z nenávisti jsou upraveny v přestupkovém zákoně.³¹⁸ Zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších předpisů řadí tyto projevy do kategorie přestupků proti občanskému soužití upravené v ustanovení § 7. Toto ustanovení v odst. 3 písm. b) uvádí:

„Fyzická, právníková nebo podnikající fyzická osoba se dopustí přestupku tím, že... způsobí jinému újmu pro jeho příslušnost k národnostní menšině nebo pro jeho etnický původ, pro jeho rasu, barvu pleti, pohlaví, sexuální orientaci, jazyk, víru nebo náboženství, věk, zdravotní postižení, pro jeho politické nebo jiné smýšlení, členství nebo činnost v politických stranách nebo politických hnutích, odborových organizacích nebo jiných sdruženích, pro jeho sociální původ, majetek, rod, zdravotní stav anebo pro jeho rodinný stav.“

Za přestupek může být uložena pokuta v maximální výši 20 000 Kč.

6.2.3 Občanskoprávní úprava

Dle NOZ se mohou ochrany svých práv domáhat také oběti nenávistných útoků. Využít mohou ochrany svých přirozených práv – osobnosti, života, zdraví, důstojnosti a svobodného rozhodnutí žít podle svého –, a sice prostřednictvím osobnostní žaloby a náhrady nemajetkové újmy způsobené zásahem do

osobnostních práv. Způsob a výše přiměřené náhrady musejí být určeny tak, aby byly odčiněny i okolnosti hodné zvláštního zřetele (§ 2957 NOZ). Ve vztahu k obětem předsudečného násilí je za tyto okolnosti považován především úmysl způsobit danou újmu a potom také způsobení újmy v důsledku diskriminace poškozeného z důvodu jeho pohlaví, zdravotního stavu, etnického původu, víry nebo i jiných obdobně závažných důvodů.³¹⁹

6.2.4 Pomoc obětem násilí z nenávisti

Oběti trestných činů z nenávisti jsou ze zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, ve znění pozdějších předpisů rozpoznávány jako zvlášť zranitelné oběti. Konkrétně je zde v ustanovení § 2 odst. 4 písm. d) zmíněna oběť „*trestného činu spáchaného pro příslušnost k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob*“, přičemž platí, že status zvlášť zranitelné osoby bude udělen příslušným orgánem v případě, jestliže „*je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy*“. To znamená, že ne ke všem obětem předsudečných trestných činů je v trestním řízení nutně přistupováno jako ke zvlášť zranitelným obětem.³²⁰

Status zvlášť zranitelné oběti garantuje jeho nositelům zvláštní práva. Obecně mají oběti právo na doprovod důvěrníka a na zastupování zmocněncem, a to nejen během policejního vyšetřování, ale během celého trestního řízení.³²¹ Zvlášť zranitelné oběti mají dále právo na citlivé zacházení a šetrně vedený výslech. Nenávistný útok znamená zásah do důstojnosti oběti, jelikož je napadána de facto pro to, kým je. Nevhodné otázky netýkající se vlastního napadení jsou

³¹⁷ Takto to mimo jiné prezentovali státní zástupci a advokáti ve výzkumu zaměřeném na postihování trestných činů z nenávisti v ČR. Srov. KALIBOVÁ, K., V. WALACH, V. DIVIŠOVÁ a P. KUPKA, 2017c. *Životní cyklus trestného činu z nenávisti*. Praha: In IUSTITIA, o.p.s.

³¹⁸ Rozdíly mezi přestupky a trestnými činy jsou blíže popsány v kapitole *Majetková kriminalita*.

³¹⁹ IN IUSTITIA, 2015. *Zpráva o stavu násilí z nenávisti v České republice za rok 2014*. Praha: In IUSTITIA, o.p.s.

³²⁰ KALIBOVÁ, K., 2018a. *Právo na právní pomoc a oběti předsudečné trestné činnosti*. Bratislava, Valletta, Vilnius, Budapešť, Praha: Člověk v ohrožení, The People for Change Foundation, Human Rights Monitoring Institute, Szubjektív Alapítvány, In IUSTITIA, o.p.s.

³²¹ Důvěrníkem může být fyzická či právníková osoba, kterou si volí sama oběť. Nesmí se však jednat o člověka, který v trestním řízení vystupuje jako obviněný, obhájce, svědek, znalec nebo tlumočník. Důvěrník může doprovázet oběť při úkonech v trestním řízení, aniž by však do nich mohl zasahovat. Jeho funkcí je poskytovat oběti psychickou podporu. Jedinou výjimku z tohoto pravidla představuje situace, kdy je důvěrník zároveň zmocněncem. Ten do úkonů v trestním řízení zasahovat smí. Na základě plné moci poškozeného může zmocněnec za něj činit návrhy, podávat žádosti a opravné prostředky a obecně komunikuje s policií a OČTŘ. Kromě toho se může účastnit i výslechů obviněného a pokládat mu otázky. Zmocněncem rovněž může být fyzická i právníková osoba. Srov. NSZ ČR. 2018. *Ochrana práv poškozeného*. Dostupné z: <http://www.nsz.cz/index.php/cs/ohroene-osoby-a-pokozeni/57>. POLICIE ČR, nedatováno. *Právo na doprovod důvěrníkem – Policie České republiky*. Policie ČR. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/pravo-na-doprovod-duvernikem.aspx>.

vnímány o to citlivěji, o co více se týkají stereotypního nahlížení odlišnosti oběti. Dalším právem je bezplatná právní pomoc, která je důležitá zejména v případech sociálně vyloučených osob. A konečně posledním právem relevantním pro tuto kapitolu je ochrana před pachatelem. Ta zahrnuje možnost zabránění kontaktu s ním a oddělené vedení osobních údajů oběti ve spise, což jí umožňuje zůstat v anonymitě.³²²

6.3 Násilí z nenávisti v kontextu sociálního vyloučení

V ČR patří dlouhodobě mezi nejvíce ohrožené skupiny Romové. Podle každoročních statistik organizace In IUSTITIA patří předsudečné útoky proti Romům mezi ty relativně nejčastější (následovány jsou protimuslimskými útoky a útoky proti lidem zastávajícím určité politické názory).³²³ Podle šetření Agentury EU pro základní práva z roku 2016 je ČR jednou ze zemí s nejvyšší mírou nenávistné viktimizace proti Romům. Až 56 % dotazovaných Romů odpovědělo, že v posledních 12 měsících čelili předsudečným útokům.³²⁴ Výběrové šetření projektu BRIZOLIT zjistilo, že v posledních 12 měsících byl viktimizován téměř každý pátý respondent z řad obyvatel SVL. U těch, kteří se v dotazníku sami označili za Romy, byl pak tento podíl ještě vyšší.

Vyšší zastoupení Romů mezi oběťmi předsudečného násilí souvisí s jejich znevýhodněným postavením ve společnosti. Podle kriminoložky Barbary Perry představuje násilí z nenávisti jeden z nástrojů sociální kontroly, jímž se udržuje sociální nerovnost mezi dominantní a ovládanou společenskou skupinou.³²⁵ Jak již bylo řečeno, smyslem předsudečného násilí je ukázat příslušníkům méně oblíbených společenských skupin, že si nezasluhují jiné než přinejlepším druhořadé postavení ve společnosti. V tomto ohledu lze násilí z nenávisti chápat jako extrémní variantu sociálního vyloučení, která se ve srovnání s diskriminací či stigmatizací – dalšími nástroji reprodukce sociální nerovnosti – vyznačuje prvkem násilí.

Protiromské předsudky a stereotypy, k nimž odkazuje též pojem „anticiganismus“³²⁶, jsou podstatnou silou v utváření SVL.³²⁷ To platí rovněž i pro jimi motivované násilí. Z provedených výzkumů je patrná tendence na straně některých Romů vnímat svůj pobyt za hranicemi SVL, v níž bydlí, jako nebezpečný.³²⁸ Nemusí se přitom jednat rovnou o fyzické napadení, ať už prožité, nebo zprostředkované někým jiným. Psychická újma pramenící z urážení či vyhrožování má podobný účinek. Z toho důvodu je naopak zdržování se uvnitř prostoru SVL chápáno jako svého druhu prevence vlastního napadení, potažmo omezení rozsahu újmy, k níž by toto napadení mohlo vést. Na jedné straně se předpokládá, že nenávistní útočníci se do lokality vstoupit neodvážejí. Na straně

³²² KALIBOVÁ, K., M. HOUŽVOVÁ a E. KAŇOVSKÁ, 2017a. *Předsudečné trestné činy: Příručka pro soudce a státní zástupce*. Praha: In IUSTITIA, o.p.s.

³²³ IN IUSTITIA, 2016. *Zpráva o stavu násilí z nenávisti v České republice za rok 2015*. Praha: In IUSTITIA, o.p.s.

³²⁴ EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, 2018. *A Persisting Concern: Anti-Gypsyism as a Barrier to Roma Inclusion*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostupné z: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-anti-gypsyism-barrier-roma-inclusion_en.pdf.

³²⁵ PERRY, B., 2001. *In the Name of Hate: Understanding Hate Crimes*. New York: Routledge.

³²⁶ Anticiganismus (též psáno jako „anticikanismus“) je ve *Strategii romské integrace do roku 2020* definován jako „specifická forma rasismu, je srovnatelná s antisemitismem; je ideologií rasové podřadnosti a dehumanizace. Podobně jako antisemitismus má anticiganismus výrazné prvky světonázoru, neboť nabízí jednoduché vysvětlení společenských problémů a obtíží“ (Vláda ČR, 2015. *Strategie romské integrace do roku 2020*. Praha: Úřad vlády ČR, s. 25. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/zalezitosti-romske-komunity/Strategie-romske-integrace-do-roku-2020.pdf>). Tato forma rasismu se může projevovat různými způsoby včetně stigmatizace, diskriminace i násilí z nenávisti, ale též dobře míněnými formami paternalismu. Podrobněji k tomu viz Alliance Against Antigypsyism, 2017. *Antigypsyism – A Reference Paper*. Dostupné z: <http://antigypsyism.eu/wp-content/uploads/2017/07/Antigypsyism-reference-paper-16.06.2017.pdf>.

³²⁷ Patrně nejzřetelnějším příkladem je diskriminace na trhu s bydlením, která vede k tomu, že řada Romů není schopna najít jiné bydlení než v lokalitách považovaných za „romské“ nebo „problémové“.

³²⁸ Srov. ORT, J., F. POSPÍŠIL a Š. RIPKA, 2016. *Bezpečnost a sekuritizace Romů v České republice. Zpráva z kvalitativního šetření*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s. Dostupné z: <http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/otevrenka/policie-jako-sluzba-verejnosti/bezpecnost-a-sekuritizace-romu.pdf>. WALACH, V., 2015. Advanced Marginalization or Ghettoization? An Analysis of a Czech Socially Excluded Neighbourhood in Terms of Inhabitants' Representations. In: K. NEDBÁLKOVÁ a K. SIDIROPULU JANKŮ, ed. *Doing Research, Making Science: The Memory of Roma Workers*. Brno: Centre for the Study of Democracy and Culture (CDK) and Muni Press, Sociology Series, s. 141–188.

druhé se počítá s tím, že pokud by se odvážili a někoho v lokalitě napadli, ostatní obyvatelé by napadenému pomohli.

Nicméně poznatky z výzkumného projektu BRIZOLIT, stejně jako ze zahraničních studií,³²⁹ poukazují na to, že představa násilí z nenávisti jako násilí výlučně páchaného cizími lidmi v cizím prostředí úplně neobstojí. Podle respondentů ze SVL, kteří sami zažili předsudečné napadení, se skoro pětina útoků stala na ulici poblíž jejich domova nebo přímo u nich doma. O tom, že se násilí z nenávisti odehrává také uvnitř SVL, napovídá také to, že mezi předsudečnými pachateli byli také sousedé napadených respondentů, což platí zejména pro velké lokality, kde je Romů spíše menšina.³³⁰

Bylo by ovšem chybou vnímat nenávistné útoky jen jako další z řady sousedských konfliktů, které se dějí všude v ČR. Předsudečné násilí může v kontextu SVL významně poškodit mezilidské vztahy. V řadě zejména větších lokalit existuje sociální napětí, které starousedlíci – romští i neromští – mají tendenci vnímat jako důsledek příchodu nových chudých romských obyvatel, ačkoli vyvstává spíše z pocitovaného materiálního i symbolického úpadku lokality nastávajícího nejpozději k roku 1989.³³¹ Předsudečné útoky mohou toto napětí výrazně posílit a spolu s tím prohloubit nedůvěru mezi romskými a neromskými obyvateli a skrze toto odcizení přispět ke vzniku dalších sporů, včetně těch násilných. Jinak řečeno, násilí z nenávisti hrozí v konečném důsledku eskalací sociálního konfliktu včetně nenávistných demonstrací.³³² To je třeba reflektovat také v případě prevence kriminality.³³³

Poslední specifikum předsudečného násilí v kontextu SVL se týká znevýhodnění jejich obyvatelstva. Obyvatelé SVL se obecně potýkají s různými formami sociálního znevýhodnění,³³⁴ které významně omezují jejich přístup ke spravedlnosti. To se projevuje již na úrovni rozhodování, zda své napadení vůbec oznámit. Z šetření BRIZOLIT vyplynulo, že nenávistné napadení oznámilo policii pouze osm procent respondentů, kteří se stali obětí násilí z nenávisti v posledních 12 měsících. Ostatní policii nekontaktovali, což nejčastěji zdůvodňovali tak, že to nestálo za to, že nevěřili, že by s tím policie něco udělala, anebo policii nedůvěřovali.

Všechny zmíněné důvody naznačují, že obyvatelé SVL tíhnou k vnímání předsudečného násilí jako nevyhnutelné součásti každodenního života, na čemž nic nezmění ani policie. Nedůvěra v policii pak může odkazovat mimo jiné ke strachu z necitlivého přístupu a způsobení další újmy v důsledku předpokladů a stereotypů vztahujících se k (romským) obyvatelům SVL (sekundární viktimizace).³³⁵ Svou roli však mohou sehrát i předchozí negativní zkušenosti s policejní prací.

Nicméně i tehdy, pokud se oběti rozhodnou své napadení nahlásit, jsou limitovány nižšími finančními možnostmi či nutností řešit jiné, nezřídka naléhavější problémy (bydlení, zaměstnání, vzdělání aj.). Často také vyžadují i jinou než právní pomoc, přičemž možnosti jejího čerpání jsou výrazně nerovnoměrně zastoupeny napříč ČR; spíše se koncentrují ve větších obcích. Nejen tedy riziko vzniku sekundární viktimizace ze strany policie (či dalších OČTŘ), ale také

³²⁹ Např. FUNNELL, C., 2014. Racist Hate Crime and the Mortified Self: An Ethnographic Study of the Impact of Victimization. *International Review of Victimology*. 21(1), 71–83. MASON, G., 2005. Hate Crime and the Image of the Stranger. *The British Journal of Criminology*. 45(6), 837–859.

³³⁰ Dodejme, že ve všech případech je třeba rozlišovat, zda se skutečně jednalo o předsudečné násilí, anebo pachatel útočil z jiného důvodu. Ne každé násilí, jehož se zúčastnili členové různých skupin, je automaticky násilím z nenávisti.

³³¹ Srov. WALACH, V., 2018. Zdroje nebezpečnosti v sociálně vyloučené lokalitě. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 54(02), 253–275.

³³² NESEHNUTÍ, 2016. *Pochody z nenávisti: Rasismus, pravicový extremismus a média*. Brno: Nesehnutí.

³³³ Pro možnosti regulace nenávistných pochodů viz KREBS, M., 2014. *Bezpečnost, prevence a krizová intervence*. Praha: Agentura pro sociální začleňování. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/metodiky-a-manualy-dobrych-praxi-asz-2014/bezpecnost-prevence-a-krizova-intervence-manual-dobrych-praxi-krebs-m-asz-2014/download>.

³³⁴ TOUŠEK, L., V. WALACH, P. KUPKA, O. PLACHÝ, K. TVRDÁ, Ľ. LUPTÁK a A. BRENDZOVÁ, 2018. Sociálně vyloučené lokality z pohledu sociodemografických ukazatelů. *Demografie*. 60(1), 21–35.

³³⁵ Převážně negativní zkušenosti s policií na straně obětí předsudečného násilí byly podrobněji popsány v rámci výzkumu „Životní cyklus trestného činu z nenávisti“, srov. KALIBOVÁ, K., V. WALACH, V. DIVIŠOVÁ a P. KUPKA, 2017c. *Životní cyklus trestného činu z nenávisti*. Praha: In IUSTITIA, o.p.s.

znevýhodněné postavení uvnitř společnosti zakládá vyšší zranitelnost obyvatel SVL. A jako k takovým je k nim třeba přistupovat i v rámci preventivních aktivit.

6.4 Prevence

Násilí z nenávisti představuje velmi komplexní fenomén, jehož prevence pokrývá všechny společenské úrovně - od boje proti předsudkům a stereotypům, z nichž předsudečné násilí vyrůstá, po pomoc obětem tohoto násilí, které mají své specifické potřeby. Obě tyto oblasti jsou zmíněny ve *Strategii prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*,³³⁶ stejně jako v dalších strategických či koncepčních dokumentech. Podle *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016–2020* existuje „vysoká míra ohrožení obyvatel SVL násilnými trestnými činy spáchanými z nenávisti a útoky pravicových extremistů“.³³⁷ Prevenci předsudečného násilí má zajistit:

- vytváření znalostí o zdrojích napětí mezi obyvateli SVL a jejich okolí;
- realizace osvětových aktivit, které mají veřejnost informovat o předsudečné kriminalitě;
- vznik vzdělávacího modulu pro školitele strážníků MP v problematice sociálního vyloučení a interetnického soužití včetně jeho pilotního ověření.

Prevence trestných činů z nenávisti je dále uskutečňována pod hlavičkou boje proti extremismu. Odbor bezpečnostní politiky a prevence kriminality MV ČR zveřejňuje spolu s výroční zprávou o extremismu na území ČR v uplynulém roce také *Vyhodnocení boje proti extremismu* pro daný rok a *Koncepci boje proti extremismu*

v současném roce. Tuto koncepci schvaluje Vláda ČR usnesením. *Koncepce boje proti extremismu pro rok 2017* obsahuje následující strategické cíle:

- Komunikací proti demagogii (informování veřejnosti o extremistické scéně a protixtremistickým aktivitám).
- Vědomostí proti totalitářům (vzdělávání ve školách).
- Jednotná protixtremistická platforma (aktivity státu a pomoc městům a obcím).
- Odbornost a imunita (odpovídající podmínky pro protixtremistické jednotky a zamezení infiltrace extremistů do policie).
- Pomoc obětem trestné činnosti (vzdělávání policie, včetně metodických manuálů a dobrých praxí ze zahraničí).³³⁸

Z nestátní sféry je třeba uvést organizace jako In IUSTITIA, Imperativ, Organizace pro pomoc uprchlíkům, Český helsinský výbor či Rubikon, které se tématem násilí z nenávisti zabývaly či zabývají. Především In IUSTITIA se dlouhodobě snaží o zvýšení povědomí o fenoménu předsudečného násilí. Kromě poskytování právních a sociálních služeb obětem nenávistné kriminality se podílí na formulaci legislativních doporučení a na vzdělávacích aktivitách. V rámci kampaně *Proti rasismu a násilí z nenávisti v roce 2016* vyškolila cca 300 kriminalistů, příslušníků pořádkové policie a policistů z oddělení tisku a prevence. Kromě toho vytvořila manuály o násilí z nenávisti pro soudce, státní zástupce a sociální pracovníky.³³⁹

Formulování preventivních opatření v případě násilí z nenávisti je velmi obtížným úkolem také proto, že zatím není k dispozici mnoho studií, které by měřila efektivitu existujících opatření.³⁴⁰ Proto je zde o to více třeba zdůraznit všeobecné opatření provádět nezávislé evaluační výzkumy při realizaci všech níže uvedených opatření. Bez empirických výzkumů lze míru efektivity

³³⁶ MV ČR, 2016c. *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-prevence-kriminality-2008-2011-strategie-pdf.aspx>.

³³⁷ ÚŘAD VLÁDY ČR, 2016a. *Akční plán Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 až 2020*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení/akcni-plan-strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení/download>.

³³⁸ MV ČR, 2017a. *Koncepce boje proti extremismu pro rok 2017*. Praha: MV ČR.

³³⁹ Srov. KALIBOVÁ, K., K. PAWLIK a I. BIHÁRIOVÁ, 2016. *Tváří v tvář předsudečnému násilí – příručka pro sociální pracovníky a pracovníce*. Praha: In IUSTITIA, o.p.s.

³⁴⁰ Srov. SCHWEPPE, J., A. HAYNES a M. A. WALTERS, 2018. *Lifecycle of a Hate Crime – Comparative Report*. Dublin: ICCL. BARCHECHAT, O., 2002. *Preventing Hate Crimes: International Strategies and Practice*. Montreal: International Centre for the Prevention of Crime. WALTERS, M.A. a R. BROWN, 2016. *Preventing Hate Crime. Emerging Practices and Recommendations for the Improved Management of Criminal Justice Intervention*. Brighton: Sussex Crime Research Centre and the International Network for Hate Studies.

jednotlivých opatření jen velmi přibližně odhadovat. Navíc každý kontext je jiný. Co bude fungovat v jedné lokalitě, nemusí ještě fungovat v lokalitě druhé. Příslibem těchto výzkumů je tedy také odhalení podmínek, za nichž jednotlivá opatření skutečně napomáhají prevenci predsudečného násilí.

6.4.1 Primární prevence

Primární prevence násilí z nenávisti se zaměřuje na celou společnost. Většina níže uvedených opatření spadá pod kategorii sociální prevence. Situační prevenci na primární úrovni lze v případě násilí z nenávisti myslet specificky jen obtížně; v úvahu přichází jen vyšší zacílení primárních sociálně-preventivních opatření právě na aktéry působící v SVL či na jejich obyvatele.

6.4.1.1 Primární sociální prevence

Hlavním cílem sociální primární prevence je boj proti společenským predsudkům a stereotypům. Jakkoli lze efektivitu celospolečenských kampaní měřit jen obtížně, jejich role v prevenci nenávistného násilí je neopomenutelná – bez predsudků a stereotypů proti některým společenským skupinám by toto násilí neexistovalo. A naopak s vyšším porozuměním pro odlišné skupiny či jedince či alespoň s vyšší mírou jejich tolerance pravděpodobnost vzniku nenávistného útoku klesá.

Příkladem takové kampaně, jež usilovala o prevenci nenávistného násilí, byla iniciativa HateFree. Jejím cílem bylo přinášet informace o obětech i pachatelích predsudečného násilí, vyvracení fám a nenávistných predsudků, jakož i zviditelňování aktivit, které k tomu přispívají.³⁴¹ Zároveň přispívala k šíření pozitivního obrazu Romů, ale i jiných společenských skupin ve společnosti tím, že zveřejňovala rozhovory s lidmi, kteří mohou být považováni za vzory pro jiné příslušníky stigmatizovaných skupin. HateFree byla součástí

Kampaně proti rasismu a násilí z nenávisti realizované Úřadem vlády v letech 2014 až 2017. V současnosti iniciativa pokračuje v omezené podobě. Podobné kampaně lze pouze doporučit. Zvláště je důležité, aby fungovaly také na internetu a v prostředí sociálních sítí. Jak totiž ukázala nedávná studie, existuje vztah mezi nenávistnými projevy ve virtuálním světě a pácháním predsudečného násilí v „reálném“ světě.³⁴² Regulaci nenávistných projevů a smyšlených zpráv (tzv. *hoax*) lze tedy vnímat jako specifické opatření prevence predsudečného násilí. S tím souvisí posilování schopnosti veřejnosti nenávistné projevy a smyšlené zprávy rozpoznat právě jako nenávistné a smyšlené, nikoli jako přijatelné a pravdivé.

Součástí informativních kampaní by mělo být také úsilí o zvýšení povědomí o existenci právní úpravy nenávistné kriminality a jejich specifik u veřejnosti včetně politiků, zastupitelů, škol, sociálních pracovníků, zaměstnanců NNO, novinářů, ale i běžných občanů. U OČTŘ by bylo žádoucí sjednotit porozumění konceptu trestného činu z nenávisti. V současnosti se s tímto konceptem pracuje pouze omezeně. Jeho upřednostnění by však mohlo pomoci zvýšit povědomí o existenci predsudečného násilí a jeho společenské škodlivosti (podobně jako tomu je v případě korupce, který rovněž TZ nezná).

Z hlediska primární sociální prevence lze dále doporučit úpravu současného znění TZ.³⁴³ Ten má dva základní nedostatky, které zabraňují efektivnímu postihování trestných činů z nenávisti. Zaprvé je to neexistence kvalifikovaných skutkových podstat u některých trestných činů, které bývají OČTŘ v případě predsudečného násilí využívány. Především se jedná o trestný čin výtržnictví, nebezpečné vyhrožování a nebezpečné pronásledování. Tyto trestné činy je třeba rozšířit o kvalifikovanou skutkovou podstatu obsahující nenávistnou pohnutku.

Druhým nedostatkem je nedostatečné vymezení chráněných charakteristik ve skutkových podstatách trestných činů z nenávisti. V současnosti trestní zákon explicitně chrání pouze poškozené z důvodu jejich rasy, národnosti,

³⁴¹ Viz AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, 2018a. *HateFree Culture*. HateFree Culture. Dostupné z: <https://www.hatefree.cz>.

³⁴² MULLER, K. a C. SCHWARZ, 2018. *Fanning the Flames of Hate: Social Media and Hate Crime*. Warwick: Centre for Competitive Advantage in the Global Economy, Department of Economics, University of Warwick. Working Paper Series.

³⁴³ K tématu viz také: KALIBOVÁ, K., V. WALACH, V. DIVIŠOVÁ a P. KUPKA, 2017c. *Životní cyklus trestného činu z nenávisti*. Praha: In IUSTITIA, o.p.s.

etnické příslušnosti, náboženství a politického přesvědčení.³⁴⁴ Bylo by vhodné rozšířit tyto charakteristiky o pohlaví, sexuální orientaci či identitu, věk, sociální postavení a zdravotní znevýhodnění. Novelizaci zákona lze využít ke zvýšení povědomí o existenci stávající právní úpravy u veřejnosti.

Součástí prevence násilí z nenávisti je rovněž zlepšení poznávání jeho stavu ve společnosti. Bez informací o rozsahu a charakteru předsudečné kriminality je navrhování preventivních opatření složité. Vytváření statistických informací o trestných činech z nenávisti má několik rovin, které se týkají jak státních statistik kriminality, tak statistik produkovaných NNO či výzkumnými institucemi.

Zkvalitnění státních statistik obecně především znamená zřeknutí se politického extremismu jako výchozího konceptu při jejich vytváření.³⁴⁵ V současné podobě statistiky plně neodpovídají ani trestným činům z nenávisti, ani všem (relevantním, tj. politicky motivovaným) trestným činům spáchaným extremisty. Vhodnější by bylo vést dva soubory dat s případnými vzájemnými přesahy, aby bylo např. možné zjistit, z jaké části se extremisté podílejí na předsudečné trestné činnosti a jakým způsobem. Taktéž je zapotřebí, aby bylo možné propojit statistiky policie, státních zastupitelství, soudů a PMS ČR tak, aby bylo možné sledovat vývoj případu v průběhu trestní řízení a ten analyzovat.

Vedle zpracování statistických dat je třeba se zaměřit i na jejich vytváření. Snadným způsobem, jak zkvalitnit statistiky nenávistné kriminality na úrovni sběru dat, je zavedení povinné otázky do otázek kladených při výsledku policistů v následujícím znění: „Myslíte si, že pachatel útočil na vás nebo váš majetek z důvodu vaší skutečné nebo údajné rasy, národnosti, etnické příslušnosti, náboženství, politického přesvědčení, pohlaví, sexuální orientaci nebo identity, sociálnímu postavení, věku nebo zdravotnímu postižení?“ Odpovědí-li oběť kladně, bude policista oznámený čin vyšetřovat jako nenávistný, dokud se neprokáže opak, a pokud to bude možné, vybere odpovídající právní kvalifikaci a uvede ji do Evidence trestního řízení. Tím se napadení dostane do statistiky

jako nenávistný trestný čin (a nikoli pouze jako čin běžný, tj. bez zohlednění nenávistné pohnutky v kvalifikaci), čím se sníží míra latence předsudečných trestných činů. Tato praxe je v zahraničí známa jako tzv. percepční test.³⁴⁶

Statistiky trestných činů z nenávisti je vhodné veřejně sdílet, a to v dostatečně podrobné podobě (nejen počet trestných činů dle paragrafů, ale také včetně typu motivace, charakteristik místa útoku, informací o obětech a pachatelích aj.). Současně je třeba posilovat monitorovací aktivity občanské společnosti. Mnoho nenávistných útoků zůstane policii neoznámeno. NNO mohou kompenzovat nedostatek důvěry v OČTŘ a jimi zpracovávaná data mohou být využita při poznávání stavu a charakteru předsudečného násilí ve společnosti. Posilování spolupráce mezi státem a NNO především s ohledem na sdílení informací je rovněž velmi důležité.

Posledním významným nástrojem snižování míry neoznámeného násilí z nenávisti je využívání viktimizačních šetření. Viktimizační šetření zaměřená na celou společnost rovněž pomáhají překonat nedostatky státních statistik trestných činů z nenávisti, které obsahují pouze ohlášenou kriminalitu. Kromě toho však umožňují, jsou-li konána pravidelně, sledovat vývojové trendy násilí z nenávisti a porovnávat je s trendy uvnitř SVL. Důležité je, aby viktimizační šetření zohledňovala nejen majoritní populaci, ale byly v nich dostatečně zastoupeny menšinové skupiny ve společnosti, které jsou předsudečným násilím ohroženy.

6.4.1.2 Primární situační prevence

Informativní a osvětové kampaně o násilí z nenávisti by bylo vhodné specificky zacílit na různé relevantní aktéry, kteří přicházejí s obyvateli SVL do kontaktu zvenčí v rámci výkonu své profese. Uvědomování si vlastních předsudků a stereotypů týkajících se některých společenských skupin na straně učitelů, lékařů, sociálních pracovníků, policistů, úředníků či politiků může napomoci

³⁴⁴ Výjimku představuje pouze trestný čin podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod (§ 356 TZ), který kriminalizuje rovněž veřejné podněcování k nenávisti vůči třídě nebo jiné skupině osob.

³⁴⁵ Opuštění konceptu extremismu v oblasti bezpečnosti politiky a obrát k obětem předsudečného násilí doporučuje také *Audit národní bezpečnosti*. MV ČR, 2016b. *Audit národní bezpečnosti*. Praha: MV ČR.

³⁴⁶ Percepční test se používá v Anglii, Irsku a Švédsku. Srov. SCHWEPPE, J., A. HAYNES a M. A. WALTERS, 2018. *Lifecycle of a Hate Crime – Comparative Report*. Dublin: ICCL. COLLEGE OF POLICING LIMITED, 2014. *Hate Crime Operational Guidance*. Coventry: College of Policing Limited.

k zajištění vyšší míry celospolečenské reflexe příčin předsudečného násilí. Pakliže se tyto autority nebudou bát veřejně vystoupit proti předsudečnému či stereotypnímu myšlení, může jejich prostřednictvím docházet ke snižování intolerance či nevraživosti vůči některým společenským skupinám.

Stejnou funkci jako kampaně proti předsudkům a stereotypům mohou plnit různé kulturní a společenské akce, které se budou konat uvnitř SVL nebo v jejich těsném sousedství. Příkladem mohou být Obrnické slavnosti, kde na pódiu vystupují např. romské taneční soubory či hudební skupiny stejně jako ty neromské, ale samozřejmě též národnostně smíšené. Přítomnost národnostně či etnicky smíšených družstev je pak důležitá též v případě sportovních akcí, zejména co se týče kolektivních her. Účelem těchto navrhovaných akcí je, aby se na nich setkali lidé ze SVL a jejich okolí, skrze osobní kontakt se vzájemně poznali a tím došlo ke zlepšení obrazu druhé skupiny. Stigmatizace druhých je tím silnější, čím méně osobních zkušeností s nimi člověk má.

Překonání předsudků cestou setkávání příslušníků různých společenských skupin je založeno na tzv. kontaktní teorii či kontaktní hypotéze.³⁴⁷ Aby však skutečně došlo k překonání předsudků, je zapotřebí splnění několika podmínek. Je to především rovné postavení obou (či více) skupin v rámci dané kontaktní situace. Dále musejí být patrné společné cíle, které členové obou skupin mají. Povaha setkání musí být kooperativní, příslušníci obou skupin spolu mají spolupracovat a nikoli soutěžit. V neposlední řadě je důležitá podpora formálních i neformálních autorit, které těmto akcím propůjčí legitimitu a budou motivovat ostatní k účasti.

Zmíněný percepční test by bylo vhodné zavést alespoň ve spádových oblastech policejních obvodů, kde se nacházejí SVL. Spolu s tím je třeba zajistit proškolení policistů ohledně kulturně citlivého přístupu. A kromě toho by bylo žádoucí doplnit využívání percepčního testu výzkumem, který by zjišťoval, do jaké míry se toto opatření promítlo ve snižování latence nenávistné kriminality.³⁴⁸

³⁴⁷ Např. viz ŠMÍDOVÁ, M., M. VÁVRA a T. ČÍŽEK, 2017. *Inventura předsudků*. Praha: Akademie věd ČR. Srov. GRAF, S. a S. KOVÁČOVÁ, 2016. Jak snižovat předsudky? Teorie meziskupinového kontaktu. *Československá psychologie*. 60(2), 185–196.

³⁴⁸ V tomto případě se již toto opatření prolíná s oblastí sekundární prevence, viz níže.

³⁴⁹ Podrobněji o komunitní práci a komunitních skupinách viz např.: PLATFORMA PRO KOMUNITNÍ PRÁCI, 2015. *Manuál komunitní sociální práce*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.

6.4.2 Sekundární prevence

Sekundární prevence se týká skupin ohrožených násilím z nenávisti. Jakkoli jsou romští obyvatelé SVL ohroženi více než jiné skupiny, v této kapitole budeme považovat za ohrožené obyvatele SVL jako celek. Jak již bylo řečeno výše, v kontextu SVL je problematika předsudečného násilí úzce spjata s místními meziskupinovými vztahy. Proto by měly být v řešení násilí z nenávisti zohledněny všechny skupiny tamního obyvatelstva. Naprostá většina opatření je opět řazena do sféry sociální prevence. Situační prevence se týká informování a kontrolování míst a dní, kdy lze předpokládat zvýšené riziko nenávistného napadení.

6.4.2.1 Sekundární sociální prevence

Sociální sekundární prevence násilí z nenávisti v SVL má dva hlavní cíle. Prvním cílem je aktivně snižovat napětí mezi různými skupinami obyvatel. V tomto ohledu hraje důležitou úlohu komunitní práce, neboť jejím smyslem je rozpoznávat existenci společného zájmu určitého prostorově ohraničeného společenství a vytvářet cesty, jimiž lze tento zájem prosadit. Komunitní práci lze proto zároveň chápat jako způsob vytváření komunity, tedy skupiny vědomě si společných cílů, vzájemných vazeb a schopností překonávat určité problémy, které sami účastníci komunitní skupiny považují za důležité. Podpora vzniku a činnosti komunitních skupin by měla být prioritou v oblasti prevence násilí z nenávisti, neboť ji lze považovat za nejefektivnější prostředek překonávání nedůvěry a rozporů mezi různými skupinami uvnitř SVL, čímž dochází i ke snižování pravděpodobnosti přeměny konfliktu do fyzického násilí.³⁴⁹

Druhým cílem sekundární sociální prevence je zajištění spravedlnosti v případě spáchání předsudečného útoku. Toho bude dosaženo na jedné straně zvýšením ochoty obětí násilí z nenávisti hlásit své napadení OČTŘ, na straně druhé připraveností těchto orgánů, především policie, toto napadení adekvátně přijmout, zaznamenat a řešit. Co se týče hlášení předsudečných útoků, zde je

základem osvětová činnost orientovaná na obyvatele SVL. Toho lze dosáhnout pomocí:

- konání veřejných přednášek ve vyloučených lokalitách či poskytování informativních materiálů, ať už přímo do rukou obyvatel, či do jejich schránek (pokud jsou funkční);
- začlenění tématu předsudečného násilí do programů prevence kriminality na základních školách, které navštěvují žáci ze SVL;
- vzdělávání aktérů, kteří s obyvatelem přicházejí do osobního kontaktu (např. učitelé, lékaři, sociální pracovníci, strážníci, domovníci, romští mentoři, APK, úředníci, politici aj.) tak, aby tuto trestnou činnost byli s to rozpoznat a oběti motivovat k jejímu ohlášení.

Méně častý, ale efektivní způsob osvěty může spočívat v realizaci výzkumu na toto téma. Dotazníkové šetření mezi obyvatelem SVL ohledně zkušeností s nenávistným napadáním a následným děním, včetně oznamování policii a hodnocení jejího přístupu, má tu výhodu, že pracuje s relativně velkým počtem respondentů. Výsledkem tohoto opatření bude nejen získání relevantních informací o stavu předsudečného násilí a jeho řešení, ale také informování obyvatel SVL o důležitosti této problematiky a zájmu příslušných orgánů tento problém řešit. Konkrétně je možné otázkami na zkušenosti s nenávistnou viktimizací posílit povědomí o existenci právní úpravy trestných činů z nenávisti a možnostech jejich oznamování. Fokální skupiny a individuální rozhovory sice obecně využívají menšího počtu respondentů než v případě dotazníkového šetření, ale zase umožňují získat hlubší porozumění motivace ohledně oznamování či neoznamování předsudečného napadení, a to se zohledněním všech faktorů podstatných v daném kontextu.

Posílení kapacit OČTŘ trestné činy z nenávisti rozpoznat a řešit je odpovídajícím způsobem zahrnuje především podporu vzdělávání o specifikách předsudečné kriminality u OČTŘ.³⁵⁰ Nedávné školení policistů z kriminální

a pořádkové policie v Moravskoslezském a Ústeckém kraji, uskutečněné organizací In IUSTITIA ve spolupráci s Policejním prezidiem ČR v rámci kampaně Proti rasismu a násilí z nenávisti, by bylo vhodné rozšířit i do dalších krajů, případně také mezi strážníky MP ve vybraných obcích. Podrobné informace o předsudečném násilí by měly být součástí učebních osnov na policejních školách a základní odborné přípravy policistů. Dozvědět by se měli především o právní úpravě trestných činů z nenávisti, právech obětí a potřebách obětí nenávistné kriminality a citlivém přístupu k nim.

Vedle toho doporučujeme zvážit přijetí tří opatření, která vzhledem k jim předpokládaným systémovým a personálním změnám vyžadují plošné nastavení uvnitř organizační struktury PČR. První se týká podpoření významu pozice styčných důstojníků PČR pro práci s menšinami a policejních specialistů pro práci s minoritní skupinou Romů v SVL. Konkrétně je tím myšleno nejen zvýšení finančního ohodnocení či poskytnutí jiných benefitů, ale také náročnější, a především na dobrovolnosti založený výběr uchazečů o tuto pozici.

Dále navrhujeme zřízení speciální policejní jednotky pro vyšetřování předsudečných trestných činů a poskytování metodického vedení ostatním policejním složkám. V současnosti existují jednotky zaměřené na boj s extremismem, který se však s trestnými činy překrývá jen částečně.³⁵¹ V zahraničí se toto opatření osvědčilo a mělo za následek zvýšení míry spokojenosti s postupem policie.³⁵² V ČR by podobné opatření mohlo být realizováno v rámci Služby kriminální policie a vyšetřování.

Třetí návrh opatření se týká všech policistů pověřených výkonem činnosti v rámci zabezpečování VP v SVL. Jedná se o zapojování policistů do veřejného dění v lokalitě v duchu principu *community policing*.³⁵³ V kontextu SVL představuje možné uplatnění tohoto principu zapojení policistů do komunitních či neformálních skupin. Policisté zde mohou působit nejen informativně, tj. jako zprostředkovatelé informací o trestných činech z nenávisti a možnostech jejich

³⁵⁰ Právě vzdělávání policie, ale také státních zástupců a soudců bylo nejčastěji doporučováno ve výzkumu se soudci, státními zástupci a advokáty ohledně postihování trestných činů z nenávisti v České republice. Srov. KALIBOVÁ, K., V. WALACH, V. DIVIŠOVÁ a P. KUPKA, 2017c. *Životní cyklus trestného činu z nenávisti*. Praha: In IUSTITIA, o.p.s.

³⁵¹ Výjimku představuje Krajské ředitelství policie Hlavního města Prahy, kdy se plánuje přetvoření protiextremistického oddělení na odbor, který se bude specificky zabývat též násilím z nenávisti.

³⁵² SCHWEPPE, J., A. HAYNES a M. A. WALTERS, 2018. *Lifecycle of a Hate Crime – Comparative Report*. Dublin: ICCL.

³⁵³ POLICIE ČR, nedatováno. *Co je Community policing*. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/co-je-to-community-policing.aspx>.

řešení, ale také v nich mohou posilovat důvěru v policii, a tak je motivovat k oznamování předsudečného napadení včetně poučení o náležitostech, které má oznámení nenávistného napadení obsahovat (např. zapamatovat si znění nadávek, případně zaznamenat další důkazy, vyfotit graffiti nebo zajistit svědky).

Současně se policisté sami mohou stát aktéry budování soudržnosti mezi obyvateli SVL. Trestné činy z nenávisti mohou vést k posílení napětí na místní úrovni mezi různými skupinami (typicky Češi versus Romové). Úkolem policisty je pomáhat toto napětí deeskalovat a předcházet mu pomocí řešení konfliktů mezi obyvateli.

Plnění obou cílů sekundární sociální prevence je tedy vzájemně provázané. Zatímco obyvatelé předcházejí předsudečnému násilí tím, že se účastní komunitních skupin a vytvářejí předpoklady a prostředky ke snižování mezi skupinového napětí a tím i nenávistného napadání, policisté se zapojují do činnosti komunitních skupin, informují obyvatele o specifikách násilí z nenávisti, posilují důvěru mezi obyvateli a policií a tím zvyšují pravděpodobnost oznámení nenávistného napadení, k jehož přijetí, zaznamenání a řešení jsou adekvátně proškoleni a vybaveni.

6.4.2.2 Sekundární situační prevence

Zahraniční výzkumy ukazují, že násilí z nenávisti má tendenci narůstat po některých významných událostech. Takovou událostí byly např. teroristické útoky z 11. září 2001 nebo vyhlášení výsledků referenda o ukončení členství Spojeného království Velké Británie a Severního Irska v EU, konaného 23. června 2016.³⁵⁴ Může se však jednat také o události méně podstatné, jako je nenávistný pochod, fotbalové utkání s přítomností rasistických chuligánů, výročí smrti uznávaného politického vůdce či svátek důležitý pro některou společenskou skupinu.

Z hlediska situační sekundární prevence je třeba doporučit, aby policie či jiní zodpovědní aktéři informovali obyvatele o akcích, které mohou představovat zvýšené riziko nenávistného napadení. Totéž také platí o místech, o nichž existují

informace, že zde častěji dochází k předsudečným útokům. V tomto případě je možné a žádoucí, aby tato místa byla pravidelně kontrolována. Jakkoli sami obyvatelé přijímají preventivní opatření a takovým místům mají tendenci se vyhýbat, tato strategie by nikdy neměla nahradit preventivní aktivity ze strany státních orgánů. V konečném důsledku totiž upevňuje diskriminaci určité společenské skupiny, která se nemůže pohybovat volně jako jiné skupiny.

6.4.3 Terciární prevence

Terciární prevence musí myslet na oběť i pachatele nenávistného násilí. U obětí jde o zajištění účinné pomoci prostřednictvím jejich informování o pomáhajících organizacích, zajištění bezplatné právní a psychologické pomoci a destigmatizace u relevantních aktérů, především policie. U pachatele jde především o zabránění recidivy. Doporučit lze vyšší využívání restorativní justice, rehabilitačních a jiných programů v oblastech řešení konfliktů, rozhodování a kritického myšlení, jehož cílem je změna předsudečných a stereotypních názorů a pochopení újmy, kterou svým nenávistným činem způsobil.

6.4.3.1 Terciární sociální prevence

U obětí je potřeba primárně zajistit účinnou pomoc. V tomto sehrává důležitou roli policie, která by měla dostatečně a srozumitelně poučit oběť o jejích právech a předat jí kontakt na konkrétní organizace pomáhající obětem trestné činnosti. V současnosti se na pomoc obětem nenávistného násilí zaměřuje jediná organizace, a sice In IUSTITIA. Lze doporučit, aby se kompetence v případě poskytování pomoci obětem předsudečného násilí rozšířily také na další organizace na základě systematické podpory vzdělávání v získávání těchto kompetencí. To se týká nejen NNO, ale také středisek PMS ČR. NNO by měly být finančně podpořeny specificky s ohledem na poskytování pomoci obětem předsudečných trestných činů, a to v dlouhodobém horizontu a v dostatečné finanční výši.

³⁵⁴ Srov. KALIBOVÁ, K., B. PETRUŽELKA a V. WALACH, 2017b. Islamofobie a násilí z nenávisti v České republice. In: B. OSTRÁNSKÝ, ed. *Islamofobie po česku. Český odpor vůči islámu, jeho východiska, projevy, souvislosti, přesahy i paradoxy*. Praha: Vyšehrad, s. 249–268 a VIRDEE, S. a B. MCGEEVER, 2018. Racism, Crisis, Brexit. *Ethnic and Racial Studies*. 41(10), 1–18.

Od jiných obětí se oběti násilí z nenávisti odlišují zejména tím, že od OČTR očekávají uznání, že byly napadeny pro to, kým jsou.³⁵⁵ Zajištění informací dokazujících nenávistnou pohnutku je proto důležitým úkolem pro policejní orgány i právní zástupce obětí. Nejen tedy policie, ale také právní zástupci obětí by měli být vzděláváni ve specifikách nenávistné kriminality a jejich dopadů na oběti. Tyto dopady přitom zdaleka nejsou pouze právní povahy. Již bylo řečeno výše, že násilí z nenávisti představuje zpravidla silný zásah do důstojnosti obětí. Oběti mohou být výrazně traumatizovány a vzhledem k tomu, že byly napadeny z důvodu charakteristiky, kterou často nemohou změnit (barva pleti), mohou se silně obávat, že budou napadeny znovu. Součástí podpory obětí předsudečného násilí ze SVL by proto mělo být zprostředkování bezplatné psychoterapeutické péče.

V případě obětí ze SVL je nezbytné zajistit, aby nebyly během vyšetřování stigmatizovány. Především je třeba důsledně trvat na aplikaci zákona č. 45/2013, Sb., o obětech trestných činů, ve znění pozdějších předpisů, který obětem násilí z nenávisti zaručuje (po splnění podmínek) status zvlášť zranitelné oběti se všemi právy, která z toho vyplývají. Citlivý výsledek, jenž se bude týkat pouze vlastního napadení a okolností, za nichž k němu došlo, by měl být samozřejmostí. V tomto ohledu lze jen zopakovat, že důležitou součástí prevence předsudečných trestných činů je vzdělávání policie.

Práce s pachatelem může být uskutečněna různými formami. Restorativní justice obecně usiluje o odčinění újmy, která vznikla v důsledku spáchání trestného činu. Klíčovým výsledkem restorativního procesu je vytvoření empatie na straně pachatele, který tak získá lepší pochopení pro situaci skupiny napadeného. V rámci mediace existuje velký prostor pro aktivní účast oběti. Ta má možnost vysvětlit pachateli, co jí svým činem způsobil. Aby účast oběti nevedla k další viktimizaci, je nezbytné, aby společná sezení vedli proškolení pracovníci. Tito pracovníci zajistí, že účast pachatele i oběti je dobrovolná, následně pečlivě

připraví zúčastněné strany včetně případných dalších účastníků setkání, kteří přišli obě strany podpořit. Zde je však třeba dát pozor na to, aby tito účastníci nepodpořili pachatele v předsudečném smýšlení či jednání. Naopak je třeba se soustředit na osvětlení významu nenávistné pohnutky a jejího vlivu na život obětí po jejich napadení. Mediace je vyhrazena především pro pachatele méně závažné trestné činnosti.

Rehabilitační programy mají povahu alternativních trestů, které typicky nařizují pachateli absolvovat vzdělávací kurzy a/nebo odpracovat hodiny v některé z organizací majících blízko k napadené skupině. Kurzy mohou být vedeny skupinovou formou, ale z dosavadních výzkumů se ukazuje, že efektivnější jsou spíše individuálně zaměřené projekty.³⁵⁶ Po obsahové stránce mohou být zaměřeny obecně na posílení tolerance k jinakosti, ale také na získání informací o historii a kultuře skupin ohrožených násilím z nenávisti. Rehabilitační programy doporučujeme vytvořit a podpořit jejich využívání. Vhodnější jsou spíše pro pachatele středně závažné či závažnější předsudečné trestné činnosti.

Poslední formou práce s pachatelem jsou tzv. exit programy. Ty jsou určeny pro členy různých nenávistných (extremistických) organizací či hnutí, kteří mají zájem je opustit. Tyto programy fungují např. v Německu nebo ve Švédsku. V ČR zatím žádný takový program nebyl zaveden. O to více je třeba vznik tohoto programu podpořit, a to s přihlédnutím k místním podmínkám.³⁵⁷

6.4.3.2 Terciární situační prevence

Vzhledem ke společenským dopadům předsudečných trestných činů je zapotřebí, aby se do jejich řešení zapojili také další aktéři. Je nezbytné tyto dopady reflektovat, neboť mohou vést k růstu napětí a posílení meziskupinové nevraživosti. Pokud pachatel i oběť pocházeli z jedné SVL či obce, je ideální, aby političtí představitelé, např. primátor nebo starosta, toto násilí odsoudili a vyjádřili podporu oběti. Pokud v lokalitě působí ASZ, mohou se takto vyjádřit všichni

³⁵⁵ KALIBOVÁ, K., 2018a. *Právo na právní pomoc a oběti předsudečné trestné činnosti*. Bratislava, Valletta, Vilnius, Budapešť, Praha: Člověk v ohrožení, The People for Change Foundation, Human Rights Monitoring Institute, Szubjektív Alapítvány, In IUSTITIA, o.p.s.

³⁵⁶ WALTERS, M. A. a R. BROWN, 2016. *Preventing Hate Crime. Emerging Practices and Recommendations for the Improved Management of Criminal Justice Intervention*. Brighton: Sussex Crime Research Centre and the International Network for Hate Studies.

³⁵⁷ Podporu pro zavedení exit programu lze hledat rovněž i v *Auditu národní bezpečnosti*, v němž je uvedeno, že „získání ‚polepšeného‘ jedince (tj. absolvujícího exit program, pozn. autorů) z extremistického prostředí pak představuje z hlediska bezpečnosti velké množství výhod“. MV ČR, 2016b. *Audit národní bezpečnosti*. Praha: MV ČR.

členové Lokálního partnerství. Důležité je, aby to bylo učiněno jednoznačně a veřejně. Osobní nasazení může být rozhodujícím činitelem při prevenci další trestné činnosti, ale také při deeskalaci napětí a odstranění vzájemných nevraživostí, předsudků a stereotypů.

V případě, že se nenávistný útok stal ve škole mezi žáky či studenty, je vhodné zapojit do řešení konfliktu také pedagogický personál, ostatní žáky či studenty a rodiče pachatele a oběti. Cílem je, aby se takové útoky již neopakovaly, stejně jako aby nedošlo k jejich rozšíření mimo bezprostředně zúčastněné, např. mezi rodiče pachatele a oběti. Totéž platí také pro jiné organizace, jako jsou nízko-prahová zařízení či volnočasové kroužky. Násilí z nenávisti se týká celé skupiny, nikoli pouze samotného pachatele a oběti.

6.5 Shrnutí

Násilí z nenávisti neboli předsudečné násilí představuje významný společenský problém, který dopadá nejen na bezprostřední oběti a jejich blízké, ale také na jejich okolí. Násilí z nenávisti je podmíněno existencí společenských předsudků a stereotypů o určitých skupinách ve společnosti a má potenciál prohloubit hranice mezi těmito skupinami. To platí zejména pro SVL, kdy příslušníci těchto skupin žijí pospolu a potkávají se dennodenně. Z toho důvodu je nezbytné, aby nebylo vnímáno pouze jako problém trestní justice, ale především jako záležitost politického charakteru. Tuto skutečnost reflektují také navrhovaná preventivní opatření.

Prevence násilí z nenávisti, obdobně jako u ostatních pojednávaných oblastí, může být účinná pouze, pokud bude brán v potaz komplexní charakter této formy kriminality. Nejsou to pouze pachatelé a oběti konkrétních případů, ale také vztahy na úrovni lokality i celé společnosti, které násilí z nenávisti utvářejí. Především je třeba zdůraznit, že bez meziskupinových předsudků a stereotypů by neexistovalo ani toto násilí. Ambice k jejich překonávání by měla být základním východiskem při realizaci všech opatření v této oblasti, jakkoli jsou některá spíše technického rázu.

7 Veřejný pořádek

7.1 Popis problému

VP je širokou oblastí, která zahrnuje obecně ochranu pravidel chování lidí na veřejnosti nebo ve vztahu k veřejnosti, jejichž dodržování je chápáno jako podmínka společného soužití. S VP operuje řada zákonů a obecně závazných vyhlášek, ale samotný termín není nikde vymezen. Význam mu je dáván tím, jak je vykonáván, a proto může nabývat v čase a prostoru různých podob, včetně různé míry kontroly a intenzity vymáhání konformity. Jinak řečeno, uplatnění pravidel VP je do značné míry závislé na kontextu. Naprosto stejné jednání může být v určité situaci chápáno jako porušení VP, kdežto v jiné jde o chování zcela normální (např. pití alkoholu na veřejnosti).

Oblast VP lze v důsledku velmi obtížně uchopit a popsat ve vztahu ke konkrétním potřebám a nástrojům prevence, neboť zde chybí kategoricky vymezené jednání, které je protiprávní. Z tohoto důvodu nejsou ani jednotlivé nástroje prevence porušování VP zaměřeny výlučně na tuto oblast, ale vždy je jejich cílem zasáhnout i jiné sféry protiprávního jednání, ať už se jedná o majetkovou, násilnou, drogovou kriminalitu, nebo o násilí z nenávisi, jimž se věnujeme v dalších kapitolách. Proto v této kapitole nebudeme popisovat všechny jevy a způsoby jejich prevence, které se mohou na VP vztahovat, ale pouze ty, které se týkají veřejných prostranství a/nebo nejsou primárně cílené na specifické formy kriminality.

7.2 Legislativní úprava

VP, jak bylo uvedeno, není nikde definován, a proto patří mezi tzv. neurčité právní pojmy. Dle Nejvyššího správního soudu lze tímto pojmem chápat:

„normativní systém, na němž je založeno fungování společnosti v daném místě a čase a jenž v sobě zahrnuje ty normy právní, politické, mravní, morální a v některých společnostech i náboženské, které jsou pro fungování dané společnosti nezbytné. Nadto je možno pod pojmem veřejného pořádku rozumět také faktický stav společnosti, k němuž je dodržování tohoto heterogenního normativního systému zacíleno. Narušení veřejného pořádku je proto zároveň narušením normy a zároveň narušením optimálního stavu společnosti, který je účelem a dispozicí této normy. V podmínkách současné České republiky coby demokratického právního státu se tak jedná o ty normy, které umožňují fungování společnosti v duchu principů vytýčených v úvodních ustanoveních Ústavy České republiky a její preambule...“³⁵⁸

Význam VP je tedy dán spíše tím, jakým způsobem je naplňován v praxi správními orgány. Případně dochází na úrovni jednotlivých právních norem k jeho definici kruhem v tom smyslu, že za porušování VP je považováno to, co narušuje VP.³⁵⁹ Jak je uvedeno výše v citaci, značná kompetence v oblasti VP je dána obcím. Ty mohou regulovat oblast VP dle ustanovení § 10 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů prostřednictvím obecně závazných vyhlášek (OZV) na základě zmocnění ve zvláštních zákonech, nebo bez dalšího zákonného zmocnění v následujících třech oblastech, které lze v širším pojetí za VP považovat:

- a. zabezpečení místních záležitostí VP;
- b. pořádání, průběh a ukončení veřejnosti přístupných sportovních a kulturních podniků v rozsahu nezbytném k zajištění VP;

³⁵⁸ Usnesení Nejvyššího správního soudu sp. zn. 3 As 4/2010–151 ze dne 26. července 2011, http://www.nssoud.cz/files/SOUDNI_VYKON/2010/0004_3As__100_20110803122057_prevedeno.pdf.

³⁵⁹ Definice VP kruhem je častá u obecně závazných vyhlášek obcí. Např. vyhláška č. 1/2010 k zabezpečení místních záležitostí veřejného pořádku ve městě Rotava na veřejných prostranstvích, která jako první v ČR zavedla tzv. zákaz sezení (viz dále), obsahovala odůvodnění, že se „jedná o činnost, která by mohla narušit veřejný pořádek“, ačkoli to je sama vyhláška, která místní záležitosti VP upravuje. MĚSTSKÝ ÚŘAD ROTAVA, 2010. *Obecně závazná vyhláška Města Rotavy č. 1/2010, k zabezpečení místních záležitostí veřejného pořádku ve městě Rotava na veřejných prostranstvích*. Rotava: Městský úřad Rotava.

- c. zajištění udržování čistoty ulic a jiných veřejných prostranství, k ochraně životního prostředí, veřejné zeleně a k užívání zařízení obce sloužících potřebám veřejnosti.³⁶⁰

Obecně závazné vyhlášky logicky jakožto podzákonné předpisy nemohou upravovat to, co již upravují právní normy vyšší právní síly, nebo být s nimi dokonce v rozporu. Stejně tak musí splňovat určité kvality právních norem (zejména principy rovného přístupu, přiměřenosti, vymahatelnosti a srozumitelnosti) a být v rozsahu působnosti obce. Účinnost vyhlášky či její části může být při nesplnění požadavků a kritérií, které upravují právní normy vyšší síly, pozastavena MV ČR jakožto kontrolním a dozorovým orgánem, jemuž musí být každá OZV předložena ke kontrole, případně zrušena Ústavním soudem. Podnět ke zrušení vyhlášky může kromě MV ČR podat vláda, skupina nejméně 25 poslanců, skupina nejméně 10 senátorů, podatel ústavní stížnosti³⁶¹, senát Ústavního soudu, případně i plenum Ústavního soudu, zastupitelstvo kraje, zastupitelstvo obce, veřejný ochránce práv, věcně příslušný ústřední orgán státní správy nebo ředitel krajského úřadu.

Porušení OZV upravující VP může být kvalifikováno jako přestupek na základě zákona č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, ve znění pozdějších předpisů, který rovněž stanovuje druhy správních trestů (napomenutí, pokuta, zákaz činnosti, propadnutí věci nebo její náhrady, zveřejnění rozhodnutí o přestupku). Spolu se správním trestem lze uložit i u některých přestupků tzv. omezující opatření, upravené v ustanovení § 52 výše uvedeného zákona, které může mít podobu zákazu navštěvování určitých veřejně přístupných míst nebo míst, kde se konají sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Dále může spočívat v povinnosti zdržet se styku s konkrétní osobou, vymezeným okruhem osob nebo v povinnosti podrobit se adekvátnímu programu pro zvládání násilného chování nebo agrese.

Přestupky proti VP jsou upraveny i zákony, a to zejména zákonem č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších předpisů. Ten v ustanovení

§ 5 stanovuje samostatnou kategorii přestupků proti VP s jejich výčtem, ale v širším pojetí lze za ně považovat i přestupky proti občanskému soužití v ustanovení § 7 a přestupky proti majetku v ustanovení § 8.

Tab.6: Přestupky proti VP dle zákona č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších předpisů

Přestupky proti veřejnému pořádku (§ 5)	• neuposlechnutí výzvy úřední osoby při výkonu její pravomoci, • znevážení postavení úřední osoby při výkonu její pravomoci, • maření výkazu ze společného obydlí, • rušení nočního klidu, • veřejné pohoršení, • znečištění veřejného prostranství, veřejně přístupného objektu apod., • poškození nebo neoprávněné zabrání veřejného prostranství, veřejně přístupného objektu apod., • úmyslné zničení, poškození... turistické značky nebo jiného orientačního označení, • porušení podmínek uložené na ochranu veřejného pořádku při konání sportovních, kulturních a jiných společenských akcí.
Přestupky proti občanskému soužití (§ 7)	• ublížení na cti, • ublížení na zdraví, • narušení občanského soužití, • omezení nebo znemožnění výkonu práv příslušníků národnostních menšin, • způsobení újmy jinému pro jeho příslušnost k národnosti menšiny nebo pro jeho etnický původ, pro jeho rasu, barvu pleti, pohlaví, sexuální orientaci, jazyk, víru nebo náboženství, věk, zdravotní postižení, pro jeho politické nebo jiné smýšlení, členství nebo činnost v politických stranách nebo politických hnutích, odborových organizacích nebo jiných sdruženích, pro jeho sociální původ, majetek, rod, zdravotní stav anebo pro jeho rodinný stav.
Přestupky proti majetku (§ 8)	• způsobení škody na cizím majetku krádeží, zpronevěrou, podvodem, nebo zničením nebo poškozením věci z takového majetku (včetně pokusu).

Řízení v oblasti přestupků proti VP (rovněž proti majetku a občanskému soužití) včetně udělování správních sankcí je v kompetenci správního orgánu, který se v tomto ohledu řídí zákonem č. 250/2016 Sb., subsidiárně SŘ. Vymáhání dodržování VP včetně prevence je hlavní náplní činnosti obecní policie (§ 1 a 2 zákon č. 553/1991 Sb., o obecní policii, ve znění pozdějších předpisů), ale též PČR (zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů). Za tímto účelem může obec s příslušným útvarům PČR uzavřít tzv. koordinační

³⁶⁰ MV ČR, 2015b. *Oblasti veřejného pořádku ve vztahu k možnostem jejich regulace obecně závaznými vyhláškami obcí*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/odk2/soubor/oblasti-ve-rejneho-poradku-ve-vztahu-k-moznostem-jejich-regulace-k-9-2-2012-pdf.aspx>.

³⁶¹ Podavatelem ústavní stížnosti se rozumí fyzická i právnická osoba, u které zásahem orgánu veřejné moci došlo k porušení jejího základního práva nebo svobody zaručované ústavním pořádkem.

dohodu, vymezující postupy a úkoly v oblasti zabezpečení místního pořádku, spolupráci a sdílení informací obou subjektů.³⁶²

V případě, že má orgán PČR podezření na spáchání přestupku a není sám příslušný k jeho projednání, má povinnost oznámit tuto skutečnost příslušnému správnímu orgánu. U přestupku proti VP, občanskému soužití a přestupku proti majetku může udělit sám napomenutí nebo pokutu na místě či příkazem. Strážník MP může udělit pokutu za jakýkoli přestupek, jehož projednání je v působnosti obce, a za přestupek proti občanskému soužití, pokud nebyl spáchán porušením zákona č. 111/1994 Sb., o silniční dopravě, ve znění pozdějších předpisů.

Porušení VP může mít i povahu trestného činu. Za trestné činy narušující VP jsou považována protiprávní jednání uvedená v ustanoveních § 352 až 360 TZ.

Tab.7: Trestné činy proti VP dle TZ

Trestné činy narušující soužití lidí (díl 5, §§ 352-356).	• násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci, • nebezpečné vyhrožování, • nebezpečné pronásledování, • hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob, • podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod.
Jiná rušení veřejného pořádku (díl 6, §§ 357-360).	• šíření poplašné zprávy, • výtržnictví, • hanobení lidských ostatků, • opilství.

Oblasti VP se dotýká celá řada dalších zákonů, které jej upravují nebo se na něho odvolávají. Některé z nich, které lze považovat za důležité ve vztahu k prevenci, uvádíme v tabulce č. 8.

³⁶² Postup k uzavření koordinační dohody včetně jejího vzoru lze najít v GJURIČOVÁ, J., V. KUČERA, J: FEJFAR, T. KONÍČEK, I. PODÍVÍNSKÁ, V. RAKUŠAN a J. VAŘEK, 2017. *Jak vytvořit Bezpečné město (obec)*. Praha: Středočeský kraj ve spolupráci s VISK. Dostupné z: <http://bezpecnystredoceskykraj.cz/wp-content/uploads/2017/11/Jak-vytvo%C5%99it-Bezpe%C4%8Dn%C3%A9-m%C4%9Bsto-obec.pdf>.

Tab.8: Vybrané zákony upravující oblast VP

Zákon č. 186/2016 Sb., o hazardních hrách, ve znění pozdějších předpisů	Zákon v ustanovení § 87 stanoví, že vydání povolení k provozu hazardní hry nemusí být vydáno, pokud by její provozování narušovalo veřejný pořádek.
Zákon č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek, ve znění pozdějších předpisů	Osobě, která je zjevně pod vlivem alkoholu nebo jiné návykové látky a je ve stavu, v němž ohrožuje sebe nebo jinou osobu, majetek nebo veřejný pořádek, může být: - dle ustanovení § 18 zakázán vstup a zdržování se v různých prostorech, jako jsou veřejné dopravní prostředky, zastávky a nástupiště, zdravotnická zařízení, školská zařízení, v místech provozu služeb pro děti, dětská hřiště, sportoviště, zařízení sociálních služeb, v místech sportovních akcí, budovách orgánů veřejné moci apod.; - dle ustanovení § 20 uložena povinnost podrobit se orientačnímu vyšetření a odbornému lékařskému vyšetření; - dle ustanovení § 89b nařízeno umístění v záchytné stanici. Fyzická osoba se dle ustanovení § 35 dopouští přestupku, pokud: - poruší zákaz vstupu dle ustanovení § 18; - jedná v rozporu s některými dalšími paragrafy zákona, které se týkají zejména prodávání a podávání alkoholu a tabákových výrobků osobám mladším 18 let, respektive dopouští se užívání tabákových výrobků či pomůcek tam, kde to zákon či obecně závazná vyhláška obce nepovoluje.
Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů	Dle ustanovení § 172 může soud zrušit právnickou osobu a nařídít její likvidaci, pokud vyvíjí nezákonnou činnost v takové míře, že to závažným způsobem narušuje veřejný pořádek. Dle ustanovení § 172 soud přihlédne i bez návrhu k neplatnosti právního jednání, které se zjevně přičí dobrým mravům, anebo které odporuje zákonu a zjevně narušuje veřejný pořádek.
Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů	Dle ustanovení § 10 může obec vydávat obecně závazné vyhlášky: - k zabezpečení místních záležitostí veřejného pořádku; zejména může stanovit, které činnosti, jež by mohly narušit veřejný pořádek v obci nebo být v rozporu s dobrými mravy, ochranou bezpečnosti, zdraví a majetku, lze vykonávat pouze na místech a v čase obecně závaznou vyhláškou určených, nebo stanovit, že na některých veřejných prostranstvích v obci jsou takové činnosti zakázány; - pro pořádání, průběh a ukončení veřejnosti přístupných sportovních a kulturních podniků, včetně tanečních zábav a diskoték, stanovením závazných podmínek v rozsahu nezbytném k zajištění veřejného pořádku; - k zajištění udržování čistoty ulic a jiných veřejných prostranství, k ochraně životního prostředí, zeleně v zástavbě a ostatní veřejné zeleně a k užívání zařízení obce sloužících potřebám veřejnosti; - stanoví-li tak zvláštní zákon.

Zákon č. 84/1990 Sb., o právu shromažďovacím, ve znění pozdějších předpisů	Dle ustanovení § 8 může úřad: - navrhnout, aby se s ohledem na místní podmínky nebo veřejný pořádek konalo shromáždění na jiném místě či v jinou dobu; - stanovit podmínky konání shromáždění za účelem ochrany veřejného pořádku, práv a svobod; - vyslat svého zástupce, jemuž musí svolavatel vytvořit podmínky pro řádné plnění jeho úkonů, včetně úkonů nezbytných k případnému rozpuštění shromáždění. Zástupce může v místě shromáždění udílet pokyny k zajištění účelu shromáždění, k odstranění rozporů při střetu práv více svolavatelů, včetně pokynu k úpravě místa konání shromáždění, nebo při střetu různých práv a k ochraně veřejného pořádku, zdraví a majetku. Obdobně může postupovat, není-li zástupce úřadu přítomen nebo vyžadují-li to okolnosti na místě, postupovat příslušník PČR. Úřad může svolavateli dle ustanovení § 9 uložit, aby shromáždění bylo ukončeno tak, aby nedošlo k nepřiměřenému rušení nočního klidu. Dle ustanovení § 10 může úřad, jemuž bylo shromáždění oznámeno, shromáždění zakázat, pokud: - jeho účel popírá nebo omezuje osobní, politická nebo jiná práva osob pro jejich národnost, pohlaví, rasu, původ, politické nebo jiné smýšlení, náboženské vyznání a sociální postavení nebo směřuje k rozněcování nenávisti a nesnášenlivosti z těchto důvodů; - směřuje k dopouštění se násilí nebo hrubé neslušnosti či jinému porušování ústavy a zákonů; - se má konat na místě, kde by účastníkům hrozilo závažné nebezpečí pro jejich zdraví; - na stejném místě a ve stejnou dobu se má podle dříve doručeného oznámení konat jiné shromáždění, mezi svolavateli nedošlo k dohodě o úpravě doby nebo místa jeho konání; - má být konáno v místě, kde by nutné omezení dopravy a zásobování bylo v závažném rozporu se zájmem obyvatelstva a bez nepřiměřených obtíží konat shromáždění jinde, aniž by se tím zmařil oznámený účel shromáždění.
Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů	Zákon v ustanovení § 9 stanoví, že občanovi jiného státu (včetně EU) může být odepřen vstup na území ČR, pokud je „důvodně nebezpečí“, že by mohl „závažným způsobem narušit veřejný pořádek“. V dalších paragrafech dle různého typu pobytu zákon stanoví, že občanovi jiného státu může být ukončen pobyt na území ČR, respektive může být rozhodnuto o jeho opuštění země ze stejného důvodu.
Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů	§ 92g Přestupky na úseku ochrany před hlukem, vibracemi a neionizujícím zářením
Zákon č. 98/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů	Zákon v ustanovení § 33 stanoví, že v oblasti se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů zaniká nárok na doplatek na bydlení, pokud právo vlastnictví či užívání bydlení vzniklo po vyhlášení této oblasti v rámci tzv. opatření obecné povahy.

7.3 Veřejný pořádek v kontextu sociálního vyloučení

V SVL je porušování VP zmiňováno zejména v souvislosti s rušením nočního klidu, narušováním občanského soužití, znečišťováním veřejného prostranství a vandalismem, respektive poškozováním cizí věci. Dále ve vztahu k chování, které samo o sobě není nutně v rozporu s veřejným pořádkem, ale v určité situaci je tak vnímáno veřejností, případně i politickou reprezentací. Jedná se o činnosti, které souvisí s trávením volného času ve veřejném prostoru a jsou za normálních okolností běžné: posedávání, shlukování se na ulici, konverzace, hraní si dětí apod. Avšak jejich intenzita, jež je důsledkem sociální situace a absence možností jiného vyžití, přesahuje mez, kterou je ochotna veřejnost tolerovat. Důležitým aspektem stanovujícím hranici tolerance takového chování je i sociální či etnická/národnostní identita těch, kteří se ho dopouštějí. Lapidárně řečeno, pokud si na ulici hrají romské děti, je to z podstaty jim připsané identity vnímáno jinak, než když jde o děti „neromské“.

Některé obce se z těchto důvodů ve vztahu k zajištění VP v SVL uchylují k tzv. politice nulové tolerance. Obsah tohoto termínu může mít různé podoby. Ve smyslu bezpečnostní politiky v oblasti VP je nulová tolerance známá zejména z její aplikace v New Yorku druhé poloviny 90. letech minulého století, a to ve spojení s tzv. teorií rozbitých oken.³⁶³ Teorie rozbitých oken, stručně řečeno, je založena na represi a tvrdém postihu narušování VP a drobné kriminality ve veřejném prostoru, neboť v opačném případě se dle této teorie oslabuje místní společenská kontrola, vzniká „pocit beztrestnosti“ a zvyšuje se nápad závažnější trestné činnosti. Politika nulové tolerance ve spojení s teorií rozbitých oken slavila, včetně svých tvůrců, ve své době úspěch, jakkoli se přesvědčivě ukázalo, že za významným poklesem kriminality stojí jiné faktory a došlo k němu i tam, kde nebyla aplikována.³⁶⁴

Zřejmě nejznámějším příkladem politiky nulové tolerance v ČR je město Litvínov. Tam byla zavedena v roce 2008 v souvislosti s eskalací napětí na sídlišti

Janov, kde v důsledku privatizace a spekulací s bytovým fondem vznikla jedna z největších tuzemských SVL. S ostatními politikami nulové tolerance sdílel litvínovský přístup primární důraz na represi spíš než na prevenci, zaměření se na symptomy, nikoli příčiny problémů, zvýšenou kontrolu a dohled ve veřejném prostoru a převedení komplexních problémů na jednu skupinu občanů, tzv. nepřizpůsobivé.

Studie z roku 2015 evaluující dopady politiky nulové tolerance v Litvínově a Duchcově potvrdila, obdobně jako v jiných případech její aplikace, že tato politika je nefunkční, a naopak může problémy prohlubovat:

„Nelze doložit pozitivní vliv opatření politik nulové tolerance na snížení kriminality či počtu spáchaných přestupků. (...) To je dáno tím, že i přes velký důraz na bezpečnostní opatření nejrozumnějšího typu a také zapojování Městské policie Litvínov do řady preventivních programů a aktivit se nedaří odstraňovat některé zásadní faktory, které přispívají nejen ke sníženému pocitu bezpečí obyvatel, ale i přestupkovosti a trestné činnosti. Nulová tolerance neomezila kriminogenní faktory spočívající v nárůstu počtu opuštěných domů v Janově, ani nezlepšila sociální situaci obyvatel obou lokalit v oblasti zaměstnanosti, předlužení apod. (...) Nejproblematictější aspektem nulové tolerance nicméně není nefunkčnost této politiky, ale její dlouhodobé dopady na úrovni vzájemných vztahů. (...) V obyvatelích, na které politiky nulové tolerance cílí, vytvářejí pocit, že jsou občany druhé kategorie a posilují tak pocity odcizení a nedůvěry ke společnosti a jejím institucím. (...) Nejen, že tyto politiky kriminalizují jejich chudobu, ale staví do rozporu „s dobrými mravy“ i zcela běžné chování jako je například sezení či postávání na veřejném prostranství. (...) Nulová tolerance dává těm, kteří ji vykonávají, pocit kontroly nad prostorem a jeho obyvateli, i přesto, že kontrola nezlepší situaci na místě. Politiky nulové tolerance přitom vzbuzují nereálná očekávání veřejnosti, že je možné vyřešit existující problémy v oblasti soužití, bezpečnosti, VP a v sociální oblasti pomocí soustavy převážně represivních opatření.“³⁶⁵

³⁶³ WILSON, J. O. a G. L. KELLING, 1982. Broken Windows. *The Atlantic Monthly*. 249(March), 29–38. Srov. WALACH, V., 2014. Nulová tolerance, kontrola zločinu a sociální vyloučení. *Analýza související literatury a návržení konceptuálního aparátu k výzkumu nulové tolerance v českých sociálně vyloučených lokalitách*. Praha: SPOT, o. s.

³⁶⁴ HARCOURT, B. E., 2005. *Illusion of Order: The False Promise of Broken Windows Policing*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

³⁶⁵ TRLIFAJOVÁ, L., F. POSPÍŠIL, P. KUČERA, B. MATYSOVÁ a B. KISSOVÁ, 2015. *Analýza politik nulové tolerance v Litvínově a Duchcově*. B.m.: SPOT – Centrum pro společenské otázky, z. s. Dostupné z: http://centrumspot.cz/wp-content/uploads/2016/07/SPOT_-_vyzkumna_zprava_-_Nulova-tolerance-v-Litvinove-a-Duchcove.pdf.

Za dílčí politiku nulové tolerance ve vztahu k VP lze považovat i OZV některých obcí o zabezpečení VP, které zakazovaly sezení na stavebních částech a zařízení, opírání se o ně, umísťování předmětů určených k odpočinku, rekreaci, vaření a stravování apod. na veřejných prostranstvích. První obcí, která obdobnou vyhlášku přijala, bylo město Rotava,³⁶⁶ následně byla přijata dalšími obcemi (např. Bílina, Duchcov, Krupka, Litvínov, Most, Sokolov, Varnsdorf apod.) potýkajícími se s existencí SVL. Na základě podnětu Veřejného ochránce práv ve vztahu k OZV v Litvínově a Varnsdorfu vydal Ústavní soud ČR nález, jímž byly obě vyhlášky zrušeny s odůvodněním, že nepřiměřeným způsobem zasahují do práv občanů, neboť zakazují činnosti, které samy o sobě nemohou narušovat VP, a pokud jsou spojeny s činnostmi, která VP narušuje, lze je postihnout na základě existujících právních norem. Ústavní soud navíc uvedl, že má pochybnosti o jejich preventivní funkci, kterou obce existenci OZV obhajovaly, jelikož se tím vytváří další skutková podstata přestupku, což ve svém důsledku vede naopak k posílení represe. Na základě tohoto usnesení některé obce OZV upravily tak, aby rozhodnutí Ústavního soudu obešly, ale jejich podstata zůstala zachována.³⁶⁷

Dalším kontroverzním přístupem, k němuž se řada obcí se SVL uchyluje v rámci ochrany VP, je vyhlášení tzv. bezdoplatkových zón. Bezdoplatkovou zónou je laicky označována část obce (případně i celá obec, viz např. Kladno), kterou správní orgán prohlásí na základě opatření obecné povahy (dle § 171–174 SŘ) za „oblast se zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů“. V této oblasti pak na základě zákona č. 98/2017 Sb., respektive novelizačním účinkem zákona č. 111/2006 Sb. a zákona č. 117/1995 Sb.,³⁶⁸ zaniká nárok na doplatek na bydlení, pokud vlastnické právo nebo právo na užívání bytu či ubytovacího zařízení

vzniklo po vyhlášení opatření obecné povahy. Stručně řečeno, legislativním přílepkem vznikla možnost nevyplácení doplatku na bydlení občanům, kteří se přistěhovali do lokality, ve které platí opatření obecné povahy.³⁶⁹ Co je přesně myšleno „zvýšeným výskytem sociálně nežádoucích jevů“, není přesně definováno, vyjma uvedení, že se jedná zejména o porušování VP, nepříznivé vlivy působící na děti a výskyt osob pod vlivem návykových látek (§ 33d, zákon č. 111/2006 Sb.). Zvýšený výskyt těchto „sociálně nežádoucích jevů“ musí být v žádosti správnímu orgánu o vyhlášení opatření obecné povahy doložen, aniž by bylo opět uvedeno, jakým způsobem.³⁷⁰ S ohledem na neurčitost, stejně tak jako na neurčitost pojmu VP, to znamená, že pro správní orgán není problém toto opatření vyhlásit prakticky kdekoli, třeba i v celé obci.

Vyhlášení tzv. bezdoplatkové zóny může být potenciálně užitečné, je-li vztaheno na konkrétní a velmi úzce vymezenou část obce, potažmo konkrétní dům, který je ve vlastnictví soukromé právnické či fyzické osoby zneužívající situace nízkopříjmových skupin obyvatel a nespolupracující se správními orgány. V opačném případě se jedná o represivní nástroj, jenž problém sociálního vyloučení neřeší, působí újmu těm, kteří jsou jeho obětí, a přesouvá ho pouze na jiné místo. Ve svém důsledku může vést ke zhoršení sociální, potažmo i bezpečnostní situace (vzhledem k jeho potenciálním dopadům na zadlužování, lichvu, pracovní a sexuální vykořisťování, vydírání apod.). S ohledem na kontroverznost tohoto přístupu a snahy jej omezit se dá očekávat podobný vývoj jako u výše zmíněných OZV o veřejném pořádku.³⁷¹

³⁶⁶ MĚSTSKÝ ÚŘAD ROTAVA, 2010. *Obecně závazná vyhláška Města Rotavy č. 1/2010, k zabezpečení místních záležitostí veřejného pořádku ve městě Rotava na veřejných prostranstvích*. Rotava: Městský úřad Rotava.

³⁶⁷ Viz např. MĚSTO DUCHCOV, 2018. *Obecně závazná vyhláška č. 1/2018 o zabezpečení místních záležitostí veřejného pořádku, ochraně veřejné zeleně a zlepšení vzhledu města*. Duchcov: Město Duchcov. Dostupné z: http://www.duchcov.cz/assets/File.ashx?id_org=3371&id_dokumenty=14691.

³⁶⁸ Zákon č. 98/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

³⁶⁹ Přesněji: kterým vzniklo právo vlastnictví nebo užívání po přijetí opatření obecné povahy.

³⁷⁰ KRAJSKÝ ÚŘAD ÚSTECKÉHO KRAJE, 2017. *Metodické stanovisko Krajského úřadu Ústeckého kraje v Ústí nad Labem k problematice Opatření obecné povahy podle § 33d zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi*. Ústí nad Labem: Krajský úřad Ústeckého kraje. Dostupné z: https://www.kr-ustecky.cz/assets/File.ashx?id_org=450018&id_dokumenty=1715939.

³⁷¹ U Ústavního soudu ČR byl podán skupinou senátorů návrh na zrušení ustanovení § 33 odst. 9 a § 33d zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. O tomto návrhu nebylo v době zpracování metodiky rozhodnuto.

7.4 Prevence

Tato metodika, jak bylo uvedeno v úvodní části, se drží převažujícího modelu, který rozděluje prevenci na primární, sekundární a terciární, do nichž vstupují dílčí kategorie sociální a situační prevence. Dle této logiky jsou strukturovány i následující oddíly. Avšak je třeba mít na paměti, že jednotlivé nástroje prevence jsou více či méně uplatnitelné na různých úrovních prevence, stejně tak jako mohou mít povahu sociální i situační prevence. Ve vztahu k VP jakožto neurčité oblasti to platí dvojnásob.

7.4.1 Primární prevence

7.4.1.1 Primární sociální prevence

Nejúčinnějším nástrojem prevence je vždy předcházení samotnému problému, na který se prevence zaměřuje. V případě VP v SVL se to pochopitelně týká předcházení jejich samotnému vzniku. Základním opatřením v této oblasti by mělo být dostupné a podporované bydlení, jež by bylo nezásluhové a nesoustředěné na jedno místo v obci (princip desegregace). S ohledem na protichůdné zájmy politických reprezentací na komunální úrovni, které mnohdy naopak cíleně SVL vytvářely a vytváří, je nezbytné, aby jeho základním garantem byl stát. Jednou z předností dostupného a podporovaného bydlení založeného na principu desegregace je, že v lokalitách se sociálně různorodým obyvatelstvem dochází k vytváření přirozené neformální sociální kontroly, předávání a učení se pozitivním normám a rolím v rámci primárních sociálních skupin (sousedství, vrstevnické skupiny), k zvyšování zájmu o veřejné záležitosti apod.

Jak bylo uvedeno výše, hlavním problémem VP v SVL je využívání veřejných prostranství k aktivitám, které samy o sobě nejsou protiprávní, ale jejich intenzita může narušovat míru, kterou je veřejnost ochotna tolerovat, v důsledku čehož dochází k růstu sociálního napětí a konfliktům, které mohou eskalovat v přestupky proti občanskému soužití, ale i v závažné trestné činy. Základním nástrojem, jenž může tento problém řešit, je dostatečná nabídka sportovních a volnočasových aktivit pro děti a mládež, ale i pro dospělé osoby. Předpokladem úspěšnosti těchto opatření je, že se nejedná pouze o finanční investici do materiální úpravy veřejného prostoru či veřejně přístupných objektů a vybavení, ale jsou spojeny se sociálně aktivizačními nástroji.³⁷² Dalším jejich předpokladem je aktivní přístup jejich provozovatelů,³⁷³ nízkoprahovost a antidiskriminační charakter.³⁷⁴

Důležité je i trávení volného času dětí a mládeže v období školních prázdnin, neboť málokteré z nich tato období tráví mimo SVL. Zde se osvědčuje finanční a organizační podpora pobytových nebo příměstských táborů, díky nimž mohou děti poznat nové prostředí, zvyšují se jejich měkké kompetence, učí se organizovat čas, který není strukturován povinnou školní docházkou atp.³⁷⁵ Stejně jako na sportovních akcích popsanych v kapitole Násilná kriminalita, také příměstské tábory se jeví jako vhodný způsob budování důvěry mezi mládeží a dětmi ze SVL a policisty. NNO Vzájemné soužití uspořádala v roce 2008 tři turnusy táborů pro děti ze SVL v Rajnochovicích, policisté děti seznámili se svou prací a se svou výzbrojí a ukázali schopnosti služebních psů.³⁷⁶ Lze si však představit i širší zapojení v podobě účastníků kolektivních her nebo táborových vedoucích. Širší zapojení pochopitelně znamená poskytnutí více zdrojů (pracovních hodin policistů) na straně policie, zároveň lze předpokládat, že čím déle času spolu děti a policisté stráví, tím větší důvěru lze vytvořit.

³⁷² Příkladem špatné realizace je náročná finanční investice do workoutového hřiště na místě, kde děti běžně hrály míčové hry. Hřiště nikdo nevyužívá, neboť předpokladem jeho využívání je znalost, jak je používat, a osoba, která tyto znalosti může předávat dál. Děti se přesunuly na jiné místo, kde je ovšem jejich způsob trávení volného času v rozporu se zájmy obyvatel okolních domů.

³⁷³ Příkladem špatné praxe je nízkoprahové zařízení s nabídkou volnočasových aktivit, do kterého nikdo nechodí, neboť jeho provozovatel zastává názor, že „přeci nebude chodit po ulici a někoho přemlouvat“.

³⁷⁴ Příkladem špatné praxe je vybudování víceúčelového sportovního areálu, jehož dveře dálkově otevírá na základě kamerového obrazu vratný, který do něho vpouští jen některé děti.

³⁷⁵ Blíže viz PAPAŽIANOVÁ, P., J. SLOWÍK a R. V. VLACHOVÁ, 2013. *Děti se sociálním znevýhodněním na příměstských táborech a nepravdivých volnočasových akcích*. Plzeň: Plzeňská krajská rada dětí a mládeže. Dostupné z: <http://blizkysoused.cz/foto/metodiky/vahy/akce.pdf>.

³⁷⁶ POLICIE ČR, nedatováno. *Vzájemné soužití. Letní dětský tábor*. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/or-kromeriz-akce-a-projekty-vzajemne-souziti.aspx>.

7.4.1.2 Primární situační prevence

Mezi nástroje, jejichž cílem je systematicky řešit problém bezpečnosti, kriminality a VP na různých úrovních prevence na základě sdílení a integrace informací, spolupráce jednotlivých aktérů včetně veřejnosti či využívání prvků *community policing*, patří projekty označované jako „Bezpečné město“. Charakteristiky těchto projektů (realizovaných např. v Kolíně, Plzni a Sokolově) jsou následující:

- rozdělení obcí do okrsků respektujících přirozené hranice a jejich mapové prezentace;
- zavedení strážníků „okrskářů“;
- zavedení APK;
- uzavření koordinační dohody s PČR (viz výše);
- zřízení informačních kanálů pro veřejnost formou webových portálů, sociálních sítí, schránek důvěry, přímých kontaktů na jednotlivé zodpovědné osoby;
- zvyšování pocitu bezpečí zvýšenou viditelností strážníků „pochůzkářů“;
- průzkumy pocitu bezpečí;
- formulace a realizace preventivních programů pro veřejnost.³⁷⁷

Z neúplného výčtu charakteristik a cílů těchto projektů je patrné, že se jedná o velmi rozsáhlé projekty, které mění celkovou strukturu zajišťování bezpečnosti v obci. Jsou tedy velmi náročné na personální a finanční zdroje, přípravu a realizaci. Proto nejsou vhodné pro všechny obce. Zároveň ne všechny aktivity spojené s realizací těchto projektů musí být z podstaty efektivní. Např. je zřízen speciální webový portál, který musí být pravidelně aktualizován, obsahuje zpravidla informace, které mohou být dostupné na běžném webovém portálu obce a dochází k duplikování informací s jinými zdroji (např. portál MP); na

území města jsou rozmístěny schránky důvěry, které nikdo nevyužívá; pořádají se kontraproduktivní kurzy sebeobrany pro důchodce; zřízené okrsky jsou natolik rozsáhlé, že pozice okrskového strážníka postrádá smysl; manažeré projektu tráví čas vyhodnocováním anket pro veřejnost, které nemají žádnou vypovídající hodnotu apod.

7.4.2 Sekundární prevence

7.4.2.1 Sekundární sociální prevence

Účinným nástrojem prevence jsou programy mentoringu pro osoby vystavené ve zvýšené míře sociálně patologickým jevům, v důsledku čehož dochází k zvyšování rizika jejich protiprávního jednání. Programy mentoringu jsou převážně zaměřeny na mládež, ale mohou být účinné i ve vztahu k dospělým.³⁷⁸ Mentoři pomáhají klientům v překonávání různých problémů a působí na ně jako pozitivní vzor (viz rovněž další kapitoly).³⁷⁹

Do oblasti sekundární sociální prevence VP patří i nástroje, uvedené na úrovni primární prevence. Jedná se o volnočasové aktivity a pobytové terapeutické pobyty, které předpokládají intenzivnější sociální a pedagogickou práci s cílovou skupinou.

7.4.2.2 Sekundární situační prevence

Jedním z nejoblíbenějších nástrojů situační prevence v oblasti VP ze strany obcí jsou MKDS,³⁸⁰ o čemž svědčí i počet dotačních žádostí v *Programu prevence kriminality na místní úrovni* či koncepce a strategie prevence kriminality jednotlivých krajů, potažmo obcí. Oblíbenost MKDS spočívá v tom, že jsou nekriticky

³⁷⁷ K postupu realizace viz GJURIČOVÁ, J., V. KUČERA, J. FEJFAR, T. KONÍČEK, I. PODÍVÍNSKÁ, V. RAKUŠAN A J. VAŘEK, 2017. *Jak vytvořit Bezpečné město (obec)*. Praha: Středočeský kraj ve spolupráci s VISK. Dostupné z: <http://bezpecnystredoceskykraj.cz/wp-content/uploads/2017/11/Jak-vytvo%C5%99it-Bezpe%C4%8Dn%C3%A9-m%C4%9Bsto-obec.pdf>.

³⁷⁸ K mentoringu dospělých ve smyslu terciární prevence viz RUBIKON CENTRUM, 2014. *Metodická příručka služby: Romský mentoring*. Praha: RUBIKON Centrum. Dostupné z: <https://www.rubikoncentrum.cz/wp-content/uploads/2017/08/METODICKA-PRIRUCKA-sluzby-Romsky-mentoring.pdf>.

³⁷⁹ Blíže k tématu KOLEKTIV AUTORŮ IQ ROMA SERVISU, 2014. *Metodika realizace mentorského programu při práci s (nejen) romskou mládeží*. Brno: IQ Roma servis. VÁCLAVŮ, J., 2009. *Metodika k programu „Mentoring“*. Terénní program pro mladistvé ze sociálně vyloučeného prostředí. Plzeň: Společnost Tady a teď, o. p. s.

³⁸⁰ K přípravě, realizaci a využívání MKDS viz GJURIČOVÁ, J., V. KUČERA, J. FEJFAR, T. KONÍČEK, I. PODÍVÍNSKÁ, V. RAKUŠAN A J. VAŘEK, 2017. *Jak vytvořit Bezpečné město (obec)*. Praha: Středočeský kraj ve spolupráci s VISK. Dostupné z: <http://bezpecnystredoceskykraj.cz/wp-content/uploads/2017/11/Jak-vytvo%C5%99it-Bezpe%C4%8Dn%C3%A9-m%C4%9Bsto-obec.pdf>.

považovány za nejužitečnější a nejefektivnější nástroj situační prevence, který je navíc pozitivně vnímán i veřejností, na rozdíl od jiných forem prevence.³⁸¹

Bohužel efektivita a účinnost MKDS není tak jednoznačná, jak by se mohlo zdát, a v odborných studiích se vedou o ní spory.³⁸² MKDS jsou nesporně efektivní v identifikaci protiprávního jednání, respektive jeho pachatelů. Otázkou je, zda je tomu tak i v jeho předcházení, tedy prevenci. Preventivní funkce MKDS spočívá v odstrašujícím efektu ve smyslu redukce příležitostí pro páchaní kriminality v místě, kde jsou instalovány. To může být účinné u některých forem racionálně páchané kriminality, zejména majetkové. Ve vztahu k VP je jejich preventivní funkce sporná, pokud se za „efektivitou“ nemá skrývat kriminalizace chování některých skupin obyvatel.³⁸³ Vzhledem k vysoké pořizovací ceně a provozním nákladům je tedy nutné přistupovat k MKDS a jejich využití při prevenci porušování VP obezřetně a uvědomit si, že neřeší podstatu problému, ale jeho dílčí projevy.

Efektivním nástrojem v oblasti prevence, pokud je správně realizován, je projekt APK. Jeho efektivita nemusí být na první pohled viditelná a může být obtížně kvantifikovatelná, avšak jeho hlavní přínos tkví v tom, že působí na různých úrovních prevence, na kterých se v pozici asistentů mohou podílet samotní obyvatelé SVL. Dochází tím k zvýšení znalosti místní situace, zejména ve vztahu k latentnímu protiprávnímu jednání, které je jinak obtížně podchytit, a posilování sociálního postavení vyloučené skupiny obyvatel, zejména Romů. Předpokladem a rizikem realizace projektu je správný výběr osob na pozici asistentů, který musí respektovat místní kontext a sociální organizaci dané lokality včetně příbuzenských vztahů. Rizikem do budoucnosti je nedostatek finančních

zdrojů pro rozvíjení tohoto projektu ve smyslu jeho rozšiřování, vzdělávání asistentů v oblasti měkkých dovedností a náležitých finančních odměn. Obdobně to platí i ve vztahu k projektu „Domovník-preventista“.

Krizová intervence a mediace je nástrojem, který dle kontextu může být sociální i situační prevencí, a to na úrovni sekundární i terciární. Může mít podobu jednorázovou či kontinuální, individuální či skupinovou a může probíhat různými formami (poskytnutí návodu k řešení problému, dvoustranné osobní jednání, účast v pracovních a akčních skupinách, uspořádání a moderace veřejného setkání, příprava a podíl na realizaci vzájemných dohod apod.). Je využitelná při řešení problémů, které nemají povahu protiprávního jednání, ale narušují společné soužití a zvyšují rizika narušování VP. Krizový intervent a mediátor je v konfliktu nezáúčastněnou a neutrální osobou, která jednotlivým stranám napomáhá v hledání cesty k jeho řešení, a to především na základě zprostředkování vzájemné komunikace. Nezbytným předpokladem krizové intervence a mediace je dobrovolný souhlas všech zúčastněných aktérů s její realizací a kvalifikovaná osoba, která ji provádí.³⁸⁴

7.4.3 Terciární prevence

Terciární prevence se vztahuje na situace, kdy už k protiprávnímu jednání došlo, a cílem je snížení dopadů způsobené újmy či zabránění jejímu opakování ze strany pachatele. V oblasti VP, spadajícího do působnosti obce, nemá tak široké a důležité uplatnění jako v případě trestné činnosti. Újma způsobená porušením VP zpravidla není natolik vysoká, aby bylo efektivní se zaměřovat na snížení jejích dopadů, případně to není ani prakticky možné.

³⁸¹ PPM FACTUM a MV ČR, 2017. *Výzkum zaměřený na zjišťování názorů a postojů obyvatel na otázky spojené s problematikou kriminality a její prevencí*. Praha: PPM FACTUM. Dostupné z: <http://ps://www.mvcr.cz/soubor/nazory-a-postoje-obyvatel-na-otazky-spojene-s-problematikou-kriminality-a-jeji-prevenci-signalni-zprava-mv-cr.aspx>. HOLAS, J. a Kazimír V., 2013. *Stát a občan v prevenci kriminality*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/412.pdf>.

³⁸² GILL, M. a A. SPRIGGS, 2007. *Vyhodnocení účinků kamerových systémů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/336.pdf>. PIZA, E. L., B. C. WELSH, D. P. FARRINGTON a A. L. THOMAS, 2019. CCTV surveillance for crime prevention. *Criminology & Public Policy*. 18(1). WELSH, B. C. a D. P. FARRINGTON, 2009. Public Area CCTV and Crime Prevention: An Updated Systematic Review and Meta Analysis. *Justice Quarterly*. 26(4), 716–745.

³⁸³ Též je třeba zmínit problematické zveřejňování záběrů MKDS, případně jejich „úniky“, které mohou vést k vyhrocení bezpečnostní situace. Příkladem může být zveřejnění záběrů fyzického napadení ve městě Duchcov v roce 2013, které vedlo k demonstracím pravicových extrémistů a sérii incidentů narušujících VP.

³⁸⁴ Návod, jak v případě krizové intervence a mediace postupovat, viz KREBS, M. 2014, *Bezpečnost, prevence a krizová intervence*. Praha: Agentura pro sociální začleňování. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/metodiky-a-manualy-dobrych-praxi-asz-2014/bezpecnost-prevence-a-krizova-intervence-manual-dobrych-praxi-krebs-m-asz-2014/download>.

7.4.3.1 Terciární sociální prevence

Výjimkou jsou zejména přestupky proti občanskému soužití v podobě vyhrožování násilím, drobného ublížení na zdraví a jiného hrubého jednání (§ 7, zákon č. 251/2016 Sb.), které působí psychickou újmu a komplikují obětem jejich každodenní život. Na tyto případy pamatuje ustanovení § 52 zákon č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, ve znění pozdějších předpisů, který stanoví možnost uložit tzv. omezující opatření (viz výše). Omezující opatření může mít jak podobu situační prevence (zamezení styku s určitými osobami či okruhem osob, zamezení návštěvy určitých míst), tak sociální prevence (povinnost podrobit se vhodnému programu pro zvládání agrese nebo násilného chování). K uložení omezujícího opatření sahají správní orgány velmi zřídka, ačkoli mohou být účinným nástrojem prevence. Předpokladem ovšem je dostupnost vhodných a kvalitních programů pro pachatele přestupku a smysluplná kontrola dodržení omezujícího opatření ze strany správního orgánu.

Naopak neefektivní jsou často správní tresty spočívající v udělení pokuty za porušení VP fyzické osobě. Značná část sociálně vyloučené populace je předlužená a finanční pokuta z podstaty postrádá preventivní funkci. Působí pouze represivně, zvyšuje zadlužení a v důsledku i minimalizuje šance na zlepšení sociální situace, např. v podobě získání obecního bydlení.

7.4.3.2 Terciární situační prevence

Specifickým problémem narušujícím VP v SVL, který může eskalovat napětí a způsobit značné negativní dopady v oblasti bezpečnosti, jsou nenávistné pochody a demonstrace pravicových extrémistů, ale i veřejnosti, která s jejich názory a postoji sympatizuje. Pro zvládnutí těchto situací je nezbytné přijmout preventivní opatření, která minimalizují negativní dopady a zabraňují dalšímu narušování VP, potažmo i související trestné činnosti. Mezi ně patří vytvoření koordinační platformy za účasti představitelů obce, MP, PČR, poskytovatelů sociálních služeb a samozřejmě obyvatel SVL. Cílem této platformy je naplánování společného postupu, seznámení s právními aspekty problému a situacemi, které

mohou nastat, vytipování místních autorit a formulování aktivit pro obyvatele, které jim umožní ventilovat napětí a poskytnou pozitivní ideovou protiváhu vůči nenávistným projevům.³⁸⁵

7.5 Shrnutí

VP je širokou oblastí, která zahrnuje obecně ochranu pravidel chování lidí na veřejnosti nebo ve vztahu k veřejnosti, jejichž dodržování je chápáno jako podmínka společného soužití. Jelikož samotný termín není nikde vymezen, ani jednotlivé nástroje prevence porušování VP nejsou zaměřeny výlučně na tuto oblast, ale vždy je jejich cílem zasáhnout i jiné sféry protiprávního jednání.

V SVL je porušování VP zmiňováno zejména v souvislosti s rušením nočního klidu, narušováním občanského soužití, znečišťováním veřejného prostranství a vandalismem, respektive poškozováním cizí věci, a s chováním, které samo o sobě není nutně v rozporu s veřejným pořádkem, ale v určité situaci je tak vnímáno veřejností, případně i politickou reprezentací. Důležitým aspektem stanovujícím hranici tolerance takového chování je kromě jeho intenzity i sociální či etnická/národnostní identita těch, kteří se ho dopouštějí. Některé obce se z těchto důvodů ve vztahu k zajištění VP v SVL uchylují k tzv. politice nulové tolerance a vyhlášení tzv. bezdoplatkových zón. Tyto přístupy lze považovat za problematické, pokud mají být nástroji prevence; jak popisujeme, v řadě případů mají spíše represivní charakter.

Naopak efektivní opatření primární prevence mohou představovat dostupné sportovní a volnočasové aktivity pro děti a mládež, ale i pro dospělé osoby, pokud jsou spojené se sociálně aktivizačními nástroji. Dále, projekty označované jako „Bezpečné město“ zahrnují řadu potenciálně vhodných opatření, která je ovšem záhodno realizovat s přihlédnutím k individuální obci. Preventivní funkce často využívaných MKDS je naopak ve vztahu k VP sporná, jelikož, jak bylo v kapitole popsáno, MKDS neřeší podstatu problému, ale jeho dílčí projevy. Za efektivnější nástroj než MKDS mohou být v tomto směru považovány

³⁸⁵ Podrobněji, jak v takovém případě postupovat, viz KREBS, M., 2014. *Bezpečnost, prevence a krizová intervence*. Praha: Agentura pro sociální začleňování. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/metodiky-a-manualy-dobrych-praxi-asz-2014/bezpecnost-prevence-a-krizova-intervence-manual-dobrych-praxi-krebs-m-asz-2014/download>.

projekty APK a Domovník-preventista, které působí na různých úrovních prevence a zapojují do ní také obyvatele SVL. U problémů, které nemají povahu protiprávního jednání, ale narušují společné soužití a zvyšují rizika narušování VP, lze doporučit na různých úrovních prevence krizovou intervenci a mediaci. Preventivním opatřením využitelným v případě přestupků proti občanskému soužití, které působí psychickou újmu a komplikují obětem jejich každodenní život, je možnost uložit tzv. omezující opatření.

Specifickým problémem narušujícím VP v SVL, který může eskalovat napětí a způsobit značné negativní dopady v oblasti bezpečnosti, jsou nenávistné pochody a demonstrace pravicových extremistů, případně ostatních, kteří s nimi sympatizují. Předcházení demonstrací a pochodů pravicových extremistů doporučujeme konzultovat se zainteresovanými relevantními aktéry. Nezbytná preventivní opatření, která minimalizují negativní dopady a zabraňují dalšímu narušování VP, potažmo trestné činnosti, se zaměřují jak na vytvoření alternativ s ideovou protiváhou vůči nenávistným projevům pro jednotlivé obyvatele, tak na koordinovaný postup a krizovou komunikaci aktérů v obci v případě uskutečnění nenávistných demonstrací a pochodů.

8 Závislost na drogách

8.1 Popis problému

Užívání návykových látek, jako jsou alkohol, tabákové výrobky nebo nelegální (či pouliční) drogy, patří mezi tradiční výzvy politik zaměřených na předcházení zdravotních, sociálních a kriminálních rizik.³⁸⁶ Nelegální drogy však zaujímají v této oblasti speciální postavení. Přijatelnost jejich užívání je totiž v celospolečenském měřítku mnohem nižší než u alkoholu nebo tabáku.³⁸⁷ Tento postoj může být posilován mediální reprezentací založenou na stereotypním zobrazování drog, jejich uživatelů, zločinů souvisejících s jejich užíváním a policejních útvarů, které proti těmto zločinům bojují.³⁸⁸ V každém případě je prevalence užívání drog v české populaci nižší než u užívání alkoholu a tabákových výrobků. Podle odborných studií se v české populaci pohybuje prevalence užívání nelegálních drog okolo 6 %, u tabáku kolem 28 % a u alkoholu dokonce až mezi 64 až 70 %.³⁸⁹

Podrobně stav užívání drog v české populaci mapuje Národní monitorovací středisko pro drogy a závislosti (NMCDZ), které k této problematice vydává pravidelně *Výroční zprávu o stavu ve věcech drog v ČR* (dále jen *Zpráva*). Podle poslední *Zprávy* za rok 2017 jsou nejčastěji užívanými drogami dlouhodobě konopné látky. Mnohem méně časté je užívání extáze, halucinogenních hub, těkavých

látek, anabolických steroidů, pervitinu, LSD, poppers a kokainu. Častější zkušenost s těmito látkami mají spíše mladí lidé do 34 let. Užívání návykových látek je vyšší také mezi mladými dospělými v kontextu noční zábavy, u vězňů a též u Romů.³⁹⁰

Problémové užívání drog, tedy injekční užívání nebo dlouhodobé či pravidelné užívání opiátů, kokainu nebo amfetaminů, se v českém prostředí pojí především s pervitinem a užíváním opia, ať už ve formě opioidních analgetik, nebo šťávy z nezralých makovic rostoucích na makových polích. Odhady hovoří přibližně o 47 000 problémových uživatelů, přičemž přibližně 34 000 z nich patří mezi uživatele pervitinu. Přibližně 15 % z těchto problémových uživatelů je mladších 18 let. Zpráva také uvádí, že přibližně 70 % problémových uživatelů pervitinu je v kontaktu s pomáhajícími službami, zejména pak s nízkoprahovými centry, ale i s ambulantními a lůžkovými psychiatrickými zařízeními.³⁹¹ Právě pomáhající služby představují hlavní preventivní nástroje, jimiž lze předcházet dalším zdravotním a sociálním dopadům problémového užívání drog.

Mimo smrtelné předávkování a úmrtí pod vlivem drog (nehoda, sebevražda) jsou uživatelé drog vystaveni riziku přenosu infekčních onemocnění (HIV, hepatitida B a C), ale také celému spektru sociálních rizik, od rodinných problémů přes nezaměstnanost až po zadlužení nebo kriminalitu. Mimo odborné studie byla zdravotní i sociální rizika beletristicky představená v řadě vzpomínek

³⁸⁶ V souvislosti s rizikovým užíváním alkoholu, tabákových výrobků nebo drog se někdy hovoří o látkové závislosti. Tento pojem označující závislost na psychoaktivních látkách se obvykle používá v opozici vůči pojmu behaviorální či nelátková závislost, která označuje závislost na určitých aktivitách (např. hraní hazardních her). V této kapitole se věnujeme látkové závislosti, konkrétně závislosti na drogách. Naše ambice komplexně uchopit problematiku prevence závislosti na drogách v SVL, která nebyla dosud v českém kontextu uceleně zpracována, nám nedovolila věnovat se blíže jiným látkovým ani behaviorálním závislostem, a to přesto, že je taktéž považujeme za významný faktor promlouvající do podoby kriminality a rizikového chování v SVL. Zpracování prevence jiných látkových i nelátkových závislostí by však šlo nad rámec již tak obsáhlé metodiky, jejíž struktura byla schválena Pracovní skupinou k metodice prevence kriminality v SVL.

³⁸⁷ MRAVČÍK, V. a kol., 2017. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2016*. Praha: Úřad vlády ČR.

³⁸⁸ TAYLOR, S., 2008. Outside the Outsiders: Media Representations of Drug Use. *Probation Journal*. 55(4), 369–387. Srov. MANNING, P., ed., 2007. *Drugs and Popular Culture: Drugs, Media and Identity in Contemporary Society*. Oxon: Routledge.

³⁸⁹ Uvedený údaj odpovídá prevalenci užívání v posledních 30 dnech. Výzkum, který užívání návykových látek monitoruje, obsahuje i údaje k prevalenci užívání v posledních 12 měsících. MRAVČÍK, V. a kol., 2017. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2016*. Praha: Úřad vlády ČR. VÁŇOVÁ, A., M. SKÝVOVÁ a L. CSĚMY, 2017. *Užívání tabáku a alkoholu v České republice 2016*. Praha: Státní zdravotní ústav.

³⁹⁰ Ohledně užívání drog u Romů viz NEPUŠTIL, P., K. PANČOCHA, M. FRIŠAUFOVÁ, R. KALIVODOVÁ a A. BARTOVÁ, 2012. *Užívání drog ve skupinách s obtížným přístupem k drogovým službám. Situace v ČR: analýza informačních zdrojů*. Praha: Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti. KOŘÍNEK, R., 2010. Narativní analýza životního příběhu uživatelů drog z prostředí romských komunit. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/download/2517/Korinek-Narativni-analyza-zivotniho-pribehu-uzivatelu-drog-z-prostredi-romskych-komunit-pdf>.

³⁹¹ MRAVČÍK, V. a kol., 2017. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2016*. Praha: Úřad vlády ČR.

bývalých běžných uživatelů (v češtině např. *My děti ze stanice ZOO*, *Perníková chaloupka*) a celebrit (v češtině např. *Heroinové deníky*) i v dokumentárních i hraných filmech pojednávajících o každodennosti související s problémovým užíváním drog. Katka Heleny Třeštíkové, *Mandragora* Wiktora Grodeckého či *Až do města* Aš režisérky Ivety Grófové poukazují na problematiku užívání drog v širších souvislostech nepovedených životních rozhodnutí, ekonomického strádání, společenské stigmatizace a sociálního vyloučení. To ukazuje, že užívání drog nelze vnímat jako jakousi patologickou odchylku. Spíše bychom k němu měli přistupovat jako k jednání, jehož význam úzce souvisí se sociálními vztahy, které jedince v průběhu jeho života tvarují.

Z výše uvedeného také plynou základní východiska prevence užívání drog. Ta by měla být koncipována na základě porozumění závislosti u konkrétních uživatelů s ohledem na jejich životní situace a každodenní kontext. Zároveň by měla usilovat o předcházení prohlubování jejich závislosti, přičemž by měla podporu při léčbě nastavovat co nejvíce nízkoprahově a kontrolovat dopad užívání drog na okolí uživatelů.³⁹²

8.2 Legislativa

8.2.1 Pomoc osobám ohroženým drogovou závislostí

Snižování rizik je v současnosti zajišťováno primárně sociálními službami zaměřenými na pomoc lidem s problémem závislosti, jejichž fungování musí být v souladu s podmínkami stanovenými podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů nebo zákona č. 96/2004

Sb., o nelékařských zdravotních povoláních, ve znění pozdějších předpisů. V případě terénní práce, zahrnující např. výměnu injekčních stříkaček, musejí pracovníci jednat v souladu nejen s uvedenými zákony, ale také s *Etickým kodexem České asociace streetwork*³⁹³ a *Etickým kodexem sociálních pracovníků*³⁹⁴.

Podmínky poskytování péče o osoby s adiktologickou poruchou jsou legislativně zakotveny v zákoně č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek, ve znění pozdějších předpisů (ZOZNL). Tento zákon se týká všech návykových látek. Z hlediska užívání drog je však důležité, že ZOZNL dále upravuje testování na užívání návykových látek mezi specifickými skupinami osob. ZOZNL totiž ukládá povinné vyšetření vězňům, osobám v zabezpečovací detenci a osobám, jimž byla soudně nařízena léčba závislosti.³⁹⁵ Povinnost podstoupit testování mají také osoby podezřelé z toho, že pod vlivem návykové látky ohrožovaly nebo způsobily újmu sobě, jiné osobě, majetku nebo VP, a dále osoby mladší 18 let, u nichž existuje podezření, že jim byl podán alkohol či jiné návykové látky včetně drog.³⁹⁶

8.2.2 Přestupky a regulace nakládání s omamnými látkami

Za drogy jsou v české legislativě považovány omamné a psychotropní látky, jejichž výčet je obsažen v nařízení vlády č. 463/2014 Sb., o seznámech omamných látek, na něž odkazuje i zákon č. 167/1998 Sb., o návykových látkách, ve znění pozdějších předpisů. Nařízení definuje klíčové pojmy, způsoby zacházení a povolení k zacházení s návykovými látkami, určuje způsobilost k zacházení s nimi včetně jejich transportu, definuje kontrolu povinností vyplývajících z tohoto zákona a poskytuje výčet přestupků, kterých se může jednotlivec dopustit při jeho porušení.

³⁹² MRAVČÍK, V. a kol., 2017. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2016*. Praha: Úřad vlády ČR. Srov. KÍŠŠOVÁ, L., ed., 2011. *Národní strategie protidrogové politiky na období 2010-2018*. Praha: Úřad vlády – Sekretariát rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky. UNITED NATIONS OFFICE OF DRUG CONTROL, 2015. *International Standards on Drug Use Prevention*. Dostupné z: https://www.unodc.org/documents/prevention/UNODC_2013_2015_international_standards_on_drug_use_prevention_E.pdf.

³⁹³ ČESKÁ ASOCIACE STREETWORK, O. S., 2014. *Etický kodex české asociace streetwork*. *Streetwork – Etický kodex České asociace streetwork*. Dostupné z: http://archiv.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=152&print=1.

³⁹⁴ ASOCIACE POSKYTOVATELŮ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB ČR, nedatováno. *Etický kodex sociálních pracovníků ČR*. Dostupné z: http://www.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex_Profesn%C3%AD%20svaz_verII.pdf.

³⁹⁵ Osobám v detenci nebo ve vězení může tuto péči od roku 2017 poskytovat i VS ČR.

³⁹⁶ MRAVČÍK, V. a kol., 2017. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2016*. Praha: Úřad vlády ČR.

Do výčtu těchto přestupků spadá i některé nepovolené zacházení s drogami, které však není považováno natolik za společensky škodlivé, aby bylo považováno za trestný čin. Za „drogový přestupek“, tj. přestupek dle ustanovení § 39, odst. 2 tohoto zákona, lze uložit pokutu do 15 000 Kč, propadnutí věci, případně jiné správní tresty. Konkrétně je za „drogový přestupek“ považováno:

- neoprávněné přechovávání návykové látky v malém množství pro vlastní potřebu,
- neoprávněné pěstování rostliny nebo houby v malém množství obsahující návykovou látku pro vlastní potřebu,
- umožnění neoprávněného požívání návykových látek osobě mladší 18 let.

Legální manipulaci s návykovými látkami, a tím pádem i s drogami, vymezuje zevrubně již zmíněný zákon č. 167/1998 Sb., o návykových látkách, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 278/2007 Sb. o léčivech, ve znění pozdějších předpisů. Právní úprava se však vztahuje i na prekursory, jejichž výčet obsahuje nařízení vlády č. 458/2013 Sb., o seznamu výchozích a pomocných látek a jejich ročních množstevních limitech, upřesňující zákon č. 272/2013 Sb., o prekursorech drog, ve znění pozdějších předpisů. Prekursory jsou však i součástí společné evropské legislativy stanovující opatření pro kontrolu a sledování těchto látek s cílem zabránit jejich zneužití.³⁹⁷

8.2.3 Trestněprávní úprava

Samotné drogové trestné činy jsou tvořeny pěti základními paragrafy pokrývajícími výrobu, distribuci, přechovávání a pěstování drog a předmětů určených k jejich výrobě. Tato pětice trestných činů se nachází v Hlavě VII. zvláštní části TZ, Trestné činy obecně nebezpečné, v dílu I Trestné činy obecně ohrožující a jsou shrnuty v tabulce č. 9 níže.

Tab.9: Trestné činy související s užíváním nelegálních drog

Hlava VII. Trestné činy obecně nebezpečné, díl I Trestné činy obecně ohrožující

Nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a s jedy	§ 283
Přechovávání omamné a psychotropní látky a jedu	§ 284
Nedovolené pěstování rostlin obsahujících omamnou nebo psychotropní látku	§ 285
Výroba a držení předmětu k nedovolené výrobě omamné a psychotropní látky a jedu	§ 286
Šíření toxikomanie	§ 287

Nedovolená výroba a jiné nakládání s omamnými a psychotropními látkami a jedy (§ 283) postihuje výrobu a nakládání s drogami včetně jejich prekursorů, tzn. chemických látek určených nebo použitých k výrobě drog. Za nakládání je zde považován dovoz, vývoz, průvoz, nabídka, zprostředkování, prodej, jiný způsob opatrování pro jinou osobu a přechovávání pro jiného. Výše trestu za spáchání tohoto trestného činu závisí na tom, zda byl pachatel v posledních třech letech již za stejný nebo analogický trestný čin odsouzen či potrestán (recidiva), zda byl tento trestný čin spáchán v organizované skupině, ve větším rozsahu, zda byla droga nabídnuta dítěti mladšímu 15 let, zda bylo nakládáním s drogami dosaženo značného nebo velkého prospěchu (spodní hranice u značného prospěchu je obvykle 500 000 Kč a u velkého prospěchu 5 milionů Kč) nebo zda byla trestným činem způsobena újma dvěma a více osobám.³⁹⁸

Zatímco tento trestný čin se vztahuje spíše k výrobě a nakládání s drogami za účelem jejich dalšího prodeje, následující dva trestné činy se vztahují spíše k držení drog a nakládání s nimi pro vlastní potřebu. Jde o postihování nadměrného držení drog pro vlastní spotřebu (§ 284) a nedovolené pěstování rostlin obsahujících omamnou nebo psychotropní látku (§ 285).

Z hlediska postihu podle prvně uvedeného trestného činu je rozdíl, jde-li o držení látek na bázi konopí, nebo jedná-li se o držení jiných látek. Zatímco v prvním případě je výše možného trestu rok, v druhém případě je horní sazba ještě o rok vyšší. Jeho dalším specifickým znakem je vymezení nadměrnosti držení drog, které je specifikováno pojmem „množství větší než malé“. Tento pojem se do právního řádu ČR dostal v roce 1998 a po řadu let byl jeho výklad značně nejednotný. Světlo do výkladu pojmu vnesl až Nejvyšší soud (2014), který

³⁹⁷ MZ ČR, 2018. *Legislativa Evropské unie v oblasti prekursorů drog*. Dostupné z: http://www.mzcr.cz/dokumenty/legislativa-evropskych-spolecenstvi-v-oblasti-prekursoru-a-pomocnych-latek_1969_1051_3.html.

³⁹⁸ ZEMAN, P., M. ŠTEFUNKOVÁ a I. TRÁVNÍČKOVÁ, 2015. *Drogová kriminalita a trestní zákoník*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

tento pojem charakterizoval jako množství převyšující běžnou dávku obvyklého konzumenta, přičemž orientační hodnoty vybraných látek uvedl v příloze svého stanoviska.³⁹⁹ „Vlastní spotřeba“ je pak obvykle chápána tak, že pachatel přechovává drogy pro sebe. Není přitom nutné, aby měl pachatel látku přímo při sobě (např. v kapse), ale aby k ní měl přístup (např. doma nebo v úkrytu).

Hranice „většího než malého množství“ slouží jako výchozí bod pro posuzování rozsahu nakládání s drogami, který má vliv na výši postihu nejen u tohoto trestného činu, ale i u ustanovení § 283 a 285. Za „větší rozsah“ je považován desetinásobek množství „většího než malého“, „značným rozsahem“ je desetinásobek většího rozsahu a „velkým rozsahem“ pak je desetinásobek značného rozsahu.⁴⁰⁰

Co se týče druhého trestného činu souvisejícího s držením drog a nakládáním s nimi pro vlastní potřebu – nedovolené pěstování rostlin obsahujících omamnou nebo psychotropní látku (§ 285) –, klíčovým pojmem jsou zde rostliny obsahující omamnou nebo psychotropní látku. Podle Nařízení vlády č. 455/2009 Sb. jsou za tyto rostliny považovány rostliny konopí obsahující více než 0,3 % THC, kokainovník pravý a houby obsahující psilocybin a psilocin. Větším než malým množstvím se rozumí 5 a více uvedených rostlin a 40 a více uvedených hub. Z hlediska výše možného trestu je podobně jako u předchozího trestního činu rozdíl, jestli pachatel pěstuje konopné rostliny, nebo houby a jiné látky. Trest je v prvním případě nižší. Výši postihu za tento trestný čin pak v případě konopí i jiných látek zvyšuje jeho rozsah.

Postihování hrozí i za výrobu a držení předmětů k výrobě drog. Takové jednání je definováno podle trestného činu výroba a držení předmětu k nedovolené výrobě omamné a psychotropní látky a jedu (§ 286). Kromě předmětů přímo určených k výrobě drog jsou za předměty považovány i prekursory. Postih za tento trestný čin může být až pět let, přičemž jeho hranice se může zvýšit, pokud

je spáchán v organizované skupině, ve značném rozsahu, ve větším rozsahu vůči dítěti nebo jím pachatel pro sebe nebo někoho jiného získá větší prospěch.

Šíření toxikomanie (§ 287) je zaměřené na podněcování, svádění a podporování jiných osob k užívání drog. Význam tohoto trestného činu spočívá, na rozdíl od předchozích trestných činů, v ochraně společnosti před důsledky plynoucími z užívání drog. Nevztahuje se tedy k výrobě nebo nakládání s drogami tak, jak bylo popsáno výše, ale k nabádání k užívání těchto látek i jejich neformálnímu nabízení. Nezahrnuje však jednání zaměřené na snižování rizik plynoucích z užívání drog patřících do souboru praktik označovaných jako snižování rizik (*harm reduction*). Postih za tento trestný čin se zvyšuje, pokud je spáchán v organizované skupině nebo vůči dítěti mladšímu 15 let.⁴⁰¹

8.3 Závislost na drogách v kontextu sociálního vyloučení

Užívání drog je považováno experty, sociálními pracovníky i obyvateli SVL za jeden z nejrizikovějších jevů, které se v těchto místech objevují. Zdravotní, sociální i trestněprávní důsledky, které s problémovým užíváním drog souvisí, totiž sociální vyloučení uživatelů a jejich okolí dále prohlubují. Přesto jsou informace o užívání drog v SVL spíše kusé. V následující kapitole se pokusíme dosavadní vědění o této problematice shrnout.

Nejprve představíme dostupné charakteristiky užívání drog v SVL (podkapitola *Užívání drog a vystavení nelegálním drogám*) a předestřeme význam informovanosti o užívání drog mezi obyvateli SVL (podkapitola *Informovanost o drogách*). Dále poukážeme na paradoxní situaci, kdy je užívání drog v SVL na jedné straně tabuizováno a na druhé straně patří mezi běžná témata mladých obyvatel SVL (podkapitoly *Tabuizace tématu a Drogy jako téma běžné konverzace*

³⁹⁹ Za větší než malé množství je tak považováno např. 1,5 g pervitinu obsahující více než 0,5–0,6 g účinné látky, více než 1 g kokainu obsahující více než 0,54–0,6 g účinné látky nebo více než 10 g sušiny marihuany obsahující více než 1 g účinné látky. Srov. ZEMAN, P., M. ŠTEFUNKOVÁ a I. TRÁVNÍČKOVÁ, 2015. *Drogová kriminalita a trestní zákoník*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

⁴⁰⁰ VICHÉREK, R., 2014. Množství větší než malé, aneb kolik je možné držet omamných a psychotropních látek pro vlastní potřebu. *Epravo.cz*. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/mnozstvi-vetsi-nez-male-aneb-kolik-je-mozne-drzet-omamnych-a-psychotropnich-latek-pro-vlastni-potrebu-94705.html>.

⁴⁰¹ ZEMAN, P., M. ŠTEFUNKOVÁ a I. TRÁVNÍČKOVÁ, 2015. *Drogová kriminalita a trestní zákoník*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

mezi mládeží). Budeme se věnovat také odlišným dopadům užívání drog na muže a ženy v SVL (podkapitola *Drogy a ženy v SVL*) či možností léčby drogové závislosti a příčinám jejího ne/využívání v SVL (podkapitola *Léčba*). Na závěr pak zmíníme nutnost interpretace drogové závislosti v obyvatel SVL v kontextu jejich celkové socioekonomické situace (podkapitola *Kombinace mnoha problémů*).

8.3.1 Užívání drog a vystavení nelegálním drogám

Hlavním rysem drogové problematiky v SVL je značná variabilita těchto míst co do výroby a distribuce drog i do způsobů jejich užívání. Zatímco v některých lokalitách jsou zastoupeny všechny části drogového řetězce, v jiných lokalitách se drogy téměř nevyskytují. Struktura užívání návykových látek v SVL se oproti běžným lokalitám příliš neliší. Nejčastěji užívanými návykovými látkami jsou v SVL alkohol a tabákové výrobky, následované marihuanou a pervitinem. Heroin je v SVL užíván spíše lokálně,⁴⁰² na ústupu je užívání těkavých látek, jako je toluen. Děti a mládež mladší 15 let jsou vystaveny především alkoholu, tabákovým výrobkům a konopným látkám, při užívání „tvrdých“ drog (pervitin) je však poměrně obvyklé jejich injekční užívání.⁴⁰³

Výzkum BRIZOLIT tyto informace uvádí do širšího kontextu. Srovnání užívání „tvrdých“ drog jako pervitinu, heroinu, kokainu nebo toluenu ukazuje, že není výrazný rozdíl v rozsahu užívání těchto drog v populaci SVL a populaci, která tyto lokality neobývá (NESVL). Užívání těchto drog v současnosti nebo minulosti uvedlo 10 % obyvatel SVL a 8 % obyvatel NESVL. Z hlediska sociodemografických charakteristik zmínili častější zkušenost s drogami v SVL muži (71 %), jednotlivci mezi 20 a 44 lety (82 %), jednotlivci bez vzdělání nebo se základním vzděláním (63 %) a jednotlivci deklarující českou národnost (52 %). Nezáleží přitom na partnerském vztahu nebo velikosti místa bydliště.

Trochu vyšší nepoměr existuje v míře vystavení nelegálním drogám. Tyto drogy byly v posledních 12 měsících nabídnuty pouze 5 % obyvatel SVL, ale 8

% obyvatel NESVL. Tento rozdíl nebyl dosud spolehlivě interpretován, nabízí se nicméně několik vysvětlení. České SVL jsou z hlediska počtu obyvatel malé, sociální vazby husté a informace o potenciálních uživatelích jsou distributorem drog obývajících SVL dostupné. Drogy tak mohou být distribuovány uzavřenému okruhu osob nebo klientele mimo SVL. Jinou interpretací může být symbolický status drog, který vysvětluje rozdíl mezi tím, jak o drogách obyvatelé SVL hovoří, a tím, jaká je jejich reálná míra užívání. Promluvy o drogách totiž mohou symbolicky zvyšovat důležitost problémů uvnitř lokality, status obyvatel, kteří o nich v různých souvislostech hovoří, nebo zajišťovat pouliční respekt těm, o nichž jsou tyto promluvy vedeny.⁴⁰⁴ Míra vystavení nelegálním drogám však může být zcela odlišná. Přeceňování i podceňování výskytu drog v SVL má své zdroje v nedostatečné informovanosti o drogách mezi jejich uživateli i u jejich okolí.

8.3.2 Informovanost o drogách

Omezená informovanost o typech drog, o způsobu jejich užívání, důsledcích jejich užívání a možnostech léčby jsou považovány za jeden z nejčastějších rysů drogové problematiky v SVL. Neinformovanost se může projevovat různě, od podceňování zdravotních rizik při nitrožilním užívání přes konzumaci neznámých látek vydávaných za drogy až po paniku v SVL založenou na nepodložených informacích o distribuci drog a vytvářející dojem dobře utajené hrozby pro obyvatelstvo SVL i jeho okolí. Drogy jsou obecně v souvislosti se sociálně vyloučenými populacemi a místem jejich bydliště demonizovány a představovány jako jeden z důvodů sociálního vyloučení jejich uživatelů. To vede ke stigmatizaci uživatelů a poptávce obyvatel SVL po represivním řešení ze strany ozbrojených složek státu. Problémové užívání, demonizace drog, stigmatizace jejich uživatelů a požadování represivních řešení ze strany obyvatel vytvářejí v SVL situaci, kdy je téma uvnitř lokality tabuizováno.

⁴⁰² Lokálním užíváním heroinu máme na mysli užívání v konkrétních SVL, jako je lokalita Cejl v Brně, kde je za tradiční drogu považován heroin. To ovšem neznamená, že je toto užívání méně závažné.

⁴⁰³ MRAVČÍK, V. a kol., 2017. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2016*. Praha: Úřad vlády ČR.

⁴⁰⁴ K pouličnímu respektu jako hodnotě zajišťující uznání mezi mladými lidmi v sociálně vyloučené lokalitě viz WALACH, W. a O. CÍSAŘ, 2013. „Jako ghetto – ty ublížíš mně, já ublížím tobě.“ Bezpečnost a pouliční násilí v sociálně vyloučené lokalitě. *Lidé města*. 15(3), 391–417.

8.3.3 Tabuizace tématu

Vylučování tematiky drog z běžné konverzace má za následek vytváření obrazu užívání drog jako morálně zavrženíhodného jednání. Takové vylučování však nereflektuje význam drog v současné společnosti, v níž už nejsou zobrazovány prostřednictvím „fetáckých doupat“, protože jejich užívání se stalo každodenní zkušeností lidí napříč celou společenskou strukturou. Patrně nejproblematictější je tabuizace drogové problematiky v rodinách, v nichž patří jeden nebo více členů k pravidelným uživatelům. Nemluvení o drogách může mít mnoho příčin, od nepřipouštění si problémů přes obviňování se z osobního selhání až po cílené zatajování vícegeneračního užívání drog.

8.3.4 Drogy jako téma běžné konverzace mezi mládeží

Na druhé straně představuje užívání drog u některých skupin uvnitř populace SVL běžné téma rozhovorů. To se týká převážně mládeže a mladých dospělých. Zejména v lokalitách silně zasažených drogami hrají drogy významnou roli a dominují i jiným tématům. V tomto případě nejsou chápány výhradně jako obtíže, ale jako součást každodennosti, relativně běžný způsob trávení volného času nebo i prostředek řešení problémů. Drogy jsou tedy součástí mnoha sociálních situací a z této perspektivy je k nim nutno také přistupovat.

8.3.5 Drogy a ženy v SVL

Specifickým příkladem tabuizace je užívání drog mezi ženami v SVL. Přestože podle dostupných dat je podíl uživatelky drog v SVL přibližně třetinový, i v odborných kruzích je užívání drog tematizováno s ohledem na mužské uživatele. O užívání drog mezi ženami v SVL neexistuje příliš informací. Ženy-uživatelky obecně čelí větší sociální a ekonomické zátěži než muži. Pokud navíc sdílejí domácnost s partnerem-uživatelem, existuje zde riziko, že je v návratu do života bez drog nepodpoří, a naopak bude partnerku dále v užívání podporovat. Ženy-uživatelky jsou taktéž vystaveny většímu riziku násilí, přenosu infekčních

chorob a mnohem častěji také trpí psychoaktivními poruchami, jež mohou vyplývat z traumatických událostí, které se v průběhu užívání odehrávají.⁴⁰⁵

Přiznání bytí rekreačního užívání drog je ze strany žen spíše neobvyklé a pojí se s ním strach z domácího násilí a stigmatizace uživatelky ze strany rodinných příslušníků, blízkého okolí i oficiálních institucí, které by uživatele v případě, že pečuje o dítě, mohly dítě odebrat. Ignorace nebo utajování užívání drog rodinnými příslušníky má však za následek obvykle prohlubování uživatelské závislosti, s tím spojená sociální, trestněprávní a zdravotní rizika a tím i složitější vstupní podmínky pro léčbu a návrat do života bez drog.

8.4 Léčba

V současné době neexistují specializované léčebné programy pro obyvatele SVL. Pokud se obyvatelé SVL rozhodnou se svou závislostí léčit pod odborným dohledem, musejí nastoupit do univerzálně nastavených programů ambulantní léčby, psychoterapeutických stacionářů nebo speciálních programů následné péče. Tyto programy jsou však odbornou veřejností považovány za místa s vysokým prahem pro vstup a odhady úspěšných absolventů těchto programů jsou velmi nízké.

Důležitým, ale zcela opomíjeným tématem pro porozumění dynamice každodenního života v SVL je jejich jiná časovost a prostorovost. Jinými slovy, orientace na přítomnost a každodenní obstarávání finančních zdrojů zakládá u sociálně vyloučené populace, respektive jedné její části, jinou představu o vhodných životních strategiích, a to včetně účasti na léčbě závislosti. Podobně je nutné chápat i jiné pojetí prostorovosti, jež je charakteristické vysokou mírou migrace a značným stupněm její nedobrovolnosti. Pro řadu osob je tudíž dlouhodobé plánování léčby, včetně rezidenčních pobytů, nepředstavitelné. Podílí se na tom nejen vysoce nastavený práh dostupnosti a restriktivní režim léčby, ale také trvalá nejistota ohledně budoucnosti své i vlastní rodiny.

Specifický problém z hlediska léčby představuje i význam vězení v životech mnoha jednotlivců ze SVL. Jak vyplynulo z výzkumu BRIZOLIT, přibližně 16

⁴⁰⁵ Blíže k tématu žen užívajících drogy viz NÁRODNÍ MONITOROVACÍ STŘEDISKO PRO DROGY A ZÁVISLOSTI, 2018. *Zaostřeno*, č. 3. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/32835/818/Z3_2018_fin_www.pdf.

% obyvatel SVL byl někdy v minulosti uložen nepodmíněný trest odnětí svobody. Pobyt ve vězení může v mnoha případech přerušit dobře nastavenou léčbu. Věznice totiž nejsou hermeticky uzavřeným prostorem a drogy do nich pronikají různými cestami. Obecně má zkušenost s užitím nelegálních drog ve vězení více než pětina uvězněných.⁴⁰⁶ Odnětí svobody tedy může pro drogové služby (nejen) v SVL představovat výrazný problém. Jeho řešení se navíc při dalším užívání drog ve věznici může protáhnout, neboť užívání drog ve vězení je porušením zákona, a uživatel tak hrozí prodloužení trestu.⁴⁰⁷ Na druhou stranu je odnětí svobody i příležitostí, jak z koloběhu závislosti vystoupit. Záleží však na péči poskytnuté uživateli během výkonu trestu i po jeho výstupu z vězení.

Obyvatelé SVL zpravidla svou cestu za léčbou končí u programů, které institucionalizované formě léčby předcházejí: u terénních programů zaměřených na výměnu injekčního a zdravotního materiálu, u návštěvy nízkoprahových zařízení, kontaktních center nebo v lepších případech u substituční léčby. Informace o těchto službách se mezi obyvatele SVL obvykle dostává prostřednictvím terénních pracovníků jiných sociálních služeb, kteří se s drogovou závislostí svých klientů setkávají v souvislosti s řešením jiných životních situací.

8.5 Kombinace mnoha problémů

Drogová závislost není obvykle jediným vážným problémem, s nímž se uživatelé drog v SVL potýkají. Užívání a jeho důvody jsou úzce propojeny s překážkami, se kterými se uživatel může potkat při snaze o řešení vlastní závislosti. Závislost na drogách je totiž často svázaná s jinými závislostmi, jako je alkoholismus nebo gambling, kritickou situací v oblasti bydlení, nezaměstnaností, předlužením a exekucemi, rodinnými a zdravotními problémy a problémy se zákonem. Užívání drog se tak vynořuje jako příležitost, jak zahnat existenční starosti, nudu

spojenou s chudobou a omezenou participací na konzumní každodennosti, ale může sloužit také jako jeden z mála zdrojů respektu mezi vrstevníky. Drogová závislost tak představuje pro uživatele drog v SVL jeden z mnoha problémů, jejichž řešení není možné dopředu předvídat a jejichž prioritu není možné obecně určit.

8.6 Prevence

Prevence drogové závislosti a strategie české protidrogové politiky je určována dokumentem *Národní strategie protidrogové politiky*⁴⁰⁸ a dílčími *Akčními plány*, které *Strategii* uvádějí do praxe. Protidrogová politika stojí na čtyřech základních pilířích:

- a. primární prevence,
- b. léčba a sociální začleňování,
- c. snižování dostupnosti a prosazování práva,
- d. snižování rizik.

Cílem jakékoli primární prevence je předcházení vzniku rizikového chování. V tomto ohledu se protidrogová politika zaměřuje na předcházení užívání drog mezi dětmi a mládeží, a to včetně experimentálního a příležitostného užívání. První pilíř se tedy orientuje především na školní mládež a je koordinován MŠMT ČR. Na krajské úrovni za primární prevenci odpovídají krajští školští koordinátoři prevence, na nižší úrovni metodici prevence pedagogicko-psychologických poraden a na úrovni škol metodici prevence. Hlavními dokumenty jsou zde *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže*⁴⁰⁹ a *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních*.⁴¹⁰ Na krajské úrovni jde pak o krajské plány primární prevence rizikového chování.

⁴⁰⁶ MRAVČÍK, V. a kol., 2017. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2016*. Praha: Úřad vlády ČR.

⁴⁰⁷ K tématu blíže viz ZEMAN, P. a kol., 2018. Treatment in an Unfavourable Setting: Specialized Departments for Drug Users in Czech Prisons. *Česká kriminologie*. 3(1), 1–13. Srov. MS ČR, 2016. Koncepce vězeňství do roku 2025. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR.

⁴⁰⁸ ÚV ČR, 2011. *Národní strategie protidrogové politiky*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/1592/727/nspp_2010-2018_v02.pdf.

⁴⁰⁹ MŠMT ČR, 2013. *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013–2018*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

⁴¹⁰ MŠMT ČR, 2016. *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních (dokument č. j. MSMT-22294/2013-1)*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

Cílem druhého pilíře – Léčba a sociální začleňování – je návrat k životnímu stylu bez drog u problémových a intenzivně užívajících osob, zlepšení jejich zdravotního stavu a sociálního statusu. Toho je dosahováno kombinací léčby směřující k abstinenci (programy ambulantní léčby a následné péče, terapeutické komunity a síť psychiatrických zdravotnických zařízení poskytujících ambulantní a rezidenční služby), ale i nízkoprahovými programy, které léčbě zpravidla předcházejí, i když spadají spíše do pilíře Snižování rizik (viz tabulku č. 10). Až na psychiatrickou pomoc může být tato péče vykonávána speciálně vyškolenými sociálními pracovníky, psychology nebo tzv. adiktology.⁴¹¹

Tab.10: Síť programů ambulantní adiktologické péče o drogově závislé⁴¹²

Program	Realizace	Popis programu
Záchytné stanice		Krátkodobá detence do vystřízlivění, určená především pro intoxikované alkoholem, v menší míře jinými drogami
Ambulantní léčba	Ambulantní zdravotnická zařízení oboru psychiatrie	Ambulance oboru návykových nemocí, jejichž cílovou skupinou jsou především uživatelé alkoholu a nelegálních drog
	Adiktologické zdravotnické ambulance	Ambulantní adiktologické zdravotní a psychosociální služby, cílovou skupinou jsou uživatelé návykových látek a klienti s problémy v oblasti nelátkových závislostí
	Ambulantní nezávazné zdravotnické programy	Ambulantní adiktologické sociální služby, jejichž cílovou skupinou jsou především uživatelé nelegálních drog
Substituční léčba	Psychiatrii Praktičtí lékaři	Substituční léčba formou ambulantní zdravotní služby různých odborností, jejichž cílovou skupinou jsou uživatelé opioidů, případně v kombinaci s dalšími látkami
Poradenství a léčba ve věznicích	Poradny drogové prevence Substituční léčba Dobrovolná léčba Ochranná léčba Bezdrogové zóny Programy NNO	Ambulantní adiktologická léčba a poradenství ve výkonu vazby a trestu odnětí svobody, především pro uživatele nelegálních drog
Krizová centra		Programy poskytující krizovou intervenci

Psychoterapeutické
stacionáře

Stacionární programy (denní centra) pro uživatele nelegálních drog

Speciální programy
následné péče

Adiktologické programy, jejichž cílem je podpora a resocializace klientů po absolvování léčby, určené především pro uživatele tvrdých drog

Pilíř Snižování dostupnosti a prosazování práva je v podstatě pilířem represivním, soustřeďuje se na regulaci nelegálních drog a potírání drogové kriminality. Užívání drog není v ČR nelegální a může být postiženo pouze tehdy, je-li droga užitá v zákonem zakázaných situacích (např. řízení automobilu). Drogová kriminalita se tak vztahuje k jejich výrobě a distribuci, k držení drog pro vlastní potřebu nebo pro někoho jiného a nabádání ke konzumaci drog (viz výše). Minimálně od roku 2013 patří kontrola drogové kriminality mezi priority PČR, MV ČR i Vlády ČR. To se projevuje zejména posílením personálních kapacit policie v této oblasti, ale i zájmem orgánů státní správy a samosprávy o řešení problematiky užívání drog na všech úrovních. Základní východiska protidrogové legislativy se však nijak výrazně neliší od jiných zemí ve středovýchodní Evropě, což je dáno mezinárodními závazky ČR vyplývajícími z jejího členství v OSN a EU.⁴¹³

Snižování rizik odpovídá souboru praktik, jejichž cílem je minimalizace poškození uživatelů drog a jejich okolí. Mezi tyto praktiky patří prevence předávkování, prevence a léčba infekcí mezi uživateli drog (nízkoprahové programy, výměna injekčních stříkaček a zdravotního materiálu), testování infekcí a léčba HIV/AIDS a virové hepatitidy typu C. Snižování rizik je v současnosti zajišťováno primárně sociálními službami zaměřenými na pomoc lidem s problémem závislosti.

⁴¹¹ Výkon profese adiktologa je vymezen v zákoně č. 96/2004 Sb., o nelékařských zdravotnických povoláních, ve znění pozdějších předpisů, zkráceně označovaném jako „zákon o nelékařských zdravotních povoláních“.

⁴¹² Tabulka převzata a autory upravena z MRAVČÍK, V. a kol., 2017. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2016*. Praha: Úřad vlády ČR.

⁴¹³ ZEMAN, P., M. ŠTEFUNKOVÁ a I. TRÁVNÍČKOVÁ, 2015. *Drogová kriminalita a trestní zákoník*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Hlavním předpokladem účinné prevence drogové závislosti v SVL je důkladná znalost a pochopení specifík vztahujících se k prostředí, kde se odehrává. Z výše uvedeného výčtu možných příčin závislosti na drogách vyplývá, že by prevence měla reflektovat individuální, komunitní i celospolečenskou úroveň problému. Nejde tedy jen o postihnutí všech stupňů prevence, ale především o jejich adresnost

8.6.1 Primární prevence

Jádrem primární prevence drogové závislosti je snaha o předcházení rizikových projevů chování prostřednictvím aktivit zacílených na zvýšení informovanosti o jejich příčinách, projevech, důsledcích, ale i možnostech k návratu do života bez drog. Cílem primární sociální prevence by mělo být zajistit běžné populaci i rizikovým skupinám takové podmínky, které sociální příčiny užívání drog minimalizují. Naproti tomu primární situační prevence obsahuje soubor konkrétních byrokratických a technických opatření, přijatých v rámci předcházení užívání drog.

8.6.1.1 Primární sociální prevence

Základním rysem užívání drog v SVL je stres, frustrace, deprivace a nuda jako reakce na omezené příležitosti a šance, které bydlení v segregovaných oblastech zakládá. Efektivním nástrojem při dosahování sociální změny jsou obecně sociální práva zajišťující důstojnou lidskou existenci. V kontextu primární sociální prevence užívání drog tím myslíme zejména dostupné a podporované bydlení, nesegregované školství a dostupnou zdravotní péči. Princip dostupného a podporovaného bydlení vychází z přesvědčení, že právo důstojně bydlet je základním a nedotknutelným právem, jež zároveň ovlivňuje nastavení chodu domácnosti a jednotlivce. Stabilitu domácnosti neovlivňuje jen fyzický stav obydlí, ale zejména to, že nabývá charakteru domova a s ním spojených jistot. Náležité bydlení má tudíž potenciál odstraňovat spouštěče rizikového

chování včetně užívání drog.⁴¹⁴ Psychická zátěž však nemusí souviset pouze s nedůstojným bydlením, ale z hlediska sociálních vztahů i s docházkou do segregovaných škol, která izoluje děti a mládež ze SVL od zbytku společnosti. Desegregované školství sociální izolaci narušuje, stejně jako rozměňuje vzorce jednání utvářené segregovaným školstvím a mýty, které jsou s nimi spojeny. Společné vzdělávání je kromě jiného i nenucenou formou sociálního učení, jež může měnit žitá schémata všech studentů, nejen těch sociálně vyloučených.

Život v sociálním vyloučení navíc ovlivňuje duševní a fyzickou funkci těla, způsobuje psychosomatická onemocnění a hledání řešení v návykových látkách. Neléčené deprese či hormonální a nervové poruchy v souvislosti s užíváním drog zvětšují míru rizikového chování. Léčbu a tím i prevenci však znesnadňuje komplikovaný přístup ke zdravotní péči. Ten nemusí být dán pouze etnickou diskriminací při poskytování zdravotní péče, ale také častou mobilitou obyvatel SVL. Dostupná základní péče a včasná identifikace rizikového chování může pomoci zachovat kvalitu života.

Ne vždy se však tyto principy povede uvést do praxe. V takových případech je klíčovým principem primární sociální prevence ve vztahu k SVL posilování důvěry vzájemných vztahů a zprostředkování informovanosti o citlivých problémech sužujících obyvatele SVL, včetně informování o drogách a jejich užívání. Toho lze dosáhnout především posilováním postavení protidrogových koordinátorů, mezioborové spolupráce a participace obyvatel SVL na okolním dění.

8.6.1.2 Primární situační prevence

Základem zvýšení jakékoli informovanosti o citlivých tématech a zvýšení participace obyvatel SVL na dění v lokalitách je výrazné posílení pozice protidrogových koordinátorů na krajské i na místní úrovni, posilování mezioborové spolupráce na krajských a obecních úřadech a zapojení obyvatel SVL do řešení okolního dění. Zajištění participace obyvatel bude zprostředkováno komunitní prací, nástrojem pro organizaci obyvatel SVL a jejich mobilizaci při prosazování

⁴¹⁴ Ideálu dostupného a podporovaného bydlení se v ČR přiblížily nejvíce projekty Housing First a Rapid Re-housing, ale i projekt sociálního bydlení organizovaný městem Ostrava. Oba projekty byly v minulých letech oceněny v mezinárodních soutěžích v poskytování veřejných služeb. K tématu blíže viz PLATFORMA PRO SOCIÁLNÍ BYDLENÍ, 2018. *Housing First – Bydlení především*. Dostupné z: <https://hf.socialnibydeni.org/rapid-re-housing-brno>. ABRLOVÁ, J., 2018. *Ostrava je vítězem mezinárodní soutěže o nejlepší evropský projekt. Statutární město Ostrava – Sociální začleňování*. Dostupné z: <https://socialnizaclenovani.ostrava.cz/ostrava-je-vitezem-mezinarodni-souteze-o-nejlepsi-evropsky-projekt/>.

společných zájmů. Komunitní pracovníci a členové komunitních skupin mohou tvořit důležitý spojovník mezi zájmem obyvatel SVL a veřejnou správou, zodpovědnou i za prevenci drogové závislosti a prevenci kriminality. Pokud je úkolem primární prevence předcházení rizikového chování prostřednictvím organizace osvětových akcí, pak to mohou být právě komunitní skupiny, které definují hlavní témata těchto akcí.⁴¹⁵

Klíčovým prvkem primární sociální prevence jsou komunitně orientované a adresné preventivní aktivity. To znamená, že preventivní aktivity v oblasti drogové prevence jsou organizovány na základě znalosti lokálního kontextu, jehož součástí je historie lokality z hlediska užívání drog, znalosti rizikových skupin, způsobu užívání drog apod.

Vhodným formátem jakýchkoli preventivních aktivit jsou otevřené vzdělávací moduly, spočívající v kombinaci přednášek, workshopů, kulatých stolů, společných aktivit nebo v organizaci kulturních a společenských akcí zohledňujících lokální kontext a zájem obyvatel ve vztahu ke klíčovému tématu. Obecně by osvětové moduly drogové prevence měly pokrývat objasnění příčin užívání drog, významy užívání drog pro různé společenské skupiny (např. děti a mládež, ženy, starší uživatelé drog), vztah drog k jiným návykovým látkám (např. alkohol, tabákové výrobky, léky) nebo sociální a zdravotní rizika spojená s jejich užíváním. Řídícím principem těchto modulů by měla být snaha o detabuizaci drogové problematiky v SVL, a to prostřednictvím destigmatizace tématu. Jinými slovy, užívání drog je vhodné prezentovat prostřednictvím každodenních situací,

nikoli skrze univerzální odsouzení jejich užívání a zdůrazňování jejich přesahu na drogovou kriminalitu.⁴¹⁶ V této souvislosti je nutné znovu zohlednit kritiku programů situační prevence, které jsou založeny na odstrašení a stigmatizaci, jako je např. testování drog na školách nebo protidrogový vlak⁴¹⁷

Způsob organizace těchto modulů, kombinace preventivních technik i jejich obsah by měl splňovat princip adresnosti. To lze zajistit prostřednictvím participativních výzkumných sond v konkrétních lokalitách.⁴¹⁸ Zvyšování informovanosti o užívání drog může mít různé podoby, od přednášek a diskusí zaměřených na objasňování fám spojených s drogami v konkrétní lokalitě a určených pro všechny její obyvatele přes malé workshopy věnované konkrétním postupům v případě zjištění užívání drog v rodině až po organizaci kulturních dílen orientovaných na vybraná témata včetně užívání drog. Podobně lze postupovat i ve školách. Základ opět spočívá v participativních modulech, v nichž žáci definují oblast svého zájmu a v nichž je užívání drog prezentováno jako možná souvislost s jinými životními situacemi, jako jsou nuda, rodinné problémy nebo snaha o získání respektu mezi vrstevníky.

Konkrétním opatřením zvyšujícím informovanost o drogách je zhotovení přehledných vizualizací o postupu při zjišťování účinků koupených drog, při podezření z užívání drog rodinným příslušníkem nebo jen sloužící orientaci v terminologii. Takové vizualizace by měly být dostupné na veřejně přístupných místech v lokalitách a jejich institucích a měly by být opatřeny kontaktními

⁴¹⁵ PLATFORMA PRO KOMUNITNÍ PRÁCI, 2015. *Manuál komunitní sociální práce*. Praha: Agentura pro sociální začleňování. Srov. SCHURINGA, L., 2007. *Komunitní práce a inkluze Romů*. Ostrava: Radovan Goj.

⁴¹⁶ K souhrnu funkčních preventivních programů v zahraničí viz např. BABOR, T. a kol., 2010. *Drug Policy and the Public Good*. Oxford: Oxford University Press.

⁴¹⁷ Testování drog na školách a používání psů k hledání drog bylo v minulosti odmítnuto Radou vlády pro koordinaci protidrogové politiky i nezávislými odborníky. Podle nich jsou tato opatření kontraproduktivní a neodpovídající principům primární prevence. K tématu viz např. VLÁDA ČR, 2016b. *Plošné testování školáků na přítomnost drog přináší nepřesné výsledky*. Úřad vlády – Odbor protidrogové politiky. Vláda ČR. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/protidrogova-politika/media/plosne-testovani-skolaku-na-pritomnost-drog-pri-nasi-nepresne-vysledky-a-zastrasuje-rodice-i-deti-144589/>. Podobně byl odbornou veřejností kritizován i projekt Protidrogového vlaku – Revolution Train. Jako důvod byl uváděn nepoměr mezi náklady a přínosy. Podle odborníků nenaplňoval tento projekt principy efektivní primární prevence a používal zastaralé metody a přístupy, které nespádají do celonárodní strategie. V této souvislosti byly uváděny příklady podobných programů v jiných evropských zemích, které byly právě z uvedených důvodů zrušeny. Blíže k tématu viz A. N. O. - ASOCIACE NESTÁTNÍCH ORGANIZACÍ, 2015. *Stanovisko Sekce primární prevence A.N.O. k projektu Revolution Train*. Dostupné z: http://www.asociace.org/wp-content/uploads/Stanovisko_Sekce_PP_ANO_Revolution_train_2015-1.pdf.

⁴¹⁸ K tématu blíže viz BJELONČÍKOVÁ, M. a kol., 2016. *Participativní přístupy v sociální práci – I. díl*. Ostrava: Ostravská univerzita. Dostupné z: <https://dokumenty.osu.cz/fss/publikace/participativni-pristupy-v-socialni-praci.pdf>. Příklad konkrétního výzkumu založeného na participativních metodách viz BJELONČÍKOVÁ, M. a V. GOJOVÁ, 2016. Nezamýšlené důsledky označení sociálně vyloučená lokalita. *Sociální práce*. 15(3), 76–86.

údaji a jmény zodpovědných osob působících v SVL, na něž je možné se kdykoli anonymně obrátit.

Spektrum dalších opatření, které je možné přijmout s cílem předcházení užívání drog, je velmi široké. Jejich význam však nesouvisí pouze s drogami a touto optikou by také měly být posuzovány. Vytváření možností vyžití pro děti a mládež a trávení volného času je základním předpokladem většiny preventivních aktivit. Ideální možností je v tomto ohledu vybudování komunitního centra nabízejícího sportovní, společenské, řemeslné a umělecké aktivity pro děti a mládež. Základním principem komunitního centra je nastavení maximálně možného nízkého prahu, přičemž je reflektováno, že zneuznání patří u dětí a mládeže mezi nejčastější příčiny rizikového chování. Komunitní centrum ale může být orientováno také na starší věkové skupiny a jeho součástí může být i zázemí pro asistenci obětem i pachatelům trestné činnosti, zdravotně sociální služba, dluhové poradenství, pomoc při hledání pracovních příležitostí apod. Komunitní centrum může pro větší lokality sloužit jako centrum, na jehož existenci lze navázat sekundární i terciární prevence. Možnost tohoto navázání je však nutné zvážit po hlubší analýze lokálních podmínek, aby nedocházelo k vytvoření celkového obrazu centra jako místa pro drogově závislé.⁴¹⁹

Komunitní centrum však není jediným nástrojem pro vytváření možností vyžití a trávení volného času. Vhodnou alternativou může být pro některé lokality i aktivní podpora místních formálních i neformálních skupin organizujících místní společenský i sportovní život.⁴²⁰ Existence těchto tzv. grassroots organizací je klíčová nejen pro posilování sebevědomí jejich členů i obyvatel SVL, ale také pro prohloubení vzájemné důvěry a budování pozitivního obrazu SVL na veřejnosti. Pokud již tyto organizace vzniknou, je prioritou zajistit jejich pokračování. V tomto ohledu se nabízí zejména jejich podpora v oblasti pomoci při žádostech o finanční podporu, vyčlenění finanční částky na okamžitou pomoc při nenadálých a neočekávaných výdajích souvisejících s jejich činností apod.

Specificky je vhodné pamatovat také na podporu skupin, které nemohou nebo nechťejí vystupovat jako formální subjekty.

Nachází-li se na území jednoho města či obce více SVL, je vhodné zřídit agendu lokálního konzultanta pro grassroots aktivity v SVL. Náplň této agendy by spočívala v informování lokálních skupin o důležitých termínech podávání žádostí o finanční podporu, v pomoci při zpracování výročních zpráv, vedení účetnictví a dalším zprostředkování informací, které mohou být pro lokální skupiny obtížně dostupné. Tuto agendu je možno realizovat přímo v rámci výkonu nebo podpory komunitní práce prostřednictvím komunitních pracovníků, garanta komunitní práce nebo zřizovatele/poskytovatele finanční dotace na komunitní práci, případně v rámci činnosti lokálního konzultanta ASZ.

Z hlediska běžných situačních opatření v oblasti primární drogové prevence je účelné SVL nahlížet i prostřednictvím architektonické a designové úpravy veřejného prostoru. Typickým rysem většiny SVL je nedostatek veřejného prostoru a zařízení, kde by se lidé mohli scházet a trávit společně čas. Pokud toto absentuje, je zároveň omezována možnost neformální kontroly dění v SVL. Opačný a žádoucí přístup naopak tuto kontrolu posiluje, a to budováním laviček, dětských hřišť a různých udržovaných míst určených k setkávání. To vše by mělo být založeno na principech adresnosti a participace místních obyvatel. Kromě toho je třeba nezapomínat také na prostor soukromý či poloveřejný. Důležité je dbát na pravidelné udržování společných prostorů v budovách, zvláště sklepů, které se nezřídka stávají i místem rizikového užívání drog nejen jednotlivců i skupin ze SVL, ale i zcela cizích osob. Vhodným nástrojem k tomu je projekt Domovník-preventista.

8.6.2 Sekundární prevence

Sekundární drogová prevence zahrnuje identifikaci a pomoc lidem, kteří již drogy užívají, se zahájením abstinence. Identifikace skupin obyvatel užívajících drogy nepředstavuje v SVL příliš složitý proces; lokality jsou spíše malé,

⁴¹⁹ Ke konkrétní zkušenosti provozování komunitního centra v Brně viz IVICOVÁ, V., V. KERNOVÁ, M. ŘÍČKA a M. ZIMA, 2014. *Metodika komunitního centra. Jeho založení a provoz v sociálně vyloučených lokalitách na základě zkušeností z projektu „Cestou komunitní práce“*. Brno: DROM. Dostupné z: <https://docplayer.cz/553358-Metodika-komunitniho-centra.html>.

⁴²⁰ Příkladem úspěšných grassroots aktivit je např. spojení tří skupin ze SVL Ostrava-Kunčičky v rámci crowdfundingového projektu Straight Outta Kunčičky: Grassroots ve vyloučené lokalitě. Tomuto projektu se dostalo i velké mediální pozornosti. Blíže k projektu viz <https://www.hithit.com/cs/project/4029/straight-outta-kuncicky-grassroots-ve-vyloucene-lokalite>.

průměrně v nich žije 188 osob,⁴²¹ a hustota obyvatel je v nich vysoká. Obtíže mohou nastat v nových SVL, které nebyly dosud pokryty sociálními službami a o jejichž struktuře obyvatel se toho příliš neví, a dále ve velkých lokalitách s vysokou fluktuací obyvatel, která znemožňuje dlouhodobou komunitní, sociální i terénní práci.

Hlavní výzvou sekundární prevence tak zůstává budování důvěry s uživateli do té míry, že je s nimi o možné léčbě a životě bez drog hovořit. Ideálním opatřením je v tomto kontextu zřízení kontaktního centra pro osoby se závislostí přímo v SVL.⁴²²

8.6.2.1 Sekundární sociální prevence

Podstatou sekundární sociální prevence je iniciace změn v naučených schématech, kterou vedou k užívání drog nebo k proměně rekreačního užívání na užívání rizikové. Kontaktní centrum nemusí poskytovat služby pouze uživatelům, ale také jejich blízkým a přátelům. V organizaci volnočasových aktivit pro mládež ve formě workshopů, filmových večerů nebo jenom nabídnutím společného prostoru může komunitní centrum do jisté míry plnit funkci nízkoprahového centra pro mládež i dospělé.

Důležitou rovinu v tomto ohledu představuje komunikace orientovaná nikoli pouze na užívání drog a jiné oblasti rizikového chování, nýbrž na všechny běžné záležitosti a starosti. Možností, jak jednotlivce podnítit k přehodnocení naučených vzorců jednání a hledání jiných výkladů životních situací, jsou vedle klasických přístupů psychosociální intervence (psychodynamický, kognitivně-behaviorální, metoda 12 kroků, účast v terapeutické komunitě nebo rychlá intervence)⁴²³ také neformální rozhovory tváří v tvář s jednotlivcem i skupinou.

⁴²¹ GAC SPOL. S R. O., 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Praha: GAC spol. s r. o. Dostupné z: http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analýza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf.

⁴²² O kontaktním centru se obvykle hovoří v kontextu snižování rizik, nicméně význam kontaktního centra spočívá v širokém spektru aktivit, které může zajistit nebo zprostředkovat a které naplňují cíle sekundární i terciární prevence. Přestože není takto chápáno, kontaktní centrum představuje pro mnoho osob první krok k léčbě a pro jejich okolí pak seznámení se s komplikovaností drogové problematiky. Proto ideál stacionárního kontaktního centra považujeme za vhodné diskutovat již na tomto místě. Alternativám kontaktních center, které představují terénní pracovníci nebo také tzv. mobilní kontaktní centra, se věnujeme v kapitole terciární prevence.

⁴²³ BABOR, T. a kol., 2010. *Drug Policy and the Public Good*. Oxford: Oxford University Press.

⁴²⁴ K *peer education* blíže viz např. UNODC, 2003. *Peer to Peer S in Drug Abuse Prevention*. New York a Vídeň: OSN. Shrnutí studií mapující vliv *peer education* na užívání návykových látek zmapoval např. MACARTHUR, G. J., S. HARRISON, D. M. CALDWELL, M. HICKMAN a R. CAMPBELL, 2015. Peer-led Interventions to Prevent Tobacco, Alcohol and/or Drug Use Among Young People Aged 11-21 Years: a Systematic Review and Meta-analysis. *Addiction*. 111(3), 391–407.

Vedení neformálních rozhovorů orientovaných na klienta může být inspirováno logikou narativní terapie, která se nesoustředí primárně na lidské pochybení a špatná rozhodnutí, ale na jejich zasazení do širšího životního příběhu a společné hledání jeho alternativního výkladu.

Mimo to se jako vhodná praxe osvědčuje i *peer work* neboli začleňování uživatelů drog do poskytování sociálních služeb přímo v komunitě a *peer education*, tj. vzdělávání uživatelů drog, kteří mohou dočasně vykonávat práci odborných pracovníků ve chvílích, kdy odborní pracovníci nejsou v místě k dispozici.⁴²⁴

Kontaktní centrum může zároveň fungovat jako zprostředkovatel kontaktu začínajících uživatelů s blízkým okolím uživatele, jimž může pomoci porozumět jednání uživatele a pokusit se o proměnu chápání jeho užívání jako důsledku kombinace různých sociálních okolností, nikoli pouze jako individuálního selhání. Takové objasnění pomáhá podpořit zapojení blízkého okolí uživatele do jeho plynulého návratu k životu bez drog. S ohledem na velikost lokality a hustotu vztahů uvnitř ní velmi záleží na umístění kontaktního centra v samotném prostoru SVL tak, aby byla zachována jeho blízkost k obyvatelům a současně zaručena určitá míra anonymity při jeho navštěvování. Jinými slovy, pro detabuizaci drogové problematiky nesmí přítomnost kontaktního centra jeho návštěvníky stigmatizovat. Nevhodná poloha kontaktního centra může zcela narušit takto koncipované fungování sekundární prevence. Alternativu však může tvořit i důkladná terénní práce a mobilní kontaktní centrum.

Kontaktní centrum již dnes slouží jako rozcestník k poskytování další léčby, která je zajišťována sítí adiktologických služeb (viz tabulku č. 10). Samotné kontaktní centrum může za určitých okolností samo zajišťovat ambulantní nezdrazotnické programy nebo v případě blízkosti praktického lékaře či psychiatra

i substituční léčbu. Jeho význam však tkví především ve správném nasměrování uživatele, případně doprovodu do místa léčby.

Kontaktní centrum je pouze jedním z opatření, která lze v rámci sekundární prevence realizovat. Jiná opatření zahrnují ta umožňující „druhou šanci“ jednotlivcům i skupinám ze SVL. V tomto ohledu se může jednat např. o rozšíření partnerství center poskytujících sociální služby pro drogově závislé se soukromým sektorem s cílem snížit bariéry pro vstup do pracovního procesu.

8.6.2.2 Sekundární situační prevence

Z hlediska samotných programů adiktologických služeb je ve vztahu k SVL nejčastěji tematizováno omezené zapojení sociálně vyloučených skupin do dlouhodobějších léčebných programů. Odmítání účasti v těchto programech je vysvětlováno vysokým vstupním prahem souvisejícím mimo jiné s odlišným pojetím času, znemožňujícím dlouhodobé rezidenční programy (orientace na každodennost, časté životní změny, překerní zaměstnání). Hlavním cílem je tedy znovupromyšlení adresnosti rezidenčních programů pro obyvatele SVL a možností, které se nabízejí v oblasti alternativních programů ambulantní a substituční léčby. Pro obyvatele SVL se jako vhodná alternativa jeví např. detoxifikace v domácím prostředí, při níž klient není hospitalizován v psychiatrické léčebně, ale prochází detoxifikací doma a za lékařem ambulantně dochází.

Detoxifikace by však měla být provázena podpůrnou psychoterapeutickou péčí orientovanou na motivaci k léčbě. Variantou je také návštěva sociálních služeb disponujících krizovým lůžkem pro detoxifikaci, která zaručuje poskytnutí vlastního osobního prostoru pro řešení krátkodobé tísně.

Ambulantní léčbou se chápe taková léčba, při níž není jednotlivec vyčleněn ze svého sociálního prostředí. Podle odhadů je tento typ léčby u populace SVL preferovanější než dlouhodobější rezidenční léčba. V tomto ohledu se jeví jako vhodné upřednostnit prohlubování kvality a širě nízkoprahových kontaktních

center, center ambulantní léčby a subsistenční léčby a přenos úspěšných praxí do nastavení pozdějších stacionárních programů, terapeutických komunit, doléčovacích programů a domovů se zvláštním režimem pro drogově závislé ze SVL. Jinými slovy, rezidenční a následnou péči pro sociálně vyloučenou populaci je vhodné tvarovat na základě důkazů a praxe z ambulantní a subsistenční péče přímo v SVL.

Ideálem ambulantní léčby je podobně jako u předchozích úrovní a forem prevencí orientace nejen na uživatele, ale i na participaci rodinných příslušníků a nejbližšího sociálního okolí. Inspirací v tomto ohledu může být program „Breaking the Cycle“ zapojující do léčby celou rodinu⁴²⁵ nebo na komunitu orientovaný přístup, jehož součástí mohou být různé podpůrné skupiny, skupinové i individuální terapie různého druhu, které nejsou založeny na principu zásluhovosti, jenž vytváří umělou hranici mezi úspěšnou a neúspěšnou léčbou. Základním kritériem úspěšnosti je totiž obvykle abstinence od užívané návykové látky, její efektivita je však diskutabilní. Realizace ambulantní léčby prostřednictvím nízkoprahového kontaktního centra může tuto hranici situačně vyjednávat.

Léčba může mít také charakter subsistence, tedy nahrazení rizikových látek kontrolovaným užíváním méně rizikových látek, respektive látek, u nichž hrozí menší riziko negativních zdravotních dopadů. V kontextu SVL je tento způsob intervence vhodný především z hlediska častého injekčního užívání drog. „Odklon od jehly“ je v tomto smyslu třeba chápat jako podtitul celé sekundární prevence.⁴²⁶

Náhražková léčba uživatelů pervitinu, nejčastěji užívané drogy v SVL hned po marihuaně, však dosud není v ČR zavedena. Dlouhodobě se hovoří o možnosti nahradit tuto drogu ritalinem, jímž se v ČR léčí hyperaktivita u dětí. V této oblasti proběhla dokonce experimentální léčba.⁴²⁷ Vzhledem k omezeným možnostem obyvatel SVL k participaci na rezidenčních programech se však tento typ léčby jeví jako důležitý co do úspěšnosti léčby právě u této populace.

⁴²⁵ KYDD, S. a N. ROE, 2013. A Better future for Families: The Importance of Family-based Interventions in Tackling Substance Misuse. *Addaction*. Dostupné z: https://www.addaction.org.uk/sites/default/files/public/attachments/the_breaking_the_cycle_commission_2mb_0.pdf.

⁴²⁶ Ke strukturálním faktorům ovlivňujícím injekční užívání drog viz BOYD, J. a kol., 2017. Social-structural Factors Influencing Periods of Injection Cessation Among Marginalized Youth Who Inject Drugs in Vancouver, Canada: An Ethno-epidemiological Study. *Harm Reduction Journal*. 14(31). Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5460503/>.

⁴²⁷ K výsledkům tohoto experimentu viz MINAŘÍK, J., R. GABRHELÍK, R. MALCOLM, A. PAVLOVSKÁ a P. MILLER, 2016. Methylphenidate Substitution for Methamphetamine Addiction and Implications for Future Randomized Clinical Trials: A unique Case Series. *Journal of Substance Use*. 21(4), 435–438.

Zahraniční studie také v posledních letech zveřejňují úspěchy s kanabinoidní léčbou, která vykazuje menší míru přerušení léčby, postranních účinků a lepší management příznaků zdravotních problémů a závislosti.⁴²⁸ Optimální cestou je provázání komunitně orientovaného přístupu a náhražkové léčby, přičemž však záleží na míře tabuizace a stigmatizace užívání drog v jednotlivých lokalitách.

Do úspěšnosti léčby drogové závislosti vstupuje v SVL i vězení, které tvoří součást života mnoha obyvatel SVL. Přestože vězení v současnosti nabízejí poradny drogové prevence, bezdrogové zóny, specializovaná oddělení, ale i činnost nevládních organizací, užívání drog nástupem do výkonu trestu odnětí svobody často nekončí. I do vězení totiž tyto látky pronikají.⁴²⁹ *Koncepce vězeňství do roku 2025* navrhuje množství opatření týkajících se prevence drogové závislosti, od poskytování adiktologických programů samotnou VS ČR přes prohlubování spolupráce se sociálními kurátory a zapojení rodiny do léčby až po zřízení adiktologických ambulancí přímo v prostředí věznic.⁴³⁰ Zavedení těchto opatření do praxe může pomoci zajistit kontinuitu léčby jednotlivcům ze SVL i při odnětí svobody. V tomto smyslu je třeba i podporovat sociální služby k prohlubování spolupráce s regionálními vězeňskými zařízeními.

Pro adresování opatření sekundární prevence vůči uživatelkám drog v SVL je třeba zohledňovat genderová specifika, která se s danou lokalitou pojí. Některé lokality mohou být protkány hustým předivem sociálních vztahů, které ženám brání účastnit se léčby. Jiné lokality mohou naopak díky své anonymitě paradoxně nabídnout vhodné prostředí právě pro léčbu žen ze SVL. Užívání drog u žen (nejen) v SVL je často provázáno traumatickými zážitky a stigmatizací, tudíž je tyto programy nutné koncipovat na základě diskretnosti, vstřícnosti, bezpečnosti a shovívavosti. Více než v jiných místech platí, že užívání drog ženami ze SVL s sebou nese celou řadu překážek (mateřství, starost o domácnost, domácí násilí). Je proto vhodné preventivní intervence realizovat zprostředkovaně, tj.

skrze témata jako výchova dětí, řešení socioekonomických obtíží, problémů s bydlením atp. Ideálem je tyto intervence plánovat společně s intervencemi v oblasti domácího násilí, pokud taková situace nastala.

8.6.3 Terciární prevence

Snižování rizik (*harm reduction*) označuje koncepcce, programy a činnosti směřující k minimalizaci škod ze strany uživatelů drog, kteří zatím nejsou ochotni s užíváním přestat, vůči sobě i svému okolí. Podstatou snižování rizik je předpoklad, že ne všichni uživatelé se chtějí užívání okamžitě vzdát, a proto je alespoň třeba předejít újmě vyplývající z pokračujícího užívání.⁴³¹

Terciární sociální prevence se zabývá sociální prací s uživateli drog, terciární situační prevence pak spíše zajištěním bezpečného užívání drog. Ideálním stavem terciární prevence je propojení sociální a terénní práce tak, aby mezi těmito činnostmi existovala kontinuita. Toto propojení může zajišťovat nebo zprostředkovat terénní služba, případně mobilní kontaktní centra. Jejich výhodou oproti stacionárnímu kontaktní centru je schopnost pokrýt více míst najednou a reagovat na změny uvnitř stávajících SVL anebo jejich využitelnost v nově vzniklých SVL.

8.6.3.1 Terciární sociální prevence

Jedním z hlavních rysů užívání drog v SVL je provázanost užívání s dalšími sociálními problémy, jako je substandardní bydlení, problémy se zákonem, rodinné problémy, nezaměstnanost, ale i nedostatek ošacení nebo finančních prostředků k opatření potravin. Snižování rizik tedy znamená i okamžitou pomoc v základních životních situacích, jejichž neřešení může vést k ohrožení uživatele i jeho okolí. Cílem proto je propojit informační servis, hygienický servis ve formě možnosti se osprchovat a vyprat si oblečení, poskytnutí ošacení

⁴²⁸ K dopadům kanabinoidní léčby viz např. LUCAS, P., A. REIMAN, M. EARLEYWINE, S. K. MCGOWAN, M. OLESON, M. P. COWARD a B. THOMAS, 2012. Cannabis as a Substitute for Alcohol and Other drugs: A Dispensary-based Survey of Substitution Effect in Canadian Medical Cannabis Patients. *Addiction Research & Theory*. 21(5), 435–442.

⁴²⁹ MRAVČÍK, V. a kol., 2017. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2016*. Praha: Úřad vlády ČR.

⁴³⁰ MS ČR, 2016. *Koncepce vězeňství do roku 2025*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR. Srov. ZEMAN, P. a kol., 2018. Treatment in an Unfavourable Setting: Specialized Departments for Drug Users in Czech Prisons. *Česká kriminologie*. 3(1), 1–13.

⁴³¹ Důležitým mezinárodním zdrojem v oblasti snižování rizik je mezinárodní organizace Harm Reduction International, na jejichž webových stránkách jsou k dispozici novinky v této oblasti, bohatá knihovna zdrojů k této problematice aj. Dostupné z: <https://www.hri.global>.

nebo zprostředkování potravinového servisu prostřednictvím potravinových bank, asistenční služby doprovázející uživatele k lékaři, na úřad či na policii, zprostředkování jiných sociálních a zdravotních služeb či využití internetu nebo telefonu k vyřízení nezbytných osobních záležitostí. Všechny tyto služby je již možné v ČR využívat, v kontextu SVL by však měly být tyto služby co nejvíce přiblíženy jejich uživatelům v rámci kontaktního centra.⁴³²

8.6.3.2 Terciární situační prevence

Symbolem terciární prevence je terénní práce, označovaná také jako *streetwork*. V oblasti užívání drog je spojována především s výměnou injekčního, zdravotního a jiného materiálu pro uživatele drog s cílem snížit potenciální zdravotní dopady u samotných uživatelů (např. společným nebo opakovaným používáním nedesinfikovaných jehel) i jejich okolí (např. poškození odhozeným injekčním materiálem, přenos infekčních chorob).

Přítomnost terénních služeb v SVL závisí na nastavení služeb drogové prevence v jednotlivých městech a obcích. Situace se napříč ČR sice liší, obvyklým problémem však je vysoká fluktuace terénních pracovníků, zapříčiněná finančním podhodnocením tohoto zaměstnání, organizačními spory nebo překrýváním kompetencí jednotlivých organizací. Tato fluktuace znemožňuje časté a pravidelné navštěvování lokalit, vyhledávání nových klientů a monitorování situace. Hlavním úkolem se v tomto ohledu jeví zvýšení prestiže povolání, finančního ohodnocení a tím i zvýšení viditelnosti služby v rámci SVL, která vede k utvrzení potřeby terénních programů tohoto typu. Směřem ke zlepšování kvality poskytovaných terénních služeb v SVL doporučujeme evaluaci stávajících programů z hlediska současných možností a limitů v poskytování těchto

služeb v SVL s důrazem na předem stanovená specifická témata vztahující se k situaci v jednotlivých lokalitách.

Z hlediska cílové populace je vhodné tuto populaci rozšířit nejen na uživatele drog, ale na zranitelnou populaci jako takovou. Jak již bylo řečeno, SVL je oblastí, v níž je užívání drog spojeno s mnohými dalšími, vzájemně provázanými sociálními problémy. Noví uživatelé mohou např. spadat do skupiny „odpadlíků“ ze vzdělávacího systému nebo pracovního trhu. Terénní program by tedy měl zajišťovat informovanost o možnostech řešení i jiných problémů, zajistit doprovod na úřady, policii, k lékařům nebo po dohodě s klientem zajistit kontakt s komunitními pracovníky nebo rodinou.

„Odklon od jehly“, jeden z principů sekundární prevence, má své pokračování v terciární prevenci v podobě nabídnutí alternativy k injekčnímu užívání drog nebo alespoň zmírnění jeho dopadů plynoucích z pouliční aplikace. Nástrojem k tomu mohou být aplikační místnosti, kde si uživatelé mohou drogu aplikovat v hygienických podmínkách pod odborným, ale neformálním dohledem.⁴³³ Představují tedy rovněž prostředek ochrany veřejného zdraví jak pro uživatele, tak pro obecnou populaci. Existence aplikačních místností nemá v ČR dosud politickou podporu, nicméně v prostředí SVL, kde kvalita užívaných drog není příliš vysoká, se jeví zřízení aplikačních místností jako jeden z hlavních předpokladů zmírnění dopadů jejich užívání. Cílovou skupinu přitom mohou tvořit zejména začínající uživatelé a uživatelé-rodice. V této souvislosti je vhodné i pravidelné testování kvality drog v SVL, ať už návazné na aplikační místnosti, nebo ne.

Aplikační místnosti i testování kvality drog představují potenciál vysoce politizovaného tématu mezi represivním a dekriminalizujícím názorovým

⁴³² Jako dosavadní ideál se jeví existence Kontaktního centra provozovaného organizací DROM v Brně. Aktivita tohoto centra překračují hranice terciární prevence a plní roli kontaktního centra tak, jak jsme jej vymezili v podkapitole *Sekundární prevence*. Ke Kontaktnímu centru DROM v Brně viz: <http://www.drom.cz/sluzba/cz/112/kontakt-ni-centrum/>.

⁴³³ Vznik a rozvoj aplikačních místností provází všude na světě debata týkající se pozitiv a negativ tohoto opatření. V současnosti existuje na světě přes 100 aplikačních místností. K modelům fungování a dobrým praxím viz např. EUROPEAN HARM REDUCTION NETWORK, nedatováno. *Drug Consumption Rooms in Europe: Models, Best Practices and Challenges*. Dostupné z: <https://idhdp.com/media/399959/drug-consumption-in-europe-final-2014-1.pdf>. EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUGS AND DRUG ADDICTION, 2018. *Drug Consumption Rooms: An Overview of Provision and Evidence. Perspectives on Drugs*. Dostupné z: http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/2734/POD_Drug%20consumption%20rooms.pdf. K sekundární analýze témat spojených s aplikačními místnostmi viz BELACKOVA, V. a A. M. SALMON, 2017. *Overview of International Literature – Supervised Injecting Facilities & Drug Consumption Rooms – Issue 1*. Sydney: Uniting Medically supervised injecting center. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/323445212_Overview_of_international_literature_-_supervised_injecting_facilities_drug_consumption_rooms_-_Issue_1.

proudem. Příklad negativních dopadů užívání nekvalitních drog v SVL však může sloužit jako základní kámen budoucího vyjednávání v této oblasti.

Samotná výměna injekčního a zdravotního materiálu je v současnosti nastavena v poměru 1:1, což znamená, že počet vydaných jehel uživatelům by měl odpovídat počtu odevzdaných použitých jehel samotnými uživateli. Toto pravidlo však nereflektuje situaci v některých SVL, kdy výměnu jehel a zdravotnického materiálu zajišťuje pro skupinu uživatelů jen jedna osoba, která materiál dále distribuuje.⁴³⁴ Princip 1:1 by měl fungovat spíše jako orientační pomůcka než jako dogmatické pravidlo.

8.7 Shrnutí

Užívání drog je považováno za jedno z nejrizikovějších chování v SVL, poněvadž společně se závislostí na alkoholu a hazardu prohlubuje sociální vyloučení jejich uživatelů. Hlavními rysy užívání drog v SVL jsou především omezená informovanost o bezpečném užívání, tabuizace tématu uvnitř SVL a provázanost užívání drog s dalšími problémy každodenního života. Tyto faktory přispívají k tomu, že obyvatelé SVL využívají pouze ve velmi omezené míře dostupné nástroje léčby, které by jim mohly pomoci zpět do života bez drog. Hlavním problémem těchto nástrojů je totiž jejich formální ráz a vysoký práh, což znemožňuje už samotný vstup do těchto procedur. Exemplárním příkladem je užívání drog ženami. Ženy uživatelky totiž neužívají pouze drogy, ale vychovávají děti, obstarávají domácnost, starají se o rodinný rozpočet a hrají důležitou symbolickou roli ve vztazích s dalšími rodinami obývajících SVL. Institucionální léčba je tak pro ně prakticky nedosažitelná.

Předpokladem účinnosti protidrogové prevence v SVL je reflexe komplexního charakteru této problematiky. Užívání drog neprobíhá ve vakuu a je vázáno na celou řadu jiných osobních problémů uživatele, souvisejících s konkrétní situací uvnitř SVL. Z hlediska prevence je proto třeba zdůraznit principy adresnosti, detabuizace a destigmatizace, přičemž hlavní ambicí těchto aktivit

by kromě předcházení samotnému užívání mělo být především kontrolované užívání s ideálem návratu do života bez drog.

⁴³⁴ PECHEK, V. a O. BAŤKOVÁ, 2015. Práce s romskými uživateli drog ve vyloučených lokalitách. In: H. KOTOVÁ a kol., ed. *Streetwork! Dobrá praxe 2015. České a zahraniční zkušenosti z práce v nízkoprahových službách*. Praha: Česká asociace streetwork, s. 71–75. Dostupné z: http://archiv.streetwork.cz/images/stories/CAS/publikace15/dobra-praxe-2015_cz.pdf.

Seznam zdrojů

A. N. O. - ASOCIACE NESTÁTNÍCH ORGANIZACÍ, 2015. *Stanovisko Sekce primární prevence A.N.O. k projektu Revolution Train*. Dostupné z: http://www.asociace.org/wp-content/uploads/Stanovisko_Sekce_PP_ANO_Revolution_train_2015-1.pdf.

ABRLOVÁ, J., 2018. Ostrava je vítězem mezinárodní soutěže o nejlepší evropský projekt. *Statutární město Ostrava – Sociální začleňování*. Dostupné z: <https://socialnizaclenovani.ostrava.cz/ostrava-je-vitezem-mezinarodni-souteze-o-nejlepsi-evropsky-projekt/>.

AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, 2016. *Problémy související s bydlením sociálně vyloučených obyvatel a návrh jejich řešení. Materiál schválený vládou usnesením č. 659–713 dne 27. července 2016*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.

AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, 2018a. HateFree Culture. *HateFree Culture*. Dostupné z: <https://www.hatefree.cz>.

AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, 2018b. *Krizová situace na sídlišti Janov. Analytický dokument*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.

AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, nedatováno. *Bezpečnost*. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/bezpecnost>.

AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ, nedatováno. *Jak na sociální podnikání ve vyloučených lokalitách*. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/jak-na-socialni-podnikani-ve-vyloucenych-lokalitach>.

AGTERBERG, R. a I. SPRONK, 2018. Utrecht Wants Blacklist of Slum Lords. *DUB*. Dostupné z: <https://www.dub.uu.nl/en/news/utrecht-wants-blacklist-slum-lords>.

ANDERSON, E., 2000. *Code of the Street: Decency, Violence, and the Moral Life of the Inner City*. New York, NY: Norton.

ASOCIACE POSKYTOVATELŮ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB ČR, nedatováno. *Etický kodex sociálních pracovníků ČR*. Dostupné z: <http://www.apsscr.cz/>

ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex_Profesn%C3%AD%20svaz_ve_rII.pdf.

BABOR, T. a kol., 2010. *Drug Policy and the Public Good*. Oxford: Oxford University Press.

BAJGEROVÁ, E. a D. HACAPERKOVÁ, 2003. Mikrofinance a snižování chudoby: Nouzový sociální fond. In: *Analýza sociálně ekonomické situace romské populace v České republice s návrhy na opatření*. Praha: Socioklub. Dostupné z: <http://www.ncss.cz/files/finalni-zpravagrafiko.pdf>.

BARCHECHAT, O., 2002. *Preventing Hate Crimes: International Strategies and Practice*. Montreal: International Centre for the Prevention of Crime.

BARTOŠOVÁ, I., E. ČERNÁ, M. FERENCOVÁ, A. FIALÍK, M. FREUND, M. GIŇOVÁ, D. JANEČEK, L. KOPŠO, P. KUBALA, V. LESÁK, J. MILOTA, K. NOVÁK, Š. RIPKA a R. STANĚK, 2018. *Metodika inovačního řešení: „Pilotní testování rychlého zabydlení rodin s dětmi (Rapid Re-Housing)“*. Ostrava: Fakulta sociálních studií, Ostravská univerzita.

BELACKOVA, V. a M. SALMON, 2017. *Overview of International Literature - Supervised Injecting Facilities & Drug Consumption Rooms - Issue 1*. Sydney: Uniting Medically supervised injecting center. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/323445212_Overview_of_international_literature_-_supervised_injecting_facilities_drug_consumption_rooms_-_Issue_1.

BEZPEČNOSTNÍ INFORMAČNÍ SLUŽBA, 2014. *Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2013*. Praha: Bezpečnostní informační služba.

BÍLÝ KRUH BEZPEČÍ, 2018. *Domácí násilí – trestní oznámení*. Dostupné z: <http://www.domacinasili.cz/prakticke-rady/trestni-oznameni/>.

BITTNEROVÁ, D., D. DOUBEK a M. LEVÍNSKÁ, 2014. *Funkce kulturních modelů ve vzdělávání*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Dostupné z: https://fhs.cuni.cz/FHS-545-version1-funkce_kulturnich_modelu_ve_vz.pdf.

BJELONČÍKOVÁ, M. a kol., 2016. *Participativní přístupy v sociální práci – I. díl*. Ostrava: Ostravská univerzita. Dostupné z: <https://dokumenty.osu.cz/fss/publikace/participativni-pristupy-v-socialni-praci.pdf>.

- BJELONČÍKOVÁ, M. a V. GOJOVÁ, 2016. Nezamýšlené důsledky označení sociálně vyloučená lokalita. *Sociální práce*. 15(3), 76–86.
- BJØRGO, T., 2016. *Preventing Crime. A Holistic Approach*. London: Palgrave Macmillan.
- BOURDIEU, P., 2000. *Pascalian Meditations*. Stanford: Stanford University Press.
- BOURDIEU, P., P. BOURGOIS a L. WACQUANT, 2004. Symbolic Violence. In: N. SCHEPER-HUGHES, ed. *Violence in War and Peace: An Anthology*. Oxford: Blackwell Publishing, s. 272–274.
- BOURGOIS, P., B. RYLKO-BAUER, L. M. WHITEFORD a P. FARMER, 2009. Recognizing Invisible Violence. A Thirty-Year Ethnographic Retrospective. In: *Global Health in Times of Violence*. Santa Fe: School for Advanced Research Press, s. 17–40.
- BOYD, J. a kol., 2017. Social-structural Factors Influencing Periods of Injection Cessation Among Marginalized Youth Who Inject Drugs in Vancouver, Canada: an ethno-epidemiological study. *Harm Reduction Journal*. 14(31). Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5460503/>.
- BRAITHWAITE, J., 1989. *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BROOKMAN, F., T. BENNETT, A. HOCHSTETLER a H. COPES, 2010. The "Code of the Street" and the Generation of Street Violence in the UK. *European Journal of Criminology*. 8(1), 17–31.
- BÚTORA, M., 1992. *Překročit svůj stín: kluby abstinujících a jiné svépomocné skupiny v péči o zdraví*. Praha: Avicenum.
- CEVÁROVÁ, D. a T. CHMELÍKOVÁ, 2018. *Minimální mzda v ČR a praxe v evropských státech. Policy Paper*. Praha: Institut pro politiku a společnost. Dostupné z: <https://www.politikaspolecnost.cz/wp-content/uploads/2018/09/Minim%C3%A1ln%C3%AD-mzda-IPPS.pdf>.
- COLLEGE OF POLICING LIMITED, 2014. *Hate Crime Operational Guidance*. Coventry: College of Policing Limited.
- COLLINS, D., J. MORDUCH, S. RUTHERFORD a O. RUTHVEN, 2015. *Portfolios of the Poor: How the World's Poor Live on \$2 a Day*. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.
- COLLINS, R., 2009. *Violence: A Micro-sociological Theory*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- ČESKÁ ADVOKÁTNÍ KOMORA, 2018. *Bezplatné právní poradenství: informace pro žadatele*. Dostupné z: <https://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=2617>.
- ČESKÁ ASOCIACE STREETWORK, O. S., 2014. Etický kodex české asociace streetwork. *Streetwork - Etický kodex České asociace streetwork*. Dostupné z: http://archiv.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=152&print=1.
- ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE, 2017. *Komunikace mezi školou a veřejností v základním vzdělávání. Tematická zpráva*. Praha: Česká školní inspekce. Dostupné z: <https://portal.csicr.cz/userdata/Shrnuti-Komunikace-mezi-skolou-a-verejnosti-v-ZV.pdf>.
- ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE, 2018. *Vliv složení třídy, metod uplatňovaných učitelem a využívání technologií na výsledky českých žáků. Sekundární analýza PISA 2015*. Praha: Česká školní inspekce. Dostupné z: https://www.csicr.cz/getattachment/cz/Dokumenty/Tematicke-zpravy/Sekundarni-analyza-Vliv-slozeni-tridy,-metod-uplat/PISA_2015.pdf.
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD, 2018. *Obyvatelstvo podle druhu pobytu a podle velikostních skupin obcí a krajů*. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvo=ZVCR001&pvokc=&katalog=30709&z=T>.
- ČESKÁ TELEVIZE, 2019. Dítě v exekuci (168 Hodin) Česká televize, 7. dubna 2019. Dostupné z: https://www.ceskatelevize.cz/porady/10117034229-168-hodin/219452801100407/?fbclid=IwAR1v50zV_an-sEM4hPN-xTu92Y0RiJLo7QJHpfKQlvzZJjhQ6ELd8yhHgWU8
- ČÍRTKOVÁ, L., 2009. *Forenzní psychologie*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.

ČLOVĚK V TÍSNI, 2018. Člověk v tísní srovnal mikropůjčky a varuje před náklady na prodlužování půjčky. *Jak přežít dluhy*. Dostupné z: <http://www.jakprezيتدluhy.cz/odpovedne-uverovani/index-ou-201807>.

ČLOVĚK V TÍSNI, nedatováno. TZ: Děti si individuálním vzděláváním povinnou mateřskou školu nenahrazují. Člověk v tísní. Dostupné z: <https://www.clovekvtsini.cz/tz-deti-si-individualnim-vzdelavanim-povinnou-materskou-skolu-nenahrazuji-4801gp>.

ČTK, 2008. Propuštění dlužníci budou splácet přes fond po vzoru Švýcarů. *Zpravy.idnes.cz*. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/propusteni-dluznici-budou-splacet-pres-fond-po-vzoru-svycaru-pbg-/domaci.aspx?c=A081202_142306_domaci_jw.

ČTK, 2018a. Bezplatná právní pomoc pro chudé startuje, ČAK povede seznam žadatelů. Česká justice. Dostupné z: <http://www.ceska-justice.cz/2018/06/bezplatna-pravni-pomoc-chude-startuje-cak-povede-seznam-zadatelu/>.

ČTK, 2018b. Tisíckám lidí ze sídliště Janov hrozí, že budou bez tepla a vody. *Týden*. Dostupné z: https://www.tyden.cz/rubriky/domaci/tisicovkam-lidi-ze-sidliste-janov-hrozi-ze-budou-bez-tepla-a-vody_499711.html.

DEARING, A. a B. D. HALLEY, 2000. *Das österreichische Gewaltschutzgesetz*. Wien: Verlag Österreich.

DEBOYE, A. a kol., nedatováno. *Administrative Approach to Organised Crime. Support European Local Authorities in Combating Local Outcomes of Organised Crime: Manual and Toolbox*. Dostupné z: https://eucpn.org/sites/default/files/content/download/files/manual_toolbox_definitieve_versie_isec.pdf.

DECKER, S., R. WRIGHT a R. LOGIE, 1993. Perceptual Deterrence Among Active Residential Burglars: A Research Note*. *Criminology*. 31(1), 135–147.

DEMNER, M., A. ŠTASTNÁ a M. BASLOVÁ, 2016. Romský mentoring: služba podporující výkon alternativních trestů u romských klientů PMS ČR. *Česká kriminologie*. 1(2), 1–21.

DIENSTBIEROVÁ, K., 2018. Ostravská osada Bedřiška vyhlásila Dva týdny bdělosti. Obyvatelé protestují proti vystěhování. *Romea.cz*. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/>

ostravska-osada-bedrisk-a-vyhlasila-dva-tydny-bdelosti-obyvatele-protestuji-proti-vystehovani.

DOCHVÁT, P., 2005. Lichva v romské komunitě. *Kriminalistický sborník*. 49(4), 61–66.

DOLEJŠOVÁ KABELOVÁ, K., 2018. *Jak řešit (spekulativní) dluhy vlastníka bytové jednotky? Doporučený postup pro společenství vlastníků jednotek v případě nehrazení příspěvku na správu domu a pozemku a záloh na služby ze strany vlastníka jednotky (ze soukromoprávního hlediska)*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.

DVOŘÁKOVÁ, T. a J. MERTL, 2018. Důstojná existence kontra osobní zodpovědnost: případ dětských dlužníků v Plzni. *Sociální práce*. 2018(3), 54–69.

DVOŘÁKOVÁ, T., 2017. Život za třináctkou. Případová studie života na sídlištích ve městě Chomutov. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-chomutov/zivot-za-trinactkou-pripadova-studie-zivota-na-sidlistich-v-chomutove-2017/download>.

EUROPEAN HARM REDUCTION NETWORK, nedatováno. *Drug Consumption Rooms in Europe: Models, Best Practices and Challenges*. Dostupné z: <https://idhdp.com/media/399959/drug-consumption-in-europe-final-2014-1.pdf>.

EUROPEAN MONITORING CENTRE FOR DRUGS AND DRUG ADDICTION, 2018. *Drug Consumption Rooms: An Overview of Provision and Evidence*. Perspectives on Drugs. Dostupné z: http://www.emcdda.europa.eu/system/files/publications/2734/POD_Drug%20consumption%20rooms.pdf.

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS., 2014. *Violence against women: an EU-wide survey*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostupné z: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf.

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, 2018. *A Persisting concern: Anti-Gypsyism as a Barrier to Roma Inclusion*. Luxembourg: Publications

- Office of the European Union. Dostupné z: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-anti-gypsyism-barrier-roma-inclusion_en.pdf.
- EUROSTAT, 2018. How Many Euros on Average Per Hour Worked? *Eurostat*. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20180322-1?inheritRedirect=true>.
- FAGAN, A. A. a R. F. CATALANO, 2013. What Works in Youth Violence Prevention: A Review of the Literature. *Research on Social Work Practice*. 23(2), 141–156.
- FARMER, P., 2004. An Anthropology of Structural Violence. *Current Anthropology*. 45(3), 305–325.
- FELSON, M. a R. V. CLARKE, 2003. *Příležitost dělá zloděje: praktická teorie prevence kriminality*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/291.pdf>.
- FERRARIS, V., C. MAZZA a L. SCOMPARIN, ed., 2016. *Warning on Crime. Preventing and Combatting Crime in Public Procurement. Final Report*. Torino: Università degli Studi di Torino.
- FIJNAUT, C., 2016. The Innovative Containment of Organized Crime Problems in Amsterdam's Inner City, 1996–2015. In: G. A. ANTONOPOULOS, ed. *Illegal Entrepreneurship, Organized Crime and Social Control. Essays in Honor of Professor Dick Hobbs*. Berlin: Springer, s. 219–236.
- FONÁDOVÁ, L., 2014. *Nenechali se vyloučit: Sociální vzestupy Romů v české společnosti*. Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z: <https://theses.cz/id/mc6dh6/?furl=%2Fid%2Fmc6dh6%2F;lang=en>.
- FUNNELL, C., 2014. Racist Hate Crime and the Mortified Self: An Ethnographic Study of the Impact of Victimization. *International Review of Victimology*. 21(1), 71–83.
- GABAL, I. a K. ČADA, 2010. Romské děti v českém vzdělávacím systému. In: P. MATĚJŮ, J. STRAKOVÁ a. VESELÝ, ed. *Nerovnosti ve vzdělávání. Od měření k řešení*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, s. 109–129.
- GABAL, I. a P. VÍŠEK, 2010. *Východiska strategie boje proti sociálnímu vyloučení: Východiska pro formulaci a implementaci politiky začleňování obyvatel vyloučených lokalit do české společnosti a její sociální a ekonomické struktury*. Praha: Ivan Gabal Analysis & Consulting. Dostupné z: https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_Strategie_soc_vyloucení.pdf.
- GABAL, I., K. ČADA a J. SNOPEK, 2008. *Klíč k posílení Integrovaní politiky obcí – sociální vyloučení Romů a česká společnost*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s. Dostupné z: http://osf.cz/wp-content/uploads/2015/08/KLIC_k_posileni_integracni_politiky_obci_publicace.pdf.
- GAC SPOL. S R. O., 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Praha: GAC spol. s r. o. Dostupné z: http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analýza_socialne_vyloucených_lokalit_GAC.pdf.
- GAC, 2009. *Vzdělanostní dráhy a vzdělanostní šance romských žáků a žáků základních škol v okolí vyloučených romských lokalit*. Praha: GAC, s.r.o.
- GALTUNG, J., 1990. Cultural Violence. *Journal of Peace Research*. 27(3), 291–305.
- GELLES, J. R., 2000. Family Violence. In: M. TONRY, ed. *The Handbook of Crime and Punishment*. Oxford: Oxford University Press, s. 178–206.
- GILL, M. a. SPRIGGS, 2007. *Výhodnocení účinků kamerových systémů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/336.pdf>.
- GJURIČOVÁ, J., V. KUČERA, J. FEJFAR, T. KONÍČEK, I. PODÍVÍNSKÁ, V. RAKUŠAN a J. VAŘEK, 2017. *Jak vytvořit Bezpečné město (obec)*. Praha: Středočeský kraj ve spolupráci s VISK. Dostupné z: <http://bezpecnystredoceskykraj.cz/wp-content/uploads/2017/11/Jak-vytvo%C5%99it-Bezpe%C4%8Dn%C3%A9-m%C4%9Bsto-obec.pdf>.
- GRAF, S. a S. KOVÁČOVÁ, 2016. Jak snižovat předsudky? Teorie meziskupinového kontaktu. *Československá psychologie*. 60(2), 185–196.
- GRIVNA, T., M. SCHEINOST, I. ZOUBKOVÁ a kol., 2014. *Kriminologie*. 4. aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer.
- GUNTER, A., 2008. Growing Up Bad: Black youth, 'Road' Culture and Badness in an East London Neighbourhood. *Crime, Media, Culture: An International Journal*. 4(3), 349–366.
- HALL, N., 2013. *Hate Crime*. 2. vyd. London and New York: Routledge.

- HARCOURT, B. E., 2005. *Illusion of Order: The False Promise of Broken Windows Policing*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- HERCZEG, J., 2008. *Trestné činy z nenávisti*. Praha: Wolters Kluwer (ASPI).
- HERDOVÁ, T., L. JARKOVSKÁ, K. PEŠÁKOVÁ a Z. TRÁVNÍČEK, 2016. *Analýza postojů původců a původkyň domácího násilí a práce s nimi*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/postoje_puvodcu_FINAL_rev.pdf.
- HETMÁNKOVÁ, R., 2013. *Zpátky ze dna: Zaostrěno na ženy*. Praha: Jako doma, o. s.
- HIRT, T., M. JAKOUBEK a kol., 2005. *Zmapování typů kriminality, s nimiž se potýkají sociálně segregované romské komunity žijící na území Karlovarskeho kraje. Závěrečná zpráva k projektu*. Plzeň: Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni.
- HOLAS, J. a K. VEČERKA, 2013. *Stát a občan v prevenci kriminality*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/412.pdf>.
- HOLUBEC, S., 2006. Teorie vzdělanostních nerovností a romské prostředí. *PAIDEIA: Philosophical e-journal of Charles University*. 3(2). Dostupné z: <http://paideia.pedf.cuni.cz/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=1&jiid=9&jcid=72>.
- HOUDA, P., 2018. Když nejdráž bydlí ti nejchudší... Česká pozice. Dostupné z: http://ceskapozice.lidovky.cz/kdyz-nejdraz-bydli-ti-nejchudsi-dnf-/tema.aspx?c=A150328_232224_pozice-tema_kasa.
- HOVORKA, J., 2015. Lichva jako nedílná součást rodiny. Proč se dlužníci bojí. *Aktuálně.cz*. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/finance/lichva-neni-problem-zda-se-u-soudu-dluznici-maji-strach/r-597fb7b2feeb1e49d310025900fea04/>.
- HRUSTIČ, T., 2015. Usury among the Slovak Roma: Notes on Relations between Lenders and Borrowers in a Segregated Taboris. In: M. BRAZZABENI, M.I. CUNHA a M. FOTTA, ed. *Gypsy Economy-Romani Livelihoods and Notions of Worth in the 21st Century*. New York: Berghahn, s. 31–48.
- HRUŠKA, L. a J. ŠEVČÍK, 2016. *Nové formy lichvy a zadlužení*. Ostrava: ACCENDO - Centrum pro vědu a výzkum, z. ú.
- HŮLE, D., 2008. ANALÝZA: Modely kriminality v kontextu sociálního vyloučení. *Demografie*. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=573.
- HURRLE, J., L. SÝKORA, L. TRLIFAJOVÁ a P. KUČERA, 2016. Socially Excluded Localities Revisited. *Geografie* 121(4), 544–565.
- HUSAIN, S., 2008. *Příručka pro bezpečnostní audit na místní úrovni: kompendium mezinárodní praxe*. Přel. Radim BUREŠ. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/351.pdf>.
- CHRISTIE, N., 1977. Conflicts as Property. *The British Journal of Criminology*. 17(1), 1–15.
- IGANSKI, P. a S. LAGOU, 2015. Hate Crimes Hurt Some More Than Others: Implications for the Just Sentencing of Offenders. *Journal of Interpersonal Violence*. 30(10), 1696–1718.
- IN IUSTITIA, 2015. *Zpráva o stavu násilí z nenávisti v České republice za rok 2014*. Praha: In IUSTITIA, o.p.s.
- IN IUSTITIA, 2016. *Zpráva o stavu násilí z nenávisti v České republice za rok 2015*. Praha: In IUSTITIA, o.p.s.
- IROZHLAS.CZ, 2019. Lichváři našli nový způsob, jak obejít zákon. Lidem nabízí nevýhodné půjčky pro podnikatele. *iRozhlas.cz*. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/smejdi-uver-podnikatelska-pujcka-penize-zivnostenske-ico-ceska-narodni-banka_1901310712_gol?fbclid=IwAR3vKQbqt-gwqtOvDKHX-omPnnVYW6f2lmbSIokdaXedropEBqmjet49IbLs.
- IVICOVÁ, V., V. KERNOVÁ, M. ŘÍČKA a M. ZIMA, 2014. *Metodika komunitního centra. Jeho založení a provoz v sociálně vyloučených lokalitách na základě zkušeností z projektu „Cestou komunitní práce“*. Brno: DROM. Dostupné z: <https://docplayer.cz/553358-Metodika-komunitniho-centra.html>.
- JACKSON-JACOBS, C., 2004. Taking a Beat: The Narrative Gratifications of Fighting as an Underdog. In: J. FERRELL, K. HAYWARD, W. MORRISON a M. PRESDEE, ed. *Cultural Criminology Unleashed*. London: The GlassHouse Press.

JANÁK, D., M. STANOEV, K. TVRDÁ, V. WALACH, M. PILÁT a L. HLAVIENKA, 2015. *Rozšířit řečiště hlavního vzdělávacího proudu. Sociální inkluze žáků a transformace vzdělávacího systému v Krnově a Sokolově*. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Fakulta veřejných politik.

JANUROVÁ, K., J. BARVÍKOVÁ, B. MARVÁNOVÁ VARGOVÁ, Z. BEDNÁŘOVÁ, J. ČECHOVÁ, K. MACKOVÁ, J. POLÁKOVÁ a J. KRPÁLKOVÁ, 2017. *Analýza kvality a dostupnosti specializovaných pobytových sociálních služeb pro dospělé oběti domácího násilí*. Praha: Odbor rovnosti žen a mužů Úřadu vlády ČR.

JEDINÁKOVÁ, H. a J. PISCHOVÁ, 2013. *Zpráva o ubytovnách na Ostravsku aneb Jsou ubytovny opravdu vhodným řešením pro bydlení rodin s dětmi a lidí bez domova?* Ostrava: Vzájemné soužití.

JELÍNEK, J., 2014. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges.

JIRÁNEK, R. a J. PETERKOVÁ, 2008. *Prevence zadlužování českých domácností s důrazem na sociálně slabé a vyloučené skupiny obyvatel*. Praha: MV ČR.

KAFKOVÁ, J., L. SOKAČOVÁ a E. SZÉNÁSSY, 2012. *Analýza migračních trendů na Šluknovsku (Varnsdorf, Rumburk, Jiříkov, Krásná Lípa a Šluknov) (Varnsdorf, Rumburk, Jiříkov, Krásná Lípa a Šluknov)*. Praha: Agentura pro sociální začleňování. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-sluknovsko/analiza-migracnich-trendu-na-sluknovsku-kafkova-j-sokacova-l-szenassy-e-2012/download>.

KALIBOVÁ, K., 2018a. *Právo na právní pomoc a oběti předsudečné trestné činnosti*. Bratislava, Valletta, Vilnius, Budapešť, Praha: Člověk v ohrožení, The People for Change Foundation, Human Rights Monitoring Institute, Szubjektív Alapítvány, In IUSTITIA, o.p.s.

KALIBOVÁ, K., 2018b. *Trestná činnost z nenávisti de lege lata a de lege ferenda – některé hmotné právní aspekty. Nepublikovaná disertační práce*. Brno. Právnická fakulta Masarykovy univerzity.

KALIBOVÁ, K., B. PETRUŽELKA a V. WALACH, 2017b. *Islamofobie a násilí z nenávisti v České republice*. In: B. OSTŘANSKÝ, ed. *Islamofobie po česku. Český*

odpor vůči islámu, jeho východiska, projevy, souvislosti, přesahy i paradoxy. Praha: Vyšehrad, s. 249–268.

KALIBOVÁ, K., K. PAWLIK a I. BIHÁRIOVÁ, 2016. *Tváří v tvář předsudečnému násilí – příručka pro sociální pracovníky a pracovníce*. Praha: In IUSTITIA, o.p.s.

KALIBOVÁ, K., M. HOUŽVOVÁ a E. KAŇOVSKÁ, 2017a. *Předsudečné trestné činy: Příručka pro soudce a státní zástupce*. Praha: In IUSTITIA, o.p.s.

KALIBOVÁ, K., V. WALACH, V. DIVIŠOVÁ a P. KUPKA, 2017c. *Životní cyklus trestného činu z nenávisti*. Praha: In IUSTITIA, o.p.s.

KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV, 2016. *Domácí násilí. Ombudsman – veřejný ochránce práv*. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/stiznosti-na-urady/chcete-si-stezovat/zivotni-situace/domaci-nasili/>.

KANCELÁŘ VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV, 2018. *Co je diskriminace?*. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/diskriminace/pomoc-obetem-diskriminace/co-je-co-neni-diskriminace>.

KAPUSNICOVÁ, I. a. MAIXNEROVÁ, 2003. *Souhrnná analýza platné právní úpravy ČR týkající se dluhové problematiky. Probační a mediační služba a IQ Roma servis*. B.m.: Probační a mediační služba a IQ Roma Servis. Dostupné z: <https://docplayer.cz/25232089-Souhrnna-analyza-platne-pravni-upravy-cr-tykajici-se-dluhove-problematiky.html>.

KAŠPAROVÁ, I. a. SOURALOVÁ, 2014. „Od lokální k cikánské škole“: homogenizace školní třídy a měnící se role učitele. *Orbis scholae*. 8(1), 79–96.

KATRŇÁK, T. a D. HAMPLOVÁ, ed., 2018. *Na vzdělání záleží. Jak vzdělanostní rozdíly ovlivňují osudy lidí v české společnosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

KELLERMANN, A. L., D. S. FUQUA-WHITLEY, F. P. RIVARA a J. MERCY, 1998. Preventing Youth Violence: What Works? *Annual Review of Public Health*. 19(1), 271–292.

KELLNER, M., 2009. *Vybrané problémy kriminální statistiky v ČR. Rigorózní práce*. Praha: Právnická fakulta, Univerzita Karlova.

KINSEY, R., J. LEA a J. YOUNG, 1986. *Losing the Fight Against Crime*. Oxford: Basil Blackwell.

KIŠŠOVÁ, L., ed., 2011. *Národní strategie protidrogové politiky na období 2010-2018*. Praha: Úřad vlády – Sekretariát rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky.

KLIMENTOVÁ, E., 2016. *Anna*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

KOCÁBEK, P., T. KONÍČEK a Z. RÁŽ, 2007. *Bezpečná lokalita*. Praha: MV ČR.

KOCMAN, D. a J. KLEPAL, 2016. *Prostupné bydlení: Evaluaçe*. Praha: Úřad vlády ČR.

KOLEKTIV AUTORŮ IQ ROMA SERVISU, 2014. *Metodika realizace mentorského programu při práci s (nejen) romskou mládeží*. Brno: IQ Roma servis.

KOŘÍNEK, R., 2010. *Narativní analýza životního příběhu uživatelů drog z prostředí romských komunit*. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/download/2517/Korinek-Narativni-analyza-zivotniho-pribehu-uzivatelu-drog-z-prostredi-romskych-komunit-pdf>.

KOVALČÍK, M., 2017. Člověk v tísní zveřejnil velké srovnání poskytovatelů půjček: Rozdíl v sankcích může činit až pětinasobek. Člověk v tísní. Dostupné z: <https://www.clovekvtisni.cz/clovek-v-tisni-zverejnil-velke-srovnani-poskytovatelu-pujcek-rozdil-v-sankcich-muze-cinit-az-petinasobek-4766gp>.

KRAJSKÝ ÚŘAD ÚSTECKÉHO KRAJE, 2017. *Metodické stanovisko Krajského úřadu Ústeckého kraje v Ústí nad Labem k problematice Opatření obecné povahy podle § 33d zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi*. Ústí nad Labem: Krajský úřad Ústeckého kraje. Dostupné z: https://www.kr-ustecky.cz/assets/File.ashx?id_org=450018&id_dokumenty=1715939.

KREBS, M., 2014. *Bezpečnost, prevence a krizová intervence*. Praha: Agentura pro sociální začleňování. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/metodiky-a-manualy-dobrych-praxi-asz-2014/bezpecnost-prevence-a-krizova-intervence-manual-dobrych-praxi-krebs-m-asz-2014/download>.

KRIŠTOF, R., 2006. Způsoby obživy romských populací související s trestnou činností (známé na území České republiky a Slovenska). In: T. HIRT a R. JAKOUBEK, ed. „Romové“ v osídlech sociálního vyloučení. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 156–164.

KRUG, E. G., J. A. MERCY, L. L. DAHLBERG a. B. ZWI, 2002. The world report on violence and health. *Lancet (London, England)*. 360(9339), 1083–1088.

KUCHYŇKOVÁ, I. a M. VEVEKOVÁ, 2018. *Co přinesly změny Zákona o pomoci v hmotné nouzi?*. B.m.: Charita České republiky. Dostupné z: <https://www.charita.cz/res/archive/024/002710.pdf?seek=1524474962>.

KUNC, K., J. POLÁKOVÁ, S. HRADECKÁ, E. HURYCHOVÁ, A. BUDINOVÁ a M. KLUSÁČKOVÁ, 2012. *Ekonomické dopady domácího násilí v ČR*. Praha: Profem.

KUPKA, P., 2017. *Násilí, podvody a každodennost. Jak zkoumat organizovaný zločin?* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

KUPKA, P., A. BRENDZOVÁ, V. WALACH, O. PLACHÝ, L. TOUŠEK, Ľ. LUPTÁK, K. TVRDÁ a K. VANKOVÁ, 2018. Obchod s chudobou: obsahová analýza českých zpravodajských médií v období 2006–2017. *Středoevropské politické studie*. Ročník XX, Číslo 2, s.124–146.

KUPKA, P., V. WALACH, A. BRENDZOVÁ, O. PLACHÝ, L. TOUŠEK, Ľ. LUPTÁK, K. TVRDÁ a K. VANKOVÁ, 2018. Obchod s chudobou. Kvalitativní obsahová analýza českých zpravodajských médií. *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*. 11(1), 19–42.

KYDD, S. a N. ROE, 2013. *A Better future for Families: The Importance of Family-based Interventions in Tackling Substance Misuse*. Addaction. Dostupné z: https://www.addaction.org.uk/sites/default/files/public/attachments/the_breaking_the_cycle_commission_2mb_0.pdf.

LA STRADA, 2004. *Obchod se ženami v romských komunitách. Závěrečná zpráva z projektu Lidská práva v praxi - prevence obchodování se ženami v romských komunitách*. Praha: La Strada.

LA VIGNE, Nancy G., Michelle L. SCOTT a Robert PALMER, 2007. *Preventing Public Disorder*. Washington, D.C: The Urban Institute Justice Policy Center. Dostupné z: <https://www.urban.org/sites/default/files/publication/31271/1001195-Preventing-Public-Disorder.PDF>.

LEVI, M., 2008. Organized Fraud and Organizing Frauds: Unpacking Research on Networks and Organization. *Criminology & Criminal Justice*. 8(4), 389–419.

- LUCAS, P., A. REIMAN, M. EARLEYWINE, S. K. MCGOWAN, M. OLESON, M. P. COWARD a B. THOMAS, 2012. Cannabis as a Substitute for Alcohol and Other Drugs: A Dispensary-based Survey of Substitution Effect in Canadian Medical Cannabis Patients. *Addiction Research & Theory*. 21(5), 435–442.
- MACARTHUR, G. J., S. HARRISON, D. M. CALDWELL, M. HICKMAN a R. CAMPBELL, 2015. Peer-led Interventions to Prevent Tobacco, Alcohol and/or Drug Use Among Young People Aged 11-21 Years: A Systematic Review and Meta-analysis. *Addiction*. 111(3), 391–407.
- MANNING, P., ed., 2007. *Drugs and Popular Culture: Drugs, Media and Identity in Contemporary Society*. Oxon: Routledge.
- MAREŠOVÁ, A., R. HAVEL, M. MARTINKOVÁ a M. TAMCHYNA, 2015. *Násilná kriminalita v nejisté době*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- MARHÁNKOVÁ, J., 2006. Domácí násilí: výpovědi žen žijících v azylovém domě. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*. 7(2), 46–51.
- MARTINKOVÁ, M., V. SLAVĚTÍNSKÝ a J. VLACH, 2014. *Vybrané problémy z oblasti domácího násilí v ČR*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- MASON, G., 2005. Hate Crime and the Image of the Stranger. *The British Journal of Criminology*. 45(6), 837–859.
- MATSUEDA, R.L., K. DRAKULICH a C. KUBRIN, 2006. Race and Neighborhood Codes of Violence. In: R.D. PETERSON, L.J. KRIVO a J. HAGAN, ed. *The Many Colors of Crime. Inequalities of Race, Ethnicity, and Crime in America*. New York: New York University Press, s. 334–356.
- MAYOR OF LONDON, 2018a. *London Housing Strategy*. London: Greater London Authority.
- MAYOR OF LONDON, 2018b. *Rogue Landlord Checker*. Dostupné z: <https://www.london.gov.uk/rogue-landlord-checker>.
- MAZEL, M., 2006. *Výzkum kriminality v sociálně vyloučených lokalitách na Sokolovsku, Mostecku a v Ústí nad Labem a okolí Informace o výstupech z výzkumu*. Praha: Odbor bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR. Dostupné z: http://www.epolis.cz/download/pdf/materials_70_1.pdf.
- MELKOVÁ, G., 2014. *Prostupné zaměstnávání (Manuál dobrých praxí)*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.
- MERTON, R. K., 1938. Social Structure and Anomie. *American sociological review*. 3(5), 672–682.
- MĚSTO DUCHCOV, 2018. *Obecně závazná vyhláška č. 1/2018 o zabezpečení místních záležitostí veřejného pořádku, ochraně veřejné zeleně a zlepšení vzhledu města*. Duchcov: Město Duchcov. Dostupné z: http://www.duchcov.cz/assets/File.ashx?id_org=3371&id_dokumenty=14691.
- MĚSTSKÝ ÚŘAD ROTAVA, 2010. *Obecně závazná vyhláška Města Rotavy č. 1/2010, k zabezpečení místních záležitostí veřejného pořádku ve městě Rotava na veřejných prostranstvích*. Rotava: Městský úřad Rotava.
- MINAŘÍK, J., R. GABRHELÍK, R. MALCOLM, A. PAVLOVSKÁ a P. MILLER, 2016. Methylphenidate Substitution for Methamphetamine Addiction and Implications for Future Randomized Clinical Trials: A Unique Case Series. *Journal of Substance Use*. 21(4), 435–438.
- MS ČR, 2018. Dluhová problematika ve výkonu trestu. *Justice.cz - Katalog životních situací*. Dostupné z: <https://www.justice.cz/web/msp/dluhova-problematika-ve-vykonu-trestu>.
- MMR ČR, 2013. *Strategie regionálního rozvoje ČR na období 2014–2020*. Praha: Ministerstvo pro místní rozvoj ČR.
- MPSV ČR, 2015. *Koncepce sociálního bydlení v České republice v letech 2015–2025*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.
- MPSV, 2014. *Strategie sociálního začleňování 2014 - 2020*. Praha: MPSV. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf.
- MRAVČÍK, V. a kol., 2017. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2016*. Praha: Úřad vlády ČR.
- MS ČR, 2016. *Koncepce vězeňství do roku 2025*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR.

MŠMT ČR, 2010. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (Dokument MŠMT č. j.: 21291/2010-28)*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

MŠMT ČR, 2013. *Národní strategie primární prevence rizikového chování dětí a mládeže na období 2013–2018*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

MŠMT ČR, 2014. *Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2020*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

MŠMT ČR, 2016. *Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních (dokument č. j. MSMT-22294/2013-1)*. Praha: MŠMT ČR.

MUHIČ DIZDAREVIČ, S. a kol., 2014. *Výzkum o postavení romských žen v České republice*. Praha: Slovo 21.

MULLER, K. a C. SCHWARZ, 2018. *Fanning the Flames of Hate: Social Media and Hate Crime*. Warwick: Centre for Competitive Advantage in the Global Economy, Department of Economics, University of Warwick. Working Paper Series.

MV ČR, 2006. *Metodika činnosti asistenta Policie ČR pro práci v sociálně vyloučených lokalitách*. Praha: MV ČR. Dostupné z: http://epolis.cz/download/pdf/materials_63_1.pdf.

MV ČR, 2008. *Typy projektů prevence kriminality*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/0433-08-pdf.aspx>.

MV ČR, 2009. *Identifikace zásadních problémů v oblasti sociálního vyloučení*. Praha: MV ČR.

MV ČR, 2010. *Metodika činnosti asistentů při jednání s policií a dalšími úřady*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/dokumenty-prevence-metodika-cinnosti-asistentu-pdf.aspx>.

MV ČR, 2011a. *Metodika výběru, přípravy a činnosti asistentů prevence kriminality*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/metodika-apk-pdf.aspx>.

MV ČR, 2011b. *Události ve sluknovském výběžku*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/udalosti-ve-sluknovskem-vybezku-k-pdf.aspx>.

MV ČR, 2013a. *Metodické pokyny k realizaci projektu Asistent prevence kriminality*. Praha: MV ČR. Dostupné z: http://www.prevencekriminality.cz/evt_file.php?file=191.

MV ČR, 2013b. *Souhrn návrhů opatření ke snižování bezpečnostních rizik v sociálně vyloučených lokalitách*. Praha: MV ČR.

MV ČR, 2014. *Koncepce boje proti organizovanému zločinu na období let 2015–2017*. Praha: MV ČR.

MV ČR, 2015a. *Metodika pro tvorbu strategických dokumentů prevence kriminality a víceletých bezpečnostních analýz*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/soubor/metodika-tvorby-strategickeho-dokumentu-a-bezp-analyz-pdf.aspx>.

MV ČR, 2015b. *Oblasti veřejného pořádku ve vztahu k možnostem jejich regulace obecně závaznými vyhláškami obcí*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/odk2/soubor/oblasti-verejneho-poradku-ve-vztahu-k-moznostem-jejich-regulace-k-9-2-2012-pdf.aspx>.

MV ČR, 2015c. *Strategie pro práci. Policie České republiky ve vztahu k menšinám (pro období let 2015–2017)*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-pro-praci-policie-cr-ve-vztahu-k-mensinam-2015-2017-pdf.aspx>.

MV ČR, 2015d. *Strategie pro práci Policie České republiky ve vztahu k menšinám (pro období let 2015–2017)*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-pro-praci-policie-cr-ve-vztahu-k-mensinam-2015-2017-pdf.aspx>.

MV ČR, 2015e. *Zlepšení praxe při prevenci, identifikaci a potírání domácího násilí prostřednictvím specializace*. Praha: MV ČR.

MV ČR, 2015f. *Koncepce integrace cizinců - Ve vzájemném respektu*. Praha: MV ČR. Dostupné z <https://www.mvcr.cz/migrace/soubor/kic-2016-a-postup-pri-realizaci-kic-2016-usneseni-vlady-c-26-2016-pdf.aspx>.

MV ČR, 2016a. *Akční plán prevence kriminality na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: http://www.prevencekriminality.cz/evt_file.php?file=1334.

MV ČR, 2016b. *Audit národní bezpečnosti*. Praha: MV ČR.

MV ČR, 2016c. *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/strategie-prevence-kriminality-2008-2011-strategie-pdf.aspx>.

MV ČR, 2017a. *Koncepce boje proti extremismu pro rok 2017*. Praha: MV ČR.

MV ČR, 2017b. *Výhodnocení Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020 a Akčního plánu prevence kriminality na léta 2016 až 2020 za rok 2016*. Praha: MV ČR.

MV ČR, 2017c. *Zpráva o extremismu na území České republiky v roce 2016*. Praha: MV ČR.

MV ČR, 2018a. *Akční plán prevence kriminality na léta 2016 až 2020 (po aktualizaci úkolů v roce 2018)*. Praha: MV ČR. Dostupné z: http://www.prevencekriminality.cz/evt_file.php?file=1558&original=Ak%C4%8Dn%C3%AD%20pl%C3%A1n%20prevence%20kriminality%202016%20a%C5%BE%202020_aktualizace%202018.pdf.

MV ČR, 2018b. *Koncepce boje proti organizovanému zločinu do roku 2023*. Praha: MV ČR.

MV ČR, 2018c. *Obchodování s lidmi: Příručka pro pomoc obětem*. Praha: MV ČR. Dostupné z: http://www.prevencekriminality.cz/evt_file.php?file=1517.

MV ČR, 2018d. *Program prevence kriminality a extremismu – „Úsvit“*. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/program-prevence-kriminality-a-extremismu-usvit.aspx>.

MV ČR, 2018e. *Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020 (po aktualizaci v roce 2018)*. Praha: MV ČR. Dostupné z: http://www.prevencekriminality.cz/evt_file.php?file=1559&original=Strategie%20prevence%20kriminality%202016-2020_aktualizace%202018.pdf.

MV ČR, 2018f. *Výhodnocení Strategie prevence kriminality v České republice na léta 2016 až 2020 a Akčního plánu prevence kriminality na léta 2016 až 2020 za rok 2017*. Praha: MV ČR. Dostupné z: http://www.prevencekriminality.cz/evt_file.php?file=1557&original=Vyhodnoceni_AP_strategie_prevence_za_2017.pdf.

MV ČR, 2018g. *Zpráva o situaci v oblasti vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku na území České republiky v roce 2017 (ve srovnání s rokem 2016)*. Praha: MV ČR.

MV ČR, nedatováno. *Projekt Bezpečnostní dobrovolník: Manuál pro obce*. Praha: MV ČR. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/manual-bezpecnostni-dobrovolnik-pdf.aspx>.

MV ČR, nedatováno. *Specifické programy prevence kriminality – Bezpečná země*. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/specificke-programy-prevence-kriminality.aspx?q=Y2hudW09OQ%3d%3d>.

MV ČR, nedatováno. *Specifické programy prevence kriminality – Domovník-preventista*. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/specificke-programy-prevence-kriminality.aspx?q=Y2hudW09OA%3d%3d>.

MZ ČR, 2007. *Národní akční plán prevence úrazů, násilí a podpory bezpečnosti pro děti*. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR.

MZ ČR, 2008. Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví pro postup lékařů při poskytování zdravotní péče osobám ohroženým domácím násilím. In: *Věstník Ministerstva zdravotnictví České republiky*. roč. 2008, s. 2–7.

MZ ČR, 2014. *Zdraví 2020 – Národní strategie ochrany a podpory zdraví a prevence nemocí*. Praha: Ministerstvo zdravotnictví ČR.

MZ ČR, 2018. *Legislativa Evropské unie v oblasti prekursorů drog*. Dostupné z: http://www.mzcr.cz/dokumenty/legislativa-evropskych-spolecenstvi-v-oblasti-prekursoru-a-pomocnych-latek_1969_1051_3.html.

NÁRODNÍ MONITOROVACÍ STŘEDISKO PRO DROGY A ZÁVISLOSTI, 2018. *Zaostřeno*, č. 3. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/32835/818/Z3_2018_fin_www.pdf.

NATERER, A., 2015. Violence and the Code of the Street: A Study of Social Dynamics Among Street Children in Makeevka, East Ukraine. *Journal of Interpersonal Violence*. 30(8), 1387–1402.

NEKORJAK, M., A. SOURALOVÁ a K. VOMASTKOVÁ, 2011. Uváznutí v marginalitě: vzdělávací trh, „romské školy“ a reprodukce sociálně prostorových nerovností. *Sociologický časopis*. 47(4), 657–680.

NEPUŠTIL, P, K. PANČOCHA, M. FRIŠAUFOVÁ, R. KALIVODOVÁ a. BÁRTOVÁ, 2012. *Užívání drog ve skupinách s obtížným přístupem k drogovým*

službám. *Situace v ČR: analýza informačních zdrojů*. Praha: Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti.

NESEHNUTÍ, 2016. *Pochody z nenávisti: Rasismus, pravicový extremismus a média*. Brno: Nesehnutí.

NOPPE, J., K. HEMMERECHEITS, L. PAUWELS, A. VERHAGE a M. EASTON, 2011. *De oude fout in beeld? Naar een lokale recidivemonitor voor de stad Antwerpen. Governance of Security Research Report Series Volume 5*. Antwerpen: Maklu.

NSZ ČR, 2018. *Ochrana práv poškozeného*. Dostupné z: <http://www.nsz.cz/index.php/cs/ohroene-osoby-a-pokozeni/ochrana-prav-pokozeneho>.

NSZ ČR, nedatováno. *Odklony v trestním řízení*. Dostupné z: <http://www.nsz.cz/index.php/cs/prubeh-rizeni-v-trestnich-a-netrestnich-vecech/odklony-v-trestnim-izeni>.

O.S, Lighthouse, 2018. *Zadluženost a recidiva*. Dostupné z: <http://www.os-lighthouse.cz/zadluzenost/>.

OECD, 2018. *Education at a Glance 2018: The Czech Republic*. Dostupné z: https://read.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2018/czech-republic_eag-2018-42-en#page1.

OECD, nedatováno. Earnings and wages - Average wages - OECD Data. *OECD*. Dostupné z: <http://data.oecd.org/earnwage/average-wages.htm>.

ORT, J., F. POSPÍŠIL a Š. RIPKA, 2016. *Bezpečnost a sekuritizace Romů v České republice. Zpráva z kvalitativního šetření*. Praha: Otevřená společnost, o.p.s. Dostupné z: <http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/otevrenka/policie-jako-sluzba-verejnosti/bezpecnost-a-sekuritizace-romu.pdf>.

OTEVŘENÁ SPOLEČNOST, O. P. S. a EKUMENICKÁ AKADEMIE, Z. S., nedatováno. Místní příslušnost exekutorů, tzv., teritorialita. *Mapa exekucí*. Dostupné z: <http://mapaexekuci.cz/>.

PAPAZIANOVÁ, P., J. SLOWÍK a R. V. VLACHOVÁ, 2013. *Děti se sociálním znevýhodněním na příměstských táborech a nepravidelných volnočasových akcích*. Plzeň: Plzeňská krajská rada dětí a mládeže. Dostupné z: <http://blizkysoused.cz/foto/metodiky/vahy/akce.pdf>.

PECHEK, V. a O. BAŤKOVÁ, 2015. Práce s romskými uživateli drog ve vyloučených lokalitách. In: H. KOTOVÁ a kol., ed. *Streetwork! Dobrá praxe 2015. České a zahraniční zkušenosti z práce v nízkoprahových službách*. Praha: Česká asociace streetwork, s. 71–75. Dostupné z: http://archiv.streetwork.cz/images/stories/CAS/publikace15/dobra-praxe-2015_cz.pdf.

PELÍŠKOVÁ, V., L. ROHREROVÁ, E. DUBNOVÁ a H. ŠIMKOVÁ, 2012. *Sociální ubytovny jako dlouhodobé bydlení pro sociálně slabé. Závěrečná zpráva*. Brno: Ústav územního rozvoje. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/getmedia/4ac18d7b-9914-413e-b43a-52c4e8b7fdf9/B10-Zaverecna-zpr-2012.pdf>.

PERRY, B., 2001. *In the Name of Hate: Understanding Hate Crimes*. New York: Routledge.

PIKÁLKOVÁ, S., 2015. Subjektivní vnímání násilí ve vztahu a reakce žen na ně. In: S. PIKÁLKOVÁ, Z. PODANÁ a J. BURIÁNEK, ed. *Ženy jako oběti domácího násilí: Sociologická perspektiva*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, s. 65–76.

PIKÁLKOVÁ, S., ed., 2004. *Mezinárodní výzkum násilí na ženách – Česká republika/2003: Příspěvek k sociologickému zkoumání násilí v rodině*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, v. v. i.

PIZA, E. L., B. C. WELSH, D. P. FARRINGTON a A. L. THOMAS, 2019. CCTV Surveillance for Crime Prevention. *Criminology & Public Policy*. 18(1).

PLATFORMA PRO KOMUNITNÍ PRÁCI, 2015. *Manuál komunitní sociální práce*. Praha: Agentura pro sociální začleňování.

PLATFORMA PRO SOCIÁLNÍ BYDLENÍ, 2018. *Housing First – Bydlení především*. Dostupné z: <https://hf.socialnibydleni.org/rapid-re-housing-brno>.

PMS ČR, 2018. Na správnou cestu! II. *PMS – Probační a mediační služba*. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/na-spravnou-cestu-ii/>.

POLICIE ČR, nedatováno. *Co je Community policing*. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/co-je-to-community-policing.aspx>.

POLICIE ČR, nedatováno. Právo na doprovod důvěrníkem – Policie České republiky. *Policie ČR*. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/pravo-na-doprovod-duvernikem.aspx>.

POLICIE ČR, nedatováno. *Trestné činy z nenávisti – Policie České republiky*. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/trestne-ciny-z-nenavisti.aspx>.

POLICIE ČR, nedatováno. *Vzájemné soužití. Letní dětský tábor*. Dostupné z: <https://www.policie.cz/clanek/or-kromeriz-akce-a-projekty-vzajemne-souzi-ti.aspx>.

PORTES, A., 1972. Rationality in the Slum: An Essay on Interpretive Sociology. *Comparative Studies in Society and History*. 14(03), 268–286.

POSPÍŠILOVÁ, K. a kol., 2008. *Sociální vyloučení a úloha Policie ČR. Metodická příručka pro realizaci vzdělávacího kurzu*. Praha: Člověk v tísni - společnost při České televizi. Dostupné z: https://www.clovekvtisni.cz/uploads/file/1367396296-uloha_policie.pdf.

PPM FACTUM a MV ČR, 2017. *Výzkum zaměřený na zjišťování názorů a postoje obyvatel na otázky spojené s problematikou kriminality a její prevencí*. Praha: PPM FACTUM. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/soubor/nazory-a-postoje-obyvatel-na-otazky-spojene-s-problematikou-kriminality-a-její-prevenci-signalni-zprava-mv-cr.aspx>.

PROFEM, 2018. Love and Respect – Preventing TDV II. *Love and Respect. profEM, o.p.s.*. Dostupné z: <http://www.profem.cz/projekt-love-and-respect.aspx>.

RÁC, I., A. MÁTEL a M. KOZUBÍK, 2016. Násilie páchané na rómských ženách v partnerských vztázech. *Sociální práce/Sociálna práca*. 15(6), 62–77.

RUBIKON CENTRUM, 2014. *Metodická příručka služby: Romský mentoring*. Praha: RUBIKON Centrum. Dostupné z: <https://www.rubikoncentrum.cz/wp-content/uploads/2017/08/METODICKA-PRIRUCKA-sluzby-Romsky-mentoring.pdf>.

RUBIKON CENTRUM, nedatováno. *Řeším dluhy*. Dostupné z: <https://www.rubikoncentrum.cz/resim-dluhy/>.

RUBIKON CENTRUM, Z. Ú., nedatováno. *Dluhová poradna - nabízíme pomoc s dluhy*. RUBIKON Centrum. Dostupné z: <https://www.rubikoncentrum.cz/resim-dluhy/>.

RŮŽIČKA, M. a L. TOUŠEK, 2014. Sociální exkluze: její prostorové formy a měnící se podoby. In: J. ŠUBRT, ed. *Soudobá sociologie VI (Oblasti a specializace)*. Praha: Univerzita v Karlově v Praze, Nakladatelství Karolinum, s. 117–143.

RŮŽIČKA, M., 2012. Wacquant v „romském ghettu“: Poznámky k procesu ghettoizace v českých městech. In: J. TEMELOVÁ, L. POSPÍŠILOVÁ a M. OUŘEDNÍČEK, ed. *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., s. 20–45.

RYDRYCH, E., 2013. Integrační strategie v oblasti bydlení v sociálně vyloučených lokalitách v Ostravě. In: D. BITTNEROVÁ, ed. *Etnické komunity - Romové*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, s. 105–112.

SÁL, L. a R. VEPRŮKOVÁ, 2018. *Vstupní analýza města Jirkov. Závěrečná zpráva z výzkumného screeningu*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.

SANDBERG, S. a W. PEDERSEN, 2009. *Street Capital. Black Cannabis Dealers in a White Welfare State*. Bristol: Policy Press.

SANDBERG, S., 2008. Street Capital. Ethnicity and Violence on the Streets of Oslo. *Theoretical Criminology*. 12(2), 153–171.

SDRUŽENÍ PRO PROBACI A MEDIACI V JUSTICI, nedatováno. *Mimosoudní řešení předluženosti lidí po návratu z výkonu trestu odnětí svobody*. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/projekt-sanace-dluhu---prezentace-msp.ppt>.

SCHURINGA, L., 2007. *Komunitní práce a inkluze Romů*. Ostrava: Radovan Goj.

SCHWEPPE, J., A. HAYNES a M. A. WALTERS, 2018. *Lifecycle of a Hate Crime – Comparative Report*. Dublin: ICCL.

SNOPEK, J. a kol., 2014. *Systém sociálního bydlení v České republice: Poziční dokument Platformy pro sociální bydlení*. Praha: Platforma pro sociální bydlení.

SOCIÁLNÍ SLUŽBY MĚSTA PLZNĚ, 2018. *Cenová mapa na stanovení nájemného z bytů na území Statutárního města Plzně*. Dostupné z: <https://socialnisluzby.plzen.eu/zajistime-poradime/socialni-bydleni/prubeh-projektu/cenova-mapa-na-stanoveni-najemneho-z-bytu-na-uzemi-statutarniho-mesta-plzne.aspx>.

- SPAPENS, A., M. PETERS a D. VAN DAELE, ed., 2015. *Administrative Measures to Prevent and Tackle Crime. Legal Possibilities and Practical Application in EU Member States*. The Hague: Eleven International Publishing.
- STATUTÁRNÍ MĚSTO BRNO, 2014. *Manuál bezpečného bydlení*. Brno: Statutární město Brno. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/soubor/manual-blbb-finalni-verze-pdf.aspx>
- STATUTÁRNÍ MĚSTO OSTRAVA, 2017. *Strategie prevence kriminality statutárního města Ostravy na období 2017-2021*. Ostrava: Statutární město Ostrava.
- STŘEDISKA SOCIÁLNÍ INTEGRACE DCHOO, nedatováno. *Komunitní práce*. Dostupné z: <https://ssi.charita.cz/komunitni-prace/komunitni-prace/>.
- STRÍLKOVÁ, P. a M. FRYŠTÁK, 2009. *Vykázání jako prostředek ochrany před domácími násilím*. Ostrava: KEY Publishing.
- SUTHERLAND, E. H., 1947. *Principles of Criminology*. Philadelphia: Lippincott.
- ŠABATOVÁ, A., M. BLECHA, J. ČERNÁ, J. HRUBÝ, K. KRAJČOVÁ, P. MATEJÍČEK, Z. ŠČUKOVÁ, A. VAŠÍČKOVÁ a Z. VOČKA, 2014. *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv. Dávky pomoci v hmotné nouzi*. Brno: Veřejný ochránce práv ČR.
- ŠMEJKALOVÁ, K., 2014. Domácí násilí v kontextu názorů příslušníků Policie ČR. *Prevence úrazů, otrav a násilí*. 10(1), 21–29.
- ŠMÍDOVÁ, M., M. VÁVRA a T. ČÍŽEK, 2017. *Inventura předsudků*. Praha: Akademie věd ČR.
- ŠTECHOVÁ, M. a K. VEČERKA, 2014. *Systémový přístup k prevenci kriminality mládeže*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/415.pdf>.
- ŠTECHOVÁ, M. a kol., 2004. *Interetnické konflikty (jejich příčiny a dopady z pohledu teorie a empirických sond)*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- ŠTĚPÁNKOVÁ, H. a P. LOMOZOVÁ, 2013. *Analýza bytové problematiky v Předlicích*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.
- ŠTĚPÁNKOVÁ, H., 2016. *Vstupní analýza města Most*. Praha: Úřad vlády ČR – Agentura pro sociální začleňování.
- ŠUJAN, K., 2018. Desítky lidí z ubytoven ještě nemají náhradní bydlení. *Ustecky.denik.cz*. Dostupné z: https://ustecky.denik.cz/zpravy_region/desitky-lidi-z-ubytoven-jeste-stale-nemaji-nahradni-bydleni-20180622.html.
- TAYLOR, S., 2008. Outside the Outsiders: Media Representations of Drug Use. *Probation Journal*. 55(4), 369–387.
- TOMÁŠEK, J. a kol., 2017. *Zaměstnání jako faktor desistence*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- TOPINKA, D. a K. JANOUŠKOVÁ, ed., 2009. *Výzkum rizikových faktorů souvisejících s existencí sociálně vyloučených romských lokalit ve městě Přerově*. Ostrava: Sociofaktor.
- TOŠNER, M., Z. POLÁKOVÁ, N. INDROVÁ, M. NOVÁK, V. RUMPÍK a K. ŽIDLICKÁ, 2010. Materiální past: Geneze sociálního napětí v lokalitě Litvínov–Janov ve vztahu k privatizaci bytového fondu. *AntropoWebzin*. 6(1), 5–16.
- TOUŠEK, L., 2006. Kultura chudoby, underclass a sociální vyloučení. In: T. HIRT a M. JAKOUBEK, ed. *„Romové“ v osidlech sociálního vyloučení*. Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, s. 288–321.
- TOUŠEK, L., 2012. *Kvalitativní analýza pocitu bezpečí občanů města Pardubice*. Plzeň: Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu.
- TOUŠEK, L., M. BROŽ a P. KINTLOVÁ, 2007. *Kdo drží Černého Petra: sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem*. Praha: Člověk v tísní - společnost při České televizi. Dostupné z: <https://www.clovekvtisni.cz/uploads/file/1364590154-cerny%20petr.pdf>.
- TOUŠEK, L., V. WALACH, P. KUPKA, K. TVRDÁ, A. BRENDZOVÁ, Ľ. LUPTÁK, T. DVOŘÁKOVÁ, O. PLACHÝ a K. VANKOVÁ, 2018. *Labyrintem kriminality v sociálně vyloučených lokalitách*. Brno: Doplněk. Dostupné z: <http://brizolit.org/wp-content/uploads/2019/02/Labyrintem-zlo%C4%8Dinu-a-chudoby.pdf>.
- TOUŠEK, L., V. WALACH, P. KUPKA, O. PLACHÝ, K. TVRDÁ, Ľ. LUPTÁK a. BRENDZOVÁ, 2018. Sociálně vyloučené lokality z pohledu sociodemografických ukazatelů. *Demografie*. 60(1), 21–35.
- TOŽIČKA, T., 2011. Lesk a bída mikroúvěrů. *Deník Referendum*. Dostupné z: <http://denikreferendum.cz/clanek/8418-lesk-a-bida-mikrouveru>.

TRACHTOVÁ, Z., 2015. *Bitky romských teenagerů. Kulturní modely násilí*. Praha. Diplomová práce. Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova.

TRACHTOVÁ, Z., 2017. Někdy jsem rebelka, jindy slušná holka. Kulturní modely násilí z pohledu romských dívek. *Romano džaniben*. 24(2), 7–22.

TRANSPARENCY INTERNATIONAL, 2018. *Pakty integrity*. Dostupné z: <https://www.transparency.cz/pakty-integrity>.

TRLIFAJOVÁ, L., F. POSPÍŠIL, P. KUČERA, B. MATYSOVÁ a B. KISSOVÁ, 2015. *Analýza politik nulové tolerance v Litvínově a Duchcově*. B.m.: SPOT - Centrum pro společenské otázky, z. s. Dostupné z: http://centrumspot.cz/wp-content/uploads/2016/07/SPOT_-_vyzkumna_zprava_-_Nulova-tolerance-v-Litvinove-a-Duchcove.pdf.

TVRDÁ, K. a P. KUPKA, 2015. Czech Republic: An Increasingly Sophisticated Trade. In: M. LEVI, O. SHENTOV a B. TODOROV, ed. *Financing of Organized Crime*. Sofia: Center for the Study of Democracy, s. 393–408.

UHLOVÁ, S. a P. ŠPLÍCHAL, 2018. Most k české politice: Rasistický volební program Sdružení Mostečané Mostu z pera bytového družstva Krušnohor prý má vyřešit problémy s bydlením, na nichž se družstvo samo podílí. *A2larm.cz*. Dostupné z: <http://a2larm.cz/2018/09/most-k-ceske-politice>.

UNITED NATIONS OFFICE OF DRUG CONTROL, 2015. *International Standards on Drug Use Prevention*. Dostupné z: https://www.unodc.org/documents/prevention/UNODC_2013_2015_international_standards_on_drug_use_prevention_E.pdf.

UNODC, 2003. *Peer to Peer S in Drug Abuse Prevention*. New York a Vídeň: OSN.

ÚŘAD VLÁDY, 2011. *Národní strategie protidrogové politiky*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: https://www.drogy-info.cz/data/obj_files/1592/727/nspp_2010-2018_v02.pdf.

ÚŘAD VLÁDY, 2014. *Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v ČR na léta 2014 – 2020*. Praha: Úřad vlády ČR.

ÚŘAD VLÁDY, 2015. *Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2015–2018*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/Akcni-plan-prevence-domaciho-a-genderove-podmineného-nasili.pdf>.

[vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/Akcni-plan-prevence-domaciho-a-genderove-podmineného-nasili.pdf](https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/Akcni-plan-prevence-domaciho-a-genderove-podmineného-nasili.pdf).

ÚŘAD VLÁDY ČR, 2016. *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 až 2020*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení-2016-2020-finalni-verze/download>.

ÚŘAD VLÁDY ČR, 2016a. *Akční plán Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 až 2020*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení/akcni-plan-strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení/download>.

ÚŘAD VLÁDY ČR, 2016b. *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na období 2016 až 2020*. Praha: Úřad vlády ČR. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení/strategie-boje-proti-socialnimu-vyloucení-2016-2020-finalni-verze/download>.

ÚSTAVNÍ SOUD, 2017. *Nález č. 245/2017 Sb.*. Brno: Ústavní soud ČR. Dostupné z: http://nalus.usoud.cz/Search/GetText.aspx?sz=Pl-34-15_2.

USTOHALOVÁ, J., 2016. Stovkám chudých lidí v Brně hrozí, že po Novém roce skončí na ulici. *Brno.idnes.cz*. Dostupné z: https://brno.idnes.cz/ukoncení-najmu-romum-z-domu-kolem-cejlu-v-brně-fo8-/brno-zpravy.aspx?c=A161102_2283352_brno-zpravy_krut.

USTOHALOVÁ, J., 2018. Ilegální ubytovna kvůli dluhům provozovatele končí, sto lidí nemá kam jít. *Brno.idnes.cz*. Dostupné z: https://brno.idnes.cz/ilegalni-ubytovna-samalova-brno-dluhy-vystehovani-fxg-/brno-zpravy.aspx?c=A180419_396368_brno-zpravy_krut.

VÁCLAVŮ, J., 2009. *Metodika k programu „Mentoring“*. Terénní program pro mladistvé ze sociálně vyloučeného prostředí. Plzeň: Společnost Tady a teď, o. p. s.

VANÁSEK, J., 2017. *Instrukce náměstka pro řízení sekce 4 č. 6/2017*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/30400/Instrukce_NM_4_6-2017.pdf.

- VANÍČKOVÁ, E., L. CHUDOMELOVÁ, J. POHOŘELÁ a J. BRANDEJSOVÁ, 2016. *Metodika prevence násilí, online násilí a šikany ve školách*. Praha: Národní koordináční centrum prevence úrazů, násilí a podpory bezpečnosti pro děti.
- VÁŇOVÁ, A., M. SKÝVOVÁ a L. CSÉMY, 2017. *Užívání tabáku a alkoholu v České republice 2016*. Praha: Státní zdravotní ústav.
- VEČERKA, K. a J. HOLAS, 2001. Úspěšnost preventivní práce: Zamyšlení nad problematikou vyhodnocování preventivních programů. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/269.pdf>.
- VEČERKA, K. a M. ŠTĚCHOVÁ, 2015. *Preventivní praxe po novelizaci Zákona o sociálně-právní ochraně dětí*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- VEČERKA, K., J. HOLAS a J. TOMÁŠEK, 2009. *Prevence kriminality na úrovni obcí a krajů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/360.pdf>.
- VEČERKA, K., J. HOLAS, M. ŠTECHOVÁ, S. DIBLÍKOVÁ a M. LUPTÁKOVÁ, 2011. *Ohrožená mládež mezi prevencí a represí*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Dostupné z: <http://www.ok.cz/iksp/docs/393.pdf>.
- VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV, 2012. *Výzkum veřejného ochránce práv k otázce etnického složení žáků bývalých zvláštních škol*. Brno: Veřejný ochránce práv.
- VESELÝ, J. a kol., 2013. *Právo sociálního zabezpečení*. Praha: Linde Praha.
- VICHEREK, R., 2014. Množství větší než malé, aneb kolik je možné držet omamných a psychotropních látek pro vlastní potřebu. *Epravo.cz*. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/mnozstvi-vetsi-nez-male-aneb-kolik-je-mozne-drzet-omamnych-a-psychotropnich-latek-pro-vlastni-potrebu-94705.html>.
- VIRDEE, S. a B. MCGEEVER, 2018. Racism, Crisis, Brexit. *Ethnic and Racial Studies*. 41(10), 1–18.
- VLÁDA ČR, 2015a. *Strategie romské integrace do roku 2020*. Praha: Úřad vlády ČR.
- VLÁDA ČR, 2015b. *Strategii romské integrace do roku 2020*. Praha: Úřad vlády ČR.
- VLÁDA ČR, 2016a. *Plán plnění usnesení vlády ze dne 27. července 2016 č. 669 k problémům spojených s bydlením sociálně vyloučených a návrhům jejich řešení a k usnesení č. 670 k identifikaci problémů v oblasti bydlení*. Praha: Úřad vlády ČR.
- VLÁDA ČR, 2016b. Plošné testování školáků na přítomnost drog přináší nepřesné výsledky. Úřad vlády – Odbor protidrogové politiky. *Vláda ČR*. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/protidrogova-politika/media/plosne-testovani-skolaku-na-pritomnost-drog-prinasi-nepresne-vysledky-a-zastrasuje-rodice-i-deti-144589/>.
- VORLÍČEK, R., 2017. Sociální pozice romského žáka v prestižní základní škole. *Lidé města*. 19(3), 403–422.
- VYMĚTALOVÁ, S., 2001. Domácí násilí: přirozený jev? *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review*. 37(1), 103–121.
- VÝZKUMNÝ ÚSTAV PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ, V.V.I., VÝZKUMNÉ CENTRUM BRNO, 2013. *Situační analýza. Zpráva o vybraných otázkách sociálního vyloučení a nástrojích sociálního začleňování ve Frýdku-Místku*. Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i. Dostupné z: https://www.frydek-mistek.cz/prilohy/Sekce/1462/1476683557_situacni_analyza_frydek_mistek.pdf.
- VZÁJEMNÉ SOUŽITÍ, 2018. *Pomocná ruka – Společně za práva a bezpečí*. Dostupné z: <https://www.vzajemnesouziti.cz/spolecne-za-prava-a-bezpeci>.
- WALACH, V. a P. KUPKA, 2016. Prostorové vyloučení po česku? Od sociálně vyloučených lokalit dál. *ERA 21*. (3), 73–75.
- WALACH, V., 2013. Hráči, podělávači, fetáci: Studie z každodennosti české pokročilé marginality. In: Ľ. LUPTÁK, P. LUPTÁK BURZOVÁ, O. HEJNAL, P. KRČÁL, P. KUPKA, J. MERTL, V. NAXERA, M. RŮŽIČKA, O. STULÍK, P. VAŠÁT, L. WACQUANT a V. WALACH *Neoliberalismus a marginalita. Studie z českého reálnokapitalismu*. Brno: Doplněk, s. 152–166.
- WALACH, V., 2014. *Nulová tolerance, kontrola zločinu a sociální vyloučení. Analýza související literatury a návržení konceptuálního aparátu k výzkumu nulové tolerance v českých sociálně vyloučených lokalitách*. Praha: SPOT, o. s.
- WALACH, V., 2015. Advanced Marginalization or Ghettoization? An Analysis of a Czech Socially Excluded Neighbourhood in Terms of Inhabitants'

Representations. In: K. NEDBÁLKOVÁ a K. SIDIROPULU JANKŮ, ed. *Doing Research, Making Science: The Memory of Roma Workers*. Brno: Centre for the Study of Democracy and Culture (CDK) and Muni Press, Sociology Series, s. 141–188.

WALACH, V., 2016. *Význam bezpečnosti v sociálně vyloučené lokalitě*. Brno. Nepublikovaná disertační práce. Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita v Brně.

WALACH, V., 2018. Zdroje nebezpečnosti v sociálně vyloučené lokalitě. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 54(02), 253–275.

WALACH, W. a O. CÍSAŘ, 2013. „Jako ghetto – ty ublížíš mně, já ublížím tobě.“ Bezpečnost a pouliční násilí v sociálně vyloučené lokalitě. *Lidé města*. 15(3), 391–417.

WALBY, S., 2012. Violence and Society: Introduction to an Emerging Field of Sociology. *Current Sociology*. 61(2), 95–111.

WALTERS, M.A. a R. BROWN, 2016. *Preventing Hate Crime. Emerging Practices and Recommendations for the Improved Management of Criminal Justice Intervention*. Brighton: Sussex Crime Research Centre and the International Network for Hate Studies.

WELSH, Brandon C. a David P. FARRINGTON, 2009. Public Area CCTV and Crime Prevention: An Updated Systematic Review and Meta Analysis. *Justice Quarterly*. 26(4), 716–745.

WILSON, J. O. a G. L. KELLING, 1982. Broken Windows. *The Atlantic Monthly*. 249(March), 29–38.

WOLFGANG, M. a F. FERRACUTI, 1967. *The Subculture of Violence*. London: Tavistock.

ZBÍRAL, R., 2009. Kvantitativní analýza působení vyšetřovacích komisí Poslanecké sněmovny v letech 1996–2006. *Politologický časopis*. 17(1), 82–101.

ZBÍRAL, R., 2010. Vyšetřovací komise jako nástroj parlamentní kontroly veřejné správy. In: KOLEKTIV AUTORŮ. *Kontrolní mechanismy fungování veřejné správy*. Olomouc: Periplum., s. 113–158.

ZEMAN, P. a kol., 2018. Treatment in an Unfavourable Setting: Specialized Departments for Drug Users in Czech Prisons. *Česká kriminologie*. 3(1), 1–13.

ZEMAN, P., M. ŠTEFUNKOVÁ a I. TRÁVNÍČKOVÁ, 2015. *Drogová kriminalita a trestní zákoník*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

ŽIŽKOVÁ, M., 2018. Prolomit vlny. *Housing First v ohrožení. Bude úspěšný brněnský projekt zrušen z ideologických důvodů?*. Český rozhlas – Radio Wave.

Seznam právních předpisů a soudních rozhodnutí

Nařízení vlády č. 453/2013 Sb., o stanovení podrobností a postupu pro zjištění srovnatelného nájemného obvyklého v daném místě.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 30 Cdo 4665/2009 ze dne 26. 1. 2010.

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 33 Odo 234/2005 ze dne 24. 1. 2007.

Usnesení č. 2/1993 Sb., předsednictva ČNR o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Vyhláška č. 1/2010 k zabezpečení místních záležitostí veřejného pořádku ve městě Rotava na veřejných prostranstvích.

Zákon č. 111/1994 Sb., o silničním dopravě, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 129/2000 Sb., o krajích, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 133/1985 SB., o požární ochraně, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 167/1998 Sb., o návykových látkách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 184/2006 Sb., o odnětí nebo omezení vlastnického práva k pozemku nebo ke stavbě, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 185/2001, o odpadech, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 186/2016 Sb., o hazardních hrách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 257/2016 Sb., o spotřebitelském úvěru, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 272/2013 Sb., o prekursorech drog, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 278/2007 Sb. o léčivech, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 553/1991 Sb., o obecní policii, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 565/1990 Sb., o místních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 65/2017 Sb., o ochraně zdraví před škodlivými účinky návykových látek, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 84/1990 Sb., o právu shromažďovacím, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 96/2004 Sb., o nelékařských zdravotnických povoláních, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 98/2017 Sb., kterým se mění zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

Zákona č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel, ve znění pozdějších předpisů.

Závazný pokyn policejního prezidenta č. 166 ze dne 23. prosince 2009 o provádění vykazání.